АԤСНЫ
АҞАЗАРА

ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA KUNST DER ABCHAZIEN فن أبخازيا ABHAZYA SANATI АԤСНЫ АҞАЗАРА ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA KUNST DER فن أبخازيا ABCHAZIEN ABHAZYA SANATI

1 / 2020

Аиубилеитә ҭыжьымҭа

...Цсҭазаарабжак «Аԥсны аҟазара» амхурсҭаҿы...

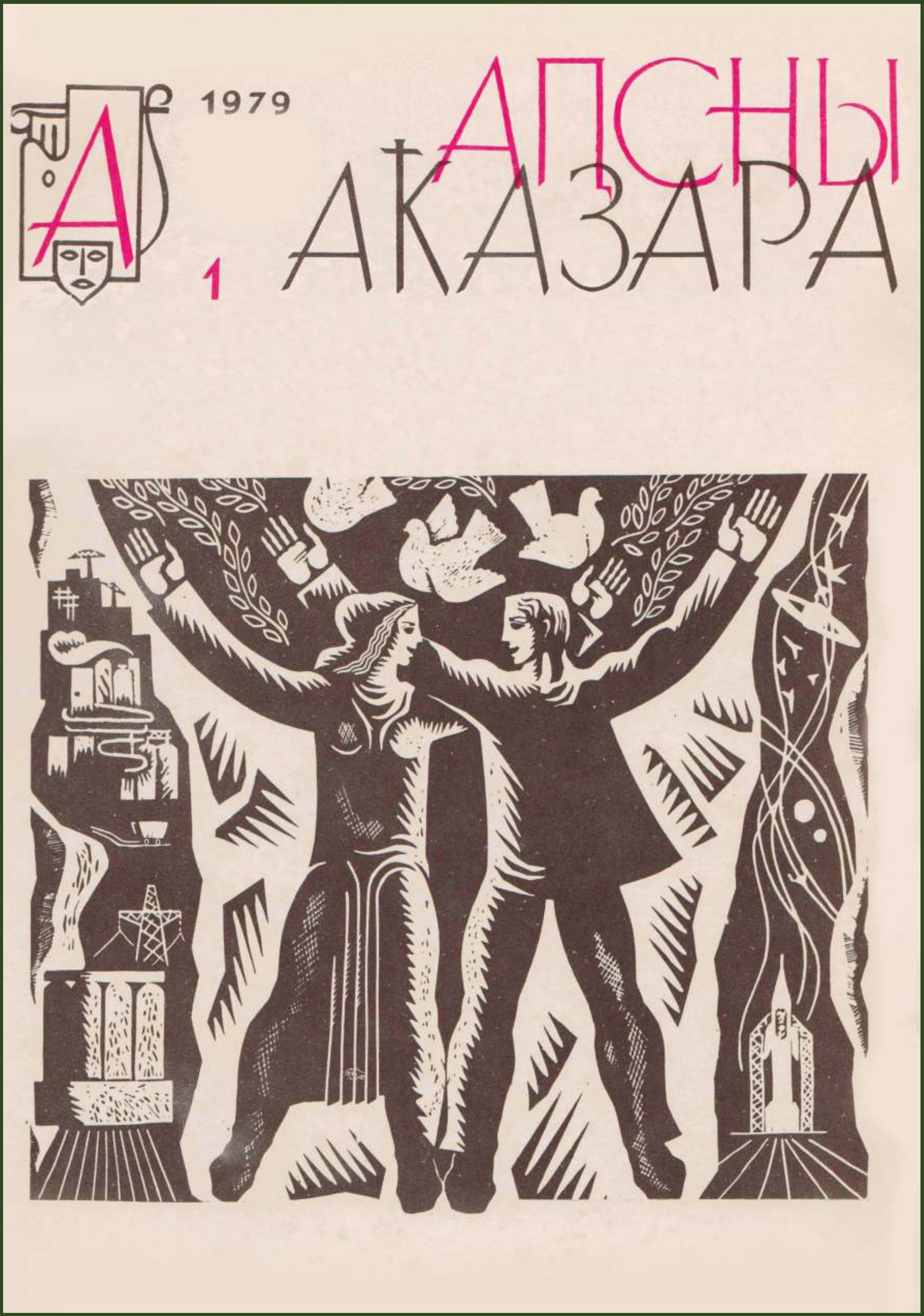

Ажурнал «Аҧсны аҟазара» раҧхьатәи аномер.
Ацәа ахеиҭцеит Аҧсны ӡеаҧсазтәыз асахьаҭыхҩы Валери Гамгиа.

№1, 2020

АҦСНЫ АӃАЗАРА

АҦСНЫ АӃАЗАРА ИСКУССТВО АБХАЗИИ ART OF ABKHAZIA

ABKHAZIA SANATI KUNST DER ABCHAZIEN

АԤСНЫ АКУЛЬТУРА АМИНИСТРРА АҬЫЖЬЫМҬА

Иҭыҵуеит 1979 шықәса раахыс

Ажурнал «Аԥсны аӄазара» ҭыҵуеижьҭеи 40 шықәса ҵит..........2
Владислав АРЗЫНБА. Ижәытәӡатәиу Азиа Маҷ ацивилизациа..........3
Иура Воронов – 75..........5
Мира ИНАЛ-ИԥА. Амилаҭ хаҿра ӡыргауа..........9
Алықьса АРГӘЫН. С. И. Ҷанбеи аԥсуа театри..........12
Владимир АТЦНАРИА. Леуарса Касланӡиа изы ажәа..........15
Митра АИҬАР. Иван Еснаҭ-иԥа Кортуа..........17
Цьума АҲӘБА. Алу цыххааса имцарц…..........18
Рушьни ЦЬАПУА. Агрба Аазиз..........21
Валери АҲАШБА. Шәарах Ԥачалиа..........23
Виолетта ЧЕРҚЬЕЗИАԤҲА. Аԥсуа сцена ахьӡырҳәага..........24
Алықьса АРГӘЫН. Збаөхатәра аеҵәа еиԥш иԥхоз..........26
Боча АЦЬЫНЦЬАЛ. Раԥхьаӡатәи аԥсуа сахьаҭыхөы..........28
Валери ҶОЛАРИА. Анна Аргәын-Коношок – 100..........31
Терент ҶАНИА. Ашәа зөыз..........34
Гәында Аӡынԥҳа. Зусура зыԥсҭазаараз..........36
Нонна ҬХӘАЗԤҲА. Ахьышьҭрахь..........39
Анатоли ЛАГӘЛАА. Маиа Плисецкаиа илацлабуаз Маиа..........41
Светлана ҚӘАРСАИАԤҲА. Асцена зыԥсҭазаароу..........44
Валери ҶОЛАРИА. Ақәҿиарақәа рымаӡа..........46
Светлана ҚӘАРСАИАԤҲА. Аилибакаара – уи насыԥуп..........48
«Аус дуқәа ҳаԥхьаӄа ишьҭоуп…»..........51
Валери ҶОЛАРИА. Амилаҭтә рҿиара еихазҳауа..........53
Амиран АДЛЕИБА. Ауаөы лаша – ауаөы аамсҭашәа..........54
Руслан ЧХАМАЛИА. Аԥсуара зырҿиаз аӄаза..........56
Абаөхатәра – аусура бзиа иабоит..........57
ВЛАДИМИР ЗАНҬАРИА. Лыхшыө ҵарын, иҳаракын лӄыбаө..........60
Аибашьра ахроника зегьы 50 карикатура ирҭаӡеит….........61
«Шьараҭын» акәашацәа Аԥсны аибашьраан..........64
Арифа ҚАПБА. Аскульптор Марина Ешба лпортрет азы цәаҳәақәак..........66
Адгәыр ГӘЫМБА. Аԥсуаа рҽыбӷаӄазара..........68
Акультуратә хҭысқәа..........69
Терент ҶАНИА. Уқьаф ҭазҵо аӄазара..........70

Ацәа иану асахьақәа, аҭыхымҭақәа:

Актәи адаӄьаҿы – *Цьума Аҳәба – 40 шықәса «Аԥсны аӄазара» хадара азызуаз.*

Аөбатәи адаӄьаҿы – *Ҭемыр Қәычбериа иҭыхымҭа, Г. Аламиа иөымҭа.*

Ахԥатәи адаӄьаҿы – *Ажурнал «Аԥсны аӄазара» актәи аномер ацәа. Асахьаҭыхөы В. Гамгиа.*

Аредақтор хада Геннади АЛАМИА
Аредақтор хада ихаҭыԥуаө Гәында АЗЫНԤҲА
Асахьаркыратә редақтор Гарри ДОЧИА
Аӄәша аиҳабы Терент ҶАНИА
Акорректор Нонна ҬХӘАЗԤҲА
Амаӡаныӄәгаө–акьыԥхьөы Арифа АӃӘСԤҲА
Компиутерла аиқәыршәаө Анжела КЬЕТИАԤҲА
Аусеиҿкааө Диана АГӘМААԤҲА

Шықәсыкахь пшьынтә иҭыҵуа анаукатә-популиартә,
аӄазараҭҵаааратә журнал сахьарк.
Ежеквартальный, научно-популярный, искусствоведческий, иллюстрированный журнал.
Ақалақь Аӄәа, Ажәанба имөа, аөны 9. Аҭел.: +7840 226 00 72.
Город Сухум, улица Званба, дом 9. Тел.: +7840 226 00 72.
Akazara.akazara@yandex.ru

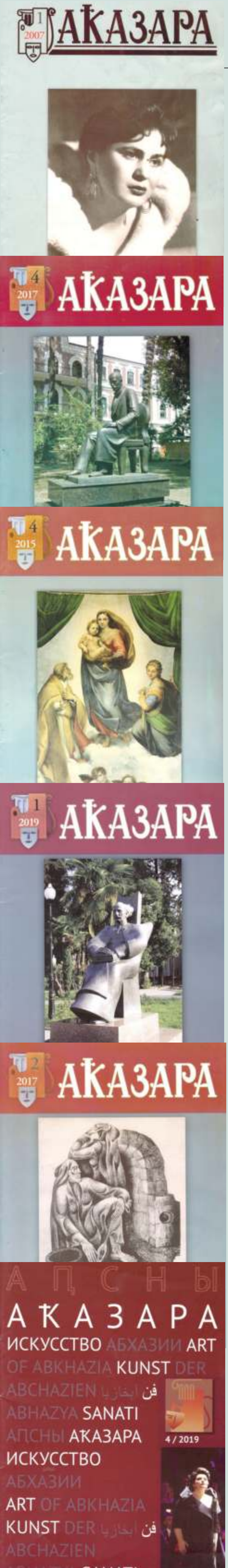

АЖУРНАЛ «АԤСНЫ АҠАЗАРА» ҬЫҴУЕИЖЬҬЕИ 40 ШЫҚӘСА ҴИТ

АҠАЗАРА АХАН ХЬЫҴӘЦАРА

Ишамкәа Анцәа иишаз ауаҩы, раԥхьаӡатәи дыргақәаки, сахьақәаки зытӡқәа ирнитәз аҳаԥы лашьца дынҭыганы, адунеиахь Аҟазара дцәырнагеит. Анцәа иишаз дарбанзаалак аҟазара ишьа иалаӡҩоуп, аус злоу уи ихы ишаирхәо ауп. Иахьа, «афареи ажәреи рыда хьаа анцәа иҳаумҭан» ҳәа зхы зныҳәо, еиҳау акгьы иазымхәыцуазаргьы, ирфо иржәуа рыгзмырхарц ишоу ажәлаҟьаҩ, ахьча, аӡахәааӡаҩ, аҩыҟатцаҩ уҳәа рҟазара ахә ҳаракны ишьаны раԥхьа ихырхәалароуп. Аҳаҭыркәтцарагьы ҟазароуп!

Ажәларқәа жәларқәаны рышьақәгылара, аӡыхьқәа еилаланы аӡиас ду шрылтуа еиҧш, аӡәаӡәала, гәыԥ-гәыԥла ауаа азеиԥш ҟазаратә ҳаракырахь рнеироуп изыбзоуроу. Ажәҩан иатцоу еиуеиԥшым аԥсаатә зегьы хазгало ҳәа иҟоу мтцәыжәҩақәоуп, ашәҭ хкырацәа зқәиааиуа ирзеиԥшу дгьылуп, аха урҭ неибанеиԥшны ишыҟамло еиԥш, ажәларқәагьы доусы дара рхаҿра рымазартә, доусы дара рлахьынтца рчаԥартә еиԥш алшара рызҭо рҟазара аҷыдаракәа роуп.

Аҟазара хақәитроуп, хаҿреикәырхагоуп…

Аҟазара ашьҭа знымлаз аамҭа ӡхьамԥштас инымҩасуеит…

Аҟазара знымԥшуа аԥсҭазаара цшшәыдахоит, итцакыдахоит…

Аҟазареимдара аныҟам ҿиарагьы цеиԥшгьы зыҟалом…

Арҭ, ирҳәахьо еитархәахьо, еицырдыруа ахшыҩтцаккәа иахьагьы уатцәгьы, аҟазара знапы алаку реиԥш, уи аизҳазыгьаразы аҭагылазаашьа бзиақәа раԥтцара зҭакԥхықәроу зегьы рзы имҩақәтцаганы иҟазар ауп. Иара убри ауп ажурнал «Аԥсны аҟазара» ахықәкы хадагьы. Иаҳхысыз ашәышықәса хынҩажәеижәабатәи ашықәсқәа рзы имҩаԥысуаз аԥсуа жәлар рмилат – хақәитратә қәԥара иалытцшәахаз аиааиракәа ируакны иҟалеит ажурнал «Аԥсны аҟазара» аҭыжьраз акәтцарагьы. Уи аахыс ҩынҩеижәа шықәса цит. Аибашьра ашьҭахьтәи аамҭа уадаҩқәа рзы, аамҭала зҭытцра еиԥҟьаз ажурнал аиҭаҭытцра иалагеит. Иахьатәи еиҳабацәак, «иабаҳтаху «Алашареи» «Аԥсны аҟазареи» рҭыжьраз аԥара аныхра» ҳәа шырҳәо еиԥш акәымкәа, Владислав Арӡынба усҟан дзаԥхьагылаз аԥсуа ҳәынтқарра аиҳабыра аибашьра иаҳзаанагаз адоуҳатә ааха ду аиҭашьақәыргылара ада Аԥсны аҳәынтқарратә цеиԥш шамоуа иазхәыцны иалдыршеит ажурналқәа ҩаԥхьа рҭытцра еиԥш, атеатр аԥхьа инаргыланы, егьырҭ аҟазаратә колле6тивқәа зегьы аԥсҭазаарахь рырхынҳәра. Ари, ҳаԥсадгьыл уатцәтәи амшаз агәыгра узҭоз ус дуӡӡан.

Аҭоурых иара ила иалагазшәа пхьаӡаны, ииаанӡа иҟаз акгьы ҳаҭыр ззақәымтцаз иаԥсоу ҳәа акы изыҟатцаран дыҟаӡам. Ҩынҩеижәа шықәса раахыс иҭытцхьоу «Аԥсны аҟазара» адаҟьақәа еихыршәшәо уҿыноухар, аԥсуа ҟазара хазынарҭас иазыҟалаз ажурнал иахьа уажәрааӡа знапы итцызхуаз зегьы рҿаԥхьа умхырхәар залшом. Раԥхьатәи аномер инаркны ҩынҩажәа шықәса уи иахагылаз ашәҟәыҩҩы ду Џьума Аҳәба ибаҩхатәра аҷыдаракәа аныԥшит здаҟам аҭыжьымҭа. Иԥсадгьыли ижәлари рахь ибзиабара, урҭ рҭоурыхаз агәадура, иахьатәи рыцәгьеи рыбзиеи рыцеиҩшара, уатцәтәи рпеиԥш азхәыцра илымшашаз илдыршеит. Уи идыруан адоуҳатә ханхьытцәцара зыргылаз ижәлар ԥсра шрықәым. Уи идыруан узлаҟоу зыбзоуроу узымдыруа агәхаштра зыхәашь уеаноуҭа ҿааҳәыра умоуа ушызуа. Убри ауп, ажурнал, ижәытәзатәиу ҳҭоурых ашьаҭақәа инадыркны, жәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа роума, ҳҩыра ашьаҭаркцәа роума, ҳкультура иацтәии иахьатәии атцәатәышьаҟақәа роума, ажурнал адаҟьақәа рҟны рҭыԥ ааныркылартә изыҟаитцаз. Ажурнал адаҟьақәа ҳажәлар рдоуҳатә хаҿра знубало саркьаны ишыҟалаз еиԥш, ҳҭоурых тцаула иаԥсоу аԥеиԥш ҳаракы азы гәыграҩыран иҟалеит. «Аԥсны аҟазара» ҩынҩеижәа шықәса ахытцра иазкны аиубилеитә ҭыжьымҭа аиқәыршәара ҳаналага, уи ианылахьо аҩымҭақәа ак аасҭа ак еигьны, иалҳхра ҳзымдыруа ҳаатагылеит. Иҳамоу алшаракәа рҳәаа ҳаҿетакӡаны, еиуеиԥшым ашықәсқәа рзы ҳжурнал адаҟьақәа рҟны икьыԥхьыз, аҩымҭақәа акык-ҩбак аҿыцқәагьы налатцаны ишәыдаҳгалазар, зеиԥш сахьа еибгак шәаԥхьа иаагылар ҳтахын. Нелли Ешба, Дмитри Кәартаа, Хәыта Џьапуа, Разынбеи Агрба, Станислав Иуанба, Сергеи Габелиа, Вадим Судаков, Нодар Чанба, Нора Џьынџьал-пҳа, Томас Кәакәасқьыр, Витали Џьениа, Сергеи Сақаниа, Мажара Зыхәба, Едуард Бебиа, Кандит Ҭарба, Уасил Царгәыш, Канстантин Ченгелиа, Оҭар Хәынтцариа, Валери Ақаҩба, Сергеи Чкотуа, Џьансыхә Чамагәуа, Лиудмила Гәынба, Хьыбла Герзмаа, Алиса Гыцба реиԥш иҟоу аӡәырҩы аҟазара аусзуцәа дуқәа рыԥсҭазаара, рырҿиара еилыхха изныԥшыз аҳәамҭақәа ршәыгақәа агымхар ауамызт ари асахьа. Иагьа ус иҟазаргьы, иара аамҭа ахаҿра аныԥшит ҳәа ҳгәыҕуеит. Ҳгәы иаанагоит, ажурнал ианылахьо зегьы, еилыхрада, хаз шәҟәны рҭыжьра аҭахуп ҳәа. Уи ҳҭоурых иахәҭакны иҟалароуп.

Геннади АЛАМИА,
ажурнал «Аԥсны аҟазара» аредакҭор хада

Владислав АРЗЫНБА

ИЖӘЫТӘЗАТӘИУ АЗИА МАҶ АЦИВИЛИЗАЦИА

Азиа Маҷ (даҽакала Анатолиа) – ижәытәзатәиу, Мрагыларaҿы ихадоу ацивилизациатә центрқәа ируакуп. Ари арегион аҿы рапхьазатәи ацивилизациақәа рышьақәгылара Анатолиа акультуратә-ҭоурыхтә ҿиара зегьы иабзоурахеит.

Ижәытәзатәиу аепохазы ҳера ҟалаанӡа VIII–IV ашәышықәсақәа рзы ара ишьақәгылеит анхамҩаҿы ихадоу акультуратә центрқәа (Чаиуниу – Тепеси, Чатал–Хиуиук, Хаҵьилар), урҭ шьаҭас ирыман адгьылқәаарыхреи арахәааӡареи.

Аҭоурых усҟантәи аамҭазы, ижәытәзатәиу Мрагылара аҭоурыхтә-культуратә ҿиараҿы Анатолиа аҭакы злаарцшхоз, Азиа Маҷ акультуратә центрқәа егьырт агәыларатә областқәа ирырҭаз анырра мацарала акәмызт. Агеографиатә ҭып иабзоураны, Азиа Маҷ маншәалан акультуратә еихьӡарақәа еиуеипшым ахырхарҭақәа рыла реимадаразы.

Анатолиаҿы рапхьаӡатәи аҳәынҭқарратә еиҿкаарақәа анцәыртцыз ҳәа, анаука макьаназы ииашатцәкьоу адыррақәа амам. Ихыҭкаалатәым аршаҳатгақәа излаҳдырбо ала, иҟалап ицәыртцзар ҳера ҟалаанӡа III ашәышықәсақәа рзы.

Хаҭала, ари аҩыза алкаа ҟаутцар ауеит аккадктәи алитературатә нтцамҭақәа шьаҭас иҟатцаны. Уаҟа иаҳәоит, Анатолиатәи аккадктәи аҭуҵьарцәа рхәаахәтратә усуреи, ижәытәзатәиу Саргонеи Нарам–Суени, Азиа Маҷ ақалақь-ҳәынҭқаррақәа рхагылаҩцәа ирҿагыланы аррратә қәгыларақәа ртәы. Ари еилкааxеит хетт бызшәала иҩу антцамҭақәа ирыбзоураны.

Атцак ду рымоуп, ҳера ҟалаанӡа III ашәышықәса азбжазы, ақалақьҳәынҭқарра Ебла аҟнытәи шаҳатра зуа асалҩыратә таблицақәа. Урҭ аҩырақәа идыртцабыргуеит Еблои, Аҩадатәи Сириеи, Месопотамиа апунктқәеи, Азиа Маҷ аҳәаақәа ирзааигәаз – Каркемиш, Харран, Уршу, Хашшу, Хахха рыбжьареи ишыҟаз иҕәҕәаз ахәаахәҭратә еимадара.

Ихьшәаны, абарҭи, егьырт мрагыларатәи аобластқәеи рҿы ажәытәхеттәқәа, анаҩсан, арыц-хеттәи аҳцәа имҩапыргон арратә усуракәа. Атцыхәтәан, арҭ аобластқәа Хеттәи аҳәынҭқарра иалалеит.

Ҳера ҟалаанӡа III ашәышықәсазы Азиа Маҷ аҿы ақалақь-ҳәынтқаррақәа рыҟазаара дыртцабыргуеит Анатолиа адгьылқәыпшылараҿы ипшааз аҩырақәа ранализ алтцшәақәа («каппадоктәи атаблицақәа»). Арҭ аусуратә қьаадқәеи асалам шәҟәқәеи пшаан Азиа Маҷ ахәаахәтратә центрқәа рҿы, урҭ ҳера ҟалаанӡагьы XIX–XVIII ашәышықәсақәа рзгьы уа иҟан. Урҭ еиқәыршәоуп салҩырала, аккад бызшәа ажәытә-ассириитә (ашшуртә) диалеқт ала. Арҭ ақьаадқәа ирызуз анализ иаанарпшит, ахәаахәтыҩцәа русура хылапшра шазыруаз аҭыпантәи анатолиатә қалақь-ҳәынтқаррақәа рхагылаҩцәа. Атәымдгьылтәи ахәаахәтыҩцәа аҭыпантәиқәа ахәаахәтра азин рырҭарц азы ашәахтә рзыршәон. Имаҷыз азиатә қалақьқәа рхагылаҩцәа рхы иадырхәон ирымаз азин атауар аахәаразы.

Азиа Маҷ ақалақь-ҳәынтқаррақәа ҳера ҟалаанӡа XIX–XVIII ашәышықәсақәа рзы рполитикатә еилазаара аҿиашьа злаҟаз ала, иубартә иҟоуп, ашшуртә хәаахәтратә центрқәа Азиа Маҷ аҿы, арҭ аҳрақәа рапхьа ишышьақәгылаз.

Ахәаахәтратә центрқәа русураҿы ароль ҕәҕәа нарыгӡон аҭыпантәи аҭуҵьарцәа: ахеттцәа, алувиицәа, ахаттқәа. Урҭ рхыцхьаӡараҿы иҟан Ҩадатәи Сириеи, Ҩадатәи Месопотамиеи реипш, Азиа Маҷ аҟынтәигьы аҭуҵьарцәа – хурритцәа. Анатолиаҟа урҭ иааргон абеи ахитонқәеи. Аха ахәаахәҭраҿы ихадаз металлқәаан, мрагыларантәи аҭуҵьарцәа иааргоз акален (олово), Мраҭашәарантәи иааргоз – абҩеи араӡыни. Аинтерес ду аадырпшуан ашшуртәи аҭуҵьарцәа даҽа металлк ашҟа, уи зҭахыз рацәаҩын; ахә 40-нтә еиҳан араӡны ааста, 5–8-нтә еиҳан ахьы ахә ааста. Аҭцыхәтәантәи ашықәсқәа рзтәи аҭтцаарақәа излашьақәдырҕәҕәо ала, уи – аиха (железо) акәын. Уи арҭәашьа рапхьа изтцаз ахеттцәа роуп. Убри аҟнытә, аметаллургиа аҽеитцнахит рапхьа Апхьатәи Азиаҿы, нас Евразиа. Излаабо ала, Анатолиантәи аиха алгара азин рымамзар ҟаларын. Уи агәра ҳдыргоит, изныкымкәа контрабандала алгара атәы зхәо аҩырақәа.

Ахәаахәтра мҩапысуан аидара шьтызхуаз апстәқәа, еиҳарак дамассктәи аҽадақәа рыла еиқәыршәаз акараванқәа рыцхыраарала. Акараванқәа идумыз аиҭатцрақәа рыла иныҟәон. Идыруп 120 аанҿасыртақәа рыхьӡқәа, Аҩадатәи Месопотамиеи, Аҩадатәи Сириеи, Азиа Маҷ мраҭашәаратәи ахәҭа ашҟеи рныҟәарақәа раан.

Ассириитә хәаахәтратә центрқәа рыҟазаара аҭцыхәтәантәи афазаан, иубартә аҽартцысит Анатолиа ақалақь-ҳәынтқаррақәа рхагылаҩцәа аполитикатә цхьагыларазы рықәпара.

Аамҭа рацәа зтцазкыз ақәпара ашьҭахь Анитта, ақалақь-ҳәынтқарра Хаттусу импытцаихалеит, ирбгеит, ҿыц ауаа рнырхара азин римҭеит.

Уи Несу инапаҿы иааганы, хетт бызшәала ицәажәоз ауаацсыра рыла ицыргәатә ҭыцны иҟаиҵеит. Ари ақалақь иабзоураны, ахеттцәа рхаҭақәа рбызшәа несиитәи ма канесиисктәи ҳәа ахьӡырҵо иалагеит. Анитта илиршеит Пурусханда ахагылаҩ ииааира. Имчра ашьҭаҵара иаршаҳаҭганы, уи Анитта изааигеит амчра атрибутқәа – аихатә трони аскипетри.

Ицшааун аҟама, аҩыра маҷ зну, уа Анитта ихьӡ арбоуп. Питханеи Аниттеи иқәҿиараз реибашьра аҭоурых атәы ҳара иаҳдырит Хеттәи аҳәынҭқарра архивқәа рҿы ицшааз акьаадқәа рҟынтәи. Ари аҳәынҭқарра шьақәгылеит Анитта идҳәалоу аҳҭысқәа рышьҭахь, иныкәырцшшәа, 150 шықәса рышьҭахь. Анитта ихагылареи Хеттәи аҳәынҭқарра ашьақәгылареи ирыбжьанакуа аамҭа атәы аҩыратә кьаадқәа рҿы иарбаӡам. Иҟоуп агәаанагара, Хеттәи аҳәынҭқарра ашьақәгылара ҳера Ҟалаанӡа XVII–XII ашәышықәса асоциал-економикатәии, аетнокультуратәии, аполитикатәии процессқәа ирылҵшәахеит ҳәа.

Хеттәи аҳәынҭқарра аҭоурых атәы зну аҩыратә документқәа – асалҩыратә таблицақәа цшаан ҳшәышықәса алагамҭазы Хеттәи аҳҭнықалақь Хаттуса архивқәа рҿы (иахьатәи Богазкеи – Анкара 150 км. иацәыхараны). Ааигәа, Азиа Маҷ иатәу аҭыц Машат – Хиуиук, ақалақь Зиле иацәыхарамкәа ицшаан даҽа хеттәи архивк. Хаттус ицшааз жәанызқьла асалҩыратә текстқәеи афрагментқәеи ирылан аҭоурыхтә, адипломатиатә, азинтә, аепистолиартә, алитературатә текстқәеи, аҵастә ҭакы змоу акьаадқәеи (аныҳәарақәеи ашәиракәеи рыхцәажәара).

Аҩырақәа реиҳарак хетт бызшәала еиқәыршәоуп, егьырҭ – аккадтә, алувиитә, апалаитә, ахаттә, ахурритә бызшәақәа рыла.

Хеттәи архивқәа ирылаз акьаадқәа зегьы ҩын аҷыда форма змаз асалҩырала, уи ашшуртәи ахәаахәҭратә центрқәа русуратә кьаадқәеи, рысалам шәҟәқәеи злаҩыз аорфографиа иеицшымызт. Иҟоуп агәаанагара, хеттәи асалҩыра, Аҩада Сириатәи ахурритцәа рхы иадырхәоз ажәытә – аккадтәи асалҩыра иамцсахуп ҳәа.

Хеттәи асалҩыратә бызшәала иҩыз атекстқәа 1915–1917 ш. рзы адешифровка рзиуит мрагылартәи абызшәақәа рыҭҵааҩы, ачех Б. Грозны.

Хеттәи аҳәынҭқарра аҭоурых иахьатәи аамҭазы иршоит х-периодкны: Ижәытәӡатәиу, Ибжьаратәу, Иҿыцу ахра ҳәа. Ижәытәӡатәиу ахеттәи аҳәынҭқарра аҿиара (ҳера Ҟалаанӡа 1650–1500 ш.ш.) здырҳәало Хеттәи аҳ Лабарна иоуп. Аха ихьӡала еиқәыршәоу акьаадқәа ҳәа акгьы цшаам.

Хеттәи аҳра аҳәынҭқарратә система ашьақәгылашьа иамоуп аспецификатә ҷыдаракәа. Атәыла ахагылаҩ хаттәи ахылҵшьҭра табарна (ма лабарна) атитул иман. Уи инаигӡон арратә, акультуратә – динтә, азинтә, аекономикатә функциақәа. Аҳ днаиваргыланы, еиҳарак акульт асфераҿы, ароль хада налыгӡон, хаттәи атитул тавананна ныҟәызгоз аҳкәажә.

Аҳи аҳкәажәи рымчра ахеттә уаажәларраҿы иаман асакралтә ҟазшьа. Аҳи аҳкәажәи акульттә-религиатә функциақәа рынагӡара ахә ршьон атәыла абарақьаҭреи ауаацсыра рыбзазашьеи рырманшәалара иацхраауа акы акәны.

Хеттәи аҳәынҭқарра аҭоурых зегьы – хыцхьаӡарала ирацәаз аибашьрақәа ирҭоурыхуп.

Хеттәи аҭоурых иадыруан зеицшҟамлац ашьҭытцреи акаҳареи рпериодқәа. Лабарнеи Хаттусили I рхаан, атәыла Хатти аҳәаақәа еиҵыхын «амшын инаркны амшынынӡа» (уи иаанагоз, Амшын Еиқәа инаркны Адгьылбжьаратәи амшын аҟынӡа акәын). Хаттусили I инапаҿы иааигеит алада-мраҭашәаратәи Азиа

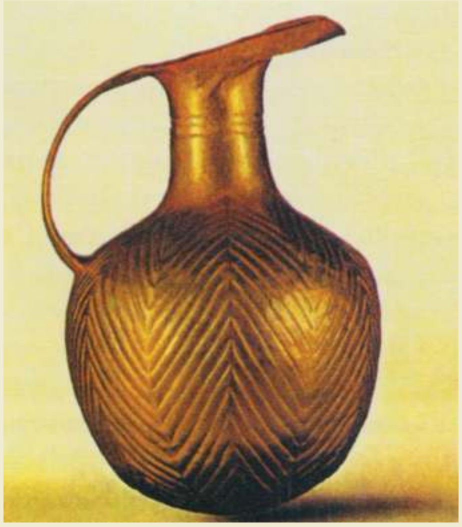

Маҷ ихадаз аобластқәа. Аҩадатәи Сириаҿы даиааит амчра ғәғәа змаз ахурриттә-семиттә қалақь-ҳәынҭқарра Алалах, иара убас, аҵентр дуқәа ҩба – Уршуи (Варсува), Хаттуи (Хассува), нас далагеит Хальпу азы краамҭа ицоз аибашьра. Ари аҵыхәтәантәи ақалақь инапаҿы иааигеит Хаттусили I ишьҭанеиуаз Мурсили I ҳера Ҟалаанӡа 1595 ш. Мурсили иара убас инапаҿы иааигеит Вавилон, ихирбгалеит, амал ду игеит. Телепину ихаан, ахеттцәа рнапатцаҟа иҟалеит астратегиа аганахьала ихадаз Азиа Маҷ аобласт Киццуватна.

Арҭи, егьырҭ арратә қәҿиарақәеи ирыбзоураны, Хеттәи аҳәынҭқарра, Ааигәатәи Мрагыларатәи аҳәынҭқарракәа рҿы зегь реиҳа амчра змаз акакәны иҟалеит.

Еиҳарак аиааира дуқәа ган аҿыц Хеттәи аҳра апериод аан. Суппилулиуме I ихаан.

Еиҭаганы, акьыпхь иазлырхиеит Гәында АЗЫНПҲА.

2010
№ 2

ИУРА ВОРОНОВ – 75

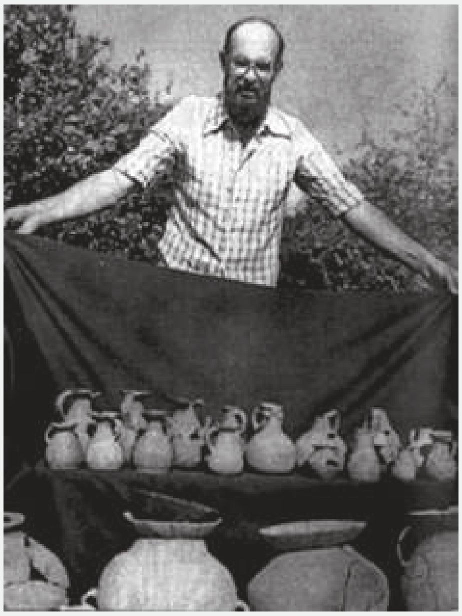

Иура Воронов иԥсы ҭаны имш ира азгәаҳҭозҭгьы, идысныҳәалон аԥсышәала, издыруеит игәы ишахәоз, избанзар, изныкымкәан иҳәахьан: «Аԥсны аурыс бызшәа шәарҭаӡам, ишәарҭоу аԥсуа бызшәа ауп» – ҳәа.

Уи дреиуан аԥсуаа еиқәызырхаз аурыс интеллигенцәа дуқәа: Иван Бартоломеи, Услар, Уварова уҳәа уб. егь.

Иура Воронов дзыхшаз, дзааӡаз иан гәакьа леиԥш бзиа ибон Аԥсны, бзиа ибон, хьаас иман Аԥсны ажәытәаҿатә. Аԥсни Кавкази, ҭоурыхла иԥсадгьылыз Урыстәыла мацара ракәым, ишырҳәо еиԥш, «У него было планетарное мышление». Уи дахырҟьаны амыҟәмабаракәа дрықәшәахьан, дықәцаланы аума изаагахьан. Иԥсҭазаара азкын Аԥсны ахьчара. Убри акәын еиҳарак еидызкылоз Владислав Арӡынбеи иареи. Изныкымкәа инаигӡахьан идҵақәа. Иаазгоит ҩ-ҿырԥштәык: Аибашьра алагара шықәсык анахыҵ, Воронови сареи Ленинград ҳишьҭит аиԥылараxь. Уи мҩаԥысуан Алеқсандриатәи асобор ду аҟны. Иура Воронов иҭамбо ашьха ӡырҩаш даҩызан. Акорреспондент диацәажәарц анылҭахха, иҩны илымаз азҵаара лымихын, адырҩаҿны ашьыжь илиҭеит.

Аҩбатәи аҿырԥштәы. 1995-тәи ашықәс ҿыц Шәачаа ирыдаҳныҳәаларц Арӡынба ҳишьҭит Иура Воронови, Владимир Занҭариеи, сареи. Мышкы иалагӡаны Иура имҩаԥигеит 4–5 еиԥылара, аицәажәаракәа. Сҩыза Олег Шамбеи сареи Иура Воронов иусумҭақәа тҳажьит: «Боль моя, Абхазия», «Драма Клухорской Военно-Сухумской дороги», «Колхида на рубеже средневековья». Иҳәатәуп – аспонсорцәа аишьцәа Сангәлиааи Вахтанг Қьецбеи шракәыз.

Аҵыхәтәан иҩызак иаҳасабала иҭабуп ҳәа расҳәоит Аԥсны аиҳабыра, иусумҭақәа рҭыжьра иахьадгылаз, убасҵәҟьа иҭабуп ҳәа расҳәоит аиқәыршәаҩцәа, аха ирзымдырқәо, ирымаӡам Иура Воронов иҳәамҭақәа, иҩымҭақәа, еиҳарак, аԥсышәала икьыԥхьу, иҟоуп Аԥсны ирымбац иҭыхымҭақәа. Урҭқәа ԥхьатәи усуп...

Ҵь. АҲӘБА

АԤСИЛАА РҞАЗАРА

Аԥсилиа – ажәытәӡатәи аԥсуа политикатә шьақәгылара иазку раԥхьаӡатәи аҳәамҭақәа ҳдылоит ҳера актәи ашәышықәса 70-тәи ашықәсқәа рзы, Визуви аныҭҟәац, иҭахаз, зыхьӡ-зыԥша ахара инаҩхьаз римтәи агеограф, аҭоурыхдырҩы иаԥцамҭақәа рҿы; еиҳа ихьшәоу афаҟтқәа – ҳера VIII-ашәышықәсазтәи аҳтысқәа ртәы зыҩуаз ашықәснҵаҩцәа русумҭақәа рҿы. Ахьӡ «Аԥсилиа» аҟнытәи иаауеит ҳәа угәахәырҭә иҟоуп амифтә фырхаҵа Аиеҭ иҷкәын Аԥсырҭ ихьӡгьы. Плинии иҟынӡа акырӡа шыбжьаз, аҟырҭуа хытҳхырҭақәа изларҳәо ала, ицәырҵыз ари ахьӡ араҟа еиқәхеит аҿиара зцыз абжьаратәи ашәышықәсақәа (XI–XIII) раантәи «Аԥшьилеҭи», «аԥсара» ҳәа формас иаманы. Иахьа уи лакҩакрак ақәымкәа иаабоит аԥсуаа рхатәыхьӡ «аԥсуа» аҿы, Аԥсны ахаҭа ахьӡ иаанагогьы «аԥсуаа ртәыла» ҳәа ауп. Римтә-византиатә хытҳхырҭақәа изларҳәо ала, Аԥсилиа иамеханакуан ҳаамҭазтәи Аԥсны АССР аценртртәи мрагыларатәи ахәҭа (Афон-Ҿыци Очамчыреи рыбжьара амшын ԥшаҳәа иаваҭаны, Кавказтәи Ашьхеибаркыра хада инаҭакны, Марыхәи Клыхәреи ашьхакатәарақәа рыбжьара). Раԥхьаӡа уи аполитика-

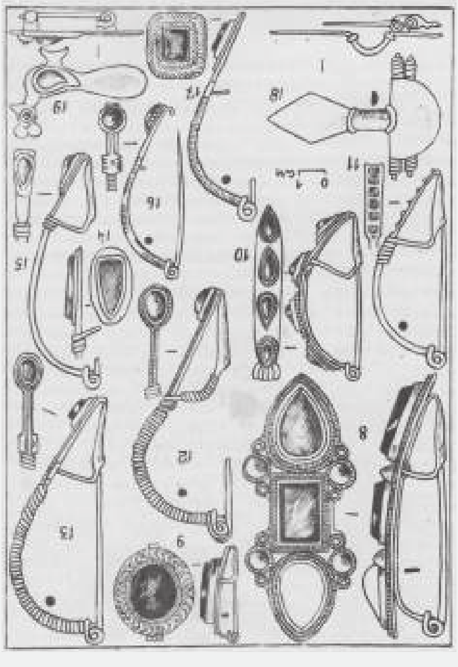

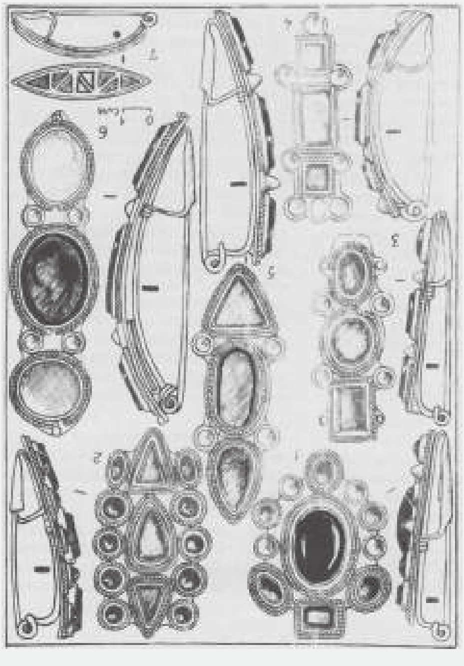

тәи акультуратәи центр ыҟан Ҵабал. Ашьҭахь ари ацентр ииагахеит абжьарашәышықәсазтәи Цхумҟа – автономтә республика уажәтәи аҳҭнықалақь Аҟәаҟа.

Аԥсны зегьреиҳа иблахкыгоу аҭыԥ ԥшӡарақәа ируакуп Ҵабал. Араҟа аҭыхәтәантәи ашәышықәсақәа рзы гәҭакыхырхарҭала археологиатә ԥшаарақәа мҩаԥыргахьеит аҭҵааҩцәа аӡәырҩы (И. Гзелишьвили, М. Ҭрапшь, Г. Шамба, М. Гәынба, О. Бӷажәба, Н. Шенкао, В. Логинов, Л. Хрушкова уҳәа егьырҭгьы). Урҭ имҩаԥыргоз аҭҵааратә усуракәа зегьы дрылахәын абарҭ ацәаҳәақәа равторгьы.

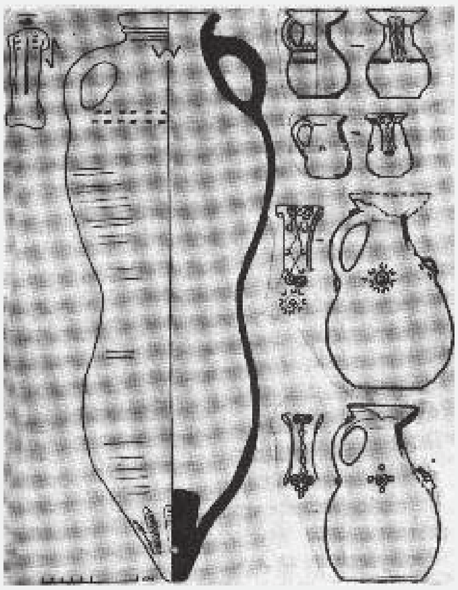

Шьҭарнахыс Аԥсилиа ахьӡ аӡәгьы ихаҿы изаауам ахәы ҳаракырақәа рҟны зыг-зҿы амҳәо абаа цыҽҽыхақәеи, мамзаргьы амхурсҭақәа рҟны ҭымра-ҭымра ирԥыхьашәо аирыӡ цәқәа рҟәырҷахақәеи иреизгарҭа ҭыԥ мацараны.

Аԥсилиа ҳабла иаахгылоит ишәҭыкакаҷуаз, ауаа рацәа ахьынхоз, урҭ амҩақәа рыла иахьеимадаз тәыланы, адгьыл иашьагәыҭыз ракәзаргьы, економикалеи, культуралеи, зны-зынла политикалеи ирымадан ргәыларатәи атерриториақәа, зегь раԥхьаӡа инаргыланы, римтәи византиатәи аимпериақәа. Аԥсилиа аҭоурых аҿы акрызҵазкуаз ароль нанагӡон Клыхәратәи ашьхахыҵырҭатә мҩа, уи заатәи аетапқәа раан еиманадон амшын пунктқәеи Нхыҵ-Кавказиҭ, VI–VIII ашәышықәсақәа рзы Византиеи Китаии еимаздоз Абырфын мҩа дуӡӡа даараӡа аҵакы змаз уи амҩахәасҭақәа ируакын. Аԥсилаа ирықәманшәаланы амҩа рхы иадырхәон атәым тәылақәа рҟнытәи абзазаратә аалыҵқәа анааргоз. Ишьақәыргылоуп Аԥсилиа аҳцәа раҳҭынра шыҟаз Шьапкы ашьхаҿы, Ҵабал агәы аҟынтәи аладамраҭашәарахьала ԥшь-километрак ихараны. Нхыҵ-Кавказ аганахьтә абри аҳтынра аҟәылара иацәызыхьчоз агарнизонтә хыргәгәарҭа хада ргылан VI ашәышықәсазы. Археологцәа ирыԥшааз аматериалқәа аԥсуаа зхылҵшьҭроу рҭоурых хьӡырҳәага адаҟьақәа рацәаны рзырхынҳәра ахьҳалдыршо анаҩсгьы, акырӡа ацхыраара ҳарҭоит абри аҭоурых аспеқт хадақәа руак – акультуреи уи иамадоу аԥсилаа рҟазареи – реилкаараҿы.

Ҿырԥштәыс иаагозар, 1980 шықәсазы Цибилиум абааш аҩцараҟны аԥшаарақәа рымҩаԥгараан (рыцхәла иаҭҵанакуеит ҳара ҳера 550-тәи ашықәс) аҳаԥшьа ду аԥеыхақәа ирылаҳбааит ашьабсҭа атәыҩа иалхыз ашәыршәыр. Уи адәахьтәи аган цырцыруа ицәуп, анҵәамҭа ҭаҿаҟәаны, насгьы маҷк агәы аалганы иҟаҵоуп. Агәҭаны акәаԥқәа иреиԥшу, иҵәи-ҵәиуа џьоу-

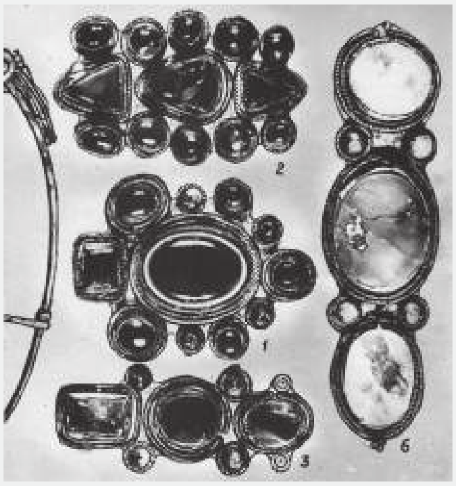

ҳарла ихыркуп, акымкәа-ҩбамкәа ацәаҳәақәа алдоуп. Хыхь иҟоу акылҵәарсҭа амышҭықәтә хәҭа аканал иамадоуп. Анкьа зны абри аканал иҭазар ҟаларын ашьҭыбжьтә кылҳаразы иҭаԥҟаны иҟаҵаз амҿлых рыԥҵә хәыҷы. Ашәыршәыр аганаҿы, акылҵәарсҭа хада иаҟараны иҟоуп зҵакы шьақәыргылам даҽа кылҵәарсҭа хәыҷыгьы. Ҳгәаанагарала, акылҵәарсҭа анацәкьыс анақәыӷәӷәалак, ашьҭыбжь гон хрыжьхрыжь, убриалагьы ишьақәдыргылон аҵкьареи амчи. Макьаназы абри амузыкатә мыруга Аԥсны иакызаҵәыкны ирԥыхьашәахьоу

пшаахуп. Аԥсилаа рҟазара егьырҭ абаҟақәа зегь реиԥш ахархәаратә ҟазшьа рымоуп.

Аҟазара абаҟақәа, акультура иахәҭакны излаҟоу ала, зегь рапхьаӡа инаргыланы, ирныԥшуеит аекономикатәи, аидеологиатәи, аполитикатәи хырхарҭеи репоха аҩаӡара. Аԥсилаа зынӡа ирыздыруамызт «аҟазара аҟазаразы» ҳәа иҟоу аилкаара, аҟазара еиуеиԥшым ахәҭақәа (аформа, ахарҭәаашьа уҳәа егьырҭгьы). Иахьа ҳрыхәаԥшуазар, аҿрарԥшӡара маҵараз ианаԥырҵоз аамҭазы апрактикатә хархәара ӷәӷәа рыман, избанзар, уажәы раԥхьаӡатәи зҵакы ҳҵәызхьоу, аха макьаназгьы ҳаҭыр зқәаҳҭо аҭас-қьабз аарԥшыган, иҳаҭырқәҵаган. Аԥсилаа рҟазара ахархәаратә ҟазшьа ауп изыхҟьаз уи

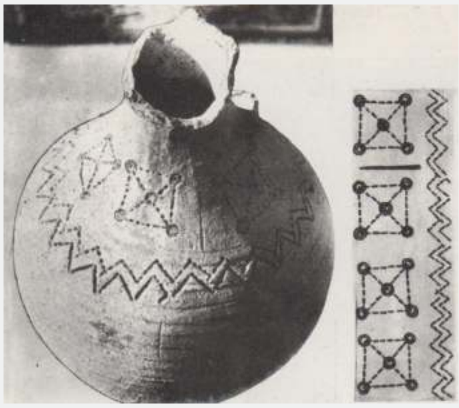

хьызҳәала хьӡык амамзаареи ԥҟарак аҽақәыршәаны аҿиареи. Ҳара иахҧылаӡом ҳаамҭазтәи аҵакы рыҭаны ҳазхәаԥшыша, зхатә ҷыдара змоу, аформеи аҵаки реиӷьтәра зҽазҵәылхны иашьҭоу асахьаҭыхыҩцәа. Аԥсилаа ҭааҵәарацыԥхьаӡа рыбзазараҿы рхы иадырхәон аҟазацәеи анаԥтәраҩцәеи раалыҵқәа. Абри аҭагылазаашьа иацхраауан Аԥсилаа аҭоурых зегь аҿы еиқәхаз аҭыԥантәи ауаацсыра рсоциалтә еиҿкаара аррадемократиатә ҟазшьа. VI ашәышықәсазы Аԥсилиа аҩныҵҟа ицәырҵуеит мҽхакыла акырӡа идуу архитектуратә ргыламҭақәа, урҭ ирны-

ԥшуеит атәыла арҿиараҿы аетап ҿыц ишанылоз, Византиеи иареи реизааигәахара, ақьырсианра алаҵәара, заатәи афеодалтә еизыҟазаашьақәа рыҿиара.

Аԥсилиа аҟазараҿы иалкаазар ауеит ҳәа ҳгәы иаанагоит х-хырхарҭак: анхамҩа-бзазаратә ҟазара; аихаӡа иалху аҩычагақәеи аҵәашәҵатәы ахәҭақәеи ирызкыз аҟазара; архитектура. Абарҭ ахырхарҭақәа ҳарзааҭгыларц ҳҭахуп астатиаҿы.

АСАХЬАРКЫРАТӘ КЕРАМИКА

Аҿахәы ахаҭа иаҳәоит, даҽакы еиԥшым ахатә ҷыдара амоуп аԥсилаа ркерамика. Аҵыхәтәантәи ашықәсқәа ирылагӡаны, Цибилиум имҩаԥгаз аԥшаарақәа ирыбзоураны, иаарԥшуп 600 инарыцны еиуеиԥшым анышәаԥшьӡытә лыхымҭақәа, урҭ реиҳараӡак III–VI ашәышықәсақәа ирыҵаркуа аҭыԥантәи аҟазацәа ирнапкымҭоуп. Иарбанзаалакгьы алыхымҭа лымкаала игәцаракны иҟаҵоуп, акыцлыхтә ҟазара иарҿиамҭоуп. Ианыԥшуеит, аҟазацәа реиԥш, дара рхархәаҩцәагьы, рхәыцшьақәеи рдунеихәаԥшышьақәеи. Рыцҳарас иҟалаз, аҟазарҭақәеи анышәаԥшьӡырҭақәеи Ҵабал иахьаҵанакуа иаҳҧыхьамшәацт. Аха иазгәаҭазарц ахәҭоуп ааигәа Аҭара ақыҭан ишырыԥшааз анышәаԥшь ахьыҵырхуаз аҭыԥ, уаҟа иаҳбеит VI ашәышықәса агәҭаны иҟаҵаз аҳаԥшьақәеи егьырҭ акыцлыхымҭақәеи. Изызкызгьы Цибилиум ауааԥсыра рҭахрақәа рҭак аҟаҵара акәын. Аха иаҳҧымлаӡеит еицырдырра аԥсилаа рҳаԥшьақәа рхыҵхырҭа зну акызаҵәыкгьы. Аҳаԥшьа ахаҭабзиарала ҳахәаԥшуазар, аԥсил ҳаԥшьаӡыҩцәа ирдыруан еиуеиԥшым аҳаԥшьақәа ахрархәашьеи уи ганрацәала аус рыдулашьеи.

Амаҵугатә ҳаԥшьа маҭәахәқәа рахьтә ирацәоуп инапыла-

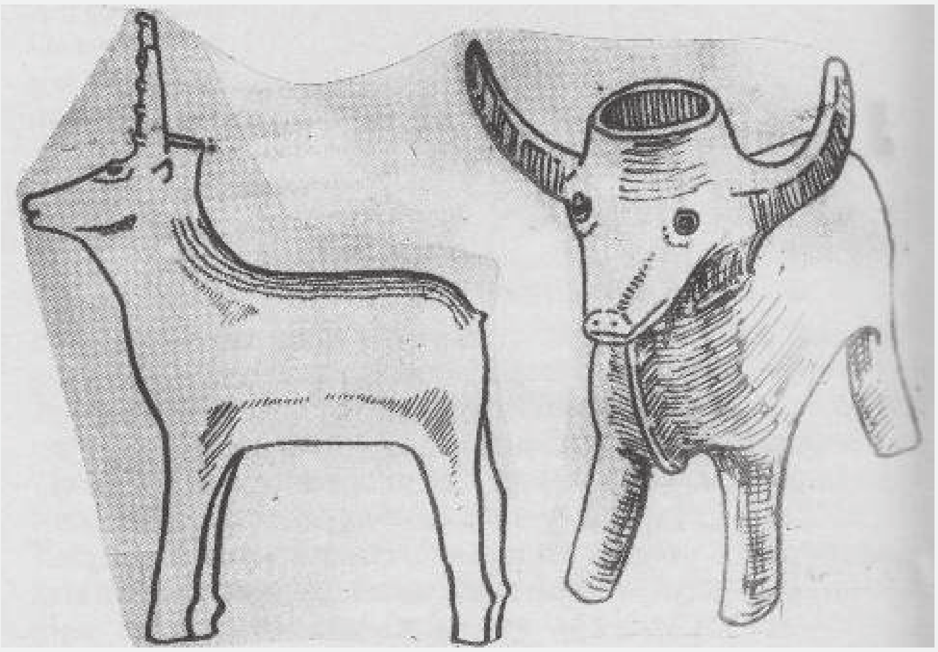

ҟаҵароугьы. Аԥсилаа рнышәаԥшьӡратә аалыхымҭақәа рҿы иҟоуп акрыфареи, аматәуреи, аҵас-ҿьабз ақәныҟәареи раан рхы иадырхәоз ачыс маҭәахәқәа. Анхашәа-чашәатә ԥсҭазаараҿы рхы иадырхәоз амаҭәахәқәа рызкын абааӡатәқәеи иҿыԥуаз аалыҵқәеи рыҵәахра, рымҩангара. Аԥсилаа рхаԥшьа ду ирацәаны иҭаӡон. Урҭ ахыбрақәа рыҩныҵҟа ижны иҵарҵон. Убри азыҳәан акәын рацәак имырҭбаацәакәа, ииазпаны изыҟарҵоз, уарлашәарла акәымзар, хҵара рԥшӡагакгьы зарымҭоз, аҵан ҵьара наҵәкыысла иҭадырҽылазшәа ирбоз анапхҵарақәа ракәымзар. Аха аҳаԥшьа ахәамци ахи асахьаркыратә ҩычара аганахьала еиҳа игәцараркуан, урҭ ирнырҵон аӡы угәалазыршәо, еишьҭала-еишьҭаланы инеиуа аҵәқәырҵақәа. Аҳаԥшьа ахәамц иҩацәхыкны, ахәда иазааигәаны ианырҵоз адыргақәа аҟазацәа рнапхҵара акәзар ҟалап ҳәа агәаанагара ыҟоуп. Аха урҭ реиуеиԥшымреи рҵаки хәынҵәамҭак змоу аеҵәақәа, аромбқәа, аҟьырсианра аналадырҵәа инаркны – аҵьаркәа азин ҳарҭоит иаҳҳәарц абарҭ адыргақәа зегьраԥхьаӡагьы ирныԥшуан ҳәа «аҭыԥантәи амҵаныҳәаратә культқәеи, адунеихәаԥшышьақәеи» (В. А. Логинов).

Абзазараҿы рхы иадырхәоз даҽеа мыругак – зхатә чыдаракәа змаз аԥсилаа рхаԥшьақәа ирыман ахырҷара ҟьаҟьеи амаа хәыҷқәеи. Урҭ аҳаԥшьақәа кәтаҕьҵас икәымпылын, иҭбааҭыцәын, рыхәдақәа даараӡа идуун. Урҭ цәгьалаҵәҟьа иманшәалан арахәааӡаратә нхамҩаҿы, ҿырԥштәыс ииагозар, ажәқәеи аҵьмақәеи анырхьоз. Аестетикатә харҭәаашьа аганахьала иалкаатәуп аҳаԥшьа амаа хәыҷқәеи ахи ахәамци ахьеиԥшу ахәҭеи. Амаа аганқәа рҩычон ирҳәырҳәны иҟаҵаз ҵьоуҳарла, урҭ рхыхь – акульттә ҟазшьа змаз адыргақәа.

Аҳаԥшьа ахы акәшамыкәша ианырҵон аҵәқәырҵақәа угәалазыршәо аҵьоуҳаркәеи еиуеиԥшым егьырҭ аҵьоуҳартә-культтә мотивкәеи.

Аԥсилаа ркерамикатә ҟазараҿы имаҷым аҭыԥ ааныркылоит амфоракәа. Абри даҽеакы иаламҩашьо хҭысуп, избанзар, иаанарԥшуеит Амшын еиҵәа аҿыкәантәи ауааԥсыра знызатҵәык рхы ишадырхәоз абри зхатә чыдара змоу абырзен форма, насгьы урҭ шаҿымԥшыз IV ашәышықәсазы Алада-амшынеиҟәаҿықәантәи аҟазацәа рмодель. Аԥсилаа абри амодель ԥсахрада ирыдымкылакәа, ихадырҭәааит дара рҟазшьа зныԥшуаз адыргақәа ры-

ла. Егьырҭ ажәларқәа рҟны амфоракәа рхы иадырхәозҭгьы мшынла аидара анымҩаныргоз, ашьха ҭыԥқәа рҟны аԥсилаа урҭ рылаҵәаны иҟан. Иахьа ирацәаны иаҳҧылоит аамҭа иҵәнарҵәаз, зыҵа кылҵәаз амфоракәа. V ашәышықәса алагамҭазы урҭ мҽхакы ҭбаала ироуз ахрархәара шаҳаҭра ауеит усҟан аԥсилтәвизантиатә еимадаракәа аҕәҕәахара ишаҿыз.

Аԥсилаа рыбзазараҿы аҭыԥ ду ааныркылон аԥхалқәа, ачанахқәа, асаанқәа, ахраҽақәа уҳәа егьырҭгьы. Аха убарҭ рахьтә зегьреиҳа ирылаҵәаны иҟан ҵьарак амаа змаз аирызқәа III–IV ашәышықәсақәа рзы роура еиҵыхны рыҵа ҭшәаны иҟарҵо, цәқәырҵаҵас аҵәаҳәақәеи еиуеиԥшым адыргақәеи рнырҵо иалагеит. V ашәышықәсазы рформа даҽакала аҽеаԥсахит – ахәамц ҵаҟатәи ахәҭа ҭбаахеит, аха аформа шьҭнахит, иҩычахеит арахәааӡаратә культ иадҳәалаз еиуеиԥшым асахьақәа рыла. Лымкаала азҽлымҳара иаԥсоуп ауаса атәыҩақәа рыла ихдыркуаз, аҵқәа змаз мҳәырла аҵәаҳәақәа знырҵоз амаақәа.

Абарҭ реиԥш иҟаз адыргақәа иара убас мҳәырла ианырҵон амаа ахьҿакыз аҵаҟаҵәҟьа. VI ашәышықәсазы абри аформа ахаҭыԥан иҵәырҵуа иалагеит иаазыхәхәаны иҟарҵоз, аҟьырсианра аныррала амҵаныҳәаратә символ зҵәызыз, убри иахҟьангьы аестетика аганахьала ихьысҳахаз аирызқәа.

Ачысмаҭәақәа рахьтә иара убас иалкаазарц ахәҭоуп хыхь зызбахә ҳҳәаз абзазаратә мыругақәа реиԥш, напылатә хҵара ԥшӡақәа знырҵоз адыргьлақәа, аҟәҵьалқәа уҳәа егьырҭгьы. Урҭ рынагӡашьала аҳәса ирнапкымҭазар ҟалап ҳәа агәаанагара ҳамоуп, избанзар, ҵьара-ҵьара иаҳҧыхьашәо аҳәса ирыҟаҵамҭаны урҭ ирну аҵьоуҳаркәа рыла лакҩакрада иаҳҳәарц ҳалшоит аԥсил ԥҳәыс аестетикатә ааӡара бзиа лыман, уи иабзоураны аус здылулоз амаҭәар агәыкра аҵалон, мыч ҷыдак аиуан ҳәа.

Аҵас-ҿьабзтә маҭәахәқәа рхыԥхьаӡара иаҵанакуеит Шьапкы абааш амҵантәи аҳаҭгәын аҿы иҵырхыз аҵәи ашьабсҭеи иныҹәаԥшьлыху рскульптуракәа. Урҭ ҟаҵоуп усҟак имырхьааҵәакәа, иааинырсланы, рыхәҭақәак иаҳа иалкааны.

Аԥсилаа ҵҩа змам асиужеҭқәа рыла иаԥырҵоз акерамикатә усумҭақәа, урҭ аус рыдулашьа, рнапҟазаратә нагӡашьа иҳаҵарҳәоит ажәытә Ҵабал инхози дара ргәылацәеи рымҵаныҳәаратә дунеихәаԥшышьақәа зеиԥшраз, аамҭакалагьы, иҳалшоит урҭ Кавказ иахьаҵанакуа иналукааша ҟазаратә рҿиамҭақәоуп ҳәа аҳәара.

Мира ИНАЛ-ИПА

АМИЛАҬТӘ ХАԤРА ЗЫРГАУА...

Аҭыхәҭәантәи ашәышықәса аҩнытҟала апсҭазаара аформа ҿыцқәа иҟартәаз анырра иабзоураны, ишдыру еипш, аҽеапсахуа иалагеит жәлартә пстазаара атрадициатә шьақәгылазаашьа, абжеиҳарак хынҳәра рықәзамкәа изуеит жәлартә бзазара аҟазшьақәа акыр. Ҳәарада, ииасыз уи аамҭа архынҳәра иашьҭалатәзам, аха иара убас зегьы рхарштрагьы аҭахны ҳәа иҟазам. Акоммуниснттә партиеи Асовет еиҳабыреи алшарақәа ҟартҵоит Асовет Еидгыла ажәларқәа рмилаҭтә культуракәа рҿы кыр иапсаны, ихәарҭаны ҳәа иҟаз, иҟоу зегьы реиҭашьакәыргыларазы, реиқәырхаразы, Убри аҟнытә, ҳара, иахьа инхо ауаа, иаҳуалуп цхьаҟатәи абипаракәа рзы еиқәҳархарц ҳабацәа, урт рабацәа уҳәа иапыртҵаз, ашәышықәсақәа ирылганы иааргоз рахьынтә ибзиоу, ипшзоу, хәарҭара зланы ҳәа иҟоу зегьы. Ақьабз ҿыцқәа, ҳапсҭазаара аформа ҿыцқәа рапҵараан иахәҭоуп ихарҭәааны ахархәара рызузарц абзазара анормақәа ирҿамгыло амилаҭтә культура ирееиҕьу аганқәак, иаҳҳәап, ажәытәзан зыхьӡ-зыпша шьҭытҵыз апсуа етикет (ахымҩапгашьа), анапҟазара хкқәа, анаптәрақәа, архитектуреи амаҭәақәеи еиуеипшым релементқәак (рыхәҭақәак) уҳәа егьыртгьы ирҿыцны апсҭазаарахь ирхынҳәтәуп (зны-зынла маҷк иааиҭакшәа, аамҭа иақәшәауа аҟатцара рықәшәауазаргьы).

Апсны иаҭааува дарбанзаалакгьы еиликааува иҟазар ауп уи зхатә пстазааратә ҷыдаракәа змоу ажәытәзатәи атәылақәа ишреиуоу, ишамоу аҭоурых беиа. Аха уи араҟа цьаргьы ианырпшзам. Апсны иаҭааз дхырхуеит апсабаратә пшзаракәа, аха атәыла аколорит еилымкааӡакәа дцоит. Зны-зынла (уи иаҳа аҭып амоуп) иналкьны убла иххалауеит амилаҭтә доуҳа зынӡа иацәыхароу, иацәтәыму аобиектқәа. Убас, ҿырпштәыс иаҳгап, ареспублика амҩақәа рҿы иҟартәаз автобус аанҿасырҭақәа, изакәызаалак маншәалара ҳәа злаӡам, пшзарак иалаҟам, ихьанҭоу аконструкциақәа зынӡагьы аландшафт ианаалаӡом. Абасҭәҟьа рзуҳәар ауеит ҳақалақьқәа рулицақәак, раштақәак, рыскверқәак уҳәа егьыртгьы реиқәыршәашьа, амшынҿыкә апарктә зона зегьы зызбахә ҳамоу абри аҭып хҭәыла егьырт ақалақьқәа рҿтәи аҭыпқәа изларылукаауа аколорит ҷыда апҵара иацхрааува ҳәа шамаха, акагьы иалаҟам. Убас, иаҳҳәап, Аҟәа (уи амацара акәындаз) апсуа жәлар рмифологиа амотивкәа рыла иҟаҵоу скульптурак, мамзаргьы аскульптуратә гәыпқәак цьарамзар-цьара улапш итҵашәаӡом, аха урт рҭыпан иубоит апсуа милаҭтә театр аҿапхьа иара иацәтәымӡоу агрифонқәа уҳәа егьырт иақәнамгаӡақәо. Арахь акырӡа аҵанакуеит ареспублика, уи акалақьқәа, аҭыпқәа акы иаламҩашьо рхаҿрақәа аазырпшыша асимволқәа рымазарц. Тәылак, мамзаргьы қалақьк анугәалауршәо, рапхьаӡа уҳаҿы иааиуа урт рсимволтә хаҿсахьақәа роуп, дара урт зны-зынлагьы атәыла иадырга ҷыдақәаны (иагербны) ианыҟалогьы ыҟоуп. Абарт асимволқәа еиуеипшым аҟазшьақәа (аҷыдаракәа) рымоуп, зны-зынлагьы апсабара иадҳәалоуп (ашьха Фузиама – Иапониа, анҷа бҕьы – Канада, аслан ахы – Аслан Баҩы Апшаҳәа), даҽазныхгьы архитектуратә баҟақәа (Бырзентәылазы – ари Парфенон ауп); иара убас аллегориатә скульптура иаҳҳәап, Қырттәыла азыҳәан ишыҟоу еипш Ан лбаҟа.

Тәылақәаки қалақьқәаки рзы символқәаны иҟалар ауеит иналукқааша аусзуҩцәа, мамзаргьы алитературатә, алакәтә фырхацәа рбаҟақәа, ҿырпшыс иаагап, Испаниазы Дон Кихоти Санчо Пансеи, мамзаргьы Копенгаген азы еицырдыруа Аӡызлан пҳәызба уҳәа убас иҵегьы.

Рыцҳарас иҟалаз, Апсны, уи аҳтнықалақь, ақалақьқәа убри аҩыза рымам. Зны, иаҳгәалашәоит, азыҟатҵаратә усуракәа мҩапыргон аскульптор В. Иуанба иҟаиҵаз Сасрыҟәа искульптура (арашь дақәтәаны ауаа амца рзааиго) Аҟәатәи ашьхаҿы ақәыргыларазы. Абри аскульптура, гәыҩбарада, ақалақь иасимволны иҟаутцар ауеит, аха уи нагӡамкәа иаанхагәышьеит акәымзар. Абри аганахьала Гәдоуҭа ақалақь иақәҿиеит ҳәа иупхьаӡар ауеит. Амилаҭтә доуҳа аҵатцаны, Саҭанеи-Гәашьа лхаҿсахьа аҭаны иҟаҵоу иҭахаз аибашьцәа рбаҟа ақалақь азы иахәҭатцәҟьаны символра ауа иҟоуп.

Иахҭахын, алада-мрагыларахьтә, иара убас аҩадамраҭашәарахьтә ареспублика алаларҭақәа ишақәнагоу еипш еиқәшәазарц, Аныҟәаҩ, мамзаргьы атурист иарбанзаалакгьы атәыла даналало иҿыцу, иара изымдыруа дунеик изаатып ҳәа дгәыгуеит. Еиуеипшым аҭиаақәеи апстәқәеи рыла ибеиоу апсабара абара амацара акәым уи дзызхьуа, уи иҭахуп ибарц ауаа рдунеи, акультура ҷыда адунеи, иара изы ицьашьахәу аҭасқәа, ақьабзқәа, амаҭәақәа, жәларык иртәу адоуҳатәи аматериалтәи хазынаракәа рҷыдаракәа зегьы, иҭахуп ажәлар рдоуҳа аилкаара, ажәлар рыпсҭазаара агәылапшра.

Излапыртҵозеи ҳазну аамҭазы амилаҭтә колорит? Рыцҳарас иҟалаз, уи апызтцо ресторанқәак рҿы зсахьа еицаку апацхақәа роуп. Ҳәарас иаҭахузеи, иара аидеиа ахаҭа даҿагыланы уаҩы дцәажәом, аргылареи, сахьаркырала ашышреи рганахьала ажәлар ирымоу апышәа беиа ахархәара азуны иҟатцазтгьы. Уажәы абасеипш иҟоу амилаҭтә кәакьқәа рапцаҩцәа, изыхҟьа ҳаздырам, ирхаштуа иалагеит цыхьа занышьла ирхиаз абарт апацхақәа ашта гәара шдырпшзоз. Абыркьылкәа, амардуанкәа, амаакыракәа еиуеипшым асахьақәа рныртцон иҭапҟаны. Иара убас агәашәқәа, апацхақәа рхәыблқәа рахь узлахалоз акьыба хәычқәа иссаӡаны иҭапҟаны асахьақәа рныртцон. Асахьақәа рныртцон аҩнымаҭәақәа, аҭӡқәа ирыдкнаҳалаз ада-

ҟьақәа, ашәындыҟәра хәычқәа, урҭ аҳәса, азӷабцәа рнапкымҭақәа рҭаҭаны ирҭәахуан. Иҭаҵҟаны асахьа ԥшӡақәа рыла идырхион амҩы иалхыз ачысмаҭәақәа, ахмаҵырқәа, еиуеиԥшым аԥстәқәа рсахьа знырҭҩз ахәҭәқәа змаз атәыҩеи, абаҩи, амҩи ирылхыз амҳаҭәқәа ахьықәдыргылоз ақәҭарҭақәа.

Ахәыштаарақәа ҟаҭан ҷыдала аус зыдулаз ахаҳәқәа рыла, рхы зқәырҭоз ахчнызақәа ракәзар, урҭгьы сахьаркырала ирхиан.

Аҭыхәтәантәи аамҭазы ирхаштуа иалагеит ажәытәан аԥацхақәа бзианы ишырхиаз, реиҿкаашьала рыҽшалыркааyаз. Уи аҩнытҟа рхиан акыдыршәылақәа рыла, аҵәарҭаӷәқәа ирықәыз аиарҭақәа ирықәыршәын иԥаны иҟаҭаз аиарҭаларшәқәа.

Абарҭ зегьы аԥсуа ҳәсахәычқәа рнапала иҟарҭақәоз ракәын. Урҭ рнапкымҭақәа зны Аԥсны аекспорт акырӡа зҭазкуаз астатиа шьақәдыргылон. Аҭӡқәа иркыдыршәылан, аҵәарҭаӷәқәа ирықәыршәын аҩны ирсуаз ауарҳалқәа, амшәқәеи, абнацәқәеи, абжьасқәеи рцәақәа. Аҭӡаҿы икнаҳан абҵьар, аԥстәқәа рҭәыҩақәа ирылхыз, акыр иаԥсаз металла ирхиаз аҵәхьақәа, акәадыр, ирeиӷьыз амаҭәа, ауапа, арҭмаҟ уҳәа егьырҭгьы. Адәахьы икнаҳан аԥшәма иишьхьаз аԥстәқәа рҭәыҩақәа, игәымшәареи иеилҟьа-еилгәыцәреи рзы шаҳаҭра зуаз.

Иуҳәараны иҟоузеи аԥсуа жәлар рдоуҳатә культура апропаганда азуразы? Идыруп, аԥсихологиатә шьақәгылашьа амилаҭтә ҷыдарақәа иаҳа инхарҭәааны ишааԥшуа ажәлар рдоуҳатә рҿиараҿы – алитератураҿы, амузыкаҿы, аҿыханҵатә ҟазараҿы уҳәа егьырҭгьы рҟны. Урҭ рыла атәыла агәынкылараҿы, адкылараҿы агәахәара ӷәӷәа уаҩы изынрыжьуеит аҿыханҵатә ҟазара абаҟақәа. Атәылеи, аҭыԥи, мамзаргьы ақалақьи рхаҿсахьа ухаҿы аагара уҽазушәар, аԥсабара инаваргыланы раԥхьаӡа иуӷәалашәоит архитектуреи амонументтә, амонументтә-декоративтә ҟазареи рбаҟақәа. Аԥсуа литература аҿиара аҩаӡара ҳаракы аҟынӡа инеины ҳтәылеи аҳәаанырцәтәи атәылақәеи рыжәларқәа рбызшәақәа рахь еиҭаргозар, аԥсуа жәлар рыԥсҭазаара аԥхьаҩцәа идеилнаркааyазар, аԥсуа жәлар рмузыкеи рыкәашарақәеи ҭырҭааyазар, ашәаҳәареи акәашареи рмилаҭтә ансамбльқәа рыла урҭ ҳтәылаҿы, иара убас аҳәаанырцәгьы ирбахьазар, амилаҭтә театр акәзар, аҿиара аиузар, аҿыханҵатә ҟазара аганахьалагьы аҭагылазаашьа даҽакала иҟалеит.

Аҿыханҵареи, аграфикеи, аскульптуреи рганахьала ақәҿиара дуқәа алыршаны ареспубликаҿтәи асахьаҭыхыҩцәа, сара сгәаанагарала, иахьынӡахәҭоу хшыҩзышьтра азыруам амонументтәи амонументтә-декоративтәи реиԥш иҟоу аҟазара ахкқәа. Урҭ жәлар рмассақәа рҭаралашареи рестетикатә ааӡареи акырӡа зҭазкуа рхархәагақәа ракәны иҟоуп. Идыруп, аидеологиатә усураҿы В. И. Ленин амонументалтә ҟазара заҟа ахәшьара ҳаракы аиҭаз. Аҟазара абарҭ ахкқәа рҿы иаҳа еилыхха, инарҭбааны уаҩы ихы иаирхәар ауеит ажәлар ажәытәтәи рҭоурых аҟнытә еиԥш, иара убас рмифологиатә ҭынха аҟынтәигьы асиужетқәеи ахаҿсахьақәеи. Зегьытәҟьа ҟаҭоуп ҳәа узхәом иҳаҩсхьоу аамҭақәа раантәи, иара убас ҳазну аамҭеи иналукааша русзуҩцәа реиҳарак рнаӡаӡатәразы. Аҿыханҵатә ҟазараҿы афольклор абаҟақәа рыла адоуҳатә культура пропаганда азура иаҭанакуа атәы акәзар, уи иҵегьы еиӷьындаз ҳәа агәаанагара узыннажьуеит.

Ҳара иаадыруеит аԥсуаа рфольклор, аҭоурыхтә ҭагылазаашьақәа ирыхҟьаны, ӷәӷәалаҭәҟьа aaxa шаиуз. Кавказ ажәларқәа реиҳарак рҟны аматериалқәа реизгареи урҭ рыҭҭаареи ирылагеижьҭеи 200–250 шықәса раҟара ҵуеит. Аԥсны акәзар, абри апроцесс акырӡа ихьшәаны иалагеит, убри аҟнытә, хьаҳәра ақәымкәа иӡыз рацәаӡоуп, аха имаҷым еизгоугьы. Еизаку афонд аҟнытә аиҳарак кьыԥхьуп. Ирацәаны асиужетқәа, аритуалтә хҭысқәа, аепос, алакәтә, амифологиатә хаҿсахьақәа нарҭбааны ахархәара роурц алшоит авитражқәа, амозаикатә, афрескатә композициақәа, афонтанқәа, апарктәи ақалақьтәи скульптуралқәа раԥҵараан, архитектуратә ргыламҭақәеи акомплексқәеи ахәычтәы баҳчақәа, апаркқәа арҿиара ҩнқәа, асасааирҭақәа уҳәа егьырҭгьы рырԥшӡараан.

Аиашазы, иҳәатәуп абри аганахьала акык-ҩбак рыҟаҵара ишаҿу, аԥланқәагьы шышьақәыргылоу. Ҿырԥшыс иаагап хыхь зызбахә ҳҳәахьоу Аҵьынҵьтәылатәи еибашьра Дуӡӡа афырхацәа рбаҟа аскульптор М. Ешбеи архитектор Ҭ. Лакрбеи иҟарҭаз, Ҷлоу ақыҭантәи Акультура аҩны зҩычо Абрыскьылтә епопеиа, асахьаҭыхҩы В. Гамгиа иусумҭақәа, Акәатәи ахәыҷтәы қаҳуажәырҭа «Аҭцангәара» аҟнытә аҭанаа рмиф атемақәа ирылхны асахьаҭыхҩы А. Зиӡариа иҟаиҵаз апанно ду, Лыхнытәи ахаҭҵәирҭаҿы автобус ааҥҿасырҭа азааигәара аскульпторцәа Г. Смыри В. Пандариеи русумҭа уҳәа егьырҭгьы.

Аҿырԥштәқәа ааидкыланы рхыԥхьаӡара рацәам, убри аҟнытә, уи уаҩы игәы ннархоит, избанзар, аԥсуа мифологиеи афольклори даара ибеиоуп ахаҿсахьақәеи асиужетқәеи рыла. Зхыԥхьаӡара рацәаӡоу алакәтә сиужетқәа ахаҳә аҿы, аш аҿы, амозаикаҿы раарԥшра рхала ирҳәошәа ауп ишыҟоу. Иарбанзаалак аепос аҟынтә ирыдугалаша рацәаӡоуп. Убас, нарҭаа репос аҿы раԥхьа иргыланы Сасрыҟәа иира амотив. Саҭанеи-Гәашьа иҟалҵаз аҳәарала икаԥха-каҷҷоз аԥшқа ацаҟьа далицәааyеит Аинар-жьи; Сасрыҟәа изрыжәра асцена. Саҭанеи-Гәашьа ажьи дихәаԥшуан арыҭәақәа дрыбжьакны ахәыҷы аихаршы дышӡааишьуаз; Сасрыҟәа нарҭаа рыҩны ҽыла дахыԥоит; Ажәҩан аеҵәа кыдԥааны, араш дақәтәаны адгьыл ахь иааyа Сасрыҟәа; Аӡы азы агәылшьаԥ ҭазырхаз, уи иаҿаҭцахәхараны иҟаз аҭыԥха, игәыргьо ажәлар; Сасрыҟәа ауарбажә ду дақәтәаны атыша ду иҭыҭра, уи изыԥшу Бзоу, ила Хәдыш; Сасрыҟәеи аҭцааршә иқәжьу дызиаaиз адау ихи; Сасрыҟәа аԥсра изаазго, изрыжәым ишьамхы иақәымшәарц азы ашьха иалҟьа илеиуа ахаҳә иахәаԥшуа нарҭаа; Зыԥсы зхыҭцуа Сасрыҟәа, уа иааигәара иҟоу ақәыцьма, аҳәыҳә, аҟәараан; Икаҷҷа-капхоз Саҭанеи-Гәашьа, лыхцәы хьаԥшшәылаха, лдырды кны; Гәында ԥшӡа – нарҭаа раҳәшьа заҭцә, знацәкьыс лашарбагаз, иара убри ала аӷбақәа мҩахызгоз; Гәында-ԥшӡа лзы Хәажәарцыс аҵыр цаҭца зҿаз Нарҵьхьоуи реидыԥсылара; Хьызрацара ицо нарҭаа, урҭ рганаҿы аҭан ԥхәыс Зылха лычқәын Цәыцә, Бжеиқәа-Бжашла ҳәа изышьҭо уҳәа егьырҭгьы.

Шаҟа сиужет уаҩы иааигар ауазеи аҭанаа рмиф аҟынтә: зашҭаҿы итәоу аҭанаа; аҭанаа амшә разышәа-

рыцара, уи аан атцанаа амшә асаса алаба ҭадыргылон, нас акәын ианыршьуаз; атцан ҽыуаҩ иҽы ашьапқәа рыбжьара ибжьҟьаны ицаз ажьа, уи иапхьа абнацә зшьыз; ажьақәа ирықәтәаны атцанаа реипхныҩлара; аҭырас иқәло атцанаа, уи абыҕьқәа казҿо; атцанаа ажәҩан ахь ахаларазы амардуан ду шыҟартцо; атцанаа зыхьчо ан Ҟамала дызшьуа анцәа; атцанаа рҭахара асцена: абамба-сы аура, адыд-мацәыс, абылра, иҭахауа атцанаа; адгьыл итцоу атцанаа, адәахьы ацәыртцразы анышә зжуа… Уаҩ ихы иаирхәар ауеит егьыртҭ амотивқәагьы, аха уртҭ згьы абри астатиаҿы реиқәыпхьаӡара аҭахым, егьзалшом. Аинтерес рытцоуп ҳәа иҳапхьаӡоит апсуа нцәахәқәагьы. Убас, анцәа зықәрабжа аҟынӡа инеиихьоу хатца пшӡаны, ацә шкәакәа ацәа матәас изшәу иакәны рхаҿы дааргон. Анцәа ишьаргәытцақәа хьын, уи иааицрымшәо иикыз ахьтәы Ҟамчы абыз амацәыс аҿытцуан. Амацәыс анцәа – Афы илакҭтоз аҟамчы зкыз, аҽыуаҩ пшӡа иакәны дырбон. Уи аптақәа еиҩирффон, ацәгьа Ҟазтцоз ахьирхәуан. Аибашьцәа рынцәа, абнатә пстәқәа рынцәа Аиргь иакәзар, – уи дҽыуаҩны, ихцәы еиқәатцәаны, ицәа шкәакәаны, алабашьа икын. Еимга-еимцарак иалыршаны уи илшон ашьхақәа рықәцәқәа рҟынтәи амшын ахь анеира, уахьынтәи ацырра. Иара убас аинтерес итцоуп амшын анцәа Ет (Ҳаит), уи тәаарта ҭыпс имоу амшын ауп. Уаҟа дтәан уи, иматц зуаз аҷкәынцәа жәаҩаҩык икәыршаны. Ашәарыцареи абназареи рынцәахәы – Ажәеипшьаа рхаҿы даргон дажәны, ддагәаны, аха зыхцәы еиқәатцәоу хатца қәыпшны, ижәҩахыр абнацә ацәа хшьны, иџьашьахәыз алаба кны. Убри алабала апстәқәа рыпсы ҭеитцон. Иара убас уи ицынхон ипхацәа пшӡақәа. Уртҭ рыбжьҩыкгьы абнацәқәа рхьон, иагьрылшон ишьабстақәаны, иҽацә шкәакәакәақәаны аҟалара. Абарақьатреи, абеиареи, абзиабареи, ахәычқәа риреи рынцәа – Анана лакәзар, рхаҿы даргон зыхцәы хьапшшәылаз нцәа ҭыпханы. Уи бзиа ибаны иалылхыз аҭыпқәа, ахрақәа, ашьхақәа дырҿан, убракәын иахьыҟаз абна шьхымзақәагьы, чыдала лара дызхылапшуаз. Аинтерес лытцоуп зыжәҩахыр ҭбааз, аҿеитпш бзиа змаз, адгьыл абарақьатра анцәа Џаџа. Имаҷымкәа аинтерес лытцоуп аӡы анцәа – Зызлан. Уи, зыблақәа жәҩангәыпшшәылоу, зыхцәы шьқьыруа ӡгаб пшӡоуп, лышьхәақәа лапхьаҟа ихоуп, (илгәапхаз ахацәа ратцархараҿы дманшәалахарц). Уртҭ згьы ахьынхоз ихьытцәцараха иҟаз аханқәа рҟны акәын. Абнақәа ракәзар, ишьқьыруа ирытцан аӡгабцәа.

Шаҟа асиужет ссирқәа амадоузеи ацә акульт, апсуаа адгьыл амшынцә атәыҩақәа ирықәгылоуп ҳәа рхаҿы иааргон; аинтерес зтцоу аҳәамҭақәа азкуп амшын ацә шкәакәа, уи ажәлар ашәарҭара иантагылоз аамҭазы амшын ахықәахь инеиуан, ргәы реаннатцон. Ажәытәан ирыпхьаӡон Елыртәи ауахәамахь инеиуан ҳәа ахьтәы тәыҩақәа зхагылаз ацә шкәакәа. Апсны аҩадатәи ахәтаҿы ажәытәан анцәа «иматцура» иазкыз ауаа ажәлар рахь инаргон аҳацы итцганы ацә шкәакәа, уи, ианахныҳәалак ашьтахь иршьуан, акәац акәзар, анцәа дхазтцоз згьы ишаны ирыртцон. Ампараа рышьтраҿы еиқәханы иҟоуп ҳәамтак. Уи излаҳәауала, ажәытәан амшын аганахьала ацә пшра змаз пстҳәа шкәакәак ҭытцны иааауан, ауаа псаҭатәыс иартарц иаҳәон. Аинтерес рытцоуп ацәқәа рыла ахәмаррақәа, ихьӡыркыз, ираӡныркыз атәыҩақәа зхагылаз ацә дуқәа рыхәапшра. Уртҭ уа еизаз ауаа иддырбон, нас еиҕьуп ҳәа иалырхуаз ацә иҭахаз ахатцааибашьҩы ипсы иартцон.

Адырраҭарақәа маҷымкәа иаҳзеиқәдырхеит изхьоу аритуалқәа рганахьала алитературатә нтцамҭақәа. Убартҭ рахьтә иаҳарбап ҩ-қьабз затцәык. Уртҭ руак амца ҿыц аиқәтцара ақьабз ауп. Убри ауха ақыҭа зегьы аҿы ахәыштаарақәа рҟны амца дырцәон. Ааигәатәи ашьха ақәцәаҿы иқәыпшыз аҭыпҳаи арпыси ашьал ду рхарпаны алабытцәқәа реихьшьрала амца пшьа еибадыркуан, нас уи амца рыманы ақыҭахь иааауан. Уртҭ уаҟа ирзыпшын рқытауаа, насгьы аҿар рахьтә ипшьоу абри аус назыгӡарыда ҳәа ипшын. Уртҭ ақәыпшцәа аҩнқәа зегьы рахь инеиуан, хәыштаарацыпхьаӡа амца еиқәыртцон. Абри ашьтахь, ажәлар шрыдныҳәалоз, уртҭ ирхарпаз ашьал ду рхырхуан. Убри ауха аӡгаб лгәаҭахрала дзыццашаз арпыс иалхра азин лыман.

Имаҷымкәа асиужетқәа ҳанатцоит ҳтәылаҿацә иамадоу абырзентә мифологиагьы. Убас, ажәытәтәи абырзенцәа Диоскуриада ақалақь (Аҟәа) ашьапы зкыз ҳәа ирыпхьаӡон анцәа Зевс ипацәа Диоскураа. Изакә поезиатә мифузеи Пицундатәи апса бнара иазку! Абраҟа абнақәа рынцәа Пан анимфа пшӡа Питис бзиа даниба, длышьҭалеит. Уи дицәыҩны дандәықәла, агәыпжәареи ашәареи ирыхҟьаны, псатцла пшӡаны дҟалеит. Убри лҟынтә ауп ахы ахьакуа Пицундатәи апса бнара, иагьаиуит ақалақь хьӡыс Питиус ҳәа. Ҳсахьатыхыҩцәа апсуаа рмифологиа аҟынтәи рхы иадырхәақәо рацәаӡоуп, аӡәгьы дарпхашьом анцәақәа, анцәа ҳәсақәа, егьыртҭ амифологиатә хаҿсахьақәа, аритуалтә хтысқәа раарпшра. Иаҳгәалаҳаршәап ажәытәреи Ренессанси рҟазацәа дуқәа рырҿиамҭақәа. Уртҭ реиҳарак аҭоурыхи, арелигиеи, амифологиеи ртемақәа ирылхуп. Ҭабара зқәым абартҭ ахытцхыртақәа рҟынтәи асахьатыхыҩцәа иааргон ахаҿсахьақәа, ахтысқәа, ацәыртцрақәа, уртҭ аҟазара иаптцамта бзиақәаны иҟартцон. Ажәытәтәи аҭоурыхи изхьоу ажәларқәа рмифологиеи ззымдыруа, аха аҟазара дуӡӡа амч ду зныруа ауаҩы хымпада интересс икуеит арҿиамта атцакы. Абасала, иалыршахо аҟазара адунеи аҽадцалара мацара акәым, иагьымҩапысуеит изымдыруаз адырраҟәа риура амҩала ауаҩы идунеихәапшышьа аҭбаара.

Апсны аипш иҟоу ареспубликаҿы акырӡа атцанакуеит амилаттә хаҿра аӡыргара. Еиқәырхатәуп, апропаганда азулатәуп ахатә культура, уи ҟатцатәуп егьыртҭ ажәларқәа рҟынӡа инеиртә, еилыркаартә еипш. Идыруп, ахатә милаҭи егьыртҭ амилатқәеи рзы агәаанагарақәа рҟны ишьақәгылаз астереотипқәа, уртҭ ирымадоу агәаанагарақәа шапырнахуа еиуеипшым амилатқәа рхатарнакцәа хықәкыла реимадара, реиҿцаара апроцесс. Усҟан ауаа наҟааҟ еилыркаауеит, игәныркылоит дара-дара рыпстазаара, рхәыцрақәа, рцәаныррақәа, ртцасқәа, рытрадициақәа. Хьызҳәала абри апроцесс аан иаптцахоит асоциалисттә культура ҿыц. Адоуҳатә культура лабҿаба алатцәара аус аҿы ишаҳҳәахьоу еипш, апхьатәи аҭыпқәа руак ааннакылоит аҟазара. Иаҳтахын традицианы иҟаларц ҳреспублика аҟазараҿы ажәлар рфантазиа иапнатцаз ахаҿсахьақәа итцегьы инартбааны рхархәара.

1985
№ 1

Алыкьса АРГӘЫН

С. И. ҶАНБЕИ АԤСУА ТЕАТРИ

С. И. Ҷанба диижьҭеи 100 ш. аҟра иазкны

Самсон Ҷанба ирҿиареи уи анымҩацысуаз аамҭеи (1915 шықәса инаркны 1937 шықәсанӡа) уанрызхәыцуа угәалашәараҿ иааиуеит Гиоте ду иажәақәа: «Хырҳара зланы иҟоу зегьы цсабарала иҭынчуп, еиқәышьшьы иҟоуп, иаҿагыло мчқәак ималырхаанӡа». Арҭ ажәақәа рҭакы даара иӷәӷәоуп, иҭаулоуп; аԥсҭазаара ашьҭкаара, нас уи сахьаркны аарԥшра аналыршахо иара аԥсҭазаара ахаҭа ҩ-мчык реиҿагыларҭа акәны ианыҟало ауп. Аԥсҭазаара ҿыц ашьақәыргылараан ахақәиҭра иазықәԥои уи иаҿагылои реиниара ауаҩытәыҩса агәамч дуи агәахәареи инаҭоит, убасҟан ауп ианықәгыло цьоукы бџьарла, даҽаӡьоукы – ажәала ма қыцәла. Убас, цхьаҟа аҿиаразы шәышықәсала акәԥара мҩацысуан.

Еицырдырыуа аԥсуа поет, апрозаик, адраматург Самсон Иаков-иԥа Ҷанба иӡбахә анаҳҳәо иаҳгәалашәозароуп згәы-зыцсы зыдгьыл гәакьеи зуаажәлари ирызкыз арҿиаҩы иԥсҭазаара зегьы иагәылсны ишаауа, апатриот, аиаша азықәԥаҩ иахь имаз абзиабара.

С. Ҷанба иаԥҵамҭақәа рфырхацәа иарбан жанрзаалакгьы поезиаз, прозаз, драматургиаз, – иҿыхоуп, реилкаара ҭцаруп, рхықәкы ашьақәырӷәӷәара иазықәԥоит. Избанзар, урҭ автор имхәыцзеит, аԥсҭазаара аилашыра иалоуп, автор исахьаркыратә-естетикатә, иемоциатә ӡрыжәырҭаҿы игәылыршәоуп, ираӡоуп. Уаҟа, ирҿиамҭақәа рҟны ииуан, рыцсы ҭалон еицамкуаз ахаҿсахьақәа – Ҭемыри, Сеидыҟи, Баҭали, Ҟазылбақьи, Рашьыҭи, Рослани, Фатмеи, Шьазинеи убас егьырҭгьы. Арҭ афырхацәа аиҿыхара бааԥсқәа раан абџьарлагьы ажәалагьы иқәԥаҩцәан, ареволиуциа иадгылаҩцәан,

Ашәҟәыҩҩы иаԥитцаз ахаҿсахьақәа уаԥхьа игылоушәа иубоит, рыԥсҭазаара уалахәхоит, рхьаа ухьаахоит, риааира уиаирахоит. Урҭ афырхацәа рыбзоурала иара автор ихаҭа иԥсҭазаара адаҟьақәак узаатуеит, гәыла-хшыҩла урызнеиуеит.

С. Ҷанба анхаҩы иҭаацәараҿы изҳауан, даныхәыҷыз инаркны аҵәмаагьы икхьан, аҭара иҵон ауахәаматә школ аҿы, ашьҭахь ихаҭа дыртҵаҩын. Нас, ирҭцаҩратә усура ааныжьны аамҭала аусура далагоит агрономс. Ус, иахa-иаха иааигәахо иалагеит ареволиуциа, уи аҵхьқәа ашәҟәыҩҩы ицсадгьыл аҟынӡагьы иааӡеит. Арҭ ашықәсқәа раан уи еышәала дрылахәын икәшамыкәша имҩацысуаз ареволиуциатәи аполитикатәи еиҿагыларақәа. 1918 шықәса инаркны 1921 шықәсанӡа С. Ҷанба аус иуан аԥсуа газеҭ аҟны, ажәалагьы аус аҿгьы аменшевикцәа дырҿагыланы дықәԥон.

Аԥсны Асовет мчра анышьақәгыла ашьҭахь С. Ҷанба Аԥсны жәлар рҭара акомиссарс дыҟан, ашьҭахь Аԥснытәи АССР ЦИК дахантәаҩын. Асовет мчра шьақәгылеит, ажәлар аԥсҭазаара ҿыц аҿы анхара наԥ адыркит. С. Ҷанба аҳәынтқарратәи, ауаажәларратәи усура дшаҿыц даҿын, еиқәырхатәын, еиҭашьақәыргылатәын арҭ ашықәсқәа рзы ажәлар ирцәыз. Иуадаҩуп С. Ҷанба ижәлар рзы илшаз зегьы ахцәажәара. Убри аҟара ганрацәала еилан уи имҩаԥигоз аусура. Сара ҷыдала сазаатгылоит С. Ҷанба идраматургиа, уи итеатртәи иестетикатәи дунеихәаԥшьра аганқәак.

С. Ҷанба аҳәынтқарратә, ауаажәларратә ус дуқәа инаԥы ишанызгьы, дшеилахазгьы, илшеит аԥсуа театр азы аҩымҭа шьахәқәа раԥҵара, убарҭ рылагьы аԥсуа драматургиа ашьаҭа икит. Ҳара ҳҟынӡа иааӡаз С. Ҷанба идраматә ҩымҭақәа иреиуоуп: «Амҳаџьыр», «Аԥсны Ҳаным», «Анцәа Саваоф,» «Иҳаҩсхьоу амшқәа рахьтә акы», «Аҩы иашьыз иԥсцәа иҭәуон», иара убас акт рацәа змоу апиеса «Кьараз» аҟнытә ҩ-сахьак.

Раԥхьаӡа акәны С. Ҷанба иаԥҵамҭа «Амҳаџьыр» апрофессионалтә сценаҿы иқәыргылан 1926 шықәсазы. Иқәиргылеит аурыс театр арежиссиор В. Кривцов. Шықәсык ашьҭахь ииун 27 рзы абри адрама шьаҭас иҟаҵаны аспектакль «Амҳаџьыр» ала аԥсуа стационартә профессионалтә театр

иаанартит актәи асезон. Иахьа гәадурала иаҳҳәар ҳалшоит аԥсуа профессионалтә театртә ҟазара С. Чанба идрама «Амҳаџьыр» ала ахы шакыз. Иахьагьы аԥсадгьыл абзиабара, аиаша, ахақәиҭра атема асцена иҟәымтӡеит. Иазгәаҳамҭар ҟалом, иара убас ари адрама асценатә ҭоурых анасыԥ шацу; уи изныкымкәа еиуеиԥшым арежиссиорцәа иҟәдыргылахьеит. 1920 шықәсазы «Амҳаџьыр» асценаҿы иқәиргылеит арежиссиор В. Русин-Руслановски, 1937 шықәсазы – К. Карал-оглы, 1966 шықәсазы автор 80 шықәса ихыҵра иазкны аԥсуа театр асценаҿы еиҭақәыргылан (ақәыргылаҩ М. Мархолиа).

С. Чанба идрамақәа иреиҕьу ықәыргылан иара убас ареспублика жәлар рхаԥшьгаратә театрқәа жәпакы рҿы. Убарҭ рахьтә аԥсуа културa еицырдыруа аусзуҩы В. Маан излаиҳәо ала, 30-тәи ашықәсқәа рзы ақәҿиара ду аманы имҩаԥысит Гагратәи адраматә коллектив иқәнаргылаз аспектакль. Ари аспектакль иалахәын гагратәи ашкол-интернат арҵаҩцәеи гагратәи аусуҩцәеи анхацәеи. Асахьаркыратә-естетикатә ҵакыла ирҵауланы, ари аспектакль зегьы иреиҕьны 1937 шықәсазы арежиссиор Кадыр Карал-оглы иқәиргылеит. Аспектакль иаиуз ақәҿиара еиҳарак изыбзоурахаз усҟан азы ишьақәгылахьаз аԥсуа театр актиорцәа ракәын. Актиорцәа ҿыцқәа: Шә. Пачалиа (Баҭал), Л. Касланӡиа (Рашьыҭ), В. Дбар (Фатма), М. Кове (Рослан), К. Лазба (Қьаамын) уҳәа убас егьырҭгьы ҟазарыла инарыгӡеит ирыдыз ррольқәа.

Аспектакль ахы инаркны аҵыхәанӡа Баҭал ажәлар рыгәҭа дгылоуп, урҭ ақәԥара иазыҟаиҵот, дрыцхьоит еидгыларц рыԥсадгьыл ахақәиҭразы. Адраматизм хьанҭа аҵоуп аспектакль аҵыхәтәантәи асцена. Шәыла иҭаҳәҳәоушәа, ҿымҭӡо игылоуп ашьхақәа, ареквием иазыӡырҩуашәа. Харантә иубоит абылра иацәынхаз ақыҭақәа. Еизаз ақәԥаҩцәа дрылоуп ахәыҳаракыраҿы иқәгылоу Баҭал – Пачалиа. Уи илаԥш хара иԥшуеит; иҭацәыз аҩнқәа рахь, Амшын Еиқәа аҿықәахь, атәым дгьыл ахь иашьцәа згоз аҕбақәа рахь. Уи иҩызцәа, иашьцәа рышҟа ихы рханы иажәа иҳәоит: «Ииашоуп, сашьцәа, ашьхақәеи ахрақәеи, ацаҟьақәеи ҳара иаҳҭыԥхеит. Ҳзықәгәыҕуаз уажәазы изыҟамлеит, иаҳиааит... Ҳауаажәлар рыбжаҩык рыԥсадгьыл иалԥсаа ицеит... Алаҳәеиԥш еиқәаҵәаӡа аҕба иаманы иагеит. Ҳашьхақәа уаҳа ирныҩуам рԥацәа рашәаҳәабжьы! Шәааскьа арахь! Ҭоуба аауп!.. Иахьарнахыс иҳалшонаҵы, ахақәиҭразы ҳшықәцалара, ҳабџьар шкаҳмыжьра, иаҳҭоубоуп!». Шә. Пачалиа имонолог антдәамтаҿ иаацәыртцуеит аԥсуа жәлар рфырхаҵара ашәа, иаҳа-иаҳа аҽыртбаауа аҿынанахоит, ашьхақәеи адәқәеи амҽханакуа, ажәлар ахақәиҭраз ирыԥхьоит, аӡәк иеиԥш еиднакылоит. Ишдыру еиԥш, амҳаџьырра ашықәсқәа раан ажәлар иаԥыртцеит гәырҩалеи хьаалеи иҭәыз, зыԥсадгьыл иазхьуаз рзы ашәақәа. Ҳара ҳҟынӡа иааит «Амҳаџьыраа рашәақәа». Мелодиатә еилазаашьала еиуеиԥшымкәа ишыҟоугьы, дара ҵакылеи нагӡашьалеи акырӡа еизааигәоуп. Урҭ амелодиақәа аспектакль аҿгьы ахархәара рыман. Дара рыбзоурала ахәаԥшыҩцәа рҿаԥхьа еиҭаацәыртцуан, идырхынҳәуан урҭ ашықәсқәа, аԥсуа жәлар рфырхаҵаратә аамҭа. Жәлар рашәақәа аспектакль даҽа интонациак анаҭон, иҷыдоу, иҵаулоу емоциала еибанаркуан.

Адрама автори, аспектакль арежиссиори, асахьаҭыхҩи иаадырԥшуаз аԥсҭазаара жәлар рыбзазара иагәылсны иаауазҭгьы, афырхаҵаратә ашәақәа ицәырыргоз ахаҿсахьақәа аспектакль аемоциатә ҟазшьа шьақәдыргылон, аемоциатә цәаҩа арҭон. Амилаҭтә сахьаркыратә традициақәа рныԥшуан иара убас аҭоурыхтә хҭысқәа ирылиаауаз ахаҿсахьақәа. Аспектакль афырхаҵәа Баҭали Шьазинеи зыԥсадгьыл ахақәиҭтәразы иқәԥоз, аԥсуа жәлар рҳәамҭа аҟнытә афырхаҵәа рхаҿсахьақәа акыр ирзааигәоуп. Аԥсуа театр азы аспектакль «Амҳаџьыр» егьырҭ аҭоурыхтә драмақәа рықәыргыларазы иҿырԥшыганы, сахьаркыратә-естетикатә шәага-заганы иҟалеит.

С. Чанба ипиесақәа рахьтә асценаҿы қәҿиарала иқәыргылақәаз иреиуоуп «Кьараз». Уи ықәиргылеит 1931 шықәса ноиабр 17 рзы аԥсуа профессионалтә театр ашьаҭаркҩы, адраматә студиа анапхгаҩы Васили Иван-иԥа Домогаров. В. Домогаров С. Чанба ибзианы дидыруан. Уи астудиа иалаз рзы пиесак иҩырц диҳәеит. Дук мырҵыкәа С. Чанба урҭ ирызнеигеит Аԥсны ареволиуциатә ԥсҭазаара иазкыз апиеса. Иаарласны апиеса ақәыргылара нап аркын. Аспектакль аҿы Нестор Лакоба ироль арежиссиор Р. Агрба идитцеит. Уи иднаҵоз аҭакԥхықәра ду еилкааны, дацәшәашәа, азныказы мап

икит. Ҳәарада, ароль аус адулара акыр аамҭеи аҵьеи аҭаххеит, арежиссиор В. Домогарови асахьаҭыхҩы В. Шевелиови ирыбзоураны ахаҿсахьа аҷыдаракәа зегь ҭҵаан, аҭыхәтәан апатреҭ акыр иазааигәахеит. Убас, 1931 шықәса ноиабр 17 рзы атеатр зегь царҭа амамкәа иҭәын, изыҩнамлазгьы ҟалеит. Ҳәара аҭахума, аҟтиорцәа рыгәқәа ҭынчымызт, ашәареи агәырӷьареи еимаркуан, аха арежиссиор игәҭынчра урҭ ргәы азҭанаҵон. «Абар, уажәшьҭа уҽеилаҳәашьала ари уара уакәӡам, узтәугьы ана азал аҿы итәоу роуп. Ҳаумырцхашьан!» Абар, иара ароль хада назыгӡоз Р. Агрба игәалашәара: «Азныказы схы сцәымыӷхеит! Исылымшар?! Нас ишҧаҟалои? – Ахәыцрақәа сдыргәаҟуан, аха гәаныла исызбеит, сықәҵуеит, зегьы нсыжьуеит, атеатргьы... Азал аҟнытә ахәапшыҩцәа рылаҩеиласра аҟнытә бжьқәакгьы ааиуеит. Убри аамҭаз иаалырҟьаны бжьык саҳаит: «Дааит! Лакоба азал аҟны дыҟоуп». Снеилуаа сцеит. Сдагәахазшәа ак саҳаӡомызт. Аспеқтакль иалагеит. Саргьы асценахь сцәырҵра аамҭа ааит, арахь сахьгылоу сзеиҭаҭцуам. Уи сҩызцәа игәарҭан, руаӡәк аԥхьаҟа днасыгәҭасит. Асцена саақәлеит, азал аҿы напеинҟьарахеит, макьана ажәак сымҳәацызт. Аҭыхәтәаны сцәа иалашәеит ахәапшыҩцәа сыгәра шыргаз, Лакоба дыснырбаалеит, иара иоуп рнапы ззеинырҟьозгьы. Урҭ рыдкылашьа, ҳәарада, сгәы архаҵеит, саргьы ҩнытҟала сҽааидыскылан, ахәмарра салагеит». Аспеқтакль «Кьараз» ааидкыланы иахцәажәаашаз ашәқәқәа ҳара ҳҟынӡа изымааит; 1937 шықәсазы автор даныҟамла, архивгьы ықәырхит.

Ари аспеқтакль дырбан иара убас декабр мзазы Гәдоуҭа имҩаԥысраны иҟаз Аԥснытәи АССР ЦИК асессиа иалахәыз. В. Домогаров имшынтцаҿы иҩуан: «Асцена маҷуп, аҭагылазаашьа уадаҩуп. Аха аԥсы зхоу ажәа иахьнеиша инаӡоит. Асцена ашьҭахьала аԥсуа быргцәа аҟтиорцәа рахь инеиуеит, ирызҭцааует, џьоукгьы гәыдыркылоит».

С. Ҷанба иҩымҭа «Иҳаҩсхьоу амшқәа рахьтә акы» ала аспеқтакль ықәнаргылеит Аҟәатәи ақырҭуа театр. Иқәиргылеит иахьа еицырдыруа аҟтиор, СССР жәлар рартист Михаил Чубинизе. Аспеқтакль апремиера мҩаԥысит 1966 шықәсазы. Аспеқтакль, аҭоурых иазааигәаӡаны, иақәшәаны иаанарԥшит ииасхьоу амшқәа рахьтә хҭысла еибарку мшык.

Аԥсуа театр иқәнаргылахьеит даҽа спеқтаклькгьы С. Ҷанба икомедиа «Анцәа Саваоф» ала. Уи ықәиргылеит арежиссиор Х. Џьопуа. Ахҭыс ахьымҩаԥысуа анцәа «иаҳҭынраҿы» – ажәҩан аҿоуп.

Анцәа Саваоф (Р. Агрба) даара хьаас имоуп ауаа дахьырхашҭыз, иашьапкра иахьаҟәыҵыз. Уи иааиԥхьеит «иҩызцәа», адгьыл аҿы анцәа иавторитет, имчра ашьақәырӷәӷәара азҵаара аӡбаразы. Дцәырҵуеит Христос (О. Лагәлаа), Будда (Н. Камкиа), архангел Гавриил (М. Зыхәба), Маголит (И. Ҷоҷуа). Арҭ ааизаны аилацәажәара ианалагаҵәҟьа, акосмостә ӷба абжьы баацс гоит, ажәҩан уаа шәаны рҽырҵәахуеит. Акомҿар рмарш иақәыршәаны иҵәырҵуеит аҿар гәыцҩык, руаӡәк «Анцәа дыҟоу дыҟаму» азҵаарала алеқциа даԥхьоит. Уи изызырҩуеит ажәҩан уаагьы. Алеқциа ашьҭахь анцәа ихаҭагьы длакҩакуа дҟалан, быжьрабыжьҭцәа дцеит. Ари аспеқтакль агитсатироуп, адинхаҭцара иахыччоит.

С. Ҷанба идраматә ԥҵамҭақәа шьаҭас ирымоуп аԥсҭазаара. Урҭ уанрыԥхьо иумбарц залшом уа иҵәыргоу ахҭысқәа рдоуҳатә ҿиашьа, иухамышҭуа угәаҿы инхоит, аԥсҭазаара амыҟәмабаракәа ирнымшәо, згәы цҳафыруа, гәык-ԥсыкала зыԥсадгьыли зуаажәлари бзиа избо ауаа рхаҿсахьақәа. Агәра угоит автор асценеи адраматургиеи рымаӡақәа ҭҵааны, идырны шакәу адраматургиа ашҟа дшааиз. Иԥсабаратәны, иреалтәны имҩаԥысуеит уи ифырхацәа реиниара, еиқәиршәоит иуадаҩу, ихьанҭоу ауаатәыҩсатә еизыҟазаашьақәа рҿы, царҭа змаӡам аҟынӡа ихаигалоит иҵәырҵуа аиҿагыларақәа. Аԥсҭазаара амыҟәмабаракәа ирылҵуеит афырхацәа зықәныҟәо аԥышәа, абра изрыжәхоит, нас ахақәиҭра иаҿагыло, уи иаԥырхагоу зегьы рус рызбоит.

С. Ҷанба идраматургиа аҿы иҵәыргоу ахәыцрақәа аартуп, еилкаауп, аконфликттә еиҿагыларақәагьы хтуп. С. Ҷанба ифырхацәа ирыҟәнубаалоит ахьыԥшымра, ҩнытҟала рхы иақәиҭуп, ахақәиҭразы иқәԥаҩцәоуп, раӷацәа баны инхом.

С. Ҷанба идраматургиала аԥсуа сахьаркыратә литература иалаигалоит иҿыцу ареволиуциатә культура ажәла, илшеит блаҭарыла, аԥсҭазаара шыҟаҵәҟьоу абара. Иарбан пиесазаалакгьы автор иазиԥшаауан иҷыдоу интонациак, иҭацәу, игәаҩоу ажәала акәымкәа, еибаркуп ибеиоу ихырку ажәала. Афырхацәа рхәыцракәа, реиқәшәаракәа рыла автор, мчыла акәымкәа, аԥхьаҩ изнеигоит иаайрԥшуа аҭагылазаашьа асоциалтә анализ. Адраматургиатә литература, уи асценаҟнытә аҟтиорцәеи арежиссиорцәеи рыбзоурала ажәлар рылартәара ауаҩы ихаҭара ашьақәыргылараз, аҭҵааразы иамоу аҭцак ду азгәаҭо ауп С. И. Ҷанба лассы-лассы атеатр дзазхьаԥшуаз. Иахьагьы уи ипиесақәа амилаҭтә литератураҿы ихадароу аҭыԥ ааныркылоит. Избан акәзар, иахьатәи аԥхьаҩи ахәаԥшҩи адраматург ифырхацәа ирнибаалоит изаҟаразаалак мцык баны инымхо, иҵқьоу аԥсҭазаара иашьҭоу аҟазшьақәа.

С. Ҷанба ирҿиара иахьатәи аԥхьаҩгьы дахьаднаԥхьало, лассы-лассы дахьазыхынҳәуа џьашьатәӡам. Атәыла зегь шьаҭанкыла аҽанеиҭанакуаз, С. Ҷанба афаҟтқәеи ахҭысқәеи раарԥшра маҵара акәымызт дызҿыз. Уи икәшамыкәша имҩаԥысуаз зегьы далахәызшәацәҟьа ҟазарала, баҩхатәрала аихшьала азиуит иара аԥсҭазаара, уи аҩнытҟа имҩаԥысуаз аидеиатә-политикатәи асахьаркыратә-естетикатә цәырҵрақәа. Ԥсыцқьалеи, гәыблылеи, обиеқтивтә хәыцралеи еибыҭоуп, игәылыршәоуп уи аԥсҭазаара афырхацәа. Убри ауп С. Ҷанба ипиесақәа ҳауаажәларра рдоуҳатә ԥсҭазаара иалымшәо изаднакылаз. Иахьагьы рыԥсы ҭоуп ҳтеатрқәа рысценақәа рҿы, иахьатәи ҳамш лаша азы иқәԥози зхы ақәызҭцази ргәалашәара иазкны иаҳзынхоит.

Владимир АЦНАРИА

ЛЕУАРСА КАСЛАНЗИА ИЗЫ АЖӘА

Ҳазну ашықәс азы еицырдыруа аԥсуа актиор, Қырҭтәылатәи ССР-и Аԥснытәи АССР-и жәлар рартист Леуарса Шьарадын-иԥа Касланзиа 70 шықәса ихытит. «Аҳаҭыр Дырга» аорден змоу С. И. Чанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҟны имҩаԥган Леуарса Касланӡиа ииубилеитә хәылԥазы.

Абраҟа ианаҳҭцоит уи ахәылԥаз аҟны актиор ду дидныҳәало аԥсуа литератураҭҵааҩы, акритик Владимир Аҵнариа иқәгылара.

Леуарса Касланӡиа ажәа мҳәазакәа, иара ус асценаҿы даацәырҭцыргьы, спектакль бзиаӡак уахәаԥшыз аҟара, хаштрак иқәымкәа угәаҿы дынхоит, убас уиршанхоит аԥсуа сцена адауаԥшь, удыршанхоит уи иблақәа, инырҳара, иҭеиҭыԥш.

Ари лакәу, лабҿабоу? Ари иахьӡуп абаҩхатәра.

Абри ажәа саназхәыцуа, аҳачаҳәа иаасгәалашәоит иара Леуарса иҟнытә исаҳахьоу. «Ирҳәоит абаҩхатәра имоуп ҳәа. Ииашам. Иумоу – уԥьыба иҭоу, уца иҭоу ауп. Уи аҽазәы данаргәаҟуа иуҭар ҟалоит. Абаҩхатәра илоуп, ицәа иалоуп ҳәа ауп ишҳәатәу». Ааи, абаҩхатәра анцәа иуаҭәеишьозароуп, уи – лахьынҵоуп, иузаахәом, иузыҭиуам. Ижәымбахьеи хәажәкын аныҟарҵо: ачахәажәақәа рахьтә руак затҵәык ауп ахәажәҭәы злоу, уи машәырны изықәшәазгьы зҽаҳәатәы ҟало аӡә иеиԥш чыдала ихәаԥшуеит, дуаҩымшуп ҳәа дшьоуп.

Абар уажәшьҭа 50 шықәса ҭцуеит Леуарса Касланӡиа ҩашьара зқәым, анаҩстәи абиԥарақәа рзынгьы имҩақәҭцагахаз иҿабызшәа, ибжьы аԥсуа сцена иқәыҩуеижьҭеи, ҳажәлар рыхьӡ-рыԥша иацҵо, мыц зымҳәаӡо бҵьарҭцас, ахара наҟ инанагоижьҭеи. Иабыкәу абри абаҩхатәра еиҵамк ахыцхырҭа?

Сҿара амшқәа наскьазго саналага,
Схәы пшӡа, угәхьаазго салагеит еиҳагьы.
Схәыҷра амҩахәаста,
Тур ихәы ахалага,
Ахәреиԥш, амарда иаҿысуеит иахьагьы.
Иахьагьы сыԥсы уқәуп, ашаҵәа рҭәарҭа,
Тур ихәы ааԥын, сыҷқәынра аԥхыӡ.
Сара сабаҵәеи сабдуцәеи рлакә ҳәарҭа,
Сдаракәац рызқәаҭыԥ, сцәашьхәы ахьаркыз.

Кәтол – апоетцәа рымацара ирыԥсадгьылым. Уи адгьыл иаԥшьеит, изаанахит аԥсуа сцена аҳкәажә Минадора Зыхә-ԥҳа, Еҭери Коҕониа-ԥҳа, Леуарса Касланӡиа рбаҩхатәра.

Аԥсуа жәлар изныкымкәа џьаҳаным-гәашә илаԥшхьеит, аха иаҳҳаагахьоу зегьы рцымхәрас ҳара иҳауит амилаҭтә ҽахәҳәагақәа зегьы иреиҳау: алитературеи атеатри. Урҭ аҩеишьцәак реиԥш, рыжәҩахыр еибыҭаны еицҵоит.

Леуарса Касланӡиа дреиуоуп аԥсуа театр аклассикцәа: Мҭы Аҟаҩба, Разынбеи Агрба, Минадора Зыхә-ԥҳа, Анна Аргәынԥҳа, Екатерина Шакирбаи, Аазиз Агрба, Шәарах Пачалиа уҳәа раԥхьатәи абиԥара, арҭ ирыҵагылеит ирымыздаша аӡәырҩы. Аха ҳара ҳтеатр аҭоурых аҿы иҟоуп лымкаала Аазиз Агрбеи Леуарса Касланӡиеи иртәу аамҭа. Ари аамҭа дара рбаҩхатәра иабзоураны, аҵә-пшӡа атәыҩеиԥш иалыҳәҳәоит. Амала акызатҵәык ҳгәы еихьызшьуа, – дара ирыхәҭоу ахьӡ уажәыгьы ирыхҭцамкәа иахьаанхаз ауп. Аха ҳгәыгуеит, ари агха риашахап ҳәа лассы.

Леуарса Касланӡиа еицеиԥшны дазҟазоуп атрагедиаҿгьы, акомедиаҿгьы ахәмарра. Уи зны дыдратцас ҳгәы ҭирӡызаауеит, зны адунеи ҳзану

ҳаԥсҭазаара аҵакы ҳазирхәыцуеит, мамзаргьы, хьаа-баа ҳамаӡамшәа, хәыҷҵас, ҳкьатеиахы ԥҵәо ҳирччоит.

Аха уеизгьы, зегь раԥхьаӡа иргыланы, трагикатә ақтиор дуӡӡоуп Леуарса. Адунеитәи атеатрқәа иарбанзаалак аказы иҟәнумшьаша иара ихәмарратә стиль саназхәыцуа, схаҿы иааиуеит Наполеон Тальма ду иеиҳәаз ажәақәа: «Тальма, вы приходите иногда ко мне во дворец... Вокруг меня обманутое честолюбие, пылкое соперничество, катастрофы, скорбь, скрытая в глубине сердца, горе, которое порывается наружу... Мой дворец полон трагедии и я сам, конечно, наиболее трагическое лицо нашего времени. Что же, разве мы поднимаем кверху руки? Принимаем позы? Напускаем на себя вид величия? Разве мы испускаем крики? Мы говорим естественно, как говорит каждый, когда он одушевлен интересом или страстью... Так делали и те лица, которые занимали до меня мировую сцену и тоже играли трагедии на троне. Вот примеры, над которыми стоит подумать».

Леуарса Касланӡиа ихәмарра зда царҭа амам ала иԥсабаратәуп. Уи ихьӡ иузадымхуа иадҳәалахеит Отелло ироль. Шьоукы ари ахыбаара иахҟьаз трагедиоуп ҳәа иахәаԥшуеит. Мап, ари – ҳәаа змаӡам абзиабареи агәрагареи иртрагедиоуп. Аԥсуаа Отелло дҳадаҳкылт, иҳалиааз аӡә иеиԥш, избанзар ҳаргьы ҳагәрагаҩцәоуп. Агәрагара-уаҩытәыҩсатә ҟазшьа дууп. Аха агәрагареи абзиабареи лашәымхароуп. Ҳара иаҳхаҳмыршҭуазароуп ҳажәлар рҭоурых, ркультура, рбызшәа, Иаго иеиԥшыз ацәгьахәыцыҩцәа шаҕрыхоз. «Ауаатәыҩса, шәгәы шәҽаныз!» – абри ауп Касланӡиеи Пачалиеи рыхәмарра иаҵанакуа, ҳара ҳнапала дҳамшьыроуп аԥшӡара иасимволу Дездемона.

Леуарса Касланӡиа иԥсҭазаара – атеатр ауп. Уи иҩызцәеи иареи ҳ-театр амышмыждақәа ианырҭагылазгьы икажьны иаԥырымҵит, иаҳа рхы ахьныҟәыргашаз аҭыԥ ԥхақәа ихырымхит, иҳаракӡаны, мшаҽны ишыркыц иркуп аԥсуа Театр абираҟ. Анцәа иџьашьаны, уажәшьҭа урҭ ирымыздаша абаҩхатәрақәа рыҵагылт.

Ҳазхәыцыр сҭахуп даҽакгьы. Изхоума ауаҩы абаҩхатәра мацара? Абаҩхатәра агәаҕьра дугьы ацзароуп. Иахьа абас-абас сҳәар, изур, уаҵәы сыԥсҭазаара иаԥырхагахап ҳәа дхәыцӡом абаҩхатәра иашаҵәҟьа заҭәашьоу. Ижәлар раҵкыс ихы еиҕьеишьом иара, рхьаа ахәырбҕьыц еиԥш иҽаҿаиршәуеит.

Абри аҟынгьы дҿырԥшыгоуп ҳақтиор ду Леуарса. Иҿырԥшыгоуп уи иаԥсуара, иуаҩышьа, иаамысҭашәара, иҿаԥсшәа хаа.

Ас еиԥш иҟоу ауаҩы ихәҭоу ажәа аҳәара даараӡа иуадаҩуп, аӡәи-ҩыџьеи рыԥсҭазаара аҭахуп...

Сара убаҩхатәра аҿаԥхьа схырхәо, хәаԥшҩык иаҳасабала, иузеиҕьасшьарц сҭахуп: уныҳәазааит аԥсуа жәлар рҵеи ду Леуарса Касланӡиа, ҩынҩықәра нуҵааит, аринахысгьы ишургәырҕьац иургәырҕьалааит атеатртә ҟазара бзиа избо зегьы.

1984
№ 6

Митра АИҬАР

ИВАН ЕСНАҬ-ИԤА КОРТУА

Ианакәзаалак ауаатәыҩса дзыԥсоу иахьынӡахәҭоу идырны, ҳаҭыр иқәҵара рцәуадаҩуп, ҭынч ихы ӡырымгауа, уамак ауаа рыбла дхымгылауа ӡеынаԥхьакшәа иҟоу ауаҩы, иусгьы уамак аҭанамкуашәа, иҟаиҵогьы рацәаӡамшәа рбагәышьоит. Ашьха уазааигәаны уанаҭаԥшлак ауп иахьынӡаҳараку убла ианабо. Иҵьоушьаша, ауаҩы уаҳа убла дамбо, реиҳа даныхарахалак, дануцәыӡлак ауп, уи ибаҩхатәреи ихи ихшыҩи ахьынӡаҭаулаз, иахьынӡагәҩаз ангәауҭауа, ижәлари иԥсадгьыли рзыҳәан дзыԥсаз ккаӡа ианудыруа. Убасҟан, аамҭа наскьацыԥхьаӡа, иара иусқәа ихьӡ-иԥша рыманы иаҳа-иаҳа рыеӡыргауа рҿынархоит.

Ишықәсхыҵреи игәалашәареи ирызкны уаха абраҟа ҳаззеизаз ауаҩ иҳаҭгәын макьана иқәымиааҵт раԥхьатәи ашьац. Абысҟак аамҭа маҷны иштҵхьоугьы, уи иҟамзаара аныԥшит ҳаԥсуа культура. Иара дреиуан асовет аамҭазы иааиҵагылаз аԥсуа интеллигенциа раԥхьатәи абиԥара ҿыц. Анхараз аҭҵәҩан азырсыз анхаҩы илҩаҭә ҩеиларц азыҳәан инхара иаҭҵанакуа иарбан усзаалак зегьы инапы рылаимкыр, зегьы рзыҳәан аԥхӡы каимҭәар цсыхәа шыҟам еиԥш, убарҭ, раԥхьаӡа иааиҵагылаз аԥсуа интеллигенциа уск амацара рхы аҟәкра, убри заҭҵәык рыԥсҭазаара азкышьа рымамызт. Шәахәаԥш, аа, ҳара ҳмилаҭтә хдырра арҿыхараҿы ираԥхьагылаз арккаҩы Дырмит Гәлиа шаҟа ус хкы дырҿыз, шәахәаԥш, Самсон Ҷанба иуаажәларратә усура аамышьҭахьгьы, иара алитература аштаҿы мацарагьы шаҟа жанр инапы рылакыз. Урҭ реиԥш аҿырԥшҭәқәа шьарда ираҵәоуп, қәрала уамаӡак рхымҵуазаргьы, акыр уадаҩреи залымдырреи зхызгахьоу ҳара ҳапрофессионалтә ҟазареи ҳлитературеи рҭоурых аҿы. Хыхь зызбахә сҳәаз ҳаеҵәа дуқәа ҩыцьа раҟара ибаҩхатәра изалымшазаргьы, Иван Кортуа дызҿыз, инапы злакыз аусқәа хкы-хкыла ираҵәан. Уи аӡәы ҳәа даарывагылеит, аԥсуа музыкатә культура ашәҟәы анҭареи, насгьы ҭарадыррала рыҭҵаареи рҿы зыҟаҵамҭа ахә ашьара уадаҩӡоу Константин Ковачи, Кондрат Зиҳариеи, Иван Лакрбеи. Иара убасҵәҟьа, иаҳҳәар ҳалшоит, Иван Кортуа раԥхьаӡатәи аԥсуа сахьаҭыхҩы ду Алеқсандр Шервашиӡе-Чачба иус аихаҳаразы иҩагылаз инаимданы иацызҵаз дреиуоуп ҳәа. Уи идекорациақәа рыла иҩычахьан акымкәа, ҩбамкәа аԥсуа спектаклқәа. Азқьышықәсақәа ирылоу ҳҭоурых азхәыцра шҳаҵәмаҷу еиԥш, ҳарҭ аԥсуаа иааҳаҭәаумшьартә иҳаҵәмаҷуп ҳҭоурых инахараны ҳаԥхьаҟа азхәыцрагьы. Шаҟа имаҷны инхазеи Иван Кортуа иҟаиҵаз адекорациақәа рықәҭыхымҭа афотоқәа. Иара абраҭҵәҟьа ажәалагалак аҳасабала исҳәарҵ сҭахуп даҽеакгьы. Знапы алаку, изылшо ауаа рымчала иалыршахааит Иван Кортуа иҭынхаз музыкатә нҵамҭоума, статиақәоума, ажәлар рҳәамҭақәа ианиҵаз роума, ишьнеибакәу акыр иаԥсаны иҟоу еизганы, еиқәыршәаны рҭыжьра. Убри аныҟаҵаха, убасҟан ауп уи ихамштра, ихьӡ-иԥша амырӡра, ашьҭыхра азыҳәан акыр ҟаҵахеит ҳәа уаҩы иҳәар аналшауа.

Уажәраанза ишысҳәаз еиԥш, Иван Кортуа ԥсабарала илаз абаҩхатәрақәа рацәан, иаргьы акаҿы ихы дшамеигӡоз иҟаиҵаз аусқәа шаҳаҭра руеит. Иуаажәларратә усура, исахьаҭыхра, амузыкатә культура арҿиара уҳәа инапы злакыз аусқәа ирывагылан ҷыдала

ашәҟәыҩҩцәа дызларзааигәаз даҽеакгьы. Асовет тәыла анҭыҵгьы аӡбахә наҩит Иван Кортуа еиҿикааз, иԥсҭазаара аҭыхәтәантәи амшқәа рзыҳәанынӡа напхгара ззиуаз аҭаҳмадацәа рашәаҳәареи рыкәашареи ансамбль. Ари еиҵырдыруа усуп. Аха аҭаҳмадацәа, урҭ, Миха Лакрба иажәақәа рыла иаҳҳәозар «зыԥсы ҭоу абиблиотека» Иван Кортуа ашәаҳәареи акәашареи рзыҳәан мацара акәмызт изеизигоз. Уи напҟазарала ианиҵон ҭабара зқәым аӡыхь иаҩызоу ҳсахьаҩыратә литература зхылҿиааз ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа. Абри аус цшьа, аус ду аҟынгьы Иван Кортуа аӡәыс ҳәа дрывагылан аҩажәижәабатәи ашықәсқәа рзыҳәан Максим Горки афольклортә материалқәа реизгаразы аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рышҟа иҟаиҵаз ааԥхьарала рарҭмаҟқәа наразқәынҵаны ақыҭақәа инарылалаз: Баграт Шьынқәба, Кәаҭциа Шьаҟрыл, Хәыхәыт Бҭажәба, Арсени Аҳашба, Шьалуа Инал-иԥа уҳәа иналукааша ҳашәҟәыҩҩцәеи ҳнаука аусзуҩцәеи. Дарҕьажәҩаны дрывагылан, иҟаиҵазгьы шмаҷым ала шаҳаҭра руеит 1955 шықәсазы «Аԥсуа жәлар рашәақәеи ражәабжьқәеи» ҳәа хыс иаҭаны иҭижьыз ашәҟәы. Уи аахыс ашықәсқәа цыҭк шынабжьысхьоугьы, ари аизга аҭакы даҽеакхеит, уимоу, иаҳагьы ихәарҭахеит, иаҳагьы иҭҵаулахеит ҳара ҳамшқәа рзыҳәан. Зымра ашәахәа иабзоураны аԥсуа жәлар аҳақәиҭра роуз В. И. Ленин ишәышықәсахыҵра ныҳәа дуны ҳанаԥыло аамҭазы, шаҟа уаҩы акыр ианаҳәо, шаҟа аамҭа ианаало нҵамҭақәоузеи «Ашлар-ԥҳа Зармахани», «Кәыц-ԥҳа Алмаси» ирыхҳәааны Иван Кортуа ашәҟәы ианҵаны иаҳзеиқәирхаз ажәлар рҳәамҭақәа. Раԥхьатәи ажәабжьаҿ ҳара иаабоит аԥсуа жәлар адәахьтәи раҕацәа ирҿагыланы ахақәиҭраз рықәԥара, аҩбатәи ажәабжь аперсонаж Кәыц-ԥҳа Алмас илзаҳҳәар ауеит стихиала иҵәырҵыз, раԥхьатәи аԥсуа ԥҳәыс ареволиуционерка ҳәа. Еиҳарак усеиԥш аҳәара азин ҳнаҭоит, лара Кәыц-ԥҳа Алмас, Кьахь Ҳаҵьараҭ иеиԥш, ииашаҭҵәҟьаны аԥсҭазаараҿ дахьыҟаз, лхылҿсахьа хыҭҳәааны иахьаԥҵам. Шаҟа аматериал ду рылоузеи абарҭ ҩ-ҳәамҭак адраматургцәеи акинорежиссиорцәеи рзыҳәан!

Уажәраанӡа ишысҳәаз еиԥш, ашьха уаҭагыланы уанаҭаԥшуоуп шаҟа иҳараку анубауа, аха ауаҩы ихаҭа днаскьацыԥхьаӡа, ублаҿ иаҳа-иаҳа иааиуа иҵәырҵуеит уи иԥсҭазаара ззикыз иус бзиақәа. Нас игалааит ихьӡ-иԥша, иԥсы ахьынӡаҭаз хьӡи-ԥшеи дашьҭамкәа, ҭынч зус ду ҟазҵаз, ауаҩ қьиа Иван Кортуа.

1970 ш.

2002
№ 2

Џьума АҲӘБА

АЛУ ԤЫХХААСА ИМЦАРЦ…

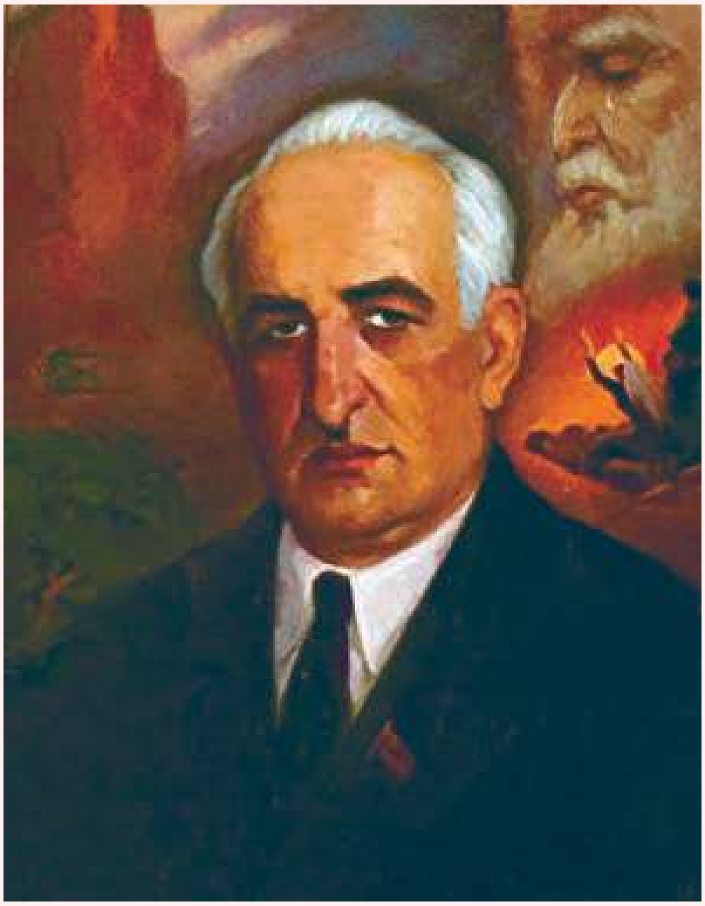

Дыҟамзар ҟалап уаҩԥсык ҳара ҳамшқәа рзы, ажәытәи аҿатәи еиҿзмырԥшуа. Иацы ҳашԥаҟаз, иахьа ҳашԥаҟоу, ҳашԥаҟалои? Иарбан мҩаз ҳазқәыз, ҳабакылнагеи? Аринахыс иарбан мҩоу ҳазныло? Аҭак аҟаҭара зылшода?! Зыгәра гатәыда, зҳәатәы иаццатәыда? Быжь-мҩак ахьеихагалоу инанагаз аныҟәаҩ, зхала изаҭцәаны амҩа ианыз иеиҳа деиҕьуп. Быжь-мҩак рахьтә руак алихуазар акәхап. Дызнылаз амҩа адәышкәаҕьаз аҭыԥан абахә ахықәахь днанагаргьы, ихы мацара иавибоит, убри амҩа даныларц аӡәгьы иабжьеимгеит, игәы зҟажаша даҽакгьы – аӡәгьы дихьырԥшны димгеит ихаҭагьы.

Иахьынӡаиашоу сыздыруам, избанзар уи ауаҩ изыҳәан убасҟак алегендақәеи афантасмагориатә хыҭҳәаақәеи аԥҵоуп, имцу, ииашоу аилыргара аҩсҭаагьы илшом, аха џьара саԥхьахьеит, иԥсҭазаара даналтцуаз аҭыхәтәантәи аамҭазы, уаҩы дызлаимбацыз ала иҽеиҭакны дыҟан ҳәа В. И. Ленин. Аӡәгьы диацәажәаӡомызт. Ажәҩан даҵаԥшуа дтәан бжеиҳан. Иҟаҳҵарызеи ҳәа иазҵааргьы, аҭак ҟаиҵомызт. Аԥсрада даҽакы дазхәыцуамызт угәахәуан.

Абас дҟалаҭцәҟьазар, уаҩ дархәыцыртә иҟоуп. Ихьзеи? Дызҿыз акгьы шалымҵуа ибазар? Ауаа ихырԥшны, иҿы иааҭшәо реаҿыршьаауа ишьҭалаз, ишьац иаҭцәароу адәышкәаҕьаз аҭыԥан, атымиты-ша ишхықәиргылаз ибазар? Дзымԥыҭцанахаланы дыҟаз хыхьтәи амч, анааиԥыртц, ихы данаазыннажь, аԥхыӡ иалтцыз диҩызахазар?

Усгьы зтцаара мацароуп. Даҽа зтцаарақәакгьы ухҭарымкыр руам. Аарцәы ҟаҭашьа амоума нарцәы иҟоуп ҳәа зызбахә рҳәо џьанаҭ? Сара усазтцаауазар, алакә шлакәу иҟазар иаҳа еиҕьзар ҟалап. Ҳаамҭа иақәҿызҭуа, даҽа зтцаара дуӡӡак: ауаатәыҩса рымҩаҿы иаҳа ииашоу иарбану, аеволиуциатә, ираԥсышәаны иуҳәозар, иумоу абзиа инахаҳауа, абзиа итцегьы еиҕьу, даҽа бзиак нахырҿиааура, иумыхәо аԥәгьара мап нацәкуа, иааныжьуа ԥхьаҟа аԥара акәу, мамзаргьы ареволиуциатә, уигьы иаҳа ираԥсышәаны иуҳәозар, иааумоу зегьы лхырбгаланы илкажьны, адәышкәаҕьаз уныҟәтәаны, зегь ҿыц рылагара акәу, руа иарбану иаҳа ииашоу? Аҭак уԥшаарц азыҳәан, ушьҭахьҟа ухьаԥшроуп, ҳазнысыз амҩа ахы шыҭнахыз угәалауршәароуп. Абольшевикцәа аҳәынҭқарра аарҳәны амчра рнапаҿы ианаарга, убри аахысоуп ареволиуциа аҟаҭара ианалага. Адунеи зегьы шьаҭанкыла ихырбгаланы илкажьны, аҿыц, ҳара иаҳтәу, ҳара ҳдунеи ҟаҳҵароуп рҳәеит. Егьиашаҭцәҟьаны, иҿыцын, егьиашаҭцәҟьаны, дара рыда даҽаӡәы иитәымыз адунеи ҿыц шьақәдыргылеит.

Амаҷ иаҿырԥшны аду атәы уҳәар ауеит. Иҿыцӡаз қьырмытла аҭӡамцқәа ныҟаҭаны, аҩныҭҟагьы идунеи ҿыцха иааҟарҭцеит Драндатәи амонастыр. Адоуҳатә академиа аҭыԥан абахҭа ҩадыргылеит. Иҿыцуп. Уаҩы имбацызт уи аҩыза. Ҳара иаҳтәыз, ҳара ҳдунеи ҳаргылеит. Ауахәама ашҟа инеиуаз, аныхабааҿы зеызрыцқьоз, шәшьамҭлаҳәқәа ырхьархьаруа абахҭа шаҭатәаз. Абри ауп шәара шәдунеи ҿыц, шәхы ахҭынтцо ишәыргылаз.

Сынтәа, абарҭ аԥәаҳәақәа анызыҩуа ашықәсан, иацы, жәацы, ииун жәохә-жәаф рзыҳәан, аматцурауаа, ани аби ирыхшаз ракәым, рхаҭақәа ачаи мацара рҗәуазаргьы, мызкы ирзымхаша ауалафахәы роуазар, абри амшқәа рзыҳәан «араскладушкақәа» ргылан ачаҭирҭа дәқьанқәа рҿаԥхьа ицәо, иааԥшуа идыршозар, идырхәлозар Аҟәаа, убасҟан,

Дранда амонастыр ахьбахҭартәызоуп изыхҟьаз, аеволиуциатә мҩа аҭыԥан, ареволиуциатә мҩа иахьанылазоуп иҟазҭаз.

Асоциалтә еволиуциеи ареволиуциеи, адоуҳатә еволиуциеи ареволиуциеи аки-аки еихылҿиааауа ауп ишеидҳәалоу. Асоциалтә револиуциа иалагозар ҟалап адоуҳатә револиуциа ала. Даҽакала иуҳәозар, адоуҳатә беиара аганахьала иааҟаҵоу зегьы маԥ аҵәкны, илкажьны, аҿыц аԥҵарала.

Иабаанагеи зҭак сзыҟамҵауа абарҭ азҵаарақәеи илахьеиқәҵагоу агәҭахәыцрақәеи? Урҭ иуздмырҿыхар ауам сзыԥхьаз ажәеинраала. Иахьӡуп иара «Алу» ҳәа. Раԥхьаӡа изызхәыцтәу абри ауп ҳәа аларҳәарц рҭахызшәа, аҩныҵҟа уагәылалааанӡа, ажурнал аҵәаҿы ианыртцеит аредакциаа. Ажәеинраала санаԥхьа, раԥхьаӡа слымҳа инҭаҩит ашықәсқәа иргәылыҩуа игоз еицәажәарақәак:

– Уабаҟоу, Иса, усымбеижьҭеи? – ҿааиҭит зҭәымҭа иҭагылаз ахаҵа. Иса зыхьӡыз Бигәаан, ҳгәылара дынхон. Акыр иқәрахь днаскьахьан.

– Сабоугои, дадхеит, алуажә еиԥш, аҩны скажьуп, – иҳәеит Иса.

– Иса, уара абзиара збаша, уи цәгьоума алу уаҩызахахазар? – дааԥышәарччеит ахаҵа. – Аҭаацәа ракәым, аҳаблагьы ныҟәызгода? Рҵыықәреи лаганы акрырҿазҭода? Алуажә ауп, алу! Уҳагымхааит, шәарҭ шәеиԥш иҟоу алу ажәқәа ахьынӡаҳамоу ауп ҳара абысҭа ахьынӡаҳфауа.

– Ухы абзиара аҟнытә иуҳәаз, уаԥхьаҟа бзиараха анцәа иуԥигалааит, дад, – илабашьа наиҭцарсуа иҿынаихеит аҭлаҳәысҭа.

Ақәыԥши, зуаҩра иҭагылоу абырги еимаздо арахәыц аныԥҭәа, Драндатәи амонастыр бахҭахоит.

Ачеченцәа раԥхьа инаргыланы, Нхыҵ-Кавказтәи ажәларқәа рҵас ҳназхәыцыԥ. Абыргцәа златәам уск ӡбаны ишьҭырхуам.

Тҟәарчал дынхоит аԥсуа бырг бзиак. Спирдон ихьӡуп, Делбоуп. Ажәлар рус аӡбарақәа раан саби иареи еицныҟәақәахьан. Снаиазҭцааит, –аусӡбараан иалашәырхәқәодаз ҳәа.

– Дад, – иҳәеит уи, – уаби сареи зны аҵҟьаҩцәа ракәын ҳазхыԥхьаӡалаз, нас ҳашнеиуаз, уи «аҭара» ҳаналга, анкылаҩцәа рышҟа ҳаиасит. Ашьҭахьоуп ҳаныӡбаҩцәаха, – иаанагоз шысзеилымкаауаз аниба, инасзеиҭеиҳәеит, – иаҳҳәап, ус дук ҟалеит. Ҩ-жәлак ахҟа рыбжьалеит. Хар змам ҳәа ззырҳәо абыргцәа адыргалеит. Рхала ирыӡбауазма? Маԥ. Инахараны рышьҭахьҟа игылоуп аҵҟьаҩцәа. Арҭ рганахьалагьы, егьырҭ рганахьалагьы. Урҭ рҭапанчақәа шынҭҟьара, раҳәа ццышәқәа шынҭырԥаара ихиоуп. Анаҩс иҟоуп даҽа џьоукы. Урҭ нкылаҩцәоуп. «Шәҽааанышәкыл, уара! Аҟәыҕа ҳәа аӡәыр дыҟазар еидтәаланы шәус иалацәажәоит, ишәымбаӡои!» – рҳәоит. Аҟәыҕацәа, арҭ ирҳәогьы, егьырҭ ирҳәогьы иазызырҩуеит. Анкылаҩцәагьы инаразҭцаауеит. Ари иахьа, ари уаҭцәы. Мызкы ҳзыдхалогьы убарын. Аҵҟьаҩи анкылаҩи ыҟамзар, дад, ани, аҟәыҕа ҳәа узхәаԥшуа, акгьы изыҟаҵом, жәлар рус изыӡбауам. Исҳәаз иаанагом, дад, аҵҟьаҩ қәрала дқәыԥшзароуп, анкылаҩ иҭәымҭа дҭагылазароуп, иӡбаны ишьҭызхуа, аҟәыҕа ҳәа изҿу дбыргзароуп ҳәа. Урҭқәа қәрала акәым ишыҟоу, дасу иҟазшьалеи иеилкаара ахьынӡаҟоуи рылоуп.

Ҳазыхынҳәып ажәеинраала. Ҳаблак рҵыықәреи лаганы ирызҭоз, абысҭа рҿазҭоз алу, амазеи ҳамоуп, ҳшыла лаганы адәқьан аҿы иааргоит, иабахҭаху рҳәан, наҟ индәылҳәаны икарыжьит. Иаанагозеи, иарҿыхозеи ухаҿы? Шаҟа уҭаху, ухшыҩ шаҟа иазҳауа. Ҳхала ахәыцра заҳҭахузеи, ҳхы зҳаргәаҟуазеи? Ҳара ҳзызхәыцша, ҳахшыҩ зыргәаҟша абар, имазеины иҳарҭоит, ҳара иаҳуалу анагӡароуп. Даҽазәы инаԥала уахьафо бҕышьа шамам еиԥш, даҽазәы ихшыҩ ала, хара узцаӡом, акыр унаскьаргы, ҽнак реиҳа уанымгәыҕӡо, иаанҵәоит амҩа, даҽазәы ихшыҩ уаҳа умҩа урбара алымшеит, уара ухаҭа ахәыцра уаҟәыҭцхьеит.

Ишԥарыхьи алу ссир ззынхаз, ҳаҭыр ақәымҭакәа, идәылҳәаны иказыжьыз аҳабла? Аҕа игәырԥса шрықәшәаз рбеит. Ршыла мазеи нҵәеит, арахь, рҵыықәреи злагашаз рылу, амҩа иахьанрыжьлаз, иҟәыбаса иргахьан. Иабахҭаху, изҭаху ишиҭаху дақәԥалалааит рҳәан, ашьапы иадыргеит. «Ҳазҟаҭәада ҳарҭ лаԥшыла?» – рҳәеит аҵыхәтәан.

Ахьаԥарч зхылтцыз иахәлаҕьаҕьон, рҳәеит ажәлар. Аԥсуа патриотизм зхылтцыз, аԥсуара зегьы гәыцәшьаҭас иамоу ҳбызшәоуп. Уи «иахәлаҕьаҕьаз», диеиԥшхоит жәибжь шықәса раан, џьанаҭ ашҟа шәызгоит ҳәа ауаа ихьырԥшны, џьаҳаным аҿы иназгаз.

Иҟалацоуп иҟалауа, аҳәоит Абиблиа. Октиабр ашәахәақәа (аҵыхәтәан излеилкаахаз ала, ишәахәа еиқәаҵәақәахаз), Аԥсны ианааӡа,

рацхьатәи ашықәсқәа раан «Ура! Ура!» ҳәа рнапқәа ззеинырҟьоз аҧсуа патриотцәак, аҧсуара аганахьала, иаарласны «ахәлаӷьаӷьара» иналагеит изхылтцыз – аҧсуа бызшәа. Ишдыру еиҧш, аныхабаа шыхнаркәшауеиҧш иахагылоу аџьарсахьа, абызшәа аҩаӡара хзыркәшауа ашәҟәыҩҩроуп. Аныхабаа арбгара иалагауа (ауахәама бахҭазтәуа), рацхьа иаххәаны икарыжьуа аџьарсахьоуп. Октиабр ашәахәақәагьы рацхьаӡа изықәдырцхаз, ҳәарада, ашәҟәыҩҩроуп. Аҧсышәала ашәҟәыҩҩра. Иабаҳтаху аҧсышәала ашәҟәыҩҩра, иҳәеит аӡәы, Октиабр ашәахәа зхы аршаҟәаӡаны иҟаз. Аҧсышәала ашәҟәыҩҩра ҟамлозар, ареволиуциагьы заҳтахыз, изаҳтахузеи Асовет мчы, иҳәеит даҽа цызак, уигьы октиабр ашәахәа дагәылагылан, аха абыста ифалар итахын илу иалагоз ашылала.

Ажәа шәзасыршьуазеи, ижәдыруа фактуп. Аҧсны дықәырцеит Дырмит Гәлиа. Алу карыжьит. Аныхабаа аџьарсахьа ҩахырҳәеит.

Анцәа ҳихьчеит. Алу ашьапы иадыргаанӡа, ицыххааса иргаанӡа, акәаҩра гәакьахь изырхынҳәуаз ҟалеит. Иҟашәтцозеи, аҩстаа дышәцырхагахама рҳәан, аныхабаа уаҳа идырбгар рымуит џьоукы. Аҧсныҟа ддырхынҳәит Дырмит Гәлиа. Иаргьы,

сҳәашьа цшзам, инаур аҿапхьа схырхәо аминауатра шьтастцоит, аха ибз аутагылахуаз. «Пролетарии всех стран соединиаитесь» аҧсшәахь иаҳзеитага анырҳәа, «цәҳәи-ҟьантази шәеeидышәкыл», иҳәеит. Сгәанала, ажәа «ацәҳәы» тцакыс иаиуит аҧсуаа рҿы тцакыс иаматцәҟьоу. «Дабоутаху ани ацәҳәы», – ҳәа ззырҳәауа, хшыҩлеи гәаталеи дыцәҳәны анцәа иишаз иоуп зызбахә рымоу.

Уаҳа иҳаиҳәақәозеи апоет-философ Баграт Шьынқәба ари иажәеинраалаҿы?

Дасу игәлымҳа зеиҧшроу еиҧш. Хьзы змоу алу дәылҳәаны иказыжьуа роуп. Имазеиӡа адәқьан аҿы игылоуп «ашыла». Зегьынџьара ус ҟартцоит. Иарбанзаалак ак ҿыцым.

Иарбану уажәы еиҳараӡак иуаҳауа, ҿыцныҳәас иҳартауа, тәцәас ҳхы заҳтаз америкаа? Изааҟәрылауа еиқәырхагас имоу инапкәа роуп, рҳәеит.

Иаҳагьы ирпшӡаны ирҳәоит аҧсуаа. Аӡәы аӡгьы даамтцанарсын дагон, иҳәеит. Срыцҳауп анцәа, анцәа, суҳәоит, сеиқәырха, аӡы самх иҳәеит. Усыцхраа, иҳәеит. Сара суцхрааны салгахьеит, иҳәеит анцәа. Анапкәа устама? Ашьапкәа устама? Урт ноуҟьааауҟьар аӡгьы уаамтцуеит, иҳәеит.

Ҳара иахьатәи ҳтагылазаашьеи ҳазшаз ииҳәази, ҳрыцҳара агартә, еиқәшәагәышьом. Анапкәа, ашьапкәа устеит, ухы уахә иҳәеит. Инапкәа, ишьапкәа дысхьазар гәаҟ рыцҳа, усҟан ишпаиҧсыхәо аӡгьы иаанахәаз?! Уеизгьы ихы иқәикып. Ахықә аҿы игылоу аӡгьы иаанахәаз днаӡхьынҳало аҧаҩқәа ирбгозар, усҟан изсара абаихәагәышьо.

Зегьы рбганы, зегьы рҿыцны иҟатцатәуп ҳәа еитагахит хынҩажәижәаба шықәса рацхьа игоз абжьы. Џьоукы, реиҳа КПСС рыхьчошәа, реиҳа асоциализм иадгылауашәа зҳәауа, аҧсҭазаараҿы иааҟартцо КПСС иацәтәыму ауп, асоциализм иалнамкааyа ауп. Иҟаз ишыҟаз ахьчареи, мамзаргьы иҟаз хырбгалаӡаны аҿыцӡа ртыцан. Иузтода акәымзар, еиӷьгәышьан иҟаз инацтцауа, аҧырхага ҟазтцоз нкажьуа, аҿыц неихаҳауа ицалазар. Аихаҳара злымшауа иоуп арбгара иалагауа.

Иҳанаҳәозеи абри атцыхәала аҧсуаа «Ҳбиблиа», нартаа ражәабжьқәа? Ишәмыхьын, дадраа, ҳара иҳахьыз. Ҳарт, адунеи зырхыџхыџуаз аишьцәа, аӡәы иҟаитцо абзиара егьи атцәы нахьишьуа ҳҿанынаҳха, абзиара иҳамаз анҳарбга, ҳаӷацәа ргәырпса ҳақәшәеит.

Иҳаиҳәазеи ҳаамтазтәи апоет-философ? Шәапхьа уи ажәеинраала. Ажурнал «Алашара» актәи аномер аҿы ианиуп. Хыхь исҳәақәаз, сара исызнартцысыз агәтахәыцракәа ракәӡамкәа, уара даҽа хәыцрақәак узнартцысыр, даҽаӡәых-даҽакы, убасҟангьы уи ахықәкы нанагӡеит. Аха, сгәанала, иҧсахымкәа иаанхоит хшыҩтцакык, ухәыштаара мыцәарц утахызар уныҟәызго улу цыххааса имцарц, избалак ақәпалалартә иҟаумтцан, уи уара уоуп иззеиӷьу!

Агазет «Аҧсны», 1992 ш.

2017
№ 4

Рушьни ЦЬАПУА

АГРБА ААЗИЗ

Агрба Аазиз Рашьыҭ-иҧа диит Гәдоуҭа араион Ҟәланырхәа ақыҭан 1912 шықәсазы, инагаз, еицырдыруаз Рашьыҭ Агрба иҭаацәараҟны. Абри амш, абри амза, абри ашықәс ҟалеит, Анцәа ду имч ала аҧсуа милаҭ культура азыҳәан имшы лашан, имш ныҳәан.

Аҧсуа милаҭ рзыҳәан аҭеи дгәыҕырҭоуп, рхы ҭызго аӡә иеиҧш ауп ишихәаҧшуа. Ҳәара аҭахума, уи даҧсаны дҟалар. Еиҭасҳәахуеит, Анцәа ду имч ала Аазиз Агрба уи даҧсаханы дҟалеит. Иуаажәлар рзыҳәан алашьцараҿы аҵәашьы анадыркуа даҩызахеит. Аҧсуа театртә ҟазара абӷа еиҭнахырц азы, асцена иаҵыраршәыз аҧарда дҩахеит.

Аазиз Рашьыҭ-иҧа аҭҵара ду змаз уаҩын. Аурыс литература анаҩсгьы, адунеи литература имилаҭ литература еиҧш идыруан. Шәҩыла ражәеинраалақәа исахьаркны, ҿырҳәала дрыҧхьон. Дырмит, Баграт, Пушкин, Лермонтов, Тиутчев, Фет, Ахматова, Цветаева, Есенин, лымкаала Блок. Аурыс поетцәа рҩымҭақәа урыс бызшәала дрыҧхьон. Аазиз ибзиаӡаны идыруан аурыс бызшәа. Асовет шәҟәыҩҩцәа рҟынтә Шолохов дигәаҧхон. Адунеитә драматургиа даҧхьахьан. Чехов ипиесақәа рыхә ҳаракны ишьон. «Урҭ иалкаау урыс хаҿсахьақәоуп» ҳәа сеиҳәалон. Сара игәастахьан, Аазиз Рашьыҭ-иҧа аопера бзиа ишибоз. Зны-зынла иааигәаларшәан иҳәалон, Ленин аоперазы иихәаз ҳәа. «Аопера буржуазиатә ҟазара ҟәырҷахоуп» ҳәа. Иара уи еиҧш агәаанагара дақәшаҳаҭмызт. «Қалақь дукахь уанцо, аопера уавымсын» ҳәа сеиҳәалон. Лымкаала бзиа ибон Верди иопера «Аида». Карузо инаиркны, ашәаҳәаҩцәа дуқәа рҭоурых дысзалацәажәон. Убри алагьы уаҩы ибон, Аазиз инарҭбаан аҟазара ду шилаз. Аха убарҭқәа зегьы рааста, атеатртә ҟазара дазааигәан. Ақырҭуа актиор Акаки Хәараа иҟазара ҳаракны ишьон. Ицәажәара иалан аурыс актиор дуқәа Улианови Смактуновскии.

Ааи, Аҧсадгьыл азыҳәан драгәаҧшьын Аазиз Агрба. Уи ус шакәыз зыртцабыргуа рацәаӡоуп. Баша изырҳәомызт «Аазиз Ду» ҳәа. Аазиз иҟазара анаҩсгьы, зегь рыла зымҷхак ҭбааз уаҩын. Иажәа акраҭанакуан. Дымхәыцкәа дцәажәомызт. Иихәоз аҭакы аман. Аиаша давсуамызт. Ииашара акәын иара ихьӡ-иҧша ҭызгозгьы. Ианакәзаалакгьы исмаҳацызт иҭацәу ажәала дцәажәо. «Ажәа пату ақәутцар, уаргьы иуқәнатцоит» иҳәалон иара. Аҧсышәала ирхәанчан ицәажәо диҧылар, инапы икуамызт. «Ахлаҳәацәгьақәа» ҳәа дрышьҭан.

Аазиз Агрба асцена аҧардагьы давтцамхеит, аҧсҭазаара ду агәҭахьгьы дкылсит. Аҧсуа уаа нагақәа рыхьӡ зну асиаҿы иара ижәлагьы

анылеит. Сара уи сеигәырӷьоит аԥсуак иаҳасаб ала, избанзар, зқьышықәсала аԥьамыӷәа зхызгахьоу ҳауаажәлар, аҵеира нагақәа рылмиааяуазҭгьы, милаҭк аҳасаб ала иахьа уажәраанӡагьы ҳзымааир ҟалон. Анхаҩ бзиа ихәыштаара аԥырӷы шимырцәо еиԥш, ҳабызшәа мырӡкәа еиԥшьны иааргон Аазизраа.

Аазиз Агрба даԥсуа режиссиорын. Иаҳтәымыз апиеса ықәиргылозар, аԥсуа цәа ахаиҵон. Ҳаи, абри зҩыз даԥсуоума уҳәарын. Зуаажәлар рхьаа зхьааз, зыԥсҭазаара зегьы аԥсуареи аҟазареи ирыхҭнызҵаз ауаҩы, уаҳа дышԥаҟаларыз. 1938 шықәса инаркны аԥсуа театр арежиссиор хадас дыҟан. Убри аамҭаз, еиҭа сҳәахуеит, ихьаҭаз ашықәсқәа рыҩнытҵҟала, аԥсуа театр ахаҿсахьа мырӡӡакәа, акәтаӷь цәа илыкәкәаан иааигон. Аҟырҭуа колониалтә политика зехьынҵьара еиԥш, аԥсуа театргьы шьаԥҿаршә анаҭон, аха абарҭ ашықәсқәа рыҩнытҵҟала, ҩынҩажәи жәаба спеқтакль ықәиргылеит. Убарҭ зегьы еиқәымԥхьаӡакәа, хәба-фба налыскаарц сҭахуп: М. Лакрба «Данаҟаи», Гь. Гәлиа «Асас еиқәаҵәақәа», Шь. Ҷкадуа «Ҳауа идагәада?», Р. Џьопуа «Ажәеиԥшьаа рыԥҳа», Цао Цун «Афарҭын», Гольдони «Асасааирҭа аԥшәма ԥҳәыс», Шә. Пачалиа «Ԥсра зқәым», М.Горки «Аҵыхәтәантәиқәа», Шекспир «Отелло», Габуниа «Амра агыламҭаз», Погодин «Кремльтәи акурантқәа» уҳәа убас иҵегьы.

Аазиз Рашьыҭ-иԥа аԥсуа бызшәеи аурыс бызшәеи еиҟараны излеидыруаз ала, аиҭагара шьарда дазҟазан. Уи аԥсшәахь еиҭеигеит: «Кремльтәи акурантқәа» Погодин, «Ахашәалахә ҭыԥ» Островски, «Жорж Данден» Мольер, «Аҵыхәтәантәиқәа» Горки, «Анжело» Гиуго, «Езоп» Фигеиредо, «Арбаӷьқәа ҿырҭаанӡа» Буковчанин.

Аазиз Рашьыҭ-иԥа иҩит аҭоурыхтә драма «Аԥсҳа Леон аҩбатәи». Уи атеатр аҿы иҳадкылан, арежиссиор хада Валери Ақаҩба ақәыргылара далагеит. Аԥсҳа Леон ироль назыгӡоз Кьасоу Ҳагба инаиркны аролькәа назыгӡоз зегьы ҟазарала рхы аадырԥшит. Аспеқтакль ахәаԥшцәа ибзиан ирыдыркылеит. Аазиз Агрба заԥсуа бызшәа цқьаз ауаҩы, иҩымҭа ҳахьыхәмаруаз, ҳбызшәа еихаҳараҿы шьардаӡа иҳахәеит.

Аазиз Рашьыҭ-иԥа аԥсышәала данцәажәоз, Аимара Ҟадахьара ахәы иалҟьан илеиуаз арҩаш абжьы еиԥш акәын ишсаҳауаз. Ибзиоу ҵашьыцрыла иаҳҳәалон ҳара аҿар, Аазиз иеиԥш

аԥсшәа анбаҳҵо ҳәа. Баша ирҳәома, ауаҩы хаҭала даԥсыуамкәа, аԥсуа доуҳа имамкәа ибызшәа аҵашьа имаӡам ҳәа. Аазиз иԥсҭазаара зегьы, Аԥснытәи ашьхақәа Ерцахә шрылаҳәҳәо еиԥш, иаргьы имилаҭ доуҳа ҳаракны иааигон. Убри азоуп иаргьы аҳҭнықалақь Аҟәа иахагылоу ашьхаҿы дзыржызгьы. Уа ижуп иҩызцәа гәакьақәа, иҟазара мҩа зегьы ицымҩазгаз: Минадора Зыхәԥҳа, Анна Аргәын, Разынбеи Агрба, Дмитри Кәартаа, иагьа аамҭа цәгьазаргьы аԥсуа жәлар зыхьчоз Аслан Оҭырба, Кьаршьал Чачхалиа, аишьцәа Ҷыҷыкәеи Алықьсеи Џьонуаа, Иван Ҭарба, Алықьса Џьениа уҳәа, аԥсуаа рҵеира иашақәа.

Аазиз Рашьыҭ-иԥа Агрба, Қарҭтәи амчрақәа шаҿагылазгьы, иқәнагоз ахьӡ-аԥша ирҭахьан. Уи Аԥсны жәлар драртистын. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа далауреатын. Аԥьа Абираҟ ҟаԥшь аорден иаҭәашьан. Аха убарҭқәа зегьы раҵкьыс иаҭәашьаз, иуаажәлар рыбзиабара акәын…

Аҟәа иахагылоу ашьха апантионаҿ данырж инаркны, уахь схалалоит сара ирлас-ырласны, ҳабжьы нытҵакны ҳаицәажәаларц азыҳәан.

– Уа мшыбзиақәа, Аазиз.

Иара иԥсы анҭаз, ҩымш-хымш ҳаибамбацкәа данаасԥылалак, дахлафаашәа ус иҳәон, «иҟои шәара шәахь» ҳәа. Уажәгьы убас ибжьы саҳаит сара, аҭакс убасгьы сыбжьы насыргеит:

– Еилыхароуп… Уара угәхьаазгоит, Аазиз.

Иара днасықәцәҟьашәа ибжьы наиргеит:

– Уаамыццакын…

Сыццакы смыццакы, иаснагь уара умҩа сықәуп сыԥсҭазаара зегьы алар мҩа еиԥш изырманшәалоз Аазиз Ду…

ШӘАРАХ ҴАЧАЛИА

Адгьыл иҵыҵуа аӡыхь ужәагәаргьы, зегьы акоуп даҽаџьара иҵыҵуеит. Аҧсуа милаҭ ирылоу аҟазара, иагьа иуҵәахыргьы иҵәырымҵыр ауам. Амилаҭ иртәу дара рхы иадырхәароуп…

Аҧсуа қыҭа, аҧсуа ҭаацәара, шәышықәсала зхәыштаара еихымсыӷьуа еиқәыз, унеишьуааишь ҳәа зарҳәоз, ажәа бзиа зҿаз, зыхшыҩ зыжәлар идзырхәоз, ахәахәа зыриашоз, аиаша еиҧызшьуаз, Аацы ақыҭаҿ инхоз Абзагә Ҵачалиа иҩнаҭаҿы диит Шәарах Ҵачалиа. Абри аҩнаҭа ҧсыуа ҵасын иныҟәыргоз. Аҧсуара акәын даргьы ныҟәызгоз.

Аҧсуаа жәытәнатә аахыс изыхӡыӡаауаз, рҵеира реиҵаргылара акәын. Аҵеира еиҵамгылар, еихаҳара роураны изыҟаломызт. Ираазон абырҵкал икылхны, ахш аныдраӡо еиҧш аламыси ахаҵареи рылаҵан…

Шәарах Абзагә-иҧа Ҵачалиа, аҧсуа ҩнаҭа бзиаӡа иааӡаз, хықәкыс иалихыз амҩаҿ дымҩашьеит, Анцәагьы дицхрааит. Дагьанылеит аҟазара амҩа ду. Аҟазара агәашә аазыртуа, иара аҟазара ауп, амала иманшәалан аартышьа уақәшәар.

Уи агәашә аартышьа дақәшәеит арҵаҩы, арежиссиор Уасил Иван-иҧа Домогаров. Домогаров аџьабаа дуӡӡа адибалеит аҧсуа студиа ашьақәыргылара. Иара иакәымызҭгьы, аҧсуа профессионалтә театр иҵегьы ихьшәаны ишьақәгыларгьы ҟалон. Сара хаҭала уи иусуреи иҟазареи, ааӡаҩык иаҳасаб ала илиршази ртәы аиҭаҳәара салагом. Уи итәы неиҵыхны иалацәажәахьеит Миха Лакрба инаиркны, аҧсуа театртә ҟазара аҭҵааҩцәа. Егьырҭ актиорцәа реиҧш, Шәарах Ҵачалиа идиҵаз аџьабаа лыҵшәадан иҟамлеит. Аӡыхь хәычы аӡду ишазцо еиҧш, Шәарахгьы аҟазара ду ахь амҩа дықәлеит. Аамҭа кьаҿк иалагӡаны, аҧсуа жәлар ҟазак иаҳасаб ала деицырдыруа дҟалеит. Ихьӡ мацара анырҳәалак иара шиакәу рдыруа.

Шәарах аҧсуа театр асценаҿы режиссиорк иаҳасаб ала аспектакльқәа ықәиргылахьеит, аха аҧсуа хәаҧшыҩцәа еиҳа дызлардыруа, иихәмархьаз арольқәа рыла ауп. Уи аҧсуа театртә ҟазара убри аҟара ихаигалеит, дызкыдыз амардуан хыхьынтәи, аҿаҟәара аҟынтәи ахара уҧшыртә еиҧш. Инаигӡоз арольқәа, ак аҵкыс – ак еиӷьны, амилаҭ цәа рхаҵаны, аклассикатә ҩымҭақәагьы иҟазара ду рыҵаҵо, адунеитә театр культура аҟынӡа инеигон. Аҧсуаа ишырҳәо еиҧш, «аҧсы ахеиҵон». Иара убри алагьы даанхеит, аҧсуа театртә ҟазацәа дуқәа дыруаӡәкны.

Ашәҟәыҩҩы, адраматург, ақтиор Рушьни Џьапуа ишәҟәы «Аҧарда ашьҭахь» аҟынтә иаагоуп.

Виолетта ЧЕРҚЬЕЗИАԤҲА

АԤСУА СЦЕНА АХЬЗЫРҲӘАГА

Қырҭтәылатәи ССР-и Аԥснытәи АССР-и жәлар рартистка Минадора Зыхәԥҳа 70 шықәса лхыҵра иазкны.

Актриса ҿарацәа есымша иаҿыцшуеит уи лыбжьы, лцәажәашьа, аӡыхь еипш ицқьоу лдикциа, линтонациақәа...

Уахьлыхәаԥшуа, ҭынчк, хҵырымгак, лыҩныҵҟа иҵәаху амч-алшара узгәаҭом шамаха... Аха асцена данаақәлалак, Қырҭтәылатәи ССР-и Аԥснытәи АССР-и жәлар рартистка Минадора Иуана-иԥҳа Зыхәба, лыхәмарра контрастла иҭәны, лҽеиҭакрақәа еиуеиԥшымкәа, аиашазы, уаҩ длыргачамкуеит.

Уи лырҿиаратә биографиа аҽхацнаркит 50 шықәса раԥхьа, «Аҳаҭыр Дырга» аорден змоу С. И. Чанба ихьӡ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә драматә театр асцена аҟны. Арҭ ашықәсқәа рыҩныҵҟала Минадора Зыхәԥҳа аролькәа 100 инареиҳаны асценатә цҭазаара рылҭеит.

Џьоукы зны-зынла актиорра уиаҟара иуадаҩым занааҭк еипш иахәаԥшуеит, уи маҷк зҽаазыҟазҵалакгьы, илшарашәа ргәы ирнаҭоит. Аха асценаҟны данаацәыртлак М. Зыхәԥҳа, иккаӡа агәра уаҩы игоит аҟазаратҵәҟьеи, ус баша актиорреи акырӡа шрыбжьоу. Избан акәзар, уи асценаҿы еснагь илыцуп акультура ду, аԥышәа. Аҟазараҿы М. Зыхәԥҳа ааԥсарак лзымдырӡо дзышьҭоу К. С. Станиславски аус здиулоз аметодологиа ашьақәырӷәӷәара, «мцабз згәышьра заҵәык» еипшу, ҩныҵҟала инагӡоу, ҭауларала иҭырҳәыцаау азнеишьа ауп.

Минадора Иуана-иԥҳа Зыхәба лхәыҷраамҭа мҩасит Қарҭтәи ахәыҷқәа рааӡарҭа ҩнаҟны.

Ареволиуциа ашықәсқәа рзы, уи дызҭагылаз лықәра ишаҟазшьаз еипш илбоз-илаҳауаз зегьы гәнылкылон. Убысҟан ауп атеатр абзиабарагьы лара лҟны, ихьамҵӡоз акы акәны ахы анцәырнага, баша бзиабараны акәымкәа, ҳаамҭазтәи аидеиаԥхьагылақәа ирхытҵхырҭаны. Ларгьы хьаҳәаԥаҳәаҿа атеатр ахь лхы лырхеит. Дагьаднакылеит.

Убри инаркны лыпсҭазаара зегьы атеатр иазкхеит, атеатр иатәхеит. Уи дузаҟәымҭхо дадҳәалахеит аԥсуа театри аԥсҭазаара ҿыци реиныҩра, реилатҵәара.

М. Зыхәԥҳа лырҿиаратә ҟазара иаҷыдаҟазшьақәоу ируакуп асцена аҟны аролькәа аԥхәыс лцәа-хаара рхатҵара. Уи лныҟәашәа, лнеи-ааишьа, лцәажәашьа, лымаҭәа шәтҵашьа ухәа азхом ҳәарада. Уи азы иаҭахуп иҷыдоу аҟыбаҩ, зроль налыгӡо ахаҽсахьақәа ҩныҵҟала рырбеиара, ргәылырҭәаара. Насгьы инагӡаны аԥхәыс лыцсабара адырра.

Акыраамҭа, актриса «лымаӡа» – уи лыҟәымшәышәра, хыхь зызбахә ҳҳәақәаз аҟазшьақәа рыла ихдыркәшон. Аха ашықәсқәа цон, ларгьы иаҳа-иаҳа дышәуан, лылшарақәа еиуеиԥшымкәа рыҽцәырыргон, лгәырҭҟәыли лҟыбаҩи иаҳа-иаҳа рыҽдырҵаулон, аԥсҭазаареи ауаҩытәыҩсареи рганхккәа сахьаркырала рыҽхадырҭәааауан.

Иахьагьы изгәалашәо рацәаҩуп М. Зыхәԥҳа баҩхатәра дула иналыгӡахьоу аролькәа. Убарҭ, иреиуоуп: Г. Гәлиа – «Афырхаҵа икаҭәара» (Гәында), М. Шавлохов – «Аԥҳәысҳәаҩ» (Минаҭ), А. Цагарели – «Ҳанума» (Ҳанума), А. Лашәриа – «Абзиабара иаша» (Камаҷыҷ), Г. Мдивани – «Ауаа қьиақәа» (Кама), Еврипид – «Медеиа» (Медеиа), Г. Абашиӡе – «Адунеи аԥштәқәа» (Цира), М. Горки – «Аҭцыхәтәантәиқәа» (Софиа), О. Иоселиани – «Ауардын хышәҭаанӡа» (Кесариа), А. Сумбаҭишьвили-Иужин – «Аԥсахра» (Зеинаб), Џь. Аҳәба – «Аҳақ ашәара» (Гәыдихан), Г. Габуниа – «Амра агыламҭаз» (Шьоуҳар), Шә. Пачалиа – «Салуман» (Қарамсада) уҳәа убас иҵегьгьы.

Ишаабо еипш, актриса лҟазара амҽхак ҭбааны, иааинырсланы ахә ашьарагьы даара иуадаҩуп. Уи зыхҟьогьы лрепертуари лырҿиаратә ҳәаақәеи рыҭбаара ауп. Еицеиԥшны илыцааиуеит акомедиагьы, адрамагьы, атрагедиагьы уҳәа ирыцҵаркуа ахаҽсахьақәа. Иаҳҳәап, Ҳанума лроль аҿы уи зеиӷьыҟам аԥшшәқәа лыцшааит. Лыхәмарра агьама ҷыда – аласра, аиҿамсра, аиумор уҳәа реипш иҟоу аҟазшьахкыла ихалырҭәааит. Убасоуп, егьырҭ, зхы-згәы азҭоу, агәаӷьра злоу аҳәсақәа рхаҽсахьақәагьы шаалырцшуа – урҭ зегьы уаҩы ихамышҭуа, ихаҿы иаанхо хшыҩҵарыла, ҭбаа-ҭыцәрыла еиҿкааун.

М. Зыхәԥҳа аҟазараҿы дхәыцуеит идеалла, уи лызнеишьеи леилкаареи еихҟьа-еиԥҟьа ахаангьы

иубаӡом. Ианакәзаалакгьы лара дыхнахуеит абзиа, ацқьа, лхы-лыцсы ақәылтҵоит аҟазшьабзиатә цәаныррақәа рышьақәырӷәӷәара. Лрольқәа рҟны иаалырцшырц дыззыҟәҵо ауаԥра есымша аграждантә ҭакы аанахәоит. Избанзар, уи лырҿиарамԥа зегьы рахәыц ҟаҵшьыла иагәылгоуп ихадоу – Аԥхәыс – Ан лтема. Н. Некрасов иажәақәа рыла иаҳҳәозар: «Уи анаҵәа гәаҟцәа рылабжыш ауп». Убри азоуп, аҭриса асценаҿы ан лроль налыгӡацыҵхьаӡа, азал есымша иҭынчу араҳаҭра изатәнатәуагьы.

Аиашазы, аҭрисацәа аӡәырԥы ирылдыршахьеит асцена аҟны ан лцәанырра иамоу амчи аҭцаулареи нагӡаны раарцшра. Уи зроль налыгӡо анаҵәа реиҳараԥык рнырхара, афырхаҵара аҟынӡа ихалгалоит, гәыла-ԥсыла илырбеиоит – иҭахаз рыхшара, ранра иаԥсаны иҟалҵоит.

«Ҳара зегьы – илгәалалыршәоит М. Зыхәԥҳа, – иалкааны бзиа иаабо арольқәа ҳамоуп. Сара сзы убас иҟоуп Шә. Ҵачалиа идрама «Салуман» аҟынтә Ҟарамсада лроль. Уи исзадҳәалоуп ауадаԥрақәа, аха исзаанагеит, ҳаарада, арҿиаратә гәнаҳара иаша».

Уи ароль аҟны М. Зыхәԥҳа дадукылар алшоит, зхы иақәиҭу, изԥыдоу, зԥацәа ирапгыланы, аԥсаатә зегьы амԥа рзылызхыз аԥсаатә.

Асценақәа руак аҿы М. Зыхәԥҳа – Ҟарамсада дааԥналоит ашәы лхьыкәкәа, дмида-гәидаха, анкьатәи лоуралыҭбаара иагхазшәа, дгәырԥо, лыбжьы ыҟаӡамшәа, лшьаҿақәа аарлахәа еихго... Аха ашьоура аӡбахә, Салуман иԥыза иҟынтә ишаалахаз еиԥш, иаразнак лакәӡамшәа, лҽаалыԥсахуеит, зхы иақәиҭу ԥсаатәҭас дԥытцҵыруама уҳәо, дласӡа, акы дааннамкыло. Уи уаҳа длеицшым амыткәма зҳәо ан. Уи ахьӡи-ахьымӡӷи еилзырго уаԥсуп.

«Зегь реиҳа исзааигәақәоу иреиуоуп, – лҳәеит М. Зыхә-ԥҳа ҳанлыҿцәажәоз, – иахьатәи аамҭазы ауаԥы иламыс, иҭакԥхықәра ртәы зҳәо арольқәа. Адунеи аҟны макьанагьы ирацәаԥуп ауаԥымратә проблемақәа; иаҳҳәап, амилаҭқәа рышьаҽера, ауаа рыргәаҟра, иахәҭам ала рызныҟәара, рышьклаԥшра, рцәа рхыхра... Ус ҟазҭо ауаа зазхәыцуам заҟа гәнаҳа мԥаԥырго, аха аҵәгьаршрақәа ус баша имԥаԥысуам иҟазҭо рзгьы, иззыҟарҭо рзгьы. Ауаԥы доуҳала уи алҭшәа дазырбеиом, дамырӷаруазар...»

Абри ааӡаратә проблема акомплеқс аҭриса лрольқәа зегьы ирхыԥлоит. Уи лзы иҭәымуп «есымша ус акәын ишыҟаз» ҳәа ирҳәо аҭагылазаашьа. Убри аҟнытә, М. Зыхәԥҳа аԥсҭазаараҿгьы асценаҿгьы дзанышәом аҵәгьара, иҟазҭогьы лыхгьы уи рызланажьуам. Иагаԥ иага рҳәаргьы, иага ҟаларгьы, лара лзы зегьы ирыцкуп аԥсыцқьара! Абасоуп ишаабо лфырхаҵәа, абасоуп дшыҟоу лара лхаҭагьы!

1959 шықәсазы аԥсуа театр иқәнаргылеит адунеи аклассика аԥаӡарақәа ируаку, Еврипид итрагедиа «Медеиа». Аспеқтакль аҿы Минадора Зыхәԥҳа лхаҿы иааиз амыҟәмабарақәа зегьы ахәаԥшцәагьы илыцеиԥыршозшәа акәын ишыҟаз. Ари ароль анагӡарала аҭриса имԥашьахуа агәра ҳлыргеит, ҳхылхит, лҟазара ҳаракыла. М. Зыхәԥҳа илылшеит иахмырҟьаҵәакәа, дақәмыгәӷәакәа, ԥныҵҟатәи таҟтла, ада зҳәа зҭцам сахьаркыратә цәаныррала, уи ароль ду иашьашәалоу аҟәырҷахақәа рыԥшаара, реиқәыршәара, азнагашьа. «Жәлар рартистка М. Зыхәԥҳа иаалырцшит иҭцаулоу атрагедиатә хаҿсахьа. Уи даанызкыло мчы ыҟам, лцәанырра зжьаз, лыхьӡлыԥша ԥызҽыз ауаԥы иҟны лшьаураҿы. Ихаҳәханы иҟаз лхы-лҿы, лнеи-аиишьа, лыбла ҭбаақәа уҳәа уаԥы ирнибаалон лгәы иҭалкыз ахлымӡаах» – абас иԥуеит аҟазараҭҵааратә наукақәа рдоқтор А. Аргәын ишәҟәы аҿы Медеиа лхаҿсахьа иазкны.

Иуҳәар алшоит, Минадора Зыхәԥҳа лколлегацәа рзы, изныԥшыло асаркьа даԥызоуп ҳәа. Избан акәзар, уи илцыршәо, илныҷҷо ашәахәақәа зегьы цқьаны, еилыхха, ԥшшәы раҵәала еилыбзааура, изаҟаразаалак хәашьрак рыламкәа иҟоуп.

Уи илылоуп апиеса, ароль, амонолог уҳәа инҭырҳәыцааны аилыргара, аилкаара, аӡыргара, аҭиортә шәага-загала азнеира, апартниор иеилкаара, аҽеиқәыршәара, аиныԥра.

Арепетициақәа раангьы М. Зыхәԥҳа ахаан уаԥы димбац дҭаҟаҭасуа, дхырӷьҿырӷьуа. Есымша дҭынчуп, дазыҟаҭцоуп, дыхиоуп, ачҳара ду лылоуп, зегьрыла дҿырцшыгоуп. Иаҳҳәап, џьара дызмырҭынчуа рҿиаратә гәҭыхак лымазаргьы, аҭцәахышьа дақәшәоит, илылалыгӡоит, аҳәара аамҭа аиааиӡа. Лрольқәа кыраамҭа игәцаракны дрыԥхьоит, џьара илызгәамҭаз акы лцәынхар ҳәа дшәошәа. Уи «лабџьар еибагақәа» ируакуп лыбжьы. Зны-зынла уи ахҭҟьа иаԥызоуп, зынгьы ухы-угәы инҭалоит ихааӡа, хашҭшьа ақәымкәа. Ароли аҭыԥи ирышьашәалахаша атембри аинтонациақәеи рыԥшааразы М. Зыхәԥҳа еицырдыруа ҟаза дуӡӡоуп.

Иахьа М. Зыхәԥҳа қәҿиарала илыхәмархьоу арольқәа ирыцлеит даҽа анык лроль – О. Иоселиани ипиеса «Ауардын хышәҭаанӡа» аҟынтәи Кесариа лроль. Лхаҭа излазгәалҭо ала «араҟа ҳара хықәкыс ишьҭаҳхит ауаԥы игәаҭцанӡа инаагарц аҳалалра. Ажьакцаҭцәҟьа ҳамыхәаргьы, ауаԥы иԥсы ашәалт ақәаҳҳырц. Избан акәзар, уи зегьы аамҭала ирхаԥар алшоит. Зны-зынла ауаԥы иԥсы арыцқьара, арҽеира анаҭаххо ыҟоуп. Уи ҳҭахуп ҳара аҭиорцәагьы, иара убас ахәаԥшцәагьы. Адунеи аҟны абзиара, уеизгьы еиҳауп. Уи сара, хымԥада агәра згоит...»

М. Зыхәԥҳа лтеатртә ԥсҭазаара, лзанааҭ азыҟазаашьа даара иҿырцшыгоуп. Убри азоуп ажәлар есымша ршьапы иқәгыланы рнапы зылзеиныркьо. Уи еиҳау аҳаҭыргьы ыҟамзар ҟалап...

1985
№5

Алықьса АРГӘЫН

ЗБАӶХАТӘРА АЕҬӘА ЕИПШ ИПҲОЗ

Уи зынӡаск дқәыпшӡан, еснагь аҿыц аилкаара, аттцаара дшазыхатцхатцоз иблақәа ирхубаалон. Еихсыҕьра зқәымыз, вулкантцас еилашуаз игәы ипхьон деимырхха дызмаз асценатә ҟазара амаӡақәа реилкаарахь.

Агәыртцҟәыл замана шимаз гәаҭан ауп Васили Иван-ипа Домогаров усҟан напхгара зиҭоз аҧсуа театртә студиа дызҭеитцазгьы. Мҭы Ақаӷба астудиа дшаалгазтцаҟьа аҧсуа театр ахьӡ ҭызго апрофессионалтә актиорцәа даарывагылт, уи иҽеазикуеит аҧсуа жәлар рмузыка аттцаара, апропаганда азура. Дырхаргалаӡеит усҟан асценахь рацәак ицәыргамыз аҧсуа жәлар рыкәашаракәа. Мҭы Ақаӷба цсаатә-мтцәыжәӷатцас икәымжәы акалтқәа аҳауа ихиаала асцена ықәрлашаауа мацәыстцас диаҟьон. Даҽазныхгьы, уи асцена ахышәара-атцышәара улапш ахугаанӡа шьапцынтцала мацара дахысуан. «Аҧсуа икәашара» ҳәа Аҧснытәи аетнографиатә ансамбль аконцертқәа анымӷаҧнагоз инаигӡоз акәашара ихьӡ ҭнагеит. Усҟан Аҧсны, Қырттәыла, Ермантәыла уҳәа итытцуаз агазетқәа ирнылеит Мҭы Ақаӷба иҿхәаацхьыӡ зхәоз астатиақәа.

1934 шықәсазы Қарҭ имӷаҧысыз Кавказ иқәынхо ажәларқәа рҟазаратә Олимпиада иалахәыз аҧсуа етнографиатә ансамбль ахәшьара анарҭоз, ажиури излаӡбыз ала Мҭы Ақаӷба далкааны хаз чыдала избахә рҳәеит, аҳатыртә грамотагьы ианаршьеит.

Иара абри аолимпиадаҿы аҧсуа кәашаӷцәа иаадырпшуаз аҟазара ду иабзоураны, Мҭы Ақаӷбеи Фазылбеи Ачбеи Лондон ақалақьаҿ имӷаҧысраны иҟаз адунеи жәлар рҟазаратә хәаҧшрахь инаҧхьахеит.

1937 шықәса ианар 5 рзы ақыртуа жәлар рлитературеи рҟазареи адекада Москва ианымӷаҧысуаз аамҭаз, Мҭы дназлаз аҧсуа кәашаӷцәа рыкәгылара даара ахәшьара ду арҭеит ахәаҧшыӷцәа. Ауаагьы ирбеит аҧсуаа шқыртцәамыз, рхатә ҟазара ҳарак шрымоу.

Мҭы Осман-иҧа Ақаӷба диит 1909 шықәсазы Гәдоута араион, Ҟәланырхәа ақыҭан. Уи иқәыпшра зегьы аҧсуа қыҭа акәын изыдхәалаз. Дахьиз, дахьааӡаз аҭыпқәа ааныжьны данцоз, аҟазаратә мӷа ылихырц ихы-игәы иҭатцәахны игеит аҧсуа жәлар рҟәыгаракәа, еицакра зқәым рҟазара, ргәеилыххара уҳәа, кыр ипстазаараҿы ихы иаирхәашаз абзиаракәа. Мҭы Ақаӷба, хыхь ишаҳҳәаз еипш, дкәашаӷын, дшәаҳәаӷын, аха аҟазараҿы арт аӷхкык рҳәаа мацара иҿизтакуамызт. Адрамстудиа дшаалгазтцәҟьа уи арежиссиор В. И. Домогаров истол иаақәитцоит х-қәгыларак змаз аҭоурыхтә драма «Кьахьба Ҳацьараҭ». В. Домогарови иара автор ихаҭеи еицықәдыргылаз аспектакль «Кьахьба Ҳацьараҭ» кыршықәса аҧсуа театр арепертуар арҧшӡон. Хыхь зызбахә ҳҳәаз адрама инашьтарххны М. Ақаӷба 1935 шықәсазы иӷны далгеит адрама «Инапҳа Кьагәа». Иара абри адраматургиатә рҿиамҭагьы арежиссиор В. Гарики иареи еицықәдыргылеит.

Ари адрамаҿ ихәмарқәоз еицырдырыуа аԥсуа актиорцәа, Аԥсны жәлар рартистцәа Шә. Пачалиа (Кьагәа), А. Аргәын-Коношок (Ҳаҭџьа), Р. Агрба (Ҟазылбақь) уҳәа аӡәырҩы, М. Ақаҩба иӡбахә анырҳәоз иргәаладыршәон уи уаҳа назҭахым аԥсабаратә баҩхаҭәра ду шимаз атәы. Иара абраҟа иҳәатәуп М. Ақаҩба идрамақәа асценаҿ ианықәыргылахаз аамҭазы раԥхьаӡа ахадаратә (Ҳаџьараҭи, Кьагәеи) рольқәа назыгӡоз автор ихаҭа шиакәыз.

Мҭы Ақаҩба раԥхьаӡа асценаҿ дызлацәыртцыз С. Ҷанба идрама «Қьараз» аҿы аокруг аиҳабы ироль анагӡара ала ауп. Ари иаԥитцаз ахаҿсахьа инашьҭархны уи аҟазара ааирԥшуеит абас еиԥш иҟоу арольқәа рҿы: Лиапкин-Тиапкин «Аревизор» Н. Гоголь (1932), Командор «Ауаса рӡыхь» Лопе де Вега (1934), Ҳаџьы Мураҭ «Шамиль» Вакелли (1935), Рылеев «Адекабристцәа» Н. Лернер (1936) уҳәа убас егьырҭгьы. Арҭ еиқәаҳаԥхьаӡаз арольқәа рыла агәра аагаратәы иаабоит ишыҭбааз Мҭы Ақаҩба иактиорратә диапазон. Аԥсуа актиорцәа зегьы реиԥш, М. Ақаҩбагьы инеибеиԥшны илшон афырхатцаратәи (Ҳаџьараҭ), акомедиатәи «Тиапкин-Лиапкин» хаҿсахьақәа раԥҵара.

Акыр сценатә хаҿсахьа заманақәа аԥызтцаз Мҭы Ақаҩба илшон маҷҷак иадамзаргьы даатышәынтәалар, ихы аԥсы аиршьар, аха игәы инаруамызт, ааҥҿасшьа ззымдырӡо аҟазаратә мҩа дызнылаз даргәаҭеиуан, иԥхьон цхьаҟа. Уи иҭахын зыхьӡ адунеи иахыҵәахьаз аҟазара ауаа дырзааигәахарц, урҭ рымаӡа ҭитцаарц, изымдыруа еиликаарц. Иагьизбеит Қарҭтәи атеатртә институт дҭаларц. Ари аинститут аҿы рацәаaамҭа атцара шимтцозгьы ирҭцаҩцәа, иҩызцәа уҳәа иара дыззааигәаз игәарымҭар залшомызт М. Ақаҩба иԥсабаратә баҩхатәра џьашьахә. Ирҭцаҩцәа, ақырҭуа театртә культура ҭызгаз СССР жәлар рартистцәа Акаки Хоравеи Акаки Васаӡеи даара гәахәарала ишьклаԥшуан М. Ақаҩба, уи ибаҩхатәра ссир аизҳара еигәыргьон. «Изҭада абри арҵыс абас еиԥш иҟоу абаҩхатәра, асценаҿы аклассикатә ныҟәашьа?» ҳәа ирҭцаҩцәа изгәдуны ирҳәоз ражәақәа иахьа уажәгьы иргәалашәоит уаҟа атцара ицызтцоз. Уи итемпераменти еихымсыгьуаз

игәаццыҳәареи иззаигәаз иҩызцәа ргәы ҟанатцон, даргьы рдырра азырҳарахьы ирыԥхьон.

Фышықәса затцәык роуп Мҭы Ақаҩба ихы-иԥсы аҭаны, агәаццыҳәара шьахә иманы аҟазара аматц азура аниаӡа (1931–1937). Аха ари аамҭакьаҿ ала уи илиршеит жәаба инареиҳаны асценатә хаҿсахьақәа раԥтцара, ҩ-драмак рыҩра, акымкәа-ҩбамкәа аԥсуа кәашарақәа рыкәыргылара. Иара убасгьы арежиссиорра аганахьала имч иԥишәаз абзоурала иҳалшоит раԥхьаӡатәи аԥсуа режиссиорцәа тцарак иалымгацкәа аспектакль шьахәқәа ықәзыргылоз Антон Шьакаиеи Кадыр Карал-оглиы дрыдаҳкыларц. Еснагь игәы дырцыхцыхуан В. Домогаров иажәақәа: «Сара даараӡа агәра ганы сыҟоуп, аԥсуа жәлар ртеатртә культура ахытцхырҭа ашәышықәсақәа иргәылатцәахны ишрымоу. Знымзар-зны иааԥшраны иҟоуп убас еиԥш иҟоу ахьы гәлымтцәахқәа аԥсуаа рымацара ракәым, Европа иқәынхо зегьы зыргачамкша аҟазаратә форма ҿыцқәа. Ҳәара аҭахума, даара акратцанакуа иҟоуп уи аҭтцаара аԥсуаа рҟазара ҳаԥхьаҟатәи аԥеиԥшмҩазы».

Мҭы Ақаҩба ааԥсарак ҳәа ҟамтцаӡакәа иҽадцалаӡан акәын аԥсуа театртә ҟазара ашьҭыхра дшаҿыз.

Уи азы иара иман абаҩхатәреи агәаццыҳәареи, амала еснагь изымхоз аамҭа акәын. Иҭахын зегьы дрыхьӡарц, аҟазара «амахәҭа рацәақәа» зегьы инаԥаҿы иааигарц. Иҩуан уи ашәақәагьы, иара ихазы маӡала, амузыка хеиқәырхага ҳауак еиԥш иԥхьаӡон. Аԥсуа жәлар рашәақәа хәра ргьага хәшәык аҳасабала игәы алаирдон.

Мҭы Ақаҩба дахьымӡеит итцара анагӡара, алгаха имаӡеит зыҩра даҿыз аопера азы алибреттогьы. 1937 шықәсазы залымдарала дҭадырхеит. Абар шьҭа 58 шықәса инареиҳаны итцуеит Мҭы Осман-иԥа Ақаҩба иҟазаратә мҩа ҿаҟәаны инхеижьҭеи, аха уи аамҭакьаҿла аҟазараҿы илиршаз уаназхәыцуа уҿаԥхьа даацәыртцуеит зхаҿсахьа лаша-лашо ауаҩы. Мҭы Ақаҩба адгьыл аақәырлашан инкыдшәаз аетцәа даҩызоуп. Уи иҟазара, ибаҩхатәра иахьагьы иреигьу ҿырԥшыга дууп аԥсуаа ркультура ашьҭыхра иаҿу рзы. Мҭы Ақаҩба ихьӡ аԥсуа культура иахьӡырҳәагоуп.

1997
№ 1

Боча АЦЬЫНЏЬАЛ

РАԤХЬАЗАТӘИ АԤСУА САХЬАҬЫХҨЫ

Асахьаҭыхҩы ду Александр Чачба (Шервашиӡе 1867–1968) иуаҩышьеи иҟазшьа ссири дрылацәажәо, аурыс театр иналукааша аусзуҩы, адраматург Н. Евреинов иҩуан: «Аԥсуа ҳәынҭқарцәа рхылҵшьҭра еиуоу аҭауад Александр Константин-иԥа Шервашиӡе амрагыларахьтәи афырхацәа рҟазшьақәа ахьиԥшну лакәҭас иуԥхьаӡаратәы иҟоуп ҳаамҭазы». Убри аамышьҭахьгьы ҳара еиҳараӡак уи дызлаҳзааигәоу, ҳкультура аҿиараҿы акыр даԥсаны дызлаҟоу сахьаҭыхҩык иаҳасабалоуп.

Аԥхьагылара змаз аинтеллигенциа, иналукаашаз арҿиаҩцәа дрывагыланы, А. Чачба аурыс сахьаҭыхратә ҟазараҿы, еиҳараӡакгьы атеатртә-декорациатә жанр аҿы, уаҩы ибаратәы ишьҭа аниҵеит, Европа деицырдыруа дҟалеит.

Москватәи асахьаҭыхратә училишьче аҟны аҵара аниҵоз, ашьҭахь Париж, Фернан Кормон иакадемиаҿ иҿаназыҟаиҵоз аамҭақәа рҭәы зҳәо адокументқәа урыцхьо уҿааухар, иџьоумшьарц залшом амамзаара аҿаԥхьа уи шаҟа ачҳара аиирԥшыз.

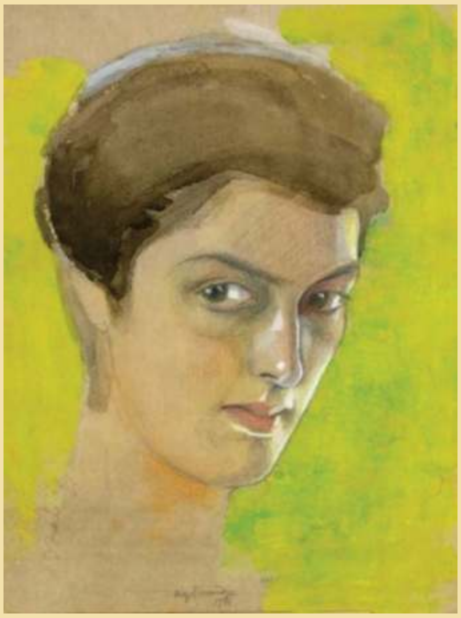

Александр иаб Константин Гьаргь-иԥа Чачба (1801–1883) Аԥсны иазыруаз азалымдарақәа дахьырҿагылаз азыҳәан, аурыс император идҵала, наунагӡа иԥсадгьыл далцан. Александр иҭагылазаашьа даара ицәгьан, аха рыцҳарыла ииҵаз аҵара дуи иԥсабарала имаз абаҩхатәреи ирыбзоураны днанагоит Петербургтәи аимператортә театрқәа рышҟа.

Жәашықәса инареиҳаны (1906–1918) аҟаза Петербургтәи атеатрқәа рҿы сахьала иҩычаны, асценатә ԥсҭазаара риҭеит ҵҩа змам арҿиамҭақәа. Еиуеиԥшым адраматәии ахореографиатәии усумҭақәа рдекорациақәеи афырхацәа рымаҭәақәеи раԥҵараан иааирԥшуаз ашәыгатә гаммақәа, урҭ рколорит беиа зегьы еицгәарҭеит, ибзарӡгьы рҳәо иалагеит. Актиорцәеи ахәаԥшцәеи рыбжьара аимадара бзиа ҟаларц А. Чачба асцена иазиӡбуаз аҿыцрақәа ирыбзоураны, уи акыр дырзааигәахеит аурыс декораторцәа-акорифеицәа. «Та реформа декоративного искусства, которую произвели работы трех лучших декораторов нашего времени К. Коровина, А. Головина и князя Шервашидзе, вызывает вполне своевременную потребность в ознакомлении провинции с работами хотя бы одного из этих выдающихся деятелей современной сцены», – ҳәа аҩуан ажурнал «Аполлон» Одесса имҩаԥгаз аҵәыргақәҵа иазкны.

Абри асалон аҿы иҵәырган А. Чачба (Шервашиӡе) Шарль Гуно иопера «Фауст» азы иаԥиҵаз адекорациақәа рескизқәа.

Петербургтәи атеатрқәа рҿы А. Чачба аус рыциуан еицырдыруаз арежиссиорцәа, адирижиорцәа, ахореографцәа. Убарҭ дреиуоуп Всеволод Меиерхольд. Урҭ русеи-

цура аҩыцьегьы рырҿиаратә ҭоурых азы акрызҵазкуа хҭысны иҟалеит. Ҩышықәса рыҩныҵҟала В. Меиерхольди А. Чачбеи еицықәдыргылаз аспектакльқәа Рихард Вагнер иопера «Тристани Изольдеи», иара убас Ернст Хард идрама «Аҟьачаҟь Тантриси» аҟәҿиара дуӡӡа роуит, аинтерес ду зҵаз ахцәажәарақәа дырҵысит. Ашәыгақәа реинраалараҿы асахьаҭыхҩы иааирԥшыз абаҩхатәра, уи игьама лыԥшаах цьашьаны акьыԥхь аҟны ихцәажәон атеатртә критикцәа.

Атеатртә декорациа аҟазараҿы иҟоуп еиуеиԥшым азнеишьатә мҩақәа. Џьоукы-џьоукы асахьаҭыхҩцәа аҵәамаҭәа аескиз мацара ҭыхны иаанҿасуан, актиор дымҩақәызҵаша уаҳа хархәагақәак, ҿырԥшыгақәак амырбаӡакәа. А. Чачба (Шервашиӡе) еицырдыруа атеатртә ҟазацәа дызлареиуаз ала, иҭихуаз аҵәамаҭәа аескиз аганаҿы хазы иҭихуан аперсонаж дзеиԥшрахаԥ ҳәа ииԥхьаӡоз ахаҿсахьагьы. Ҳәарас иаҭахузеи, актиор абри аҩыза алабҿабатә хархәага аниоулак,

ироль сахьаркырала аарԥшраҿы дарманшәалон. А. Чачба (Шервашиӡе) абри азҭцаараҿы имаз аихьӡаракәа аӡәырҩы иазгәарҭахьан. «Уи ҳаҭыр злаиқәуҭцаша, аҵәаматәақәа инарыцҭцаны иҭихуеит аҷыдаҟазшьақәа змоу ахаҿсахьақәа. Урҭ хәрымаӡам ахорқәеи амассатә сценақәеи реиҿкаараан», – ҳәа иҩуан асахьаҭыхҩы, акритик Максимилиан Волошин.

А. Чачба декорациала еиқәиршәаз аспектаклқәа даара ирацәоуп, урҭ зегьы иззааҭгыланы изыхцәажәатәу роуп, аха ари астатиа ашәагаа ахьмаҷу аҟнытә, уи апатреҭтә жанр аганахьала ирҿиамҭақәа маҷк снарылацәажәаны, ипублицистикатәи икритикатәи статиақәа рышҟа сиасыр сҭахуп.

А. Чачба (Шервашиӡе) зымҩхак ҭбаау ирҿиараҿы апатреҭтә жанр аҭыԥ ҕәҕәа аанакылоит. Хыԥхьаӡара рацәала, насгьы еиуеиԥшым техникала иаԥҵоу уи иусумҭақәа рымоуп Аҟәатәи асахьақәа ргалереиа аҟны еиԥш, Москва, Ленинград, Қарҭ, Париж уҳәа ирацәаны амузеиқәа. Ирацәаҩуп иара убас иахьа уажәгьы дара ирхатәны измоу аҭаацәаракәагьы.

Иахьа ажурнал аҿы ианахҭцо «Автопатреҭи» «Аԥҳәыс лпатреҭи» асахьаҭыхҩы данқәыԥшыз иаԥиҵақәаз иреиуоуп. 1909 шықәсазы Париж имҩаԥысуаз адунеижәларбжьаратәи аҵәыргақәҭцаҿы урҭ ироуз ахәшьара ҳаракы иабзоураны, А. Чачба Франциатәи асахьаҭыхыҩцәа рмилаҭтә уаажәларра агәыԥ далартцеит.

Асахьаҭыхҩы инапы иҭижьыз акритикатә статиақәа аҟазара аҭҵааразы акыр рыҭцаркуа иҟоуп иахьагьы. Убарҭ ирейуоуп: «Афранцыз ҟазара шәышықәса аҩныҭҟала», «Жорж Снора», «Сезанн», «Ван-Гог» уҳәа егьырҭгьы. Арҭ иусумҭақәа рҿы ҳамҩашьо иаабоит дунеихәаԥшрала А. Чачба дышреалистыз. «Аҟазара адац-ԥашә ахьыҟоу аԥсҭазаара аҟны ауп. Аԥсҭазаара иахылҭцыз аҟазара ԥсӡом», – ҳәа иҩуан уи истатиа «Аиндивидуализми атрадициеи» аҟны.

Октиабртәи ареволиуциа А. Чачба (Шервашиӡе) дшазыҟаз ҳаилдыркааует 1918 шықәсазы имҩаԥысыз Петроградтәи аинтеллигенциа реизараан, аԥсҭазаара иацәтәымыз алозунгқәа гәаразҭцоз дырҿагыланы уи иихәаз абарҭ ажәақәа: «Абуржуи! Абриоуп уажәы уи хьӡыс иамоу. Зызхарафан иҟоу амешьчанин, ҿыцраси гәаҕьраси иааҟало зегьы ираҕоу... Урҭ ргәы иаанагоит, ҵарала зегьы аархәарашәа, иаармариаӡаны рнапаҿы ҳааргарашәа. Аха ҳара иаххәароуп

мап! Мап, ҳара урҭ ҳрыццом. Ҳара ҳаанхоит аԥсҭазаара иашаҵәҟьа ахьеилашуа – ажәлар рҿы!»

Аҟаза дацәымҩашьо идыруан Урыстәыла аиааира згаз Октиабртәи ареволиуциа ашәахәақәа Аԥсны-нӡагьы иааӡараны ишыҟаз. Аамҭаҿыц ззааираны иҟаз амилаҭ ркультура заанаҵы ахырхарҭа ҿыц аҭатәын, ауасхыр азышьҭаҵатәын. Абарҭқәа гәҭыхас иманы 1918 шықәсазы Петроград ааныжьны уи Аԥсныҟа дааит. Усҟан Аԥсны аменшевикцәа ахаԥаны иҟан. А. Чачба (Шервашиӡе) ихы дамеигӡо, ижәлар рҟазара ашьҭыхра дазықәԥон, илшоз зегьы рыла дацхраауан Аҟәатәи адраматә студиа. Иара иаԥшьгарала раԥхьаӡа акәны Аҟәа иаартын асахьаркыратә студиа. Араҟа уи асахьаҭыхыҩцәа дуқәа ирызкны аҿар алекциақәа дырзаԥхьон. «Аԥсадгьыл азхәыцра ахаҭыԥан, Аҟәа ақалақь аҟны избеит ҭауади-аамсҭеи абжьахәаахәҭра ма-цара рхы шазку. Раԥхьаӡа изызхәы-цтәу аԥсадгьыл ауп. Ажәытәан Аԥсны асабицәа анырааӡоз рхы-ргәы иҭаргалон аԥсадгьыл акульт. Убри азакәын урҭ еиҿкааӡа, руаҩышьа бзианы, ируа-ирҳәо иақәшәо, еилҟьа-еилҕәыцәӡа, агәамч ҕәҕәа зызҭаз џьоукы ракәны изрызҳауаз!» – ҳәа иҩуан А. Чачба.

Ҳәарас иаҭахузеи, аменшевикцәа иргәамԥхеит асахьаҭыхҩы иаԥшьгарақәа, ишьклаԥшуагьы иалагеит. Аҵыхәтәаны, Аԥсны аанимыжьыр ада ԥсыхәа имоуит. Иԥсадгьыл ааны-жьны данцоз, Баҭымынӡа днаскьеигеит Нестор Лакоба.

Асахьаҭыхҩы дцоит Англиаҟа. Убри инаркны уи Аԥсны наунагӡа дацәыӡит. Дахьыҟаз А. Чачба ахьӡ-аԥша иманы сахьаҭыхҩы хадас аус иуан Диагилев иоурыстә балеттә труппаҿы.

А. Чачба иҭахын Аԥсныҟа ахынҳәра, иабацәа анышә иахьамадоу адгьыл анықәԥшра. Исалам шәҟәқәа изларҳәо ала, уи иҭахын Аԥсны данааилак Аҟәатәи асахьаҭыхратә училишьче аҟны арҵаҩра далагарц, дазхьуан ԥаса дызхьымӡаз аусқәа рынагӡара. Аха дзызхьуаз иԥсадгьыл гәакьа ашҟа ахынҳәра уаҳа иааизыманшәаламхаӡакәа, атәым дгьыл аҟны, Монте-Карло абыргцәа рпансион аҿы иԥсҭазаара далҵит. Анышә дамадоуп Ницца ақалақь аҟны.

Хыԥхьаӡарала ирацәоу, нагӡа-шьалеи жанрлеи еиуеиԥшым раԥхьатәи аԥсуа сахьаҭыхҩы Алеқсандр Чачба (Шервашиӡе) ирҿиаратә ҭынха хәызмаӡам доуҳатә малуп аԥсуа жәлар ркультураҿы.

1979
№ 1

Валери ҶОЛАРИА

АННА АРГӘЫН-КОНОШОК – 100

Аԥсуа сцена ахьӡырҳәага

Еицырдыруа аԥсуа сцена аҟаза ду, Аԥсни Қырҭтәылеи жәлар рартистка Анна Бида-иԥҳа Аргәын-Коношок лбаҩхатәра ҳаракын. Уи лыԥсы ҭаны дҳалагылазҭгьы илхыҵуазаарын 100 шықәса инархыҳәҳәо. Сара иҵегьы санқәыԥшыз, агазеҭ аҿы аус анызуаз, аредакциа адҵала аиубилеиқәа раан, ма даҽа рыцхәқәак раан изныкымкәа сымҩахыҵхьан, ҳаиқәшәахьан ларгьы саргьы. Иахьеиԥш сыблақәа ирыхгылоуп раԥхьаӡатәи ҳаиқәшәара. Уи исхамышҭӡо, аамҭа иазнымхуа схы-сгәаҿы иаанхеит.

Амардуан сынхалан, ашә снадгылеит. Сгылан ус акыраамҭа слакҩакуа, арахь сгәы аҭра иҭагыломызт. Аҵыхәтәаны изгәаҕьит.

– Мшыбзиақәа! – сҳәеит, ашә шаасыртыз еиԥш.

– Бзиала уаабеит, улеи арахь, сукәыхшоуп! – лҳәеит асасдкылара еснагь иазхиаз аԥшәмаԥҳәыс дҿаԥхаҿаччо, сызусҭоу аилкаара лҭахны зҵаарала днасҿаԥшит.

– Уажә ааигәа аҭел ишәзасуаз соуп, – сҳәеит сара.

– Аа, уара уоума? Уааи, сукәыхшоуп, – лҳәан, азал ашҟа сналыԥхьеит. Сара сыԥсы ааивызгеит. Иаразнак еилыскааит уи ақьиара злоу, аҟазшьа ссир змоу аӡә шлакәыз. Сара уи сналышьҭалеит. Заҟа иблахкыгоузеи иахьабалак, еилфаҷа еилыргоуп, иԥсыршьагаха, аҩнымаҭәақәа зегь кәаԥӡа рҭыԥқәа рҿы игылоуп.

Абар, уажәы саԥхьа дахьтәоу ашьха ӡыхь еиԥш ицқьоу, аԥшӡареи, агәыкреи еимаркуа, агәы ҳалал зызҭоу, алирикатә цәаныррa хаа зыҟәну, зыҩныҵҟатә цәаныррала ахәаԥшыҩцәа хызхыз Дездемона, мамзаргьы ареволиуциа гәыкала иазыҟоу, еилҟьоу, агәымшәара змоу Оксана, абар иҭынчӡоу, ишәаӡыӡо, бзиабарала иҭәу Шьазина. Урҭ рыԥсахуеит агьангьашра злоу, аԥсахыҩцәа Саида, Рукаиа уҳәа убас шаҟаҩы…

– Сара дук бзиа избаӡом аԥсҭазаараҿы исылсыршахьоу атәы алацәажәара, еиҳарак уи акьыԥхь ианазку, – ҿаалҭит Анна Бида-иԥҳа Аргәын-Коношок, – амала, гәадурала срылацәажәарц сылшоит сықәлацәа, иара убас абаҩхатәра ссир злоу ҳақтиорцәа ҿарацәа рықәҿиарақәа ртәы.

Анна даныхәыҷыз бзиа илбон ажәеинраалақәа рыԥхьара. Аԥсуа литератуара аклассик Иуа Коҕониа ипоемақәа «Наҩеии Мзауҷи», «Абаҭаа Беслани» акы дамыхәаԥшыкәа, аԥсы рхаҵаны дрыԥхьон.

Хәылбыҽхала, аусура мшқәа рышьҭахь, асас инеира иеигәырҕьоз Бида иҩны лассы-лассы еизалон игәылацәа. Урҭ Анна хәыҷы илыҳәон ажәеинраалак дырзаԥхьарц. Анна аԥхьа дыԥхашьон. Аха нас хәыҷыхәыҷла дашьцылеит, уимоу, лара еиҳа бзиа илбоз ажәеинраала алхны аԥхьара далагон. Анна лқыҭа гәақьаҿ ԥшь-класск данрылга, азныказы лҭаацәа уа дааныркыларц рҭаххеит, аха илылаз аҟыбаҩ иазхәыцны, лҵара иацылҵарц азы Аҟәатәи ашкол-интернат дҭалоит. Араҟа лассы-лассы еиҿыркаауаз ашколтә хәылԥазқәа

рҿы еилҟьаз, еснагь илахҿыхыз Анна лыбжьы ҿаца рылыҩуан, иара убас уа еиҿкаахаз ахапцшьгаратә драматә кружок рапхьаӡа иалалаз дреиуоуп. Апхынтә цсшьара мшҟәа раан Апсны аҟалаҟьҟәеи аҟытаҟәеи рҿы иҟәдыргылон аспектакльҟәа, имҩапыргон аконцертҟәа.

Иҟәыпшӡаз, ӡӡамҩа хәыҷҟәа ҟәымшәышәыз, зыхцәы ҟамыз тҵырффаз, ашьхаҟәеи амшыни ирыбжьаршәу апсуа ҟыта Ҟәланырхәа иалтыз апҳәызба ҟәыцш Анна апарта дрыцахатәеит иахьа еицырдыруа ҳаҟтиорцәа дуҟәа, асцена азҟазацәа: Шәарах Пачалиа, Разынбеи Агрба, Леуарса Касланӡиа, Аазиз Агрба уҳәа егьыртгьы.

Ашәаҳәареи апоезиа абзиабареи иамҽхакны иамаз апҳәызба еилылкааит рапхьаӡатәи асценатә ҟәҿиареи, рапхьаӡатәи ахәапшыҩцәа рнапеинҟьараҟәеи акагьы шылнамтоз, иатаху азыҟатцареи есымша маашьарада, цхӡашалатәи ахы аус адулареи ацымкәа.

Анна Аргәын-Коношок рапхьаӡакәны дцәыртцит аспектакль «Кьараз» (С. Чанба) амассатә сценаҿы. Дук мыртцыкәа, Гоголь икомедиа «Аревизор» аҿы дыхәмарит Политопкина лроль. Анна ибзиаӡаны дыздыруаз ирызхатцомызт аурурра злаз, зтаҷкәымҟәа ратцәаз, зыбжьы тахәаҽза асценаҿы ирбоз апҳәыс хжәа Аргәын Анна шлакәыз.

«Аревизор» аҿы Мариа Антоновна лроль назыгӡоз, абаҩхатәра злаз артистка С.Маан лыпстазаара даналтц ашьтахь, уи еитах ахәапшыҩцәа лыргәыргьеит лбаҩхатәра ссир ала. Убас М. Аҟаҩба иаптцамтаҟәа апиеса «Инапҳа Кьагәа» аҿгьы уи иналыгӡон Ҳатцьа лроль. Ареволиуциа ҟалаанӡатәи апсуа жәлар рыпстазаара атәы зҳәоз апиеса аҿы, ари рапхьаӡатәи лроль акәын. Уи ишепизодтәызгьы, афырпҳәыс лхаҿсахьа ахәапшыҩцәа ргәаҿынӡа инеиртә, лыгәра ргартә еипш ҟазарыла иаалырпшит.

Аамта цон. Анна лбаҩхатәра, апсуа театр ишазҳауаз еипш иазҳауан. Акыр шыҟәса рыҩнытҟала апсуа дрраматургцәа реипш, апсуа бызшәа ашҟа еитагоу асоветтәи аҳәынтҟарратәи адраматургцәа рырҿиамтаҟәа рҟнытә артистка иапылтцеит еиуеипшым аҟазшьаҟәа змоу аҳәса рхаҿсахьаҟәа, иаҳҳәап, С. Чанба идрама «Амҳацьыр» аҟны Шьазина, Мольиер ипиеса «Жоржь Данден» – Анжелика, Гь. Гәлиеи Н. Миҟааи рыпиеса «66-тәи ашыҟәсаан» – Ҟаиматхан, Островски ипиеса «Хашәалахәра злоу атып» – Вишневскаиа уҳәа егьырт ахаҿҟәа.

Апсуа театртә ҟазара атоурых аҿы атып ҕәҕәа аанакылоит 1941 шыҟәсазы С. Челиӡе инапхгарала арежиссиор Аазиз Агрба иҟәиргылаз Шекспир иаптцамта «Отелло». Иара абриалагьы апсуа театр ахатә сценаҿы ишьаҟәнарҕәҕәеит аклассикатә репертуар.

– Сара иапыстцахьоу атеатртә хаҿсахьаҟәа зегьы иреиҕьысшьоит Дездемона лхаҿсахьа. Убри ароль азы сара ахәшьара бзиа соуит. Уи сара аҟтриса сзы, ҳәара атахума, инасып дууп, – лҳәеит Анна Бида-ипҳа.

Иашатцәҟьаны, уи илылшеит иҟәымшәышәу, алирика зылжжуа, поезиала итәу ахаҿсахьа ҟаимат аптцара. Апоезиеи, апшӡареи, амузыкеи рышҟа илымоу абзиабара Дездемона лроль аус адулараҿы акыр илыхәеит ахаҿсахьа гәылтәааны аарпшраҿы.

«...Аҟтриса Дездемона лроль даныхәмар ашьтахь, ҳахәапшцәа иаҳагьы агәра ргеит уи ишлылшо иҟәымшәышәу, илирикатәу, поезиала итәу асценатә хаҿсахьаҟәа раарпшра» ҳәа аҳәоит ахәтакахьала «Советскаиа Абхазиа» усҟан ианылаз статиак аҿы.

Анна Аргәын-Коношок лбаҩхатәра ссир ахәапшыҩцәа ирытоу, еснагь илылшоз зегьы адылтцон арҿиаратә ус. Икомедиатәызааит, идраматәызааит, иарбанзаалак иналыгӡоз ахаҿсахьаҟәа ирныпшуан аизадара, апсихологиатә гәрагара, уи даҟәшәон ахаҿсахьа апоетикатә интонациала азнеишьа.

Ҩынҩажәатәи ашықәсқәа рынҵәамҭазы артистка иаҧылҵон еиуеиҧшым ахаҿсахьақәа змоу аролькәа, убарҭ иреиуоуп Шиллер итрагедиа «Ацәгьахәыцреи абзиареи» аҟынтә иркьынцыцны иааӡоу аристократка леди Мильфорл лхаҿсахьа, Б. Лавреников ипиеса «Амшын иху рзы» аҟны амедицинатә маҵзура аҿынтә зхы иақәиҭтәу акапитан Шабуниа уҳәа убас егьырҭгьы.

Аинтерес аҭҩуп ауаҧс драматург А. Токоев икомедиа «Аҧҳәыс– ҳәаҩцәа» аҟынтә Мадинаҭ лроль. Абригадир пҳәызба лхаҿсахьа аарҧшрала, артистка лбаҩхатәра иҵегьы ишьҭытит. Уи аколнхаратә ҧсҭазааратәы адырра илымаз, адгьыл ққәаарыхцәа ҧсихологиала дахьырзааигәаз аҵхыраара ду лнаҭеит ахаҿсахьа аҧҵараҿы.

1952 шықәсазы А. Аргәын-Коношок иаҧылҵеит атуркмен драматург Г. Мухтаров испеқтакль «Аҭаацәа рыпату» аҟынтә аинтерес зҵоу аҳақьым пҳәыс лхаҿсахьа. Уи инақәырццакны ахәаҧшыҩцәа рҿаҧхьа дцәырҵит Карло Гольдони икомедиа «Асасааирҭа аҧшәмаҧҳәыс» аҿы. Араҟа уи иналыгӡеит Мирандолина лроль. Уи абраҟагьы ҟаиматла дақәшәеит ароль аҟны акомедиатә жанр аарҧшра.

Еиуеиҧшым ажанрқәа рҿы лхы цылшәон А. Аргәын-Коношок. Урҭ рҿы уи илыҧшаауан лырҿиаратә индивидуалра зырбеиоз, лаҧхьаҟатәи лырҿиаратә ҧшаараҿы илыхәоз иҿыцу акы.

Инеиҵынкыланы акымкәа-ҩбамкәа иҭоурам ахаҿсахьақәа анаҧылҵа ашьҭахь, уи еиҭах дырзыхынҳәуеит иҭоуроу ахаҿсахьақәа. Шә. Пачалиа иҩымҭа «Гәында» аҟынтә ароль хада налыгӡеит. Ақыҭанхамҩатә институт иалгаз аҧҳәызба дхынҳәуеит лқыҭа гәакьахь. Аколнхара даара анапы агуп. Иамаз амал хәыҷы-хәыҷла аимҭәаара иаҿын. Абас ламысдарала ажәлар зжьо, мцла еибарку дреиуоуп аколнхара ахантәаҩы Махаз (А. Агрба), раҧхьаӡа днаргыланы, абригадир Заур (Шә. Пачалиа). Арҭ аҩыцьегьы егьҟамлаӡазшәа ргәы рҭынчны, рцьыба рнаҧкәа ҭакны инеиааиуеит. Абраҟа Гәында – Аргәын-Коношок лҽалалымгалазҭгьы, ус цыҭк ицар ҟаларын. Уи агәыҧ бзиа илбоз Заур дшалазгьы, дырҿагылоит, нап алыркуеит аколнхара амш алазго рахьырхәра. Акоммунистцәа рақтиви акомҿареидгылеи рыцхыраарала, уи илылшеит лхы-лыҧсы зызкыз, аиаша ашьақәыргылараз амшгаҩцәеи амалеимҭәаҩцәеи рҿаҧера.

Абри аспеқтакль, Аҧсны кәакьцыҧхьаӡа иахьабалак идырбан. Ақәҿиара бзиагьы аман иара убас Қарҭ имҩаҧысуаз Аҧсны алитературеи аҟазареи рдекада аан. Араҟа А. Аргәын-Коношок лыхәмарра алкааны иазгәаҭан.

Аҧсны аколнхаратә шьақәгылара шеиҿыркааз, усҟан цынгылақәас ақыҭаҿы иҟаз, ақәылацәа иҟарҭҩз аҧырхагақәа ирҿагыланы ажәлар шықәҧоз, ашьхарыуаа жәытә цәынханы ирымаз ашьаура хәыҷыхәыҷла ишкарыжьуаз аанарҧшуеит А. Дубровски иинсценировкала иқәыргылаз И. Папасқьыр ироман «Ҭемыр». Уаҩы игәы иҭымҵәо ауп анхаҩы иҧҳа Шьазина лроль шыналыгӡаз А. Аргәын-Коношок. Уи ҟазара ҳаракыла иаалырҧшуеит ақыҭа социалисттәла аиҭакра зҽалазырхәуаз, аҧхьагылара змоу аҧсуа ҭыҧҳа лҟазшьақәа, лҵәаныррақәа, уи лыразреи лгәаҧхареи.

Артистка еснагь интересс илыман еиуеиҧшым аҟазшьақәа змоу ауаатәыҩсеи, рразҟҽеи, урҭ рдунеихәаҧшышьеи. Гәахәарыла рызбахә лҳәон лылшарақәа ирыцҵаны аҧрофессионалтә ҟазара аҳаракырахь лнеираҿы ацхыраара ду лызҭаз арежиссиорцәа: Шә. Пачалиеи А. Агырбеи. А. Аргәын-Коношок еснагь дазықәҧон иуадаҩу ауаҩытәыҩсатә ҟазшьақәа рыҭҵаара. Уи иабзоураны Шә. Пачалиа иқәиргылоз А. Корнеичук иаҧҵамҭа «Аескадра аҭахара» аҿы артистка илықәҿиеит ареволиуционерка гәымшәа Оксана иуадаҩу лроль. Оксана – Аргәын-Коношок лхаҿсахьала ахәаҧшыҩцәа дырбеит политикала иҭышәынтәалоу, Ленин иидеиақәа ауаажәларра рмасса иалазырҵәо апартиатә усзуҩ иаша лакәны.

Аҧсуа театр раҧхьаӡа ашьаҿа анеихнага инаркны иазааҧсоз, гәыкала зхы-зыҧсы адызҭҩз, аизҳара еигәырҕьоз Анна Бида-иҧҳа Аргәын-Коношок иаҧылҵахьоу ахаҿсахьақәа зегьы рылацәажәара даараӡа иуадаҩуп. Ҳазлацәажәоз рнаҩсан араҟа иҟоуп: М. Горки иаҧҵамҭақәа «Аҵыхәтәантәиқәа» аҟынтә Надежда лроль, Ш. Басариа «Ажәҩан агәы кеикеиуеит» аҟынтә Гәыльиаз, Фигеиредо «Езоп» аҟынтә Клеи, Погодин «Кремльтәи акурантқәа» аҟынтә Маша уҳәа, зхыҧхьаӡара рацәоу еиуеиҧшым ахаҿсахьақәа.

Абасала, аҧсҭҳәа еиқәаҭцәақәа еимзырҧоз Октиабр иҭнарҟьаз аҭцыхәтәантәи ахысбжьы алашарахь дкылганы, лразҟы мҩа аанартит Анна хәыҷы, наҟ-наҟ еицырдыруа, ҳмилаҭтә сцена ихьӡырҳәаганы иазыҟалаз Аргәын-Коношок.

Анна Бида-иҧҳа далырххьан Аҧснытәи АССР Иреиҳаӡоу Асовет аҧшьбатәи аапхьара адепутатс, уи илыхҵан Қырттәылатәи ССР-и Аҧснытәи АССР-и жәлар рартистка ҳәа ахьӡ ҳаракы, Аҧсны иреиҳаӡоу асовет Апрезидиум аҟынтә иланашьан Аҳаҭыртә Грамота.

Терент ЧАНИА

АШӘА ЗҨЫЗ

(Агәалашәара)

Ражден Гәымба ажәлар ргәы ирҿыхеит шәышықәсала урҭ рхырыпсы иалаз, Аҧсны ажәытәи-аҿатәи амузыка абызшәала изхәоз аҧсуаа рашәақәа рыла. Қәрала еиҳа иара изааигәаз ашәаҳәаҩцәа дуззақәа – Вл. Маан, Г. Шьакаиа, хара ицахьаз аамҭақәа ирылыҩны иара игәаҿы иахьанзагьы имыцәоз М. Ақаҩба уҳәа рыбжьқәа данрызхәыцуаз, уи иҿаҧхьа иаатуан ижәлар знысыз амҩа хьанҭа, аҧсуа жәлар рычҳареи, рхаҵареи, руаҩреи, рыцқьареи зныз асахьақәа. Абас иҟан, ицәажәон, игәаҟуан, иқәпон, ажәҩан ахь ихалон «Аҧсуа чара ашәа», «Аиба иашәа», «Озбақь иашәа», «Азар» уҳәа иара Ражден Гәымбагьы дналаҵаны, хыхь зызбахә ххәаз ашәаҳәаҩцәа агеи ашьхеи ирықәыҩуаз, игәышьҭыхгаз, ихәышәтәыгаз, идоуҳамырзгаз рыбжьқәа. Аҧсуа композитор ибаҩхатәра иара изааигәанатәит: Т. Хренников, Н. Богословски, Е. Колмановски, И. Френкель, А. Хачатуриан уҳәа реиҧш иҟаз, адунеи зыхьӡ адыруаз акомпозиторцәа.

– Сара Москватәи аконсерваториаҿ сыззыӡырыҩуаз ашәақәа, аҳҭнықалақь асценақәа рҟнытә исаҳауаз амузыка, – иҳәон Ражден, – агәалаҟара ҿыцқәа сырҭеит, сыҧсҭазаара зегьы музыкан иҟарҵеит. Иҟалап ганкахьала, Москвеи уи амузыкатә шьҭыбжьи ирыбзоуразар аҭара ашьҭахь Аҧсныҟа саныхынҳә изҩыз аораториақәа, абалладақәа, амузыкатә сахьақәа, ахори аестрадеи рзы иаҧысҵаз сашәақәа ажәлар рҿы ироуз аҟәҿиарақәа. Аха, даҽаганкахьала, Аҧсны абзиабареи Урыстәыла исныҭаз адырреи реицылара ауп акыр иаҧсазар сашәақәа ҩнытҟалатәи мчыс ирымоу.

Ражден бзиа ибон аҧсҭазаара. Уи аҧсҭазаара ҳәа дызҿыз малмызт, ҵарамызт, ахан хьыҵәҵара акәӡамызт. Уи аҧсҭазаара ҳәа дызҿыз Аҧсны акәын. 60-тәи ашықәсқәа рылагамҭаз, зны Ражден Гәымба аҧсуа радио аҿы днеит. Усҟан уи арадио, Ленин иашҭа ҳәа ҳзышьҭаз ашҭаҿы игылаз ахыбрақәа ирҿаҧшьын. Саргьы арадио аҿы аамҭала аус зуан.

– Ашәак зҩит, – иҳәеит Ражден, – Амагнитафон иантҵаны сазыӡырҩыр сҭахын... «Аҧхьарца» ахьӡуп! – ҿааиҭит аҭыхәтәаны.

Сара избеит, ихы-иҿы исанаҳәеит уамакгьы игәалаҟара шҽеимыз. Уи имузыкатә лахьынҵа зны дышьҭнахуан, даҽазны, изыхҟьазаалакгьы, изыцәгьахон, дланарҟәырц иалагон, акызатҵәык – ибаҩхатәра акәын иазыламырҟәуаз.

– Сара исылшома суцхраарц? – сиазҵааит иаахҵәаны.

– Иҟалап иулшаргьы...

Убри аамҭазы, дааҩналеит Артиом Аҵыр-иҧа Амқәаб, аҧсуа радио аҟәша аиҳабы, аҧсуа радио аҿы аҧсуара азықәпаҩ. Иҳәатәуп уи аҧсуа радио шахьӡызгьы, анапхгаҩцәа шқырҭқәаз, аамҭа абжеиҳарак ақырҭуа музыка апропагандеи қырҭшәала аинформациа аҟаҵареи ишрызкыз. Артиом Аҵыр-иҧа еиликааит Ражден ииҭахыз, насгьы акгьы ахымҳәааӡакәа, ихы шхаз арадио ахантәаҩ лахь иҿынеихеит. Ҭамара Александрипҳаи Артиом Аҵыр-иҧеи аҧхьа рыбжьы гаӡомызт, аха ишнеи-шнеиуаз иҿәҿәахеит. Убри ашьҭахь еилкаахеит аицәгәаара зыхҟьазгьы, арадио анапхгаҩы илҭахын иҭарыҩран иҟаз ашәа иалоу ажәақәа еиҭаган илоурц. Амҳаҵьырра иазкыз ашәақәа рҳәара азин ыҟазаргьы, аҵынгылақәа рыман, избан акәзар, уаҟа иалалар алшон мҳаҵьырра ицахьаз аҧсуаа шьҭахьҟа рырхынҳәра иазкыз мотивқәак. Аха Артиом Аҵыр-иҧа иҭәы иаиргеит – лентак шеибгаз илымихит. Убри ашьҭахь итехникатә дыррақәа ааирҧшит абжьы ҭазыҩуаз Александр Чигрин. Аха ашәа дуетла иҳәатәын – иаҭахын актәи-аҩбатәи абжьқәа. Раджен Гәымба астудиа иҩнагылаз апианино днаҿатәаны, актәи абжьала инаигӡеит иашәа. Анаҩсан, ибжьы зныз ари аплионка иацҭан ишьҭит аҩбатәи абжьы. Аҭыхәтәаны, зегь ҳааидтәааланы ҳазыӡырҩит Ражден ибжьы иахылҭцыз адует. Уи гәыҭшьааган, уи харадабарада зыҧсадгьыл кажьны иқәымҵыр ада цсыхәа змоуз аҧсуа мҳаҵьырқәа ируазын, уи ҳҳәабжьын, уи ҳаҧхьаҟа азыҳәан гәеанҭаган. Амузыка – ауаҩы ида иҭаныҟәо ашьа иаҩызан, анышә иамадаз ҳабацәа ргәынқьбжьы мчын. «Исгәалашәоит саб арыцҳа, иҧхьарца рҿыжьуа данацҭәуоз...»

Аҭыхәтәаны, амҳаҵьырра ианцоз ачабра илаҳәан анышә згаз иани иаби рахь ихы рханы иҳәоит:

«Рчабра илаҳәаз анышә ишагәӡуаз,
Рыҧсҭазаара иалҭцит...»

Акымкәа-ҩбамкәа акомпозитор иаҧиҵаз егьырҭ иашәақәа реиҧш, «Аҧхьарца» иалоу ажәақәагьы иара иоуп изҩыз.

Иҟалап поетк иажәеинраала еиҳа иҧшӡазар, ашәагазагақәа ирҭагӡазар, аха Ражден Гәымба иашәақәа рпоезиа ажәлар рцәажәара иазааигәоуп, еиҳа иҭаулоуп иаанарҧшуа аҳҭысқәа, еиҳа иҵьбароуп, игәыҭшьаагоуп, аха еиҳа шаҭарада иаадырҧшуеит аҭабырг.

Акомпозитор ибаҩхатәра Аҧсны ажәытәтәи аҭоурых

аарцшра мацара иазкӡамызт. Иашәақәа руак аҿы – ажәеинраала итәын апоет-еиҿамс, ауаҩы раз Алықьса Цьонуа, – Ражден Гәымба илшеит ҩ-епохак, ҩ-аамҭак аазырцшуа мелодиак аҵҵара. «Уареи сареи ахәура ҳҭагәышьамзи, уареи сареи ахәуреи агәаҟреи наӡаӡа ҳтымҵгәышьеи!» – абри акәын идеиатә ҵакыс иамаз «Ауардынхьча иашәа». Араҟа лымкаала ауаҩы ихы-ипсы иалахон амелодиа иамаз аҧшӡара, абжьы ахаара, агәынкылара ахьымариаз азы хәылҧазума, гәырҕьароума, чароума – ажәлар ахьааиқәшәалак ааацәыригон. Убас иахьыҟаз азын ауп Урыстәыла жәлар рартист Лев Лешьченко 30 шықәса раҧхьа Москватәи ателедырратара амузыкатә программаҿы игәы иахәаны изынаигӡаз уи ашәа. Уиижьҭеи Лешьченко – Москва, Ленинград, Аҟәа уҳәа дахьықәгылалак ари ашәа наигӡоит.

Зны Ражден Гәымбеи сареи ҳаицәажәаны, С.Чанба ихьӡ зху Аҧснытәи аҳәынҭқарратә театр аҿы Лиудмила Логәуа имҩаҧылгоз аконцерт ахь ҳцеит. Усҟан аҧсуа шәаҳәаҩы Аопереи абалети Киевтәи рҳәынҭқарратә театр аҿы солисткас дыҟан. Аҧсуа театр иазымкуа ажәлар еизеит.

Лиудмила лконцерт аалыртит Баграт Шьынқәба иажәеинраала «Аҧсны-лаша, сымра тәыла» иалху Ражден Гәымба иашәала. Ари ашәа аӡәы изыҳәа иҩыз ашәан. Ари ашәаҿ, абжьы ахалартақәеи аҽырҭбаартақәеи рацәан, насгьы ахаҟәитра анаҭон, агәалаҟара узнарҵысуан.

Ашәа даналга, ажәлар гыланы еинырҟьеит. Ражден ҳаззыӡырҩыз ашәа иус алаӡамшәа дтәан. Нас-насшәа ашьшьыҳәа аинҟьара далагеит. Ихы-иҿы лашеит, иблақәа лахҿыххеит. Уи ашьҭахь Лиудмила илҳәон Верди, Пуччини, Чаиковски, Рахманинов уҳәа рҩымҭақәа рҟынтәи ариақәа.

– Ари ашәа аӡәырҩы инарыгӡахьеит, иара саргьы инасыгӡахьеит, аха сгәы даараӡа иахәартә аӡәгьы иаҳзымҳәеит, – иҳәеит уи антракт аан. Нас, днақәыгәгәан инацитцеит:

– Лиудмила ари ашәа лҳәеит сара ишыстахытцәҟьаз. Иуасымҳәеи, мшәан, сара ишыстахытцәҟьаз! Уи дшәаҳәаҩ дуӡӡазаап.

Ражден Гәымба ирҿиара иашықьымтан 60-тәи, 70-тәи ашықәсқәа. Усҟан иара иаҧитцеит хыҧхьаӡара рацәала ашәақәа, амузыкатә сахьақәа, Аҵьынцьтәылатә еибашьра дуӡӡаҿы В.Ҳаразиа, А.Габлиа, Р.Барцыц, И.Кокоскериа, М.Қанҭариа реиҧш иҟаз Аҧсны аҵеицәа-афырхацәа иаадырцшыз агәымшәара атәы зҳәо абалладақәа, аораториақәа, амузыкатә композициақәа. Арҭ ашықәсқәа рзы иара иҩит И. Коҕониа ипоема иалхыз аопера «Абаҭаа Беслан». Рыцҳарас иҟалаз, ари аопера асценахь изымнеиӡеит, усҟан ареспубликаҿы арҿиаратә мчқәа рыҟамзаареи аекономика иадҳәалаз азҵаарақәеи ирыхҟьаны. Арҭ ашықәсқәа раан иара иҟаитцаз аҳәарала сара Ражден исҭеит «Аибашьҩы игәалашәара» захьӡыз ажәеинраала.

Омак мҵыцқәа сара сажәеинраала иалхны Ражден иҩит «Адәыгба лас Аҟәа-Москва» захьӡыз ашәа. Аха ахәыцҟәа ирызкыз сара сажәеинраала «Ишҧабзиоу Аҧсны!» иалихыз ашәа иара лымкаала игәы иахәон. Оумашәа иубаша, иара исеиҳәеит ахкы заҟа цәаҳәа рыла еиқәыршәатәу, ацәаҳәақәа заҟа-заҟа цыра рытатәу. Нас

диасит аҵҳәа (припев ҳәа ҳазҿу)ҩ-цәаҳәак ирейҳахар шыҟамло, урҭ ацәаҳәақәа ахкы аасҭа акыр ишеитцыхтәу.

Абри ашьҭахь Ражден краамҭа апианино аклавишқәа инацәкьарақәа нарықәыкшо слымҳаҿ иааниижьуан иитахыз ажәеинраала ашәага-загақәа.

Сара еилыскааит уи иитахыз ажәақәа рыҩра уаҵәы-уаҵәашьтахь ашҟа иазгар, амузыка ахьысзымдыруаз азы, исеиҳәаз згьы, алыхәҭа аӡы шазнымкыло аиҧш, сара схаҿгьы ишнымхоз. Убри аҟнытә, саатк-ҩ-саатк рыла иҩны изназгеит «Ишҧабзиоу Аҧсны!» захьӡыз ажәеинраала. Ражден апианино днаҿатәан, иҿынеихеит. Актәи ацәаҳәа... Иҭашәеит. Аҩбатәи – иҭашәеит. «О, ацәаҳәақәа згь ҭашәеит!» – Ражден дгәырҕьатцәа дҩатҟьеит. Иҧшәмаҧҳәыс Раиа лакәзаргьы, акаҳуеи афырцьанқәеи саан ҟьаҟьак ианыргылан апианино ахаҿы иныкәлыргылт. Уи адәахьала амузыка лзеилымкаауазшәа ҟалҵон, аха амузыка ззеилымкаауаз, бзиа изымбоз аҧҳәыс Ражден Гәымба ду ихатәҩыза лакәны дышҧаҟалоз! Уи илылшоз згьрыла иара дицхраауан, ирҿиаратә баҩхатәра деигәырҕьон. Ажәакала, «Уара ашәа бзиақәа аҧҵала, сара аказы уеитцасырхом» ҳәа акәын лыблақәа ирҳәоз. Иҟалап ари ашәа лара лыгәгьы иақәшәазар.

Ари ашәа рҳәеит Аҧснытәи аҳәынҭқарратә филармониаҿы имҩаҧысуаз апионерцәеи ашколхәычқәеи рфестиваль аҿы. Напхгаҩыс даман, Ражден иажәақәа ҳгәалаҳаршәозар «ҳара ҳзы агәеиқәатцәа зызтаз, аха иааиатәоумшьартә амузыкатә баҩхатәра змаз», ахәычтәы музыка бзиан издыруаз,Кәырашвили ҳәа Қартынтә иаарышьтхьаз арҧыск. Ражден ихы-иҿы лашеит. Дгәырҕьеит. Аиашаз, ашәа иахылтцуаз абжьқәа даара еинаалан иҩныҩуан афилармониа азал.

Сара Ражден идысныҳәалеит ашәа бзиа.

Аамҭа цон. Акомпозитор ашәақәа аҧитцон, еиҳаракгьы Аҧсны жәлар рпоет иажәеинраалақәа ирылхны: «Аҧшалас», «Ачаи хыхцәа», «Иаирума», «Қәачала», «Аҧсны лаша сымра тәыла», «Ҳаи, шьыри, сыҟандаз...» – агәырҕьара ахьыҟоу аштаҿы, аныҳәа ахьымҩаҧысуа аханаҿ, шамахамзар арҭ ашәақәа уаҳауан.

Иахьа Ражден Гәымба дҳалагылаӡам. Аха иҟоуп аҧсуа ипсы ҭанатцы ҩызара изызуа, агәалаҟара изҭо, ианаҭаху афырхатцарахь, аҧсадгьыл азы ахамеигӡарахь иҧхьо иашәақәа. Ус анакәха, иаргьы дыҟоуп.

2015
№ 2

Гәында АЗЫНҨХА

ЗУСУРА ЗЫԤСҬАЗААРАЗ

Еиуеиҧшым аамҭақәа рзы, иарбан тәылазаалакгьы, дҵәыртцуеит убри иҩыза ауаҩы, аҭоурых аҿы зышьҭа мыҙуа, ауаатәыҩса рыгәқәа рҿы зҭыԥ наунагӡа иаанызкыло.

Ус еиԥш иҟоу ауаа, Асар рымҩа ажәҩанаҿ ахааназ егьырҭ аеҵәакәа ишрыламӡуеиԥш, рыхьӡ хашҭра ақәӡам, инхоит ажәлар ргәаҿы. Убас Анцәа игәаԥханы иишаз ауаа драԥхьагылан Анзор Агәмаагьы. Гәыла – цсыла ицқьаз, иразыз ауаҩы – лаша иԥсахьынӡаҭаз аҵәашьеиԥш дбылуан. Инапы злакыз аус бзиа ибон, иԥсы аҿҳәаран, хамеигӡарыла дазнеиуан. Иибоз, дыззымиаауаз аиашамракәа ддыргәаҭеиуан, ицәа дырӡуан, игәы иаирсуан.

Иудыруаз, иузаагәаз ауаҩы иаалырҟьаны иԥсҭазаара даналҵлак, ажәа изкны аҳәара уцәыцәгьахоит. Ажәа анихҳәаатәу хаҭала иузымдыруаз, аха ибзиаӡаны зызбахә уаҳахьаз, лассы-лассы телехәаԥшрала иубалоз, зусушьа пату узақәыз ауаҩы итәы аҳәараан ҩынтәынгьы ицәгьахоит.

Сара хаҭала дсыздыруамызт Аԥсны еицырдыруаз аҭарауаҩ Анзор Агәмаа. Аха ибзиаӡаны издыруан иарбан усыз инапы злакыз, дзыхӡызаауаз, игәы изырхьуаз. Акыршықәса дыздыруазшәа сҟалеит изаагәаз, аус ицызуаз, ихәыҷра амҩа иҵанысыз иҩызцәа санрыҿцәажәа ашьҭахь. Аԥсуаа ражәа иалан жәытәнатә аахыс, аус злоу ауаҩы иԥсы анҭоу, ианиаҳауа иоуҳәо акәӡам, аус злоу идунеи аниԥсахлак ашьҭахь инхаз изырҳәо, ишихцәажәо ауп ҳәа. Меижьарада иуҳәар ауеит – Анзор игәакьацәа, иқәлацәа, иҩызцәа ргәаҿы имҷьаӡо ахәраҭыԥ нижьит ҳәа. Иԥсы ахьынӡаҭаз ихәыцракәа, игәҭакқәа зегьы зыдҳәалаз иқалақь гәакьа Аҟәа, иԥсадгьыл аҭоурых, архитектура уҳәа рыҭҵаара, реиқәырхара иазкын. Ахьаа ихьаан, игәаҭанӡа инеигон. Аҭоурыхтә ҵакы змаз ргыларакь иалакцысыр, ма аҭоурыхтә ҭыԥ аҿы ак аргылара иалагар иара хьчаҩыс дазгылон. Иара итәы ианаиргозгьы раҵәаӡан, аха имч ахьымхоз еиҳахон. Уи иара ицәа арҟьалон, даргәаҭеиуан. Ауаҩы аиха далхӡам. Шаҟа алаӡарызеи агәы. Убри акәхап хҵарауаҩ ду иаҵьалгьы зыркьаҿыз.

Аҭарауаҩ ду аԥсуаа ҳџьынџь еибашьраҿы аҵьабаа дуӡӡа ибеит. Раԥхьаӡатәи амш инаркны иҩызцәа аибашьцәа днарывагылеит. 1992 ш. инаркны Гәымсҭатәи афронт аҿы аԥшыхәцәа ргәыԥ далан. Гәымсҭатәи ахырхарҭаҿ имҩаԥысуаз аибашьратә жәыларақәа зегьы дрылахәын.

Аҭоурыхҭҵааҩы, археолог, архивеизгаҩ, асахьаҭыхҩы Анзор Агәмаа диит 1958 ш. Аҟәа. Даныхәыҷӡаз инаркны ишьа иалалеит иқалақь гәакьахь абзиабара. Аҵара иҵон а-10-тәи ашкол аҿы. Аҟәатәи Асахьаркыратә ҵараиурҭа далгеит, занаатс иауит «асахьаҭыхҩы – акерамик» ҳәа, идипломтә усумҭа даара аинтерес ду аҭан, иахьӡын «Аԥсуа қыҭа». Акраамҭа ари аусумҭа ҿырԥштәык аҳасабала аҵәыргақәҭаҿы иқәыргыланы ирыман. Анаҩс, Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә университет инаҭеит даҽакгьы – «аҭоурых» азанааҭ (1991–2006). Шықәсқәак рышьҭахь Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә музеи аҿы аусура далагеит асахьаҭыхҩы – арестовратор ҳәа. Уанӡа Аҟәатәи асувенирқәеи жәлар рнапкымҭақәеи рфабрикаҿы акерамикатә цех аҿы аус иуан. Убри нахыс еиуеиԥшым аҭыԥқәа рҿы аус иуан. Пытрак ашьҭахь археологиа дагәыланахалоит, еиуеиԥшым аекспедициақәа рахь дныҟәалоит. 80-тәи ашықәсқәа инадыркны далагоит иқалақь гәакьа аҭоурыхи архитектуреи рыҭҵаара. Далалоит аколлекционерцәа реилазаара, анаҩсан Аԥснытәи аколлекционерцәа реилазаара ахантәаҩыс далырхуеит. Аԥсны акультуреи аҭоурыхи рыҭҵааразы Аҟәатәи аилазаара хантәаҩыс даман. Дрызҿлымҳан Аԥсни, хаҭала Аҟәеи ирыдҳәалаз зегьы. Еизигон аҭоурых азы аинтерес зманы иааибоз зегьы. Асԥычка кәалаԥхәыҷқәа, амаркақәа, аоткрытка хәыҷқәа уҳәа, акы даҩсуамызт, аха лымкаала дырзыҟан, еизигон аоткрыткақәа, иагьалихит ихатә хырхарҭа – дфилокартисхеит. Урҭ открыткақәа рекламак аҳасабала аҭак ду рыман. Асахьа ианыз, иаанарԥшуаз аҭәыла иахцәажәон, иззымдыруаз иднардыруан.

Анзор Агәмаа ииаиԥмырҟьаӡакәа дрылахәын Аԥснытәи асахьаҭыхыҩцәа Реидгылаҿы имҩаԥысуаз аҵәыргақәҭақәа. Еиҿикаауан «а-19-тәи ашә. анҵәамҭеи 20-тәи ашәышықәса алагамҭазтәи Аҟәа архитектура», «Раԥхьаӡатәи аԥсуа марка 65ш. ахыҵит» уҳәа захьӡыз афотоцәыргақәҭақәа.

Абраҟа иазгәаҭатәуп, аԥсуа маркақәа рҭыжьра, аус рыдулара, аизгара ахыҵхырҭаҿы игылоу дшыруаӡәку. Иара ииаиԥмырҟьаӡакәа ашәҟәқәа ҭижьуан. Иԥсҭазаара зегьы аҿҳәаран ишәҟәы «Старый Сухум» (XIX ашә. анҵәамҭеи XX ашә. алагамҭеи рзы Аԥсны аҭоурыхи архитектуреи ирызкыз). Абри ашәҟәы аҭыжьразы аматериалқәа еизигон иԥсҭазаара абжеиҳара. Абас иҟаз атематикала иҭижьуан урыс бызшәалеи англыз бызшәалеи аброшиуракәа. Убарҭ иреиуоуп: «The architecture of Sokhum», Late 19 th and 20 th century, London, 1999, 72 paqes. (Архитектура Сухума, кон. XIXв., нач. XX вв, Лондон, 1999, 72 с. (Англ); «Ас-ду» ақ. Аҟәа 1911ш., 2009, 36., 17 иллиустрациа, «Николаи Николаевич Смецкои», Аҟәа, 2010, 168 д., 152 иллиустрациа; «Аԥсуа ҳәынҭқарра аҟазара VIII–XI ашә.» раан. Санкт-Петербург, 2011, 230 иллиустрациа; «Добро пожаловать в Сухум» атуристтә

мҩақәтцага. Аҟәа, 1998; «Столица цветущей Апсны» урыс, ажурнал «Новый взгляд» №4, 2008 ш.; «Набережная махаджиров» ажурнал «Новый Взгляд» №1, 2008ш., убас иҵегьы зхыҵхьаӡара рацәаӡоу археологиа, архитектура, аҭоурых ирызку иусумҭақәа.

Аибашьра ашьҭахь, Аҧсуа институт еиҧш, убасҵәҟьа аҳәыынҭқарра Архив ду ахьырблыз иахҟьаны ианыҟамла, Анзор Агәмаа напы аиркит адокументқәа архивла реиқәыршәара. Баша ақьаад иантцаны мацара акәымкәа, адискқәа ирынтцаны еиқәиршәон, иқалаҵь гәакьа Аҟәа архитектура аҭоурых аелектронтә версиақәа рацәаӡаны еизигахьан. Анзор Агәмаа ибзоуроуп ажәытә газеҭқәа, урҭ рыхҩылаақәа, асканер рахыгара апроект аиҿкаара. Убас еиқәирхаз ахҩылаақәа иреиуоуп ажәытә газеҭқәа: «Сухумская правда», «Сухумский вестник» уҳәа егьырҭгьы.

А. Агәмаа иҧсы ахьынӡаҭаз ирацәаӡаны иматериалқәа икьыҧхьуан агазеҭқәеи, ажурналқәеи рҿы. Уахь иалоуп еицырдырыуа урыстәылатәи аредакциақәагьы. Иаххәап, арубрика иман урыстәылатәи ажурнал «Стройка в Абхазии» аҿы. Аҵыхәтәантәи иеизга «Аҧсуаттцаара» ҭнажьуеит ҳаинститут, уахь иалоуп астатиа ду «Черноморская береговая линия», абри аматериал мацара ишаиира иҟоу брошиура бзиак алтцуеит.

Аҟәа аҭоурыхи архитектуреи ирыдҳәалоу изакәызаалак ак имҧыхьашәар игәеисра арццакуан, даргәаҭеиуан. Иахьатәи аамҭазы имҩаҧысуа аргыларақәа хьаа дуус иман. Ҳақалаҵь аҿаҧшылара зырхәашьуаз адәқьанқәеи аҭхаҵьырҭақәеи рыргылара дақәшаҳаҭмызт. Аха игәаанагареи ифактқәеи аргылаҩцәа рдунеихәаҧшреи еиқәшәомызт. Уи Анзор даара игәы иаирсуан. Игәтыхақәа заиҳәоз, идгылоз аҩызцәа рацәаӡаны иман, насыҧла. Абар урҭ ирҳәо.

Станислав Лакоба.

– Анзор иҩызцәа ауаа даара имаҷуп. Иара иманшәаланы еилеигӡон асахьаҭыхҩи аҭоурыхттцааҩи рхаҿсахьақәа. Уамашәа дласын, длахҿыхын, цьарак дызтәомызт. Раҧхьаӡа данызбаз дызусҭада ҳәа сантцаа, «ари аҟәатәи арҧысуп» ҳәа саиҳәеит сҩыза. Уи ашьҭахь акраамҭа сылаҧш дытцашәаӡомызт. Сызлаҭоурыхттцааҩу ала, дысгәалашәоит археологиатә ныҟәаракәа раан. Даараӡа еизааигәан Демур Бжьаниеи иареи. Рыҧсрақәагьы омаӡак рыбжьамхеит.

Анзор иҧсы ахьынӡаҭаз даақәымтцакәа ак ҭихуан, ианитцон, апотреҭ ҭихуан, ажәытәтәи Аҟәа иазкыз аматериалқәа еизгон. Иара шамахамзар аоткрыткақәа зегьы реизга иман. Анзор изуҳәар ҟалоит «Адунеи атәылауаҩ» (Гражданин мира) ҳәа.

Уамашәа даӡҿлымҳан Аҧсны аҭоурых. Ибзиаӡаны идыруан амҩақәа зегьы, агәарбжьарақәа, абжьаларҭақәа. Аматериал беиаӡа иман, асалам шәҟәқәа налатцаны. Ажәытәтәи асалам шәҟәқәа, ажәытәтәи Аҟәа иазку ақьаадқәа рацәаӡаны сара исхатәны исымақәаз Анзор ҳамҭас исҭахьан. Даараӡа иҵьабаа дууп ажәытәтәи абаҟақәа реиқәырхараҿы. Анзор Агәмаа даҟәатәитцәҟьан. Аҟәа цәала-жьыла дузаҟәымҭхо дадҳәалан. Иара ахаан ажәа дуқәа иҳәаӡомызт, избанзар, иара ус дыҟан, ихаҭара ҳаракын уамашәа. Аҵыхәтәантәи ишәҟәы «Аҧсуа ҳәынҭқарра аҟазара» Петербург иҭытцит. Иҵегьы ирацәаны иҭижьыр илшон. Аха Анзор иҵәыҵәгьан ачынуаҩра. Ииааӡара ҳаракы иабзоураны амчра змаз ажәа изрымакуамыз, нас ихьааууан, игәнигон. Анзор даҧсуатцәҟьан.

Ҳаҧсуа архив аиҭашьақәыргылара агьырак зыбзоуроу иара иоуп. Анзор шьахәла аус рыдиулон афотоматериалқәа, архивтә қьаадқәа. Ари аус аҿы дыцьбаран, иааҵьоушьаратәы. Аҭоурыхтә тцакы змаз, иҷыдаз материалк азы унаиднагалар, иуимҭаргьы ауан, убас дрыхӡыӡаауан. Аха аусура анҭыҵ иҩыза ауаҩ тата, ауаҩы ҳалал дмаҷын.

Исгәалашәоит епизодк. Аибашьран Анзор егьырҭ иҩызцәа дрывагыланы деибашьуан, ҿымҭ, ҭынч дахысит аибашьра зегьы, ихы ӡырымго. Аибашьра ашьҭахьгьы Гал араион аҿы ахәра иоухьан. Ахәышәтәырҭаҿы ҳнеины даҳбахьан.

Залымдарыла дҳацәцеит, дыблит аҵәашьеиҧш. Ари цәыӡ дуӡӡоуп иҩызцәеи иҭаҳцәеи зегьы рзы, ҳҳәынҭқарра зегьы азы. Аҧсыжраҿы ауаа рацәаӡан. Еиуеиҧшым амилаҭқәа рхаҭарнакцәа, зықәра неихьаз, иқәыҧшыз аҟәаа. Зегьы ргәы далсит.

Исгәалашәоит, шаҟа ихьааигоз Демур Бжьаниа иаалырҟьаны иҧсра. Иара ихаҭагьы убастцәҟьа ихьит. Анзор изуҳәар ҟалоит Аҟәа ажәытәтәи аҧстазаара даинциклопедиан ҳәа. Ҩнык азыҳәан азтцаара сызцәырҭны, аҭак еилыскаарц аҭел санизаслак, сызтцаара дазыҧшны дтәазшәа, инҭырҭәааны сзеиҭаҳәара далагон. Иҿцәажәара аинтерес дуӡӡа аман. Даараӡа хьаа дус иман аибашьраан ҳархив ахьыбжьаӡыз, аҩны имаз ихатәы архив ахьицәыӡыз.

Даараӡа исҭахуп аҿар рҟынтәи иус иацызтцо аӡә дҟалар. Сгәыҕуеит, ишьҭрақәло ҟалап ҳәа.

Роман Ґәынцьиа (Аҳәынҭқарратә Архив аиҳабы).

–Анзори сареи ҳаибадыритҳаклассахь даниасашьҭахь, убри нахыс ҳаицын, иаразнак аиҩызара ҳабжьалеит, ҳҟазшьақәа еиқәшәеит. Ахаан сгәы иаанагомызт Анзор дтцарауаҩхоит ҳәа. Исарҳәаргьы ихастцомызт. Избанзар, убас дласын, длафҳәаҩын, деилҟьан. Аха аҭцара бзианы итцон. Иреиҳау аҭцараиурҭа далганы, аусура даналага ашьҭахь, археологиатә ныҟәаракәа раан, идырра ҳараккәа ирыбзоураны аҭцарауаа рыҩнытцҟа иаразнак ихьӡ рылатцәеит. Усҟантәи аамҭазы Архив еиҳабыс даман Иониди Николаи Николаи-иҧа. Воронови иареи ирҳәеит Анзор ида архив аҿы ҧсыхәа шыҟам. Иара ахаан агаҵәа змамыз уаҩын. Зегьы ихы рықәиршәон, хәыҷи-дуи дырнаалон. Ирҳәоит, иузымҧсахуа ауаҩы дыҟам ҳәа. Аха сара уи сақәшаҳаҭӡам. Анзор иҩыза иҧшаара ауӡом. Сгәы иаанагоит иеҭымхеит ҳәа аҩнқәа, аргыларақәа, апарккәа, амҩақәа. Иара зегь хьаас иман. Ари цәыӡ дуӡӡоуп иҩызцәеи, игәакьацәеи зегьы ҳзы. Демур Бжьаниа даныҧсыз, иқәгылеит азтцаара иҭыҧ аҿы иҟаҳтцода ҳәа. Аха Анзоргьы инақәырццакны данҳацәца, ари азтцаара аӡбара ҩынтәны ихьанҭхеит.

Амузеи аҿгьы Анзори сареи аус еицаҳуан, ҳаицрытцӡомызт. Иара ҳара ҳаамҭа датәӡамызт. Уаҩы ишимбац ала дҳалалын, дқьиан, ашьыцра захьӡыз издырӡомызт. Шаҟаҩы дрыцхраахьааз аҭцараҿы, аусураҿы, ус аҧстазаараҿы.

Исгәалашәоит, аибашьраан Аҵҳа ҟаҧшь аҿы раҧхьаӡа игылаз аҷкәынцәа дыруаӡәкуп. Иаб итапанча «Вальтер» икын патрона затцәык ҭатцаны. Алаф илаҳҳуан, иабаухәоз ҳәа, аха шәара уи аҩызагьы шәымаӡам ҳәа арахь даҳхычҷон. Аибашьра аилашымҭаз Дбари Сосналиеви

ишьҭан ауаҩы, еиуеипшым аргыларақәа асхемақәа рахь ииазгоз. Ари аус аҿы Анзор дзыҧсахуаз дыҟамызт. Егьараан дубаргҕы ипланшет ааидҳало дныҟәон. Шаҟа алаф илаҳххьааз уи азы.

Анзор еизганы иман иуникалтәу аколлекциа. Раҧхьаӡатәи асҧычка коробка инаркны, ҳаамҭазтәи амаҭәаркәа рҟынӡа. Ас еиҧш иҟоу зда ыҟам аматериал, аҭынха, хымҧада еиқәырхатәу акоуп. Аӡәы акы еиликаарц иҭахызар, иара изасуан. Иара иаразнак аҭак аҟаҭара далагон.

Гәыла-ҧсыла ихьааигон зегьы, даҽеакала илшаӡомызт. Ахаан ибжьы ирдууа аӡәы имаҳацызт, ибжьы мыргаӡакәа ҩныҵҟала дбылуан, дагьыблит. Анзор иеиҧш иҟоу ауаҩы ажәлар данрымоу, уи гәадуурoп, уилаҽхәозароуп.

Сара сгәаанагаралаа ибашьраан Аҧсны ишьақәгылеит иҿыцыз ҿыгҳарак – аибашьцәа-аинтеллигентцәа: Анзор Агәмаа, Занҭариа Даур, Мушьни Хәарцкьиа, Адгәыр Инал-иҧа, Закан Маршьан уҳәа. Арҭ ауаа еибашьцәаны схаҿы исзаагомызт, убриаҟара иҳаракын рдыррақәа, иҭбаан рдунеихәаҧшра. Урҭ еиқәырхатәын. Аха дара рхаҭа даҽеакала ируамызт.

Даҽеазныкгьы еиҭасҳәахуеит – арҭ ауаа иахьатәи ҳаамҭа иатәӡам. Излауҧсахуеи арҭ рҩызцәа ауаа? Арҭ рҩызцәа уаҳа иҟамлар ҟалап.

Уасил Аҩӡба.

– Анзор Агәмааи сареи ҳаибадыруеижьҭеи, ҳаиҩызцәеижьҭеи даара кыртҵуеит. 80-тәи ашықәсқәа инадыркны, иҧсҭазаара далҵаанӡа, аиҩызара ҳабжьан.

Зегь раҧхьаӡа иргыланы археологиатә експедициақәа дрылахәын. Археологиатә ҭаацәара еснагьгьы маӡак аҭан, уеизааигәанатәуан, адгьыл иаҵаҭәахыз амаӡа аилкаара, иҿыцыз акы аҧшаара ухәа аинтерес ду рыман. Сара сархеологым, аха излаздыруала, иара дызлахәыз археологиатә усуракәа рҿы аҵьабаа ду ибон, убри инаваргыланы дсахьаҭыхҩын, аҧшаамҭақәа зегьы рсахьақәа ҭыхны ақьаад ианиҵон. Убри инаваргыланы деизгаҩын. Иҩны снеихьан. Уа иара иман аламала ҵьара иуҧыхьамшәо аматериалқәа: амаркақәа, агазеҭқәа, ажурналқәа. Убарҭ ирылҵшәаны дзыхьӡаз дызхьымӡаз ыҟоуп. Ималыскаар сҭахуп Н.Смецкои изку ашәқәы, «Асду» иазку ашәқәы, «Аҧсуа ҳәынҭқарра аҟазара» иазкны ашәқәы аҭыжьра аидеиа раҧхьаӡа зхаҿы иқәыртцыз дреиуоуп. Аҟәа архитектура иазкны аусумҭа аҭыжьра игәы иҭан, убри аматериал рцәызӡар, цәыз дуӡӡоуп ҳәа исыҧхьаӡоит.

Иусура аганахьала ималыскаар сҭахын: абиографиатә жәар ҳанаҿыз, иаҳзымҧшаақәаз, иаҳҳәап аурыс револиуциа ҟалаанӡатәи злагала дууз ауаа, аҭарауаа, анҵьнырцәа уҳәа ирызкны аматериал ҩны иҳаиҭахьан.

Анзор Агәмаа иҵьабаа дууп аибашьраангьы, ашьҭахьгьы. Ҳанааиқәшәалоз, иҳәар зылшоз аинформациала иубарҭан маӡа уск инапы шалакыз. Аҵьабаагьы ғәҕаны ибеит.

Иаалырҟьаны иҧсҭазаара дахьалҵыз зегьы ҳзы хьаа, цәыз дуӡӡоуп. Уи ихьаақәа, игәҭакқәа хазырҭәаауа иахьатәи ала аӡәгьы дҳамагәышьам. Аурысқәа ирҳәалоит абас еиҧш ажәа: «Свято место пусто не бывает» ҳәа. Аха Анзор Агәмаа идкылан уахәаҧшуазар, иҭыҧ ныӡкыло иҧшаара мариахом.

Сурам Сақаниа.

– Анзор Агәмаа… Иуҳәаша рацәаӡоуп. Зегь реиҳа ауаҩы дхызхуа аҟазшьоуп. Иҟазшьа убас иҟан, зегь рыла ҳаиқәшәон, ахаан жәа наак еибаҳамҳәацызт. Иҟазшьа аҩыза сымазар сҭахгәышьоуп, аха уажәшьҭа иалымҵыр ҟалап. Ҧсуала ишҧахьӡыз иҟазшьа – аамсҭашәала иааӡаз ауаҩы, зыламыс, зыҟазшьа ҳаракыз. Иҵьоушьаша даҽеакгьы. Ажакьа иман есымша, данқәыҧшыз инаркны. Ақәрагьы инаҭон иаҳа, иқәра шмаҷызгьы. Аҳ Николаи диеиҧшнырышьалон, Аҳ Николаи иҟазшьеи иаамсҭашәареи рзы иҧшьоу рахь дахырыҧхьаӡалахьеит. Ажәакала, Анзор дызҿыҧшуаз дҳаракын, иаргьы длаҟәыр иҭахымызт.

Асахьаҭыхҩцәа рыбжьара, ус аӡәы иҿаҧхьа ибжьы рдуны дымцәажәацызт ахаан. Ашкол даналга нахысгьы ахацәа зны-зынла ишрыҟазшьо еиҧш, ажәа ҟьашьык иҳәо уаҩы имаҳацызт. Абри сара сзы иагьҵьашьатәын, иагьҿырҧшын. Нас схызхуаз. Идырра амҽхак ҭбаан. Узиазҭцаалак, акомпиутер еиҧш аҭак уиҭон.

Иҽынеиҭцыхны аҧсуала дцәажәартә дыҟамызт, аха ҳныҟәарақәа раан даланахалан, даатын, еиужьны аҧсышәала ацәажәара даалагон еиҧш, ауп дышҳацәцаз.

Ажәашықәсақәа иааиуа инарыцҵангьы дзыҧсахуа иҩыза аҟаза дҳаураны ҳақаӡам. Ареволиуциа ҟалаанӡа, 20-30-тәи аш. XIX-тәи ашәышықәсазтәи Аҟәеи Аҧсни рҭоурых, Аҟәа а-19-тәи ашәышықәсас иргылаз аҩнқәеи изымдыруаз ыҟамызт. Дназыдгылалак аҩны абри аамҭазы иргылан, абригьы-абригьы дыҩнан ҳәа аҭак науиҭон. Зегьы идыруан. Иеиҧш – зеиҧшыз уажәшьҭа даҳмоур ҟалап.

Аурыс-аҧсуа ҵарауаа еилаланы ашәқәы ҭрыжьит «Аҧсуа ҳәынҭқарра аҟазара» ҳәа. Убри апроеқт зегь раҧхьа зхаҿы иааиз дыруаӡәкуп Анзор. Зны дсыҳәеит, абри апроеқт азы атопографиатә ҭыхымҭа ҟаҵаӡам, ушҧахәаҧшуеи иҟаҵатәӡами ҳәа. Аҧхын ҳаиццеит аҭоурыхтә ҭыҧқәа рахь. Ачертиожқәа ҟаҳҵеит. Иара акомпиутер ахь ииаигеит. Аҧеыхақәа ус уанрыхәаҧшуа, амҽхак, иагу иабзоу ус аламала иузгәаҭаӡом, аха асхема аныҟауҵалак, иҵьоушьартә аҿыцрақәа цәыртҵуеит. Убас, Анаҟәаҧиатәи аҵитадель ауахәама аладатәи амардуан аҧеыхақәа ааҧшит асхемаҿы. А-19-тәи ашәышықәса аахыс уи апроблема еиуеиҧшым аҭарауаа иҭыртҵаахьан, аха аӡәгьы изгәамҭацызт. Ҳара ҳзы ари аартырахеит. Уи зыбзоурахаз, илабҿабахаз акомпиутертә чертиож ауп. Аҧеыха ҳанахәаҧшуаз иҳазгәаҭомызт, уа иаҳбеит. Даара дгәырҕьон Анзор.

Аҭаацәара аганалахьагьы деиқәшәан. Даара иҭаацәеиқәшәан, иуаа пхақәан. Ахаан рыҩны ҳаҩсны ҳамцацызт, рзымҩахыҵра бзиа иаҳбон, рчеиҵьыка ҭбаан, аилибакаара ду рыбжьан. Иҧшәма Таиа дҵарауаҩ дууп, уи лганахьала Анзор ибға ғәҕәан.

Иаалырҟьаны иҧсҭазаара алҵра зегьы ҳгәы ҿнаҟьеит. Ахаан имҕьо ахәра нижьит ҳгәаҵаҿы. Мызқәак рыҩныҵҟала исцәыӡит исызгәакьаз ауаа хҩык: сан, сҩыза – сашьа Демур Бжьаниа, сҩыза гәакьа Анзор Агәмаа. Исҳәоит иааихҵәаны, Аҧсны дацәызит аспециалист дуӡӡа.

Аибашьра анеилга ашьҭахь, ажәа «сиеҭымуп» ҳәа сҿаханы иҟан. Демур дыҧсит, уи ишьҭахь Анзор. Сдунеи ҭацәит. Убарҭ рышьҭахь ауп ианеилыскаа, абыржәашьҭаҭцәҟьоуп санеиҭымха ҳәа.

2013
№ 1

Нонна ҬХӘАЗҬХА

АХЬЫШЬҬРАХЬ...

Кавказ ашьагәыҭ жәларқәа: аԥсуаа, аубыхцәа, аедыгцәа ртәыла аҿы нхашьа рымамкәа аамҭа цәгьа анырзыҟала, ихырҵәаны атәым тәылақәа рахь иандәықәырҵоз аамҭақәа рзы, усҟан Османтәи аимпериа иатҵанакуаз Шьамтәыла иҟаз Голантәи аҳаракырақәа рахь иагеит 100-нызқьҩык инарзынаԥшуа ахҵәацәа. Урҭ рахьынтә 2500–3000 нызқьҩык рҟынӡа аԥсыуа хылҵшьтрақәан.

Аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзын Шьамтәыла иҟаз аибашьра ихнарҵәаз 500-ҩык инархыҳәҳәо Аԥсныҟа ихынҳәит – урҭ аԥсуа хылҵшьтрақәа. Даҽа убри аҟара Европатәи аҳәынҭқаррақәа рышҟа ицеит. Иаанхаз ииасит Дамаск ақалақь ахь нхара.

Голантәи аҳаракырақәа рҿы инхоз аԥсуаа рҟынтәи Арҩыҭаа, абиԥарахьӡла Џьаҭқьар иԥацәа ҳәа изышьҭоу хыԥхьаӡарала зегь реиҳа ирацәаҩуп. Џьаҭқьар иԥацәа рабдуцәа арантәи ианыхдырҵәаз раԥхьа Ҭырқәтәыла инанагеит. Уантәи ауп Шьамтәылаҟа ишагаз. Егьа аамҭа цазаргьы, дара рабдуцәа Аԥснынтәи ишықәҵыз еснагь ирдыруан. «Ҳара ҳашхәычқәаз иахдыруан аԥсуа шьхақәа рҟынтәи ҳашцаз. Ахәыҷқәа аиҳабацәа ахьтәаз инеиӡомызт, аха зегьы акоуп иҳаҳауан рашьцәа Ҭырқәтәыла инхоз ианрылацәажәоз. «Есышықәса аҽқәа ирықәтәаны мызла аанҿасра ицон», – иҳәоит Зиуар.

Аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы жәеиза ҭаацәара рҟынӡа Арҩыҭаа нхара ҳәа Аԥсныҟа ихынҳәит. Урҭ дырҩаӡәкуп Зиуар Арҩыҭаа. Иԥшәмаԥҳәыси ҩыџьа иҷкәынцәеи иареи 2013 шықәсазы иааит арахь.

Зиуар Арҩыҭаа дсахьаҭыхҩуп, дынџьныр конструкторуп. Ҩ-занаатк еилеигӡоит. Инапы злаикуа иусқәа зегьы аҟаза идунеихәаԥшышьалоуп дышрызнеиуа. Асахьаҭыхра дшаҿу икыцә нышьҭаҭаны, днадтәалоит аҭәаӷәантақәа рыла апроектқәа злаҭихуа акомпиутертә программа. Иара аус иуеит Аҟәа ақалақь аҿы, ақьаадлых

кәалапқәа ахьтрыжьуа афабрика «Платар» аиҳабы ихаҭыԥуаҩыс. Ари афабрикаҿы иҭрыжьуа акәалапқәа ҭәаӷәантала иҭихуа асахьақәа ирықәыршәаны ауп ишыҟарҵо. Нџьныр-механикык иаҳасабала уи афабрика мыругала аиқәыршәара иахылапшуагьы иара иоуп. Уаҟа иҭрыжьуеит ашәыр, аураҭых, аҩычаԥақәа, ахаамыхаақәа зҭарҵо ақьаадтә кәалапқәа. Урҭ акәалапқәа аҿазҵо дара уахь иҭарҵо ааганы идырбоит, нас Зиуар урҭ ашәагазагақәа ирықәыршәаны ҭәаӷәантала иҭыхны, акәалап аҭыжьра иазирхиоит. Ажәакала, Аԥсны иҟоу ақьаадтә кәалапқәа зегьы шыҭрыжьуа Зиуар иҭәаӷәантатә сахьақәа рылоуп.

Шьамтәыла Зиуар аус иуан ааглыхратә министррaҿы нџьнырс, хықәкыла ачыс аалыҵқәа рааглыхратә хырхартаҿы. Анаҩс, аус иуан ахатәы сектор аҟны. Уаҟа аамҭак азы дара иҭрыжьуан зхаҭабзиара ҳаракыз абзазаратә техника, ашьҭахь амотоциклқәа. Усҟан уи аилахәыра деиҳабын иара.

Зиуар Аҟәа дынхоит. Иԥшәмаԥҳәыс Сумиа милаҭла дуаԥсҭыԥҳауп. Рыҷкәын аиҳабы Самиҳ атуризм аиҿкаара азанааҭ ала Ҟабарда-Балкариатәи Ауниверситет далгеит. Аиҵбы Сандро, Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә университет асахьаҭыхратә факультет аҿы аҵара иҵоит. Зиуар Арҩыҭаа аҩбатәи изанааҭ асахьаҭыхра ауп. Иара даныхәыҷыз инаркны асахьаҭыхра далагахьан. Аха актәи изанааҭ ала аус аниуаз аҟазаразы аамҭа имамызт. Аамҭа аниоу, бзиа иибоз аус иҽазикит. Асахьаҭыхра иазкыз аҵара далгеит, уаҟагьы дыпрофессионалуп. Шьамтәылагьы Аԥсынгьы асахьаҭыхцәа реидгылақәа дрылоуп.

Аҟазара иара иԥсҭазаароуп. Ирҿиамҭақәа рацәаны Шьамтәыла инхеит, аха иҟоуп арахь изаагазгьы. Шьамтәылагьы Аԥсынгьы акырынтә аԥәыргақәҭақәа еиҿикаахьеит. «Аамҭа иснаҭом акәымзар, саaҟәымҵзакәа сҭыхлон», – иҳәоит иара. Зиуар еиҳарак иҭихуа аԥсабара асахьақәа роуп. Иаԥҵамҭақәа рҿы даара ирацәоуп дахьиз, дахьааӡаз Голантәи аҳаракырақәа рсахьа. Аԥсабара анаҩсангьы, апортретқәеи анатиурмортқәеи ҭихуеит.

Иҭихит Владислав Арӡынба ипортрет. Имоуп акыршықәса рапхьа иҟаитцаз автопортретгьы.

Зиуар Арҩыҭаа ирҿиамҭақәа пшшәы рацәала еиласоуп. Еиҳарак дызлаҭыхуа ахәшатә шәыгақәа рылоуп. Апшшәқәа зегьы аиатцәа рыликааует. Уи апшшәы исахьақәа рҿгьы апыжәара амоуп. Аҭыхәтәантәи ажәашықәсазы Шьамтәыла есышықәса ацәыргақәтцақәа дрылахәын, исахьақәа аархәон.

Араҟагьы асахьақәа ҭихуеит, аха асахьаҭыхразы иаҭаху ичыдоу аҭагылазаашьа имам макьана. «Сҩызцәа асахьаҭыхцәа уҭыхла ҳәа сарҳәоит, аха ус саауеит. Амала сгәыгуеит цыҭк асахьа бзиақәа ҭысхып, ҳәа» – иҳәоит иара. Иҟазарала аӡәыкны дрылагылоуп апсуа сахьаҭыхцәа.

Шьамтәыла Голантәи аҳаракырақәа рҿы инхоз Арҩыҭаа, мамзаргьы Цьаҭқьар-ипацәа жәытәнатә аахыс иахьа уажәраанӡа иааргаз ичыдоу аҟазара рылоуп. Аҭиаақәа ирылхны ахәшәқәа ҟартцоит, ихәышәтәҩцәоуп. Ирхәышәтәуа ачымазарақәа рхыпхьаӡара рацәоуп. Уи ахәышәтәратә ҟазара абицарала еимырдоит. Зиуар иара издырӡом урҭ ахәшәқәа, аха Шьамтәыла инхо уажәгьы иҟартцоит. Дара рҭаацәа рҿы асасцәа рзы ирызгылаз аҩны акыр идуун. Избанзар, асасцәа рымацара ракәӡамызт, ачымазцәагьы аауан, рҽырхәышәтәаанӡа уа иаангылон. Цьаҭқьараа рыхәсақәа уахынла итәаны ахәшәқәа злырхуа аматәахәқәа ҟартцон. Нас издыруаз данааилак ахәшәқәа рылихуан, иаргьы д-Цьаҭқьарын.

«Апсуаа Голантәи аҳаракырақәа рҿы ианынхоз апсуа тцасқәа рыла инхон. Аха уантәи икәтцны ақалақьқәа рахь ианиас, урҭ хьысҳахо иалагеит. Уажәы аҭасқәа, ақьабзқәа иахьырхылапшуа Дамаск ақалақь аҿы еиҿкаау «Адыга-Хасе» аҿы ауп», – ҳәа азгәаиҭоит Зиуар. Шьамтәыла инхо апсуаа ахьырацәаҩым, насгьы аедыг диаспореи дареи ахьеиланхо азы егьырҭ аҭасқәа рҿы еипш афатәҟатцараҿгьы аедыг культура анырра анаҭеит. Шьамтәыла апсуаа ируаз абысҭа – «паста» ҳәа иашьҭан. Иара шеибгаз ианыртцон, агәҭа ахәша ҭарҭәон. Акәтыжь акакан сызбал изаатцаны иҟартцон «шьыпс» захьӡу ацыфа. Ачаи иацыржәуеит «аҳалыжәа» ҳәа изышьҭоу, ашә згәылоу ачаҵьқәа.

Голантәи аҳаракырақәа рҿы апсуаа араҳә ааӡареи

ақыҭанхамҩеи рнапы рылакын. Ажь аадрыхуан. Аҩы ҟартцаӡомызт, аха абеқьмаз алырхуан, ажь дырҩон.

Зиуар Арҩыҭаа ипстазаара аиҳарак Шьамтәыла ишихигазгьы иҭоурыхтә псадгьыл дахьазыхынҳәыз дазгәдууп. Ароуп ҳашьаҭа ахьыҟоу, ҳхы даҽеаҵьара ихамзароуп ҳәа ипхьаӡоит. Иҟазара иахылтцуа асахьақәагьы ара ирҿиалар иҭахуп. Иҟоуп иара дышсахьаҭыхҩу ззымдыруа. Даҽа шьоукы сахьаҭыхҩык иаҳасабала мацара ауп дшырдыруа. Гәазыҳәарас имоу аҟазарҭа дыҩнатәаны арҿиара, асахьа бзиақәа рапҵара, ахәапшцәа рдунеихәапшышьа зыртцауло, ргәалаҟазаара шьҭызхуа аптцамтақәа рыдгалароуп. Дагьақәгәыгуеит аамҭагьы ипшаап, имачымкәа асахьақәа рҭыхра дахьӡап ҳәа.

Анатоли ЛАГӘЛАА

МАИА ПЛИСЕЦКАИА ИЛАЦЛАБУАЗ МАИА

Уи дықәԥраны зныктәи лыкәашара – соуп зхәо аӡә даԥсан! Аԥсны уи дыззымдыруаз дарбану, ансамбль акәашара ашьҭахь, уи ахәаԥшцәа зегьы, кыраамҭа игыланы рнапқәа рзеинырҟьон, еиҳаракгьы лара лзы, лара – асцена Анцәахәы ҳәа иԥхьаӡаз! Уи илыргәыргьахьоу ахәаԥшыҩцәа ҭҩа рымаӡам, лара дызхылҵыз, дзааӡаз Аԥсны анҭыҵгьы, лыкәашара цьашьатәыс ибаны ихнаххьан, Ааигәа Мрагылара атәылақәа инадыркны Германиа, Польша, Чехословакиа, Аргентина, Мексика, Ҭырқәтәыла, Ефиопиа, Мозамбик, Таиланд, Кампучиа, Грециа, Франциа, ус шаҟа тәыла рыхьӡ уҳәари! Уи аҭыԥҳа данҩыҵшәа инаркны, асцена дыгәхьаанагон, асцена лзыԥшын! Уи, ҳара зызбахә ҳамоу, 35 шықәса Жәлар рашәаҳәареи рыкәашареи Аԥснытәи аҳәынҭқарратә ансамбль асолисткас иҟаз, амаҵәыс еиԥш зегь ыршанхо ахореографиатә ҟазараҿы ииаацәырҟьаз, Аԥсны жәлар рартистка Маиа Цьгәаҭ-иԥҳа Гьерзмаа лоуп!

Аиашаз, адунеи иакәшахьоу, азал дуӡӡақәа рҿы зықьҩыла рнапқәа ззеинырҟьахьоу акәашаҩ ссир лацәажәара, лзааигәахара, агәаҕьра ду аҭахын! Уи илықәнаго ажәа аԥшаарагьы ус имариаӡам, унадыххылангьы иуԥыхьашәаӡом! Ишырҳәо еиԥш, иара ахатқьы Ажәа, алԥха умазароуп!

Маиа данхәыҷӡаз инаркны ашәаҳәареи акәашареи ргәыбылра лкит, избанзар, лан, лаб, лаҳәшьцәа, лашьа, зегьы шынҭаацәаз шәаҳәаҩцәан, кәашаҩцәан! Урҭ рыҩны есымша идәылыҩуан ашәаҳәабжьи акәашабжьи. Лаб Цьгәаҭ ҩынҩажәа шықәса инареиҳаны Аԥснытәи абыргцәа рансамбль «Нарҭаа» аҿы ашәа иҳәон, лаҳәшьцәа Иринеи Милиеи ансамбль аҿы ашәа рҳәон, лашьа Леуарса кәашаҩ дуун. Уи иԥҳа Хьыбла Гьерзмаа-ԥҳа – усҟан адунеи зегьы дадыруа дышшәаҳәаҩ духоз мҩашьо дыҟан.

Маиа 15 шықәса ракәын илхыҵуаз, 1966 ш. рзы Дәрыԥшьынтәи Аҟәа дааны Ахореографиатә ҭараиурҭа данҭалоз. Шықәсык анааҵ дрыдыркылоит Жәлар рашәаҳәареи рыкәашареи Аԥснытәи аҳәынҭқарратә ансамбль ашҟа. Уи уахь даннеиуаз, ансамбль аҿы, Сусанна Цьениаԥҳа лыда икәашоз ԥсуа ӡҕабк дыҟаӡамызт. Егьырҭ зегь тәым милаҭын. Ҳалзызырҩып усҟантәи аамҭа лара ишылгәалалыршәо:

– Ииашоуп, сара сызлыҭыз сҭаацәа зегьы ашәа рҳәон, икәашон. Аха ансамбль атәы зынӡа аҽеакын. Насгьы, араҟа сара зегьы среиҵбын, қыҭа ӡҕаб ҭәрышкәак, ҳара ҳауп адунеи зырхыҵхыҵуа ҳәа игылаз, саарылашәеит! Раԥхьатәҟьа сыԥхашьон, сӡыҭуан, исыхәаԥшуаз алаԥшқәа зегьы скылырҭәозшәа збон, аха нас соунашьҭит!.. Сҟазараҿы зегь раҭкыс гәыкала исывагыланы аҭара сырҭаз рызбахә анысҳәо, исгәаласыршәар сҭахуп Фазлыбеи Ҟәыруеи Гиви Вашакиӡеи.

Аиашаз, сара Маиа санылзызырҩуаз, урҭ зызбахә лҳәоз ашықәсқәа рацәак сшырхьымӡазгьы, ибзиан исгәалашәоз аҭыхәтәантәи ашықәсқәа рзы ансамбль акәашарақәа саԥхьа иаагылеит. Уи ахадараҿы игылаз, акырӡа аҵьабаа ду збахьоу Аԥсны Жәлар рартист Уасил Михаил-иԥа Царгәыш имҩаԥигоз аконцертқәа рыла ахәаԥшцәа ирлас-ырласны ҳиргәырҕьон...

– Сара 37 шықәса ари ансамбль аҿы скәашон. Сыԥсҭазаара абжеиҳарак зегьы асцена иақәсырӡит... Уи сара исразҟын, даҽакалагьы ԥсҭазаашьа сымаӡамызт. Насгьы, ара иахьысҳәо рацәак иаԥсуарамзаргьы, сара сыԥшәма, Руслан Чамагәуа жәашықәса дахьсыцкәашоз даара исыцхрааит исымбаӡакәа... Уи мҵәыжәҩак снаҭон, мчы-маӡак сыланаҭон... Исгәалашәоит, ҳансамбль Варшава имҩаԥнагоз акәашарақәа руак аҿы, Руслан дкәашо, аҟамақәа ыршәны иҭаҵо дышнеиуаз, иршәыз руак ишьапы иналҟьан адашьма иналаҟацеит. Иԥахәӡа иҭәыз азал дуӡӡа ирбаз иаргачамкны зегьы ашырҳәа игылеит. Иара акагьы ҟамлаӡазшәа ишьапы аҟама аалиԥаан, ашьа ицрашы ишцозгьы, икәашара аҭыхәтәанынӡа инаигӡеит!

Хаштшьас иамои, Дамаск, 1979 шықәса рзы адунеи аҿы еицырдыруа уи амфитеатр аҟны ансамбль аныққәгылоз, Сириа апрезидент иабжьгаҩ, аинрал Мамдух Абаза-Амаршьан уаҟатәи агазеҭқәа ирниҵаз:

«Ауаҩы игәы ҭнарпраауеит Саҭанеи Гәашьа лроль шыналыгӡо Аҧснытәи аҭыҧҳа ссир Маиа Гьерзмаа-пҳа! Уи адунеи иқәу анацәа зегьы раҧхьа дургылар ауеит, уи лыпшӡареи, лыҳалалреи амра иаҧнагоит, иҟалап, лара данааҵәыртҵлак, амрагьы аҭашәара иалагозар!..»

Маиа Гьерзмаа-пҳа лара дызлахәны иналыгӡоз лыкәашарақәа зегьы шыблахкыгоугьы, урҭ иаарылукаартә иҟоуп: «Аҧсуа чара», «Аиҵылара», «Аураашьа», «Симд», «Аибаркыра», «Шьараҭын», «Ауапакәашара».

Уи лыкәашарақәа рацәаны сара сыблала ишызбахьазгьы, уажә лара лҿала илҳәар сҭаххеит еиҳа гәахәарыла дызцыкәашоз ҳакәашаҩцәа дуқәа рыхьӡқәа:

– Сара имаҷымкәа инасыгӡахьеит аҧсуа хореографиатә фольклор аҟынтәи ахаҿсахьақәа. Уаҟа сара агәахәара бзиа снаҭон рыцкәашара ахьсықәшәоз аҟазара ссир злоу ҳакәашаҩцәа дуқәа: Фазлыбеи Ҟәыруа, Владимир Кәарҷиа, Кандид Ҭарба, Руфеҭ Дасаниа, Арвелод Ҭарба, Акаки Малиа, Владимир Гәыблиа уҳәа убас ирацәаҩны. Урҭ зегьы аӡәаӡәала даҽазныкгьы рыцкәашара сықәшәеит сҩынҩажәижәаба шықәса ахыҵра аиубилеи аназгәарҭоз Аҟәа, 2000 шықәса рзы. Усҟан даргьы саргьы еиҭах ҩажәа шықәса анаҳхыҵуаз еипш ҳаивагьежьны ҳаицыкәашеит!

Убасҟан иаасгәалашәеит Арвелод Ҭарба Маиа лзы гәык-ҧсыкалатҵәҟьа ииҳәаз ажәа пхақәа: «Уи дҧыруа ахьшьыцбеипш данаақәлоз, зегь рыбла хылкуан… Ахәаҧшцәа рнапқәа еинырҟьарызу, ашәҭқәа лырҭарызу, лыхьӡ ҳәаны ҿырҭрызу рзымдыруа, азал дуӡӡақәа рҿы еилауаҭыруа иааилахон! Аха убри аамҭаз лара асцена аҟынтәи лыччаҵшь анаарҿалырҧхалак, убри еиқәнакуан!..»

Сара зны-зынла сыла иазхаҵомызт, аха сгәы агәра снаргон саҧхьа дыштәаз, сышлыҿцәажәоз, адунеи абжеиҳара кәашарыла иахысхьоу, Аҧсны зҽаҧсазтәыз артист, Аҧсны жәлар рартист, иара убасгьы Адыгеиа зҽаҧсазтәыз артист, раҧхьатәи Аҧсны Ахада Владислав Григори-иҧа Арӡынба инапы зҭаҩу «Ахьӡ-аҧша аорден III аҩаӡаразы» ауспҟа, иара убасгьы еиуеипшым аҳамҭақәа рацәаӡаны изанаршьахьоу, зыхынҩажәи ҩба шықәса изакәызаалак акала изҵырхагам, абыржәы унапы аainуҟьар, данқәыпшзаз еипш, иҵырҵыруа иныкәлаша акәашаҩ! Уи, аурыс жәлар – Маиа Плисецкаиа ишылзыҟоу еипш, ҳара аҧсуаагьы ҳакәашаҩцәа ҭыҧҳацәа зегьы рханӡа дҳаргылоит!

Маиа иахьа ҳансамбль аҿы акәашаҩцәа дышрылагыламгьы, слазтҵаар сҭаххеит, ҳарҿиаратә гәыҧқәа рзы лгәаанагара.

– Сара жәашықәса еиҳауп сымкәашоижьҭеи. Знызынла хәыҷқәак азыҟасҵалоит, урҭ зынӡа иқәыпшқәоуп, аха дара рықәраҿы ауп саргьы акәашара агәбылра аныскыз. Егьыс, ҳансамблькәа срызҿлымҳауп, иҵегь ирлас-ырласны асценахь иҵәыртҵлозар сҭахуп, аамҭа иахьа иагьа иуадаҩзаргьы, ҳус хада ҿымцәаароуп. Даара ибзиан иахьа Черқьесск аус зуа Валери Ҭаниа шьҭа Аҧсныҟа дхынҳәыр, аратәи аҿар акәашаразы иазыҟаитҵалар… Уи абаҩхатәра ду змоу уаҩуп… Исҭахуп ҳансамблькәа рыбжьара кәашарак аҟәыргыларазы иреиӷьхо ҳәа аконкурс рыбжьартҵар!. Сара асценаҿы избар сҭахуп аӡгаби аҷкәыни ҧсуатҵас реицкәашара… Сара ахаангьы насыҧс исшьон Арвелод Ҭарба ицкәашара… Аҟазараҿы, абаҩхатәра анаҩсангьы, ачҳарагьы умазароуп… Знык уаналыркаа, уанышьҭырх, иуҭашьыцуагьы, шьапҿаршә узызуагьы рацәаҩхоит, уаҟа Анцәа иулаитҵаз убаҩхатәра уазымыхьчаргьы ҟалоит, уаҟа уара ухаҭагьы уӷәӷәазароуп… Сара ахаан исхашҭуам, ҳансамбль Сириаҟа ианцоз, ҳамаҭәақәа машәырла еилаҩашьан Голландиаҟа иргеит… Мчыбжьык убарҭ рырхынҳәра ҳазыпшын… Сара мчыбжьынаҟьак гәаныла сириатәи асценақәа срықәын скәашо!.. Исгәалашәоит, ФРГ ҳансамбль ҳаман ҳаныҟаз, асцена ашьҭахь ҳамаҭәақәа ахыҵәахыз абас зҳәоз ҟьаадк рылан: «Са сызусҭоу сызҳәаӡом, иҭабуп даара шәыкәашараз!» – ҳәа. Уи даҧсуан, аха усҟан аимадарақәеи аиҿцәажәарақәеи ҟалаӡомызт, ҳахьцалак аҟаҧшьқәа ҳашьҭан!..

– Абри аҩыза аҳаракыраҿы ухаларц, ужәлар зегьы уеицырдырырц азы, аусгьы ӷәӷәаны иутәызар акәхарын?.

– Аиаша ҳҳәарами, сара даара иӷәӷәаны схы аус адызулон. Саныӡӷабӡаз инаркны, шьыжьла шаанӡа аклассикатә ҿеазыҟаҵаракәа рзы арҭаҩ иахь сныҟәон, уи ашьҭахь ансамбль ахь аҿеазыҟаҵаразы, шьыбжьонла – аҭараиурҭахь хаҭалатәи аҿеазыҟаҵарахьы, ахәылԥаз – аконцертқәа рахь. Уахьынтәи санааилак, схы аашьҭымхӡакәа Кавказ жәлар рҭоурых аԥхьара салагон, избанзар, сырҭаҩ ду Гиви Вашакиӡе иҿаԥхьа сҟаԥшьхар сҭахӡамызт... Станиславски имҳәахьеи: «Уара ҩныҵҟала аҟазара бзиа иубозароуп, аҟазараҿы – уара ухы мацара акәымкәа...»

Убасҟан иаасгәалашәеит Аԥсны зҿаԥсазтәыз артист Фазлыбеи Ҟәыруа Маиа лзы ииҳәаз ажәақәа: «Сара сгәы иаанагоит, уи леицш кәашаҩ макьана дҳамаӡам ҳәа. Уи иаанагаӡом, егьырҭ ҳҭыԥҳацәа зегьы иахәҭоу аҳаракыра аҟынӡа акыр рыгушәа... Мап! Дарбан кәашаҩызаалакгьы аҟазара иара итәык алаигалоит. Иракли Андроников ишиҳәаз еиԥш, «адуқәа зегьы, лара дрылыҳәҳәоит!» Убри ала сара исҳәарц сҭахуп Маиа лҩыза акәашаҩ уаҳа дҟалаӡом ҳәа!»

Сара издыруан Маиа акәашареи ашәаҳәареи рнаҩсгьы лылаԥшҳәаа шыҭбаау, ҳмилаҭ рхьаақәа зегьы лара ишылхьаау. Убри азы еилыскаар сҭаххеит ҳаԥсуа бызшәеи ҳлитературеи дшырзыҟоу.

– Зыбызшәа кажьны атәым бызшәа иашьҭалаз, уи зан дааныжьны ибналаз аҭеи диҩызоуп! Уаҳа сара ирԥшӡан шьоукы-шьоукы аинтеллигенциа ишыҟарҵо еиԥш салацәажәар сҭахӡам. Ҳара ҳбызшәеи, ҳҟазареи, ҳлитературеи раԥхьа иҳаргыло даҿеак ҳамаӡам. Убри азы, Аԥсны ииз, аԥсшәа изымдырыуа даныҟала, акгьы даанамго аҭагылазаашьа иҭазар, нас аԥсшәа имҵар ҟалаӡом.

Егьи, ҳлитература атәы ҳҳәозар, сара схаҟны иқәу ашәҟәқәа иреиуоуп: «Аԥсуа поезиа антологиа», Б. Шьынқәба «Аҵынҵәарах», А. Гогәуеи, М. Лашәриеи, Ҵь. Аҳәбеи, Т. Аҵьбеи рҩымҭақәа. Хырҿхәаарас ишәымшьозар, исҳәоит даҿеакгьы. Сара Б. Шьынқәба данысԥылоз есымша схы даамгәзыкәа аԥсшәа сеиҳәаӡомызт!

–Маиа, бара башьа иԥҳа Хьыбла Гьерзмааԥҳа лыхьӡ адунеи иахыҵәеит, аԥсуаа зегьы ҳзы дгәадуроуп! Уи дшәаҳәаҩуп, бара бкәашаҩуп! Издыруада, шәара шәиешьараҿы ийегь аҟазара злоу аҿар агылара иаҿызар?!

– Сара сԥеи сыԥҳаи аҭаацәаракәа ирылалахьеит, урҭ рҟынтәи амаҭацәа сымоуп. Сара исҭахуп, хымԥада, ус иагьыҟастҵоит, асценахьҵәҟьа анеира рзымгәаӷьыргьы, чарак аҿы, ма иахьааиныркьо иқәԥраан икәашартә! Сара асценақәа рҿы егьараан сеимаа ҳараккәа рышьхәақәа хыжәжәаахьан, аха уи азы саангылозма, сшьаԥкәа хырҟьаҟьан скәашон!..

– Маиа, бҩызцәа зегь реиҳа абыржәы иббарц ибҭахыда?..

– Сара мышк ҩынтә-хынтә данысгәаламшәо ыҟаӡам Заԥшьԥҳа Зерафина. Уи ҳансамбль далан, дкәашаҩ

бзиаӡан, аха аԥсуа-қырҭуатә еибашьра ианалага, даанымгылакәа дцеит еибашьра. Убра илоуз ахәрақәа ирыхҟьаны иахьа аҩны дымтәар амуит. Дызбалар сҭахуп иара убасгьы Емма Абӷаҵьааԥҳа, уи иахьа уажәраанӡагьы ансамбль аҿы дкәашоит.

– Аибашьра аныбҳәа, Маиа, аҟыртқәеи аԥсуааи ҳаибашьра аԥхьа, ажәа бнырҵахьазма, Қарҭтәи Аҳәынтқарратә акәашаратә ансамбль ахь биасырц?

– Уи зҭахыз маҷҩымызт, еиҳаракгьы Нино Рамишвили ауаа сзылкит, аха сара иаҿаршәны мап скит, сҭаацәагьы уи акәын ирҭахыз! Сара сыжәлар рҟазара аӡыргареи, сыжәлар рҿы амаҵ ауреи ракәын исҭахыз! Насгьы, сара сансамбль саналагылоу исымоу амҵәыжәҩақәа, уаҟа исоуӡомызт, уа дара рҭәала ихдырффааууан! Сара ахаан исхашҭуам ҳансамбль Германиа ианыҟаз, мызнаҟьа дуӡӡак, ҩынтә-ҩынтә мышкы ҳақәгылон! Уи ҳалзыршоз, ҳашьҭахь ҳаԥсадгьыл ахьгылаз азы акәын... Убри инаԥшьны, абра исгәаласыршәар сҭахуп Аԥсны зҿаԥсазтәыз артист, Адыга жәлар рҳәынҭқарратә ансамбль асолист Аслан Намитоков ҳансамбли иареи реицыларааан ииҳәаз иажәақәа: «Сара асценахь санцәыртцуа, сыхәаԥшцәа ирасҳәоит: «Ҳаҭыр зқәу ажәлар! Шәсыхәаԥш сара! Сара садыгоуп! Ижәбома сара сыжәлар рыҿшеиларҳәо, ижәбома сара сыжәлар шыкәашо! Шәсыхәаԥшла, шәгәырӷьала! Сара садыгоуп! Сара сыжәлар сгәы рыладууп! Шәсыхәаԥш, шәсыхәаԥш!».

Аиашазы, Маиа Гьерзмааԥҳа леиԥш иҟоу акәашаҩ, шәышықәса рахь знык диуеит! Уи лыкәашара иахьӡаз, избаз, ихнахыз, иҟалаԥ иреиӷьӡоу насыԥ змоу шьоук ракәзар... Лара макьана илҿуҭааша раҵәаӡоуп, хымԥада, абаҩхатәра злоу, уаҵәы игыло аҿар дмаакыран дырзыҟалашт. Аҭыхәтәан, ҳаиԥырҵымҭаз слазҭааит сгәы иамукәа: «Акәашара дзырҵо рҭаҩык лаҳасабала студиак аартра, мамзаргьы нсамбльк ахь бнарԥхьар, иахыбҳәаауеи?» – ҳәа.

– Бааи ҳәа сарҳәар, хымԥада сцоит! – лҳәеит Маиа, асцена дуқәа рҿы аҩынтә раан ирдыдуа анаԥеинҟьара ианаҟәымҵӡалак, дԥырыуа деиҭашныҟәлоз еиԥш.

2012
№ 3

Светлана ҚӘАРСАИАҦХА

АСЦЕНА ЗЫҦСҬАЗААРОУ

2019 шықәса анҵәамҭазы Самсон Ҷанба ихьӡ зху Аҧсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҿы иазгәарҭеит Аҧсны жәлар рартист Софа Агәмааҧҳа лымшныҳәа. Аҧсуа милаҭтә ҟазара иагәадуроу, 60 шықәса инареиҳаны атеатртә рҿиара знапы алаку, Аҧснытәи аҳәынҭқарратә аҿар ртеатр асахьаркыратә напхгаҩы илызкыз ахәылҧаз ашҟа инеит уи лҟазара ахә ҳаракны изшьо ахәааҧшцәа, лҩызцәа-акҭиорцәа, арҿиаратә интеллигенциа рхаҭарнакцәа, лҵаҩцәа. Уи лырҿиара иазкны ажәа рҳәеит Аҧсны Жәлар Реизара аиҳабы, аҵарауаҩ Валери Кәарҷиа, ААУ арекҭор, академик Алеко Гәарамиа, апоет, апублицист, аҵарауаҩ Владимир Занҭариа, Аҧсны акультура аминистр Ельвира Арсалиаҧҳа, акыр шықәса аҧсуа сценаҿы партниорцәас илымаз Аҧсны жәлар рартистцәа Виолетта Маан, Шьалуа Гыцба, лҵаҩцәа, Аҿар ртеатр акҭиорцәа. Ахәылҧаз аҿы идырбан акҭриса лымшира инақәыршәаны, акинорежиссиор Ада Квираиа иазлырхиаз адокументалтә фильм – «Софа Агәмааҧҳа иахьа».

Аҧсуа театр арежиссиор Михаил Мархолиа Софа Агәмаапҳа «Аҧсуа Анна Маниаини» ҳәа лзиҳәон. Акыр шықәса уи аус лыцызуаз арежиссиор ус иҳәартә еиҧш ибзианы дидыруан акҭриса, ган рацәала еибаркыз лбаҩхатәра аҵыдаракәа – иреиҕьу испекҭаклькәа рҿы ароль хадақәа дыхәмархьан.

Ииашаны, «Анцәа зылахь дагәӡыз» ҳәа ззырҳәо арҿиаҩцәа дыруаӡәкуп Софа Агәмаапҳа. 60 шықәса асценаҿы! Пҵазаара дук! Урҭ ашықәсқәа рыҩныҵҟа иҟан акырӡа еиуеиҧшым ахаҿсахьақәа – атрагедиа инаркны акомедиа аҟынӡа, адрама инаркны алирикатә поезиа цәа зхоу, иҳараку аҵәаныррақәа аазырҧшуа ахаҿсахьақәа рҟынӡа. Аха урҭ рыбжьара ахаангьы иҟамызт еизадаӡа, ицәышӡа, цсы зхамкәа, гәык иахьымскәа иниаӡаа ицаз хаҿсахьак. Ганкахьала – Асиат («Ашьха ҭыҧҳа» – Р. Гамзатов), Фру Альвинг «(Алаҧшҭцашәаракәа» – Г. Ибсен), Бланш («Атрамваи «Агәаҳәара» – Т. Уилиамс), Селма («Анаурқәа» – Д. Гәлиа), Апринцесса Еболи («Дон Карлос» – Ф. Шиллер), Електра («Електра» – Софокл)… Даҽаганкахьала – агувернантка («Аҳәынҭқар ҟьантаз» – Е.Шварц), Тара-Таразиа («Нас ишәышәҭаху» – Б. Шьынқәба), Кафа («Акьанҵьа» – Шь. Ҷкадуа)– ус заҟа!

Иааҵьоушьартә еиҧш, амҽхак ҭбааук акҭриса лысценатә диапазон. Софа Агәмаапҳа леиҧш иҟоу, збаҩхатәра ҳараку артистцәа ирылшоит еиуеиҧшым ахырхарҭақәа рыла рҟазара аарҧшра. Шамахамзар урҭ рышьҭа атеатр аҭоурых хьтәы нбанла иаилоит. Иаҳҭахы-иаҳҭахым ус ауп ишыҟоу, арҿиара аҧсабара шышьақәгылоу.

Аха иарбанзаалак акгьы ахала изыҟалом, зегьы рхатәы шьаҭа рымоуп. Аҧсуа театр иреиҕьу акҭиорцәа реиҳараҩык реиҧш, Софа Хынтрыгә-иҧҳагьы лхаҭареи лырҿиареи хытҳырҭас ирымоу дахьиз дахьааӡаз ашьха қыҭа Дәрыҧшь адоуҳа мчы ауп. Уамашәа ашәаҳәареи акәашареи иазҟазаз аҭааҵәара, амузыка цәала-жьыла изныруаз, аҧхьарца арахәыцқәа згәы иахьысуаз! Аха ҧсабарала илылаз арҿиаратә баҩхатәра аизҳареи уи ахәаҧшцәа рышҟа аҵәыргареи алыршахеит иакҭрисахараны иҟаз аҭыҧҳа лкәыҧшра зықәшәаз аамҭа иабзоураны.

Софа Агәмаапҳаи уи лҩызцәеи атеатртә ҟазара мҩа ианылеит «аҧсасира» ҳәа изышьҭоу аамҭазы. Иахьа ахә ашьара уадаҩуп аҧсуа жәлар рыҧсҭазаараҿы уи аамҭа ҭакыс иамаз. Сталини Бериеи рмилаҭтә политика зыбӷа архәаз, иааиҭагылаз рҭеицәа зеиҳараҩык ықәнахыз, ҳажәлар рыҧсеиҩгара, зҿы аркыз ҳбызшәа аҧсы аҭалара, аҧсуа театр ахыбра гәакьа ашҟа имшәа-имырҳа ахынҳәра!

Уи аамҭа иабзоураны, 1960 шықәсазы Русҭавели ихьӡ зху Қарҭтәи атеатртә институт қәҿиарала иалганы Аҧсныҟа ихынҳәыз гәыҧҩык акҭиорцәа ҿарацәа дыруаӡәкын Софа Агәмаапҳагьы. Урҭ рҵаҩыс дрыман еицырдыруаз ақырҭуа акҭиор ду, СССР жәлар рартист Акаки Хорава. Сара иахьынӡаздыруа, Қарҭ усҟан аҭара зҵоз аҧсуа акҭиорцәа аинститут аҿы ҿырҧшыс иааргон, иреиҕькәоу ҳәа ирыҧхьаӡон – убриаҟара иҳаракын аҧсуа ҿарацәа рҭакҧхықәра, рыламыс, рааӡара. Усҟан ари агәыҧ рдипломтә спекҭакль – Цагарели иҩымҭа «Акартоға

зҿәу» Москваҟа иганы иддырбеит, уаҟа аҟәҿиара бзиа аиуит. Ҷыдала иазгәартеит Софа уа илыхәмарыз Калиа лрольгьы.

Аинститут қәҿиарала далганы, Аԥсныҟа даныхынҳәы, актриса қәыԥш хԥаха ҟамҵакәа аԥсуа профессионалтә театр аҿы аусура далагеит. Раԥхьа аре-пертуар аҿы иҟаз аспектакльқәа дрыларгалон. Аҟтиорцәа ибзианы ирдыруеит заҟа иуадаҩу, акыр шықәса асценаҿы ицо аспектакль уақәшәаны алалара. Аха Софа Агәмаапҳа лзы аханатә инаркны асценаҿы уззымиаауа уадаҩрак ыҟамызт. Уи ԥсабарала дақәшәаны, данааланы акәын асценатә усура лыҽшагәылалхалоз. Аханатә нахысгьы игәоумҭар залшомызт актриса лрольқәа рҿы иаалырԥшуаз аҟазшьа ҷыда, цәаҩала еснагь илзааигәан имцу, ииашам ҳәа илыԥхьаӡоз аҿагылара, ԥсабарала илыцәтәымын агәкаҳара, лгәы еицҳауан, атемперамент ҷыда лыман. Уи, ҳәарада, иаԥылтҵаз лхаҿсахьақәа зегьы ирныԥшит. Ус ауп ишыҟоу зхаҿсахьа аԥылтҵаз реиҳараҩык – Асида, Асиаҭ, Бланш… Еилкаауп, статиа хәыҷык аҿы Софа Агәмаапҳа 60-шықәса рыҩныҵҟала иаԥылтҵаз ахаҿсахьақәа зегьы азгәаҳтартә еиԥш аҭагылазаашьа ҳамам, аха гәа-

лашәарак аҳасабала, исҭахын сазааҭгыларц Ибсен иҩымҭа «Алаԥштҵашәаракәа» аҟнытә фрау Альвинг лхаҿсахьа. Хаҭала сара уи аспектакль ауп атеатртә ҟазара занааҭс ишьҭысхыртә еиԥш бзиа исзырбаз – раԥхьаӡа сахәаԥшит 70-тәи ашықәсқәа ралагамҭазы 16 шықәса саныртагылаз. Иахьагьы сгәы иҭыҩуеит афинал аҿы Альвинг-Агәмаапҳа лыбжьы: «Шәсыцхраа!!»... В. Ақаҩба – Освальд аҭыхәтәантәи иажәақәа: «Сан, сынбмыжьын! Амра, амра!». Заҟа лаҕырӡ ақәыстәахьааз санқәыԥшыз уи аспектакль!

К. С. Станиславски зны иҳәахьан, «иҟаӡам ароль хәыҷқәа» ҳәа. Уи хымԥада иугәаланаршәоит Н. Думбаӡе иҩымҭала Д. Кәартаа иқәиргылаз аспектакль «Абираҟ шкәакәақәа» аҿы Софа Агәмаапҳа иналыгӡо – абахҭа иҭаку иан лроль. Убри аепизод хәыҷы ахәаԥшҩы ихамыштуа илыртбааит, шәкы-зқьы цәаныррa, еиуеиԥшым аемоциақәа рыла илыршәҭит. Иахьагьы сыбла дыхгылоуп уи ан рыцҳа, лыблақәа ҭраа лычкәын данихәаԥшуа, изакәытә хьаау лгәы иҭаҵәаху! Софа Агәмаапҳа актрисак лаҳасабала, еснагь дыззыгәышьуаз асценаҿы ахәмарра акәын. Убри азы уи ахаангьы ихадоу-иепизодтәу ҳәа арольқәа еилылхуамызт. Аепизод ароль хада иааваҟәыло ианыҟалтҵозгьы ыҟан. Сгәанала, актриса лҟазшьа

хадақәа иреиуоуп арҿиаратә гәымшәара, асценаҿы лгәы илыҭҵанаҳәо ақәныҟәара.

Аха ус егьа иҟазаргьы, актриса лыԥсҭазаараҿы хымԥада ароль хадақәа еиҳа ирацәан. Дмитри Кәартаа иқәиргылаз Т.Уилиамс идрама «Атрамваи «Агәаҳәара» аҿы атрагизм иаша аҟынӡа ихалгалоит Бланш лхаҿсахьа. Иара убас ауп дшыҟоу Софокл и-Електра аҿгьы (ақәыргылаҩ – М.Мархолиа). Арҭ арольқәа рҿы иаалырԥшуеит лара лхаҭагьы ԥсабарала илзааигәо аҟазшьақәа – аҭагылазаашьа зеиԥшразаалак шьҭахьҟа ахьамҵра, аԥсҭазаара агәаҳәара, лхықәкы азнеира.

Усоуп актриса арҿиараҿгьы аԥсҭазаараҿгьы дшыҟоу. Заҟа цынгыла лымоу аҟара, еиҳахоит лгәаҳәара, иҕәҕәахоит лымч. Иахьа уажәраанӡа дызхагылоу, актриса 90-тәи ашықәсқәа рзы Аԥсуа университет аҿы иаалыртыз актиортә ҟәшаҿы рҵаҩык лаҳасабала лусурагьы, сахьаркыратә напхгаҩыс дызмоу Аҿар ртеатр алыршарагьы, уи иаалырԥшуа амчхара ауп зегь раԥхьаӡа изыбзоуроу.

Ҳара араҟа еиҳарак ҳазлацәажәаз, С.Агәмаа актрисак лаҳасабала лырҿиара ахәҭак ауп. Аха Софа Хынтрыгәиԥҳа атәанчара дыҟам, иҟастцаз маҷым, иазхоуп ҳәа аҩны дтәам.

Софа Агәмаапҳа аԥсҭазаара агәаҳәара лызҭо асцена ауп, арампа алашара ауп, уи ауп актриса лыԥсҭазаара ҭакыс иамоу. Исгәалашәоит шықәсқәак раԥхьа зны ҳанеицәажәоз исалҳәаз: «Цьоукы-цьоукы аҳәса царак рымазар, аҩнымаҭәа, ма ашуба аархәоит, аха сара сзы насыԥс иҟоу асценаҿы ахәмарреи аспектакль ақәыргылареи роуп» ҳәа. Иашаны, Софа Агәмаапҳа – аԥсуа театр аҿы иналукааша, шамахамзаргьы иуԥымло сценатә цәыртроуп. Иахьа гәык-ԥсыкала лымшира лыдныҳәало, илзеиҕьаҳшьап актриса ду агәабзиареи, аҟәҿиара бзиақәеи, аҟәра дуи! Еигымхааит акыраамҭа Софа Агәмаапҳаи асценеи!

Валери ҶОЛАРИА

АҚӘҾИАРАҚӘА РЫМАЗА

Ахәаҧшыҩцәа ргәыблра идуп Амиран Ҭаниа. Уи ҟазак иаҳасабала дцәыртцижьҭеи ахәаҧшыҩцәа рыбзиабара ицуп, иареи дареи аҧсҭазаараҿы зегь реиҳа зырҳара уадаҩу аилибакаара рыбжьоуп, рыгәра еибагоит. Иамоузеи маҭа ҷыдас абасеицш иҟоу аилибакаара? Иҟоума уи амаҭа? Ахәаҧшыҩцәа рыбзиабара аҿаҧсатәроуп аҟаза, уи дҟаза иашаҭцәҟьазар, хыҵәҟыс имоу, ирҿиаратә цсҭазаараҿы зегь рапхьа иргыло...

Абар ҩажәа шықәса инареиҳаны итцуеит Аҧснытәи АССР жәлар рартист, Қырттәылатәи ССР аҟны зҿаҧсазтәыз артист Амиран Ҭаниа «Аҳаҭыр Дырга» аорден занашьоу, С. Ҷанба ихьӡ зху Аҧсуа ҳәынтҟарратә драматә театр асценаҿы дыхәмаруеижьҭеи. Ирацәоуп уи абри аамҭа аҩнытцкала иаҧитцахьоу ахаҿсахьақәа, гәыла-цсыла инырыз, ахәаҧшыҩцәа ирзааигәаитәыз, иреилиркааз ауаҩытәыҩсатә разҟқәа. Иаҳгәалаҳаршәап урҭ рахьтә рапхьаӡатәиқәа, актиор иқәыҧшра иадҳәалоу, аҿара мца згәылпхоз арольқәа: Христиан («Аҳәынҭкар ҟьантаз» – Е. Шварц), Хәана («Ҿыц ишәҭуеит» – Г. Гәыблиа), Цицерон («Х-ҟарматцыск рымҩаду, аҩны №13» – В. Лазаревич), Шмага («Харада ахара зыдқәоу» – А. Островски) убас итцегьы.

Арҭ аусумҭақәа роуп рапхьаӡа актиор қәыҧш иахь азҿлымҳара рызҭаз ахәаҧшыҩцәа, урҭ ргәыблра изҭаз. Рапхьаӡа А. Ҭаниа асценаҿы еихигаз ашьаҿақәа, ҳәарада, ирныҧшуан ашәаӡызара, агәыҩбара. Актиор қәыҧш инагӡаны ихы агәра имгацызт. Аха убасҟангьы урҭ ацәаныррақәа зегьы иаарылукаауан уи илаз арҿиаратә мца, уаҩы иаҳартә еицш иҟан акы иаламҩашьоз ибаҩхатәра абжьы, уи аҟазарахь имаз агәаҳәара.

Наҟ-наҟ еиҳа иазҳауеит актиор иҟазара, иҩны гәакьа изаҩызахоит атеатр, асценаҿы ибаҩхатәра агәра игартә еицш дҟалоит, иоуеит аҧышәа.

Амиран Ҭаниа ибаҩхатәра иаҳа иаартхеит абарҭ арольқәа рҿы: Али («Ашьха пҳәызба» – Р. Гамзатов), Ҳамырза («Аҧҳәысҳәаҩ» – В. Шавлохов), Џьаҭ («Ахра ашәа» – Б. Шьынқәба), Ҭердет («Амра атыҩ ианаку» – А. Мықәба), Рашьыҭ («Аӡыхь абжьы» – Шь. Аџьынџьал), Шьараҭын («Алоу дгәаауеит» – Ш. Ҷкадуа), Тигран Гулоиан («Абираҟ шкәакәақәа» – Н. Думбаӡе), Мачагәа-ипа («Апартфел шкәакәа» – Шь. Аџьынџьал) уҳәа хыпхьаӡара рацәала.

Абарҭ аспеҟтакльқәа рҿы зхаҿсахьа наигӡахьоу ауаа, ҳәарада, дунеихәаҧшышьала, цсихологиала, социалла уҳәа еиҧшӡам. Аха А. Ҭаниа рапхьаӡа ахәаҧшыҩцәа дызлардырыз акомедиатә хаҿсахьақәа рыла акәын. Уи инаваргыланы А. Ҭаниа адраматә хаҿсахьақәагьы амашәа дрықәшәаны иааирпшуеит, еиҳарак, иџьоушьаша, даараӡа зықәрахь инеихьоу, аҧышәа ду змоу ауаа рхаҿсахьақәа. Иаҳҳәозар, Баранциа, Џьаҭ, Рашьыҭ.

Иҟоуп спеҟтакльқәак, иагьа инеиргьы, сезонк аиҳа арепертуар аҿы изаанымхо, аха иҟоуп акыр аамҭаӡа уаҩы ихамыштуа зышьҭа анызтцо, арепертуар аҿгьы анҵыра ду зауа аспеҟтакльқәагьы Убарҭ иреиуоуп аҧсуа литература ашьаҭаркҩы Д. Гәлиа идраматә рҿиамҭа «Анаурқәа». Ари адрама қәҿиарала иқәлыргылеит арежиссиор Н. Ешьба. Уи арежиссиор ҿа лзы дипломтә усумҭаны, А. Ҭаниа дназлаз гәыцҩык актиорцәа рзы дипломтә спеҟтакльны иҟан. Нас акыр шықәсқәа рышьҭахь ари аспеҟтакль шьақәиргылеит арежиссиор Д. Кәартаа, акыраамҭагьы ицон уи аҧсуа театр асценаҿы. Аспеҟтакль иаанарпшуеит Аҧсны ареволиуциа ҟалаанӡатәи аҧсҭазаара хьанҭа, асоциалтә еиҟарамра иахылтцыз атрагедиа.

Згәамч ҩәҩәоу, аха игәымбылџьбароу Гәыдым ироль уамашәатцәҟьа дақәшәаны инаигӡоит А. Ҭаниа. Уи иааирпшуеит ауаҩы џьбара, ауаҩы каҷбеи, ауаҩ цсыцәгьа ихаҿсахьа. Уи џьарамзар-џьара иахмырҟьацәаӡакәа, зны-зынла спеҟтакльқәак рҟны ишыҟалало еиҧш, атрагикомедиа ашҟа ииамгакәа, игәра угартә еиҧш дыхәмаруеит.

Иаҳгәалаҳаршәап сценак. Иара изкны игәыла Сааҭ иҭирҟьаз ахы цаҳә-цаҳә ицсы зыграз ицха Ҳанифа дагоит. Ари Гәыдым игәы иасит, деизҟьа адашьма дықәҳаит. Дунеихаан дгьылла зызхара ҟамлацыз Гәыдым инапқәа ахьынӡахьӡоз адашьма дгьылушәа ибаны импытцаикырц далагеит, дагьыҳәҳәон адгьыли ицҳаи рызбахә ҳәо. Ахатә мал зыцсҭазаара ахҭнызтцоз Гәыдым аспеҟтакль аҟны дцәыргоуп агәрагара аҭацтаны, цсихологиала ииашаны.

Еицырдыруа аҧсуа шәҟәыҩҩы М. Лакрба иновеллақәа хпа ирылхны асценари иҩит А. Мықәба. Уи асценари ала Шә. Пачалиа иқәиргылеит аспеҟтакль «Аламыс». «Асас» захьӡу ахпатәи ановеллаҿы зықәрахь инеихьоу аҭаҳмада Ҳанашә ироль ахәаҧшыҩцәа акыраамҭа рхы-ргәы иҭымтцәартә еиҧш инаигӡеит А. Ҭаниа.

Аҧсуа театр Киев агастрольқәа анымҩаҧнагоз, СССР жәлар рартист В. Дальски даара ахә ҳаракны дахцәажәеит А. Ҭаниа Ҳанашә ироль аҿы иааирҧшыз аҟазара. Уи аҧсуа актиор изкны иҩуан: «...Сара избахьеит абиҧара ду иатҵанакуа актиорцәа Москвини Качалови рыхәмаршьақәа. Убри аҟнытә, сара сацәымшәакәа исҳәар сылшоит А. Ҭаниа урҭ шысгәалаиршәаз. Уи илаҕырӡ цқьақәа, идраматә паузақәа инҭырҳәыцааны иҟаҵоу исценатә ниуансқәа ирҳәоит иҟазара ду атәы».

А. Ҭаниа еицизеиҧшны дыхәмаруеит акомедиаҿгьы, адрамаҿгьы, ауаа иашақәеи ахәахәақәеи рхаҿсахьақәа раарҧшра дшаӡҟазоу еиҧш. Уи акомедиаҿ, насгьы ҳаҧсҭазаара иацәтәыму ауаҩага, ауаҩы-ччархә ироль анагӡара иаҳа дазҟазоуп зҳәогьы ыҟоуп, аха, сгәанала, уи згьынцьара еицизеиҧшны дыхәмаруеит. Убри аҟнытә, атеатртә жанрқәа зегьы знапаҿы раагара зылшо артиступ уҳәар ауеит.

Ҳаизызырҩып иара ихаҭа.

– Ааи, сара рыҩбагьы сзеиҧшуп. Рыҩбагьы сзеидымхыр ҟалап. Иаҳҳәап, Ш. Ҷкадуа икомедиа «Акьанцьа» афырхаҵа хада Ардонбеи азныказы иҭагылазаашьақәа зегь ччархәшәа иҟоуп, аха аҵыхәтәан, ииашаҵәҟьаны, атрагедиахь ииасыма уҳәартә аҟынӡа инеиуеит. Аха абраҟа имҩаҧысуаз аҧсихологиатә ҽеиҭакрақәа сара сзы иаҳагьы аинтерес рыҵан. Актиор бзиа дануцхәмаруа, уаргьы уҭигоит. Аха иҟалалоит убас еиҧш актиорцәақәак, згәалаҟара ҽеимкәа, агәаҳәара рыцәмаҷны аспектакль ашҟа инеиқәо. Усҟан уи ианаамҭоу ареплика уимҭар ҟалоит, убри иахҟьаны иҟоуҵара узымдыруа уааҟәхоит. Сара усазҵаауазар, ишырҳәо еиҧш, аҕба сҭоушәа схы сыҧхьаӡоит С. Агәмаа, В. Маан, А. Ермолов, Е. Коҕониа, С. Сақаниа уҳәа санрыцхәмаруа. Усҟан асценаҿ сгәы ҭынчуп.

Адраматә театр асценаҿы мацара акәӡам А. Ҭаниа ибаҩхатәра ссир ахьааирҧшуа. Асатиратә миниатиурақәа ртеатр «Чарирама» анеиҿкааха аҽны инаркны иахьа уажәрааннӡа сатиратә бызшәа ҕьеҩла иҿаҧиҽуеит ҳаҧсҭазаара иацәтәыму анегативтә цәыртҵрақәа зегьы, ирччоит, ргәы иҭаирхәыцуеит ахәаҧшцәа. Араҟа иаҳа иаартны рыҽцәырыргеит актиор ицабарала илоу аемоциатә цәаныррақәа. Миниатиурак аҟынтәи даҽа миниатиурак ахь ҟазара ҳаракыла иааигоит ахәаҧшыҩцәа зны изхыччо, даҽазных ирыцҳаршьо ауаҩ хәыҷы, зхада хәыцырҭа змам, зхы иазеиҕьу мацара иашьҭоу ауаҩы.

А. Ҭаниа актиорк иаҳасабала даара ихәоит амузыкахь имоу агәыртҟәыл. Уи саназхәыцуа, иаасгәалашәоит аҟырҭуа журналисткак А. Ҭаниа изкны илыҩуаз: «А. Ҭаниа аспектакльқәа рҿы иааникыло амузыкатә инструментқәа баша реквизитк иеиҧшӡам. Уи ииашахаҭаны аинструменқәа зегьы рҿы дыхәмаруеит...» Ачамгәыр, агитара, апианино рарҳәара, ашәаҳәареи акәашареи – арҭ зегьы актиор дхәыҷаахыс ицуп. Убри ауп изыбзоуроу А. Ҭаниа аҟазара даҽа ганк аҿгьы ихы ахьцишәаз. Уи раҧхьаӡатәи аҧсуа оператә спектакль «Аламыс» (Д. Шведов) аҿы инаигӡеит Ҳабыць ипартиа. Уи илоу амузыкатә ритмикеи, акәашаратә баҩхатәреи рыбзоурала, авокал аганахьала ибжьы аус шадуламызгьы, аоператә спектакль даднакылеит.

А. Ҭаниа киноактиорк иаҳасабалагьы илиршахьоу маҷӡам. Уи раҧхьаӡа акәны аекран ашҟа дцәыртцит Ф. Искандер иҩымҭа иалхны иҭыхыз акиносахьа «Аҧшаахқәа раамҭа ссир» ала. Араҟа А. Ҭаниа иаҧитцеит амшын агаҿа сасра иаҭаауа аҭыҧҳацәа ирчычоу, уи адагьы занааҭ змам абжьагьалдызҩы ихаҿсахьа. Уи ашьҭахь рҿаархеит акиносахьақәа: «Хҭырҧа шкәакәа» (Довженко ихьӡ зху акиностудиа), «Дмитри Кантемир» («Молдова-фильм»), «Амзаҿа ангыло» («Мосфильм»), асоветтә-швецариатә фильм «Абархаттә сезон», аҧсуа режиссиор М. Мархолиа иҭихыз афильм «Кьараз» уҳәа рҿы арольқәа. Арҭ аусумҭакуа рылоуп еиҳаракгьы А. Ҭаниа зегьеидгылоутәи ахәаҧшҩы дшидырыз.

А. Ҭаниа ибаҩхатәра аганқәа егьа иҭбаазаргьы, ирҿиаратә ҧсҭазаараҿы ихадароу аҭыҧ аанызкыло адраматә театр ауп. Аҟазара иарбан жанрзаалак иҽыззикуа, адраматә сценахь ауп еснагь актиор имҩа ахьхоу.

А. Ҭаниа иқәҿиахьоу аҵыхәтәантәи арольқәа иреиуоуп Д. Кәартаа иқәиргылаз В. Шекспир еицырдырууа итрагедиа «Аҳәынҭқар Лир» аҟнытә ақьачаҟь ихаҿсахьа.

Амчра аҭаки, мцыла ижьоу абзиабареи, аҳреи арыцҳареи, аҧсыцәгьареи агәыҭбаареи, аҧсахреи аичырчареи – арҭ нҭәара зқәым, афилософиа ҭаулала еибарку аҧсҭазааратә цәыртҵрақәа зегьы еидызкыло атрагедиаҿы ақьачаҟь ихаҿсахьа аҭыҧ ҷыда ааннакылоит. А. Ҭаниа илиршеит ақьачаҟь иҟәыҕара, иҧсабаратә баҩхатәра нагӡаны аарҧшра. Ари ахаҿсахьа иатҵоу афилософиатә ҭакы инарҭауланы дазхәыцит актиор. А. Ҭаниа ақьачаҟь ироль аҟны ахәаҧшҩы дагьирччоит, дагьирҵәуоит, дагьирхәыцуеит. Сгәы иаанагоит, абаҩхатәра ссир змоу актиор иҟазара аганқәа зегьы еицизеиҧшны абри ахаҿсахьа анагӡараҿы иааирҧшит ҳәа.

Аҧсуа театр аҟны спектакль ҿыцк аныҟәдыргыло, ахәаҧшыҩцәаа еснагь ргәы хыҭхыҭуа иазыҧшуп бзиа ирбо рартистцәеи дареи реиҧылара. Убарҭ дыруаӡәкуп Амиран Ҭаниа. Иамоузеи маӡас нас абри еиҧш аҟәҿиара? Иҟоума иара амаӡа? Сгәанала, уи амаӡа – абаҩхатәра иашеи ааҧсарак ҟамҵаӡакәа, есыҽнытәи аусуреи рҿы ауп иахьыҵәаху.

1985
№ 1

Светлана КӘАРСАИАҨХА

АИЛИБАКААРА – УИ НАСЫԤҴУП

Аԥсуа хәаԥшыҩцәа ибзианы иргәалашәоит Аԥсуа театр аҿы ныҳәак иаҩызаны, илаԥшхырԥаганы имҩасыз, уи аҭоурых аҟны наӡаӡа иаанхаз аспектакльқәа: «Ахра ашәа», «Аҳәынҭқар Ҟьантаз», «Дон Карлос», «Абна ашәа»... урҭ рхыԥхьаӡара рацәаӡамзаргьы, иҵегь иацҵазар ҟалоит. Абарҭ аспектакльқәа раԥҵаҩцәа рыгәҭа дгылоуп Аԥсны жәлар рартист Шьалуа Гыцба.

– Ииашоуп, ашкол аҿы ашәаҳәареи акәашареи бзиа избон, ашколтә хор салахәын, аха усҟан адраматә кружок ҳәа акгьы ҳамамызт, иаҭанакуа зегьы цқьа еилкааны исыздыруамызт. Аха ус шакәызгьы, асцена даара сеилаҳауан. Раԥхьаӡа Қарҭ ҳаннеи, еицыз (Софа Агәмаацха, Лида Гыцԥха, Сергеи Чуаз, сара) аӡәгьы иҳаздыруамызт атеатртә институт ахьгылаз. Атакси арныҟәаҩ Ш. Русҭавели ихьӡ зху ақырҭуатеатр аԥхьа ҳныжьны дцеит. Ҳамаҭәақәа ҳаманы убри атеатр аԥхьа акраамҭагьы ҳгылан, аинститут ахьыҟаз еилаҳкаанӡа...

Шь. Гыцба игәалаиршәоит, заҟа иуадаҩыз 17 шықәса зхыҵуаз Дәрыԥшь ақыҭа иалҵыз арԥыс изы аинститут аҿы раԥхьаӡатәи ашьаҿақәа рыҟаҵара. Аха ҳалалрыла, лаԥшыхаала изыҟаз арҵаҩцәа – СССР жәлар рартист А. Хорава, апрофессорцәа А. Цаҕәаа, Г. Гвиниашьвили – рыбзоурала уи хәыҷы-хәыҷла изаатуан асценатә ҟазара адунеи ссир амаӡақәа, еиҳа-еиҳа аҩныҵҟатәи ахақәиҭрагьы иоуан. Актиор иахьагьы игәалашәоит А. Цаҕәаа ириҭалоз аетиудқәа рҭакы, урҭ аԥсихологиатә ҭагылазаашьа шаадырԥшуаз, ишуеилдыркаауаз иаалырҟьантәи ахымҩаԥгашьа закәу, астудент иҩныҵҟа иҭәахыз ирҿиаратә ҷыдаракәа шцәырыргоз.

Аԥсуа театр аҭоурых аҿы 1959–1960-тәи ашықәсқәа рзы аԥсуа профессионалтә сцена иаиуит иахьа ҳгәы ҭызго, ҳзызгәдууа, ҳзықәгәыҕуа актиорцәа: Еҭери Коҕониаԥха, Нурбеи Камкиа, Рушьни Џьопуа, Софа Агәмаацҳа, Амиран Ҭаниа, Сергеи Сақаниа, Шьалуа Гыцба. Иахьа абжьаратә абиԥара еиуоу ҳәа иаҳаԥхьаӡо арҭ актиорцәа роуп ҳаамҭазтәи аԥсуа сценаҿы ахадара ныҙкыло, атеатр шьагәыҭс иамоу. Сгәанала, усҟантәи аамҭазы атеатртә кадрқәа реиҭаазара апроцесс еиҳа иццакны имҩаԥысуан. Иаҳҳәап, Ш. Русҭавели ихьӡ зху Ақырҭуа театртә институт аҟны аамҭакала аҭара еицырҵон аԥсуа гәыԥқәа хԥа. Урҭ агәыԥқәа ралҵшаарагьы, шамахамзар, амашәыртә ҟазшьа амамызт. Ҳәарада, уи аинститут ахь зымҩа зырхаз аԥсуа ҿар зегьы асценаҿы рразҟқәа еиԥшымхеит, дарбанзаалак иара имҩа ылихит, арҿиараҿы ихатә ҭыԥ ааникылеит. Сгәанала, араҟа абаҩхатәра адагьы, еснагь иҟоуп аманшәалахара.

Шьалуа Гыцба ихаҭа ишиԥхьаӡо ала, атеатраҿы уи ирепертуарҭәҟьа аналагаз 1963–1964 шықәсазтәи асезон аан ауп. Уи асезонаҿ арежиссиор Х. Џьопуа иқәиргылеит Г. Аррка итрагедиа иалхны аспектакль «Ишьаартәыраҳаз ачара». Аспектакль аҿы Аԥхәысҳәаҩ ироль дыхәмарит Шь. Гыцба.

– Азныказы машәыршәа ауп уи ароль шсоуз. Х. Џьопуа уи ароль аҿы зынӡаскгьы сибаӡомызт, раԥхьаӡа даҽа актиорк ирҭеит. Аха уи актиор усҟан даҽа спектакльк даҿын, аха имамызт. Арежиссиор ароль анситоз гәаартыла исеиҳәеит уиаҟара дышсықәымгәыӷуаз. Аха арепетициақәа ҳанрылага, уи игәаанагара иԥсахит, ашьҭахь саҭамызҳәагьы сеиҳәеит.

Атеатраҿы «Ишьаартәыраҳаз ачара» насыԥ зауз спектакльхеит. Иахьагьы аӡәырҩы иргәалашәоит изакәытә қәҿиара ссирыз ари аспектакль иамаз. Актиор ҿа араҟа раԥхьаӡа акәны иааирԥшит ибаҩхатәра иамаз афырхаҵаратә хырхарҭа. Шь. Гыцба дшааирԥшуа ала Аԥҳәысҳәаҩ агәымшәареи агәыҭбаареи зҟазшьоу, ҩныҵҟалагь ицқьоу, ахьӡи ахьымӡӷи рзы адәы иқәу, уи азы зхы иамеигӡо арԥысуп. Ари ахаҿсахьа аԥҵараҿы актиор даара ицирхырааит иԥсабаратә ҟазшьақәеи, адәахьтәи иԥшра-сахьеи: инырҳау иҭеиҭыԥш, агәрагареи ацәанырра цқьеи зныԥшуа ихы-иҿы ҭбаа, иҩныҵҟатәи иԥластика. Абарҭ аҟазшьақәа еиҳа инарҭбааны, инарҭауланы, актиор асценаҿы иоуз аԥышәа нарыцҵаны ҳара иаҳцылоит акыршықәсқәа рышьҭахь Маркиз де Поза иҳаҿсахьа аарԥшраҿы. Сгәы иаанагоит, Маркиз де Поза ихаҿсахьа («Дон Карлос» аҟнытә) Шь. Гыцба исценатә ԥсҭазаараҿы хадара злоу акоуп ҳәа. Аха арҭ ахаҿсахьақәа ирыбжьысит уадаҩралеи хҭыслеи иҭәыз арҿиаратә шықәсқәа.

Иуадаҩуп Аԥсуа театр актиорцәа хадақәа ируаӡәку Шь. Гыцба 25 шықәса рыҩныҵҟа иаԥиҵахьоу ахаҿсахьақәа зегьы рылацәажәара. Аха убарҭ рахьтә иҟоуп актиор ихаҭара шьақәӡыргылаз, ибаҩхатәра нагӡаны иаазырԥшыз, ирҿиаратә ҷыдарақәа алкааны иаҳзырбаз, ирҿиаратә мҩа қәҿиараны иҟаӡҵаз аролькәа. Убас еиԥш иҟоу иреиуоуп Р. Гамзатов иҩымҭа иалхны усҟан Ленинград аҭара далганы иааз арежиссиор, Д. Кәартаа иқәиргылаз идипломтә спектакль «Ашьха ҭыҧха» аҟны Гыцба иаԥиҵаз Осман ихаҿсахьа. Иԥшӡаз, апоезиа цәа зхаз, баҩхатәрала еибыҭаз ари аспектакль аҿы уаҩы ихамышҭыртә еиԥш даарԥшын Осман – аԥшӡареи ацқьареи магәшьхәала ирыграгылоз, ауаҩра аасҭа агыгшәыгра еиҳа иззааигәаз, ацәанырра зыцәтәымыз, ажәытәтәи аҵәынха-мынхақәа рыхьчара иазықәԥоз

атыпантәи ауаԥышьтаха. Араҟа Шь. Гыцба ахәапшыԥцәа ирымбацыз ибаԥхатәра аҿыдаракәак аирпшит. Даҽаџьара афырхатца игәамчи-илшареи, игәрагареи, ибзиабареи раарпшраҿы ихы иаирхәоз иныррара, итеитпш, хышьтыхрала ихымԥагашьа, ипластика – зегьы даҽа зтаарак азбара иазикит. Араҟа урт ихы иаирхәеит ауаԥра злам хамапагьарала еибарку ауаԥы хәымга исахьа аарпшраҿы. Ари ахаҿсахьа ацакы аилкаараҿы хадара зуаз акакәын Шь. Гыцба ифырхатца зыгәра газаны иихәоз ажәакәа: «Азәы дысхыччаанза, адунеи зегьы сара сахыччоит!» Ахымдырреи атацәреи ирхылтцуа абас еипштәи ахамапагьара уацәшәартә, угәаҿы аҵәымӷра ҟанатцартә еипш иааирпшуеит Шь. Гыцба. Иахьагьы исгәалашәоит актиор ифырхатца иахь исызцәыртцуаз агәагтә цәанырра, уи аԥны дыкәгыланы, азараҟьа цәакәа иҿытрышәшәаны, ауаԥытәыԥса зегьы дрыкәжьцәоушәа, тцаҟа ианиршәуаз.

«Ашьха тыпха» анаԥсгьы имаҷым арежиссиор Д. Кәартаа инапхгарала Шь. Гыцба иапитцаз ахаҿсахьакәа. Акыршыкәсатәи русеицура, шамахамзар алтшәа бзиа аиуан. Убас, қәҿиара дула икәыргылаз аспектакль «Мари-Октиабр» (Ж. Робер) аҿы атеатр философиатә хшыԥтцакыла иазнеиуеит аекстремалтә тагылазаашьаҿы ауаатәыԥса реизыҟазаашьа. Абри апсихологиатә спектакль аҿы Шь. Гыцба иааирпшит аспортсмен Бернарди ихаҿсахьа. Иара убас иазгәоутартә иҟоуп, актиор изгьы акратцанакуеит Р. Џьопуа идрамала икәыргылаз аспектакль «Ашьаҿакәа» рҟынтәи Абас ихаҿсахьа. Шыкәсқәак рышьтахь, Д. Кәартаа икәиргылаз ареволиуциатә драма «Аоптимисттә трагедиаҿы» Шь. Гыцба дыхәмарит Вожак ироль. Амчи-алшеи згымыз, аха доухала итацәыз анархист ихаҿсахьа дакәшәаны, агәрагара атацтаны иааирпшит актиор.

Шь. Гыцба Апсуа театр арепертуар аҿы ианакәзаалак рольла дмацьанамызт. Иныкәырпшшәа акәзаргьы хахәапшып. Атеатр аҿы аусура даналагаз рапхьатәи ашыкәсқәа рзы уи дыхәмаруан «Абзиабара иаша» (Тошик), «Ажәԥан казказ»(Мақсма), «Иҿыцны ишәтуеит» (Таҷ), «Ишьаартцәырахаз ачара» (Апхәысхәаԥ), «Ахәынтқар ҟьантаз» (Асолдат) убас итцегьы. Иахьатәи арепертуар аҿы – «Брисбентәи аемигрант» (Пикалиуга) «Зыхшыԥ зрыцхароу» (Фамусов), «Ахыкә» (Меженин), «Алым еипшхаз» (Мурат) убас итцегьы. Абас мацара итәуп актиор ирепертуар абарт ашыкәсқәа зегьы.

1962 шыкәсазы Апсны атеатртә пстазаараҿы хтыс дуны иҟалеит Апсуа театр арежиссиор Н. Ешба икәлыргылаз аспектакль «Ахәынтқар ҟьантаз.» Е. Шварц иԥымта иалхыз ари аспектакль ныхәа духеит атеатр абзиабаԥцәа зегьы рзы. Уиаахыс акыршыкәса штуагьы, уи аныхәа ацәанырра иахьагьы ргәаҿы иаанхеит усҟантәи ахәапшыԥцәа: ирхаштуам уи аспектакль иахылтцуаз алашареи, аччареи, ахәмарреи, аиумор тцари, абаԥхатәра ссири. Ныхәак ирзаԥызан уи аспектакль аҿы ихәмаруаз актиорцәагьы.

– «Ахәынтқар ҟьантаз» иахьагьы ианысгәалашәалак, гәышьтыхрак сызнартцысуеит. Уаҟа сара хԥык асолдатцәа сыруазәкын. Ихаццәыртцуаз амузыка абжьала, хара асцена хакәлаанза, ахәапшыԥцәа ирдыруан хашцәыртцуаз, анапеинҟьарагьы иалагон. Уи аспектакль

аҿы саныхәмаруаз уамашәа схы-сгәы алаҟахон, иаацьоушьартә сласны схы збон, ԥнытцкалатәи ахакәитра нагзаны исоуан...

«Ахәынтқар ҟьантаз» азбахә дшаҿу, актиор диасуеит арежиссиор Н. Ешба лырҿиаратә хатара алацәажәарахь. Урт аус еицырымуеижьтеи акыр штцуагьы игәоутоит заҟа гәыблыла, халалрала игәалаиршәо Шь. Гыцба атеатр аҿы еицырхыргаз ашыкәсқәа.

– Нелли Ражьден-ипха актиор уамашәа деилылкаауеит, уи актиор, иухәар ауазар, длыхьчоит. Рапхьа сара уиаҟара сгәалтомызт. Актиорцәа ҿарацәа рҟнытә еиха дзыкәгәыгуаз А. Ермолови Н. Камкиеи ракәын, аха маҷ-маҷ сеилылкаауан, спылшәон, нас сыгәра лгеит. Саргьы атеатр аҿы рапхьа даара исцәуадаԥын, адгьыл сытцзаауашәа збон зны-зынла. Аинститут аҿы сшәомызт, иаха схы сакәгәыгуан, Чехов иԥымтагьы сыхәмархьан, аха атеатр зынза даҽакын. Схы агәра згарц азы даара дсыцхрааит Нелли Ражьден-ипха. Рапхьа леилкаара сцәуадаԥын. Аха лара уамашәа ачхара змаз режиссиорын, актиор ицәуадаԥзар, тагылазаашьак аҿы авариантқәа рацәаны илыпшаауан, ахырхарта ултон. Нас-нас лареи сареи ибзианы хаилибакааит, лыспектаклькәа рҿы ахәмарра сзымариан.

Актиори арежиссиори ирыбжьаз аилибакаара ауп, сгәанала, изырҿиаз «Дон Карлос» аҿы Маркиз де Поза ихаҿсахьа. Апсуа театр азы ари аспектакль шьаҿа гәгәаны иҟалеит. Атеатр афырхатцара-романтикатә хырхарта иакәыршәаны избаз ари акәыргыламта ишьакәнаргәгәон, пхьаҟагьы иагон уи аганахьала атеатр аиааиракәа. Акьыпхьаҿы «Дон Карлос» инартбааны еилдыргахьеит. «Апшакәа зегьы ирзаарту» Маркиз де Поза ихаҿсахьа Шь. Гыцба гәылагьы, цәала-жьылагьы еиликааит – аидеиа лашакәеи ахакәитреи атцыхәтәанынза ирзыкәпо, зыпстазаарагьы иамеигзо – идикылеит уи афырхатца идунеи, аарпшрагьы илиршеит. Уацәымшәакәа иухәар ауеит аспектакль аҿы хадара зуа агәышьтыхратә, апстазаара ашьакәыргәгәаратә цәаныррақәа зхылтцуа Шь. Гыцба иапитцаз де Поза ихаҿсахьоуп хәа.

1972 шыкәсазы Апсуа театр агастрольқәа Киев ианымԥацысуаз, атеатр киевтәи ахәапшыԥцәа иднарбеит Л. Украинка лԥымтала икәыргылаз аспектакль «Абна ашәа» апремиера. Абраҟа Шь. Гыцба дыхәмаруан афырхатца хада Лукаш ироль. Ари ахаҿсахьа иатцоу алирикеи, поезиала ихырку афилософиатә тцаулареи

реиларсра иҿыцыз акакәын Шь. Гыцба ирҿиараҿы. Уи аӡбара изаанартит акыр ашәыга ҿыцқәа. Аха зегь раԥхьаӡа Шь. Гыцба иаарԥшуеит Лукаш иуаҩра, иуаҩытәыҩсатә ҟазшьа. Араҟа зегьы агәрагара рыҵан: ақыҭа ҷкәын, апоезиа ҳаракы аҟынӡа дхазгало раԥхьатәи ацәанырра цқьа, нас – уантәи дылбааганы абжьааԥнытәи ахынҭа-ҩынҭаратә ҳәынҵәа дылазыжьуа, ауаҩытәыҩсатә ԥсҭазаара.

– Даараӡа иуадаҩын ҳара ҳзы уи апремиера. Киевтәи ахәаԥшыҩцәа, шамахамзар, Л. Украинка лпоезиала иааӡоуп, уи ииашаҵәҟьаны дмилаҭтә поетуп. Иҳалшома поезиала иҩычоу аукраин жәлар рмилаҭтә доуҳа азааигәахара? Насгьы ҳара раԥхьаӡа акәны ҳаланагалеит Л. Украинка лпоезиатә ԥсабара. Апремиера ашьҭахь ҳагәаҕьра шбашамхаз агәра ҳгеит. Аспеқтакль гәыблыла ирыдыркылеит, асценаҟнытә ҳрышьҭуамызт, иҳадырныҳәалон. Ишырҳәоз ала, Лукаш ихаҿсахьа агәра ргеит.

Иҟалап, ас еиԥш иҟоу ашәымҭақәа ракәзар ақтиор иԥсҭазаара зегьы зызку – ахәаԥшыҩцәеи иареи анеилибакаауа, асценаҿы иԥсҭазаара дара ргәаҿынӡа ианнеиуа, уаҟа иҭацәу ҭыԥ хәыҷык аныҭнарҭәаауа.

1973 шықәсазы Аԥсуа театр аҟазара москваа иднарбон. Иҟалап, москватәи агастрольқәа раан Шь. Гыцба атеатр аҿы зегь реиҳа ихәмаруаз ақтиорцәа дыруаӡәкызар. Иҟаӡамызт, шамахамзар,спеқтакльк уи дахьымыхәмаруаз, арольқәагьы епизодтәқәамызт: Марыҭхәа («Ахра ашәа»), Лукаш («Абна ашәа»), де Поза («Дон Карлос»), Мезгир («Абна ҭыԥҳа»)...

Аха ас еиԥш аԥьа бара ақтиор еснагьтәи иҭагылазаашьоуп. Иаҳгәалаҳаршәап хыхь еиҿҳарԥшыз ашықәсқәа. Шь. Гыцба ишиԥхьаӡо ала, ақтиор ирҿиаратә ԥсҭазаара злаиршаҳаҭуа, ихы агәра злеиго, иҽызлашьақәирҕәҕәо асценаҿ иусуралоуп.

– Ианакәзаалакгьы ақтиор ихшыҩи ицәанырреи мацара акәымкәа, ицәеи-ижьи аусура иазырхианы имазароуп. Акраҵанакуеит асценаҿы ақтиор иныҟәашьа, адәахьтәи иҭеиҭԥш, ихымҩаԥгашьа. Апластика змам, зцәеи-зжьи ирықәиҭым ақтиор, хшыҩла егьа ибзианы еиликаауазаргьы, ахәаԥшҩы иҟынӡа ишахәҭоу еиԥш изнагом.

Шь. Гыцба уи аганахьала арҭ ашықәсқәа рыҩнытҵҟала иҟазара ишазирҳаз агәра угоит уи еиҳаракгьы арежиссиор В. Кове иареи русеицура алҵшәа уанахәаԥшуа – Фамусов, Пикалиуга, Меженин. Сгәанала, ҷыдала иазгәаҭатәуп аҵыхәтәантәи – Меженин ихаҿсахьа. Араҟа ақтиор еиҳаракгьы адәахьтәи аформа ахархәарала ибзиаӡаны иаарԥшуеит ари асолдаҭ иԥсихологиа, идунеи ҭшәа, хәыҷы-хәыҷла адәахьы ицәыригоит уи маӡа дҭызфаауа, дагьҭазырхо – ҳәаа змам, ҽынкылашьа ззыҟамҵо ашәара, аԥсра ацәшәара.

Излаздыруа ала, Шь. Гыцба арежиссиорцәа «ирнаало» ақтиоруп. «Анаалара» араҟа «аҳәатәхаҵара» аиҳа «аилибакаара» иазааигәоуп. Уи ирҿиаратә ԥсҭазаараҿы имаҷымкәа арежиссиорцәа аус рыциухьеит, шамахамзар, зегьы рҿгьы гәахәарала аус иуан.

– Сара еснагь арежиссиор иеилкаара сашьҭоуп. Уи дырҿиаҩы иашаҵәҟьазар аус ицура насыԥхоит. Иҟалоит ароль уқәымҿиар, аспеқтакльгьы ҽеимхакәа, уԥьабаа башахар, аха урҭ зегьы ухугоит атеатр гәыкала избо, згәы азыбылуа арҿиаҩи уареи аус анеицыжәуа. Убас акыршықәса аус рыцызуан Н. Ешбеи, Х. Ҵьопуеи, Д. Кәартааи, М. Мархолиеи уажәы – В. Кове. Арҭ арежиссиорцәа баҩхатәралагьы, ҟазшьалагьы, дунеихәаԥшышьалагьы ишеиԥшымгьы, сгәанала, рызегьы рҿиаҩцәоуп, аус рыцурагьы гәаҳәароуп. Аилибакаара иҟоу ирыцкуп. Насыԥуп арежиссиори ақтиори анеилибакаауа, ахәаԥшҩгьы урҭ рырҿиамҭа анеиликаауа.

Абар 25 шықәса ҵуеит Шь. Гыцба Аԥсуа театр асценаҿы дыхәмаруеижьҭеи. Заҟа ԥсҭазаара ихигахьоузеи, заҟантә абзиабара дамҽеханакхьоузеи, заҟантәгьы дыԥсхьоузеи, дбылхьоузеи уи арҭ ашықәсқәа рыҩнытҵҟала. Ҳәарада, иҟан аиҵахарақәагьы, аха иҟан аиааирақәа – урҭ еиҳауп. Иҟоуп ахьӡ-аԥша, аиҳабыратә ҳамҭақәагьы акымкәа-ҩбамкәа. Аха, иара иҳәашьала, урольқәа зегьы иреиҕьушьозеи ҳәа уиазҵаауазар, исмыхәмарыц, исоураны иҟоу ҳәа аҭак ҟаиҵоит. Избанзар, ақтиор дырҿиаҩуп, уи бзиа ибоит аартра ҿыцқәа-иарбан роль ҿыцзаалакгьы зегь раԥхьа уи аартроуп.

Зынӡа иҭынчым абри ҳдунеиаҿы, ирацәоуп абаҩхатәра змоу ақтиор ахәаԥшыҩцәа иреиҳәаша ргәаҟынӡа инеигаша, урҭ дара-дара реилибакаара дахьацхрааша. Ақтиор Шь. Гыцба уи еснагь дазыхиоуп.

1986
№ 6

«АУС ДУҚӘА ҲАԤХЬАҞА ИШЬҬОУП...»

(Аԥсны акультура аминистр Ельвира Арсалиа лыҿцәажәара)

Ельвира Анатоли-иԥҳа Арсалиа – диит 1978 шықәсазы.

2000 шықәсазы далгеит Москватәи академиа абзазареи амаҵзурақәеи русхк иатәу Уфатәи атехнологиатә сервис аинститут, адизаин афакультет.

2001–2014 шықәсқәа рзы Аԥсны асахьаҭыхыҩцәа реидгыла Ацәыргақәҵатә зал хада директорс даман.

Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет асахьаҭыхратә ҟазара акафедраҿы ддоцентуп.

Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат.

Аԥсны асахьаҭыхыҩцәа реидгылеи Урыстәылатәи адизаинерцәа реидгылеи рлахәыла.

2014 шықәса инаркны Аԥсны акультура аминистрс дыҟоуп.

Дҭаацәароуп, ҩыцьа ахшара дрануп.

Аԥсуа цәаматәа иазкны хаҭалатәи ацәыргақәҵақәа мҩаԥылгахьеит Аԥсны еиԥш, Нхыҵ-Кавказ, Урыстәыла, Ҭырқәтәыла, Германиа, Франциа уҳәа. Авторс дрымоуп Аԥснытәи аҳәынҭқарратә телерадиоеилахәыра аҟазара иазку ателехәаԥшратә проектқәа.

Лусумҭақәа ыҟоуп Аԥсны аҳәынҭқарратә амилаҭтә цәыргақәҵатә галереиеи, Аԥсны аҳәынҭқарратә музеи, Урыстәылеи, ахара аҳәаанырцәтәи атәылақәеи рҟны – ахатәы коллекциақәа рҿы.

– *Ельвира Анатоли-иԥҳа, Аԥсны акультура аминистрраҿы иҟалеит аструктуратә еиҭакрақәа, ишԥаныԥшуеи уи шәара шәусура?*

– Иаххысыз 2014-тәи ашықәс октиабр мзазы Аԥсны акультура аминистрра иадырҵеит аҭоурых-культуратә ҭынхақәа рыхьчара аусбарҭа. Ари иамҽханакуа рацәоуп: аҭоурых-культуратә баҟақәа рҭагылазаашьа, урҭ рыхьчара, рхылаԥшра уҳәа. Ииашоуп, еидырҵеит, аха аҭагылазаашьа убас иҟоуп, шықәсык иалагӡаны иахәаԥшуеит ҳусеицура алҵшәа шыҟало. Аҭоурых-культуратә ҭынхақәа рыхьчара аусбарҭа иаци иахьеи ракәым аусура ианалагаз, акыр ҵуеит. Аха аҭагылазаашьа даара иуадаҩуп. Иахьа иҟоуп хыԥхьаӡара рацәала ашәарҭара иҭагылоу абаҟақәа. Урҭ аԥаспортизациа рзура, иаку ареестр ахь аҭагаларазы аусурақәа цоит. Аха иалкааны абаҟақәа реиҭашьақәыргылара – даара зыхә ҳараку проектуп. Аха егьа ус акәзаргы, ҳбаҟақәа ианаамҭоу ацхыраара анраҳамҭа, ахылаԥшра анрыгха, уаҵәы ихьшәахар алшоит. Аамҭа шьҭахьҟа иаҳзырхынҳәӡом. Убри аҟынтә, ҳгәы иаанагоит, хара имгакәа ҩба-хԥа баҟа реиҭашьақәыргылара ҳалшап ҳәа. Ари ахырхарҭа хылаԥшра азиуеит схаҭыԥуаҩ Баҭал Самсон-иԥа Кобахиа. Иҟоуп акыр шықәса аџьабаа збахьоу аспециалистцәа, иҟоуп аҿар. Иахьа рхы-рыԥсы адҵа ари аус иазаапсоит. Сгәы иаанагоит, урҭ русура ҳкультуратә ҭагылазаашьа акыр ианыԥшып ҳәа.

– *Ҳтәыла акультуратә ԥсҭазаараҿы иҟоума апроблемақәа?*

– Иааидкыланы иугозар, ҳкультуратә ԥсҭазаараҿы апроблемақәа еснагь иҟан, уаҵәгьы иҟалар алшоит. Аҳәынҭқарра азнеишьоуп ҳкультураҿы алҵшәақәа ҟазҵо. Ааигәа иҟаҳҵеит ҳҳәынҭқарра акультура аконцепциа ҿыц аӡыргара. Халшарақәа еиҳарак изыдҳәалоу афинанстә зҵаара ауп. Иҟоуп аиҭашьақәыргылара зҭаху акультуратә хәыштаарақәа. Ҳколлективқәа ракәзар, изыхәҭоу ахыбрақәа рымаӡам... Акультураҿы иаҭанакуа рацәоуп акино азҵаара. Уи аҟазарақәа зегьы рааста акыр зылшо акәны иҟоуп иахьатәи аамҭазы. Акино аполитика ду аҭоуп. Адунеи аҟны иарала ажәларқәа рҳәынҭқарра аидеологиа ӡырыргоит, ркультура ддырбоит, рҭоурых еиҭарҳәоит. Ҳаргьы абри ахырхарҭала ҳусура шьақәҳаргылароуп аԥхьаҟа. Ирҿиатәуп аԥсуа кино.

– *Ишԥашьақәгылоу Урыстәылеи шәареи шәусеицура? Иарбан еимадарақәоу ишәымоу?*

– Ишыжәдыруа еиԥш, 2008 шықәса раахыс Урыстәылеи Аԥсни ркультура аминистррақәа лыҵшәабзиала аус еицыруеит. Быжьшықәса ирықәуп акультуратә сезонқәа ҳәа изышьҭоу

еицымҩаҧаҳгоижьҭеи. Урыстәылантәи арахь иаауеит артистцәа, ашәаҳәаҩцәа, асахьаҭыхыҩцәа уҳәа. Убас Аҧснынтәи уахь ицоит. Агәра ганы ҳаҟоуп арҭ атрадициақәа иҭцегьы ишрыцҭахо.

– Ааигәа рхыбрақәа еиҭашьақәыргыланы ҿыцла русура хацдыркит ҳара ҳтеатрқәа. Ишҧаныҧшуеи ари ахҭыс акультуратә ҧсҭазаараҿы?

– Ҳтеатрқәа рхыбрақәа еиҭашьақәыргыланы ҿыцла аусура алагара – ари ҳкультуратә ҧсҭазаараҿы акрызҵазкуа хҭысуп, гәырӷьара дууп. Избанзар, еснагь атеатр ала акәын, ахәҭакахьала, аҳәынҭқарра аидеологиа шымҩаҧыргоз, ажәлар ишрыладырҵәоз. Иахьа, анцәа иҵьшьаны, ҳтеатрқәа русура еиҭахацдыркит. Дара ирымоуп рхатәы планқәа. Иҟаларан иҟоуп ақәыргыламҭа ҿыцқәа, апремиерақәа. Иаахтны ишәасҳәоит, иҟоуп аҿар рахьтә, ашколхәыҷқәа уҳәа атеатр рымбаӡакәа изызҳаз. Абри азҵаара аганахьала аҭарадырреи, аспорти, аҿартә политикеи рзы аминистр Адгәыр Паата-иҧа Какобеи сареи ҳаицәажәахьеит, аҧхьаҟа ашколхәыҷқәа аамҭа-аамҭала, еиҿкаарыла атеатр ахь рнагара формас иаҳҭаша аганахьала. Ҳара ҳхықәкы хада – атеатр ахь дырхынҳәтәуп ахәаҧшҩы.

– Акультура аганахьала акадрқәа рызҵаара зеиҧшроузеи?

– Акадрқәа рганахьала акультураҿы хьысҳарақәак ыҟазаргьы, хар ҳамаӡам. Иахьа Урыстәыла ақалақьқәа рҿы аҵара рҵоит ҳара ҳҿар. Иаҳҳәап, Москвеи Санкт-Петербурги рҿы актиортә ҟазара рҵоит ҳара ҳтәылауаа. Сгәы иаанагоит, урҭ рҵара иалганы ианыхынҳәлак, доусы изыхәҭоу рҭыҧқәа ааныркылап ҳәа.

– Изеиҧшроузеи ҳансамбльқәа рҭагылазаашьа?

– Ҳара ҳансамбльқәа еснагь аҳәҿиара дуқәа рыман, ирымоуп иахьагьы. Аҳәаанырцә аума, араҟа, атәыла аҩныҵҟа аума, еснагь ахәаҧшцәа дыршанхоит. Урҭ иреиуоуп, иаҳҳәап, Аҳәынҭқарратә жәлар рыкәашареи рышәаҳәареи рансамбль, «Шьараҭын», «Кавказ» уҳәа, убас егьырҭ ҳарҿиаратә коллективқәагьы. Сынтәа «Шьараҭын» азы иубилеитә шықәсуп. Убри аганахьалагьы ҳтәылаҿы аусмҩаҧгатәқәа азгәаҭоуп. Аҭагылазаашьа зегь рыла ибзиоуп ҳәа ҳзымҳәозаргьы, ирыгу-ирыбзоу аадыруеит. Аҳәынҭқарра аганахьалагьы иахьынӡалшо ацхыраара рымоуп. Апроблемақәа шҧаҟам! Иҟоуп. Аха ихадароу, урҭ русура алҵшәоуп. Иахьа алҵшәа бзиақәа ҳамоуп.

– Ҳтәыла араионқәа рҟны иҟоу акультуратә хәыштаарақәа ахылаҧшра абанӡарымоу? Иҟаҵатәузеи уаҟа акультура иҵегьы ашьҭыхразы, арҿиаразы?

– Ааигәа, араионқәа рҟны иҟоу акультура аҟәшақәа реиҳабацәеи ҳареи аминистрраҿы аицәажәара ҳаман. Ҳагәҭаккәа рацәоуп. Зегь раҧхьаӡагьы ацхыраара зҭаху ракәны иҟоуп ҳраионқәа рҟны акультуратә хәыштаарақәа. Имҩаҧугаша аусқәа маҷӡам: асахьаҭыхыҩцәа рҵәыргақәҵақәа реиҿкаара, аконцертқәа рымҩаҧгара, ҳартистцәа рықәгыларақәа уҳәа. Насгьы иҟоуп аинтернет ахархәарала акультуратә программа. Еиҳаракгьы ари аҧышәа рхы иадырхәоит Урыстәыла. Иҟалоит ҳақалақьқәа рҟны еиҿкаазар акультуратә программа атранслиациа. Уи иаднаҧхьалоит ақыҭақәагьы. Ажәакала, ҳраионқәеи ҳқыҭақәеи рганахьала акультуратә ҧсҭазаара арҿиара узлалагаша ашьаҿақәа рацәоуп.

– Иарбан усмҩаҧгатәқәоу 2015 шықәсазы иазгәаҭаны ишәымоу?

– Иазгәаҭаны иҳамоу аусмҩаҧгатәқәа маҷым. Аха рызбахә ҳҳәап акык-ҩбак ихадароу. Ааигәа иҳаман акультуратә программа – астратегиатә ҿиара аплан аӡыргара. Ҳгәы иҭоуп жәларбжьаратәи акультуратә форум амҩаҧгара. Уи иадыцхьалахоит акультура ганрацәалатәи ахырхартақәа – атеатр, асахьаҭыхыҩцәа, акультуратә ҭынха ахьчара, жәлар рырҿиара аколлективқәа уҳәа убас егьырҭгьы. Араҟа иҟалоит аҳәаанырцәтәи аҟазацәа. Уи аҧышәа еимадара иацҳраауеит. Уаҵәтәи ҳҿеиҧш азы ахырхартақәа алкаахоит. Ари аус ишахәҭоу еиҧш, еиҿкаарыла иаҳзымҩаҧгар, атрадициа иацҵахоит, есышықәсагьы имҩаҧаагалоит. Ҳрызхәыцуеит акультуреи аҟазареи рганахьала еиуеиҧшым арҵаратә проектқәа рымҩаҧгара. Иааркьаҿны иуҳәозар, абарҭ ауснагӡатәқәа роуп иазгәаҭаны иҳамоу. Егьыс, ҳтәыла абжьаапнытәи акультуратә усура шымҩаҧысыц имҩаҧыслоит. Аус дуқәа ҳаҧхьа ишьҭоуп, ихадароу урҭ аҧсҭазаараҿы ралартцәара амҩақәа рыҧшаароуп.

– Аҵыхәтәаны иҳашәҳәарц ҳҭахуп. Иахьа аҳәынҭқарраҿы амаҵураҭыҧ шәахагылоуп. Ишҧаныҧшуеи уи хаҭалатәи Шәара шәзанааҭ, шәҟазара?

– Иахьа сыгәра ганы снапы ианырҵаз аус даара аҭакҧхықәра сыднаҵоит. Убри аҟынтә, саамҭа зегьы иара иазкуп. Аха аҳәынҭқарраҿы амаҵураҭыҧ аамҭалатәуп, аҟазара – наӡаӡа иаанхоит. Акультура аминистрраҿы сара саҧхьагьы аус зуаз ауаа ыҟамзи. Уи ма дактиорын, мамзаргьы дмузыкантын, мамзаргьы дҟазараҭҵааҩын, дсахьаҭыхҩын зҳәаз иеиҧш. Урҭ рҟазара кармыжьӡеит. Русуракәа анаанрыжь, доусы рҟазаракәа рахь ихынҳәит. Убри аҟнытә, саргьы аҟазара аансыжьӡом. Сынтәа схатәы проектгьы ӡырызгараны сыҟоуп. Уи иахьеи-уахеи сгәы иҭоуп. Аҟазара – сара исыҧсҭазаароуп.

Аиҿцәажәара аниҿеит
Алхас ЧХАМАЛИА

2015
№ 1

АԤСНЫТӘИ АҲӘЫНТҞАРРА ЗҼЕАԤСАЗТӘЫЗ ЖӘЛАР РАШӘАҲӘАРЕИ РЫКӘАШАРЕИ РАНСАМБЛЬ – 85

Валери ҶОЛАРИА

АМИЛАҬТӘ РҾИАРА ЕИХАЗҲАУА

Аԥсуа жәлар рыпрофессионалтә коллектив Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә зҼеаԥсазтәыз жәлар рашәаҳәареи рыкәашареи рансамбль сынтәа иахыҵит 85 шықәса. Ареспубликатә рыцхә азгәаҭан ааигәа Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә филармониа аконцерттә зал аҿы. Араҟа еизеит азал иазымкуа аҟазара абзиабаҩцәа. 1931 шықәса рзы Аԥсны иреиӷьыз ашәаҳәаратә хортә коллективқәа рбазала еиҿкаан аетнографиатә хор. Раԥхьатәи напхгаҩыс дахаргылан аԥсуа қыҭа Гәыԥ иалҵыз ашәаҳәаратә жанр азҟаза шьахә Платон Панцулаиа. Ари аколлектив арепертуар рбеиахеит иреиӷьӡоу жәлар рашәақәеи рыкәашарақәеи рыла. Уи аамышьҭахьтәи зеиӷьыҟам аколлектив ақәҿиарақәа ртәы алацәажәара салагаӡом. Избан акәзар, уи атәы изныкымкәа иалацәажәахьеит адунеитәи амассатә хархәагақәа рҿы. Аколлектив аҿы апрофессионалтә ҟазара иазҳаит. Еиуеиԥшым аамҭақәа рзы ари арҿиаратә коллектив напхгаҩцәас иаман еицырдыруа жәлартә ҟазара аҟазацәа, иаагозар, Иван Лакрба, Алықьса Чычба, Ражден Гәымба, Харитон Ахба, Баграт Багаҭелиа, Едуард Бебиа, Гиви Чахава, Владимир Кәарҷиа, Фазылбеи Ҟәыруа ухәа убас иҵегьы.

Иахьа ансамбль аизырҳара аамҭа иҭоуп, адунеи аҿы еицырдыруа иҟалеит. Ибзоуроу рацәоуп убри аганахьала иахьа уи напхгара азызуа, абаҩхатәра ду злоу, Аҳәынҭқарратә премиа алауреат Уасил Михаил-иԥа Царгәыш. Уи инапхгарала аколлектив адунеи аконтинентқәа зегьы ирхысит уҳәар ауеит. Урҭ реиқәыԥхьаӡара ҳалагом. Аколлектив иахьықәгылозаалакгьы еиуеиԥшым амилаҭқәа ирзынарыгӡон аԥсуа милаҭтә ашәаҳәаратә-хореографиатә ҟазара. Уи даараӡа апрофессионал цәа ҳаракы рныԥшуан, ирныԥшуеит иахьагьы.

Сара, ари аԥәаҳәақәа зыҩуа сакәзар, рҿиаҩык иаҳасабала аколлектив сацны сахьымцац атәылақәа шамахамзар иҟаӡам.

Уи адагьы снапы ианын аԥсуа массатә информациа ахархәагақәа рзы аматериалқәа реизгара, амассатәгастрольтә очеркқәа рыҩра.

Убри аганахьала аҟазараҭҭааҩы, акыр шықәса Аԥсны акультура аминистрра иахагылаз Алықьса Аргәын дызхьымӡоз аусқәа сара снапы ианырҵон. Аиашазы, уи иҿыстцааз рацәоуп. ЗҼыгҳара уамак идумыз ашәҟәқәеи, арҿиаратә портретқәеи, шамахамзар зегьы аԥхьажәа рзиҩуан. Исабжьигақәоз рацәан. Акыԥхь аҿы акыр сылшазар, иара ибзоуроу рацәоуп ҳәа сҳәар сылшоит.

«Сара Тышаду сҭыҵит, уара – Патрахәыҵа. Ҳаигәылацәами, еибаҭаху ҳауми, ҳаицхыраароуп», – ҳәа дсыхлафаауа лассы-лассы исаиҳәалон.

Исгәаласыршәарц сҭахуп ҳарҿиаратә коллектив ибзианы издыруаз, иазҼлымҳаз, РСФСР-и, Молдавтәи ССР-и, Бурииатиатәи АССР-и рҿы аҟазара зҼеаԥсазтәхьаз аусзуҩ ду Игор Моисеев напхгаҩыс дызмаз СССР жәлар рыкәашаратә академиатә Аҳәынҭқарратә ансамбль аҿы акырааамҭа асасхьаркыратә напхгаҩыс иҟаз, убас Кавказ ашьхаруаа жәларқәа рҳәынҭқарратә ансамбльқәа зегьы рҿы зҵьабаа дуу Иосиф Слуцкер, аԥсуа газеҭ азы саниҿцәажәоз исеиҳәаз ажәақәа: «Ашәеи акәашареи жәларык ишырҿыхәҳәагоу, ишрыԥсҭазаароу еилкааны аԥсуа коллектив даҽеакы иузадымкыло иара ахаҿы амоуп. Уи сара изныкымкәа избахьеит. Насгьы ара еиҳарак изласгәаԥхо, уи иамоуп гәыла-ԥсыла ирԥхоу иара ахатәы знеишьа. Уи иашьҭаӡам иара иатәышьҭрам акы. Ифольклортә коллективуп ҳәа иԥхьаӡоу коллективқәак реиԥш русԥшьа рхашҭны даҽеакы иахнаԥааӡом, ашәаҿгьы, амаҭәақәа рҿгьы…».

Абри ала зегьы ҳәоуп ҳәа иԥхьаӡатәуп.

2017
№ 1

Амиран АДЛЕИБА

АУАҨЫ ЛАША – АУАҨЫ ААМСҬАШӘА

(В. К. Лакрба игәалашәара)

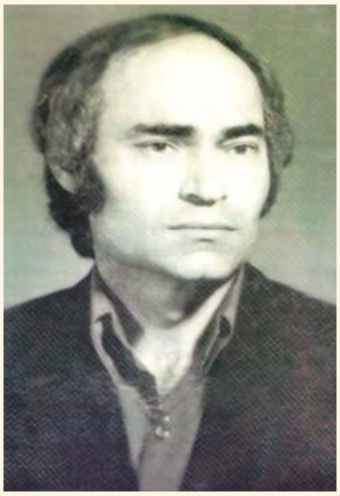

Иҧсы ҭаны дҳалагылазҭгьы В. К. Лакрба, сынтәа 70 шықәса ихыҵуан. Диит 1943 ш. рзы Ҟәланырхәа ақыҭа, Гәдоуҭа араион. Аҧсуа жәлар рыхдырраҿы, рморалтә-етикатә культураҿы, аҧсуара ныҟәызго ауаҩы аамсҭашәа ҳәа изырҳәоит. Аҧсуа иҧсҭазаараҿы аламыс ныҟәызго иоуп пату зқәу. Псабарала абаҩхатәра злаз Витали иаб Кәыҷа Лакрба Аҧсны еиҵырдыруаз аҧсуа хаҵан, ахшыҩ ҷыда змаз ҟазан, ауаҩраҿы, анапҟазараҿы, ажәабжьҳәараҿы, аҩра, анҵара уҳәа ишьҭихуаз рацәан, илша аҭак ҷыда амоуп аҧсуа культураҿы. Уи анаҩсан, ихатәҩыза Аии-ҧҳа Адушьеи иареи хәҩык ахшара рхылҵит, аҵара ддырҵеит, ихьӡырҳәаган ажәлар ирыладыргылеит.

1963 ш. азы Аҟәатәи асахьаҭыхратә студиаҿы аҵара иҵон Витали Лакрба.

1965 ш. азы дҭалоит Қарҭтәи Асахьаҭыхратә Академиа, акерамикатә факультет. Карандашьла асахьаҭыхраҿы акафедра аиҳабыс дыҟан С. Қобулаӡе. Ҳәарада, иҿиҵааз рацәоуп. Иара убас, аҿыханҵаҿы Шухаев, К. Махараӡе, З. Нижараӡе уҳәа арҿиаратә процесс иазыҳаҭҳаҭҵоз, агьама змаз арҵаҩцәа, иналукаашаз асахьаҭыхыҩцәа дырзааигәан, ҳәарада, Витали агәацҧыҳәара иоуан, иҧышәа иазирҳауан.

Академиаҿы аҵара иҵонаҭы практикалагьы теориалагьы дшьақәгылахьан, зхатә хәыцшьа змаз, ихьыҧшым сахьаҭыхҩык иаҳасабала.

Академиатә ҵаратә система аҳәаа иҭаӡомызт хыхь зыӡбахә схәаз асахьаҭыхыҩцәа-арҵаҩцәа, урҭ аҟыбаҩ ду злаз ҟазацәан, рылаҧшҳәаа ҭбаан, еидырхәыцлоз рацәан. Рпалитра ҩычан цшшәы рацәала, амцабз ахылҵуан. Даргьы ҷкәынцәан, аҽаартра – ҟазшьа ҷыданы ирыман.

Зыҿҵаа бзиаз асахьаҭыхыҩцәа рыгәҭаны Витали иман алшара ахатәымҩа алхразы. Дызҿыз зегьы ирҷыдан аҽынкылара, аамсҭашәара рныҧшуеит ирҿиамҭақәа, насгьы амаҭәар аҩнытҟа дагәылаҧшны, иҭҵааны акәын дшазнеиуаз. Иара идоуҳа, ифизиологиатә конституциа инаҭон алшара амаҭәар инарҵауланы азхәыцра, еизакны абара адуи ахәыҷи реизыҟазаашьа, адинамикатәи астатикатәи геометриатә формақәа реиҿыбаара. Иласуи, ихьанҭоуи, ақәыгәҕәара змоуи, зхы иаҳа иақәиҭуи аформақәа рфункциақәа, сахьаркырала адыргахь риагара уҳәа.

Ажәакала, Витали ирҿиаратә процесс ахәыцра ҵаулеи аестетикатә гьама бзиеи ргәылаҵәахуп, иазыҟаҵам ахәаҧшҩы, ҳәарада, инагӡаны изеилымкаар гәыбҕан имаӡам, асимфониа иаҳа иазааигәоуп. Академиа даналга ашьҭахь, 1970 ш. азы аусура далагоит рҵаҩыс Аҟәатәи асахьаҭыхратә ҵараиурҭаҿы.

Аскульптуратә ҟәшаҿы рҵаҩы хадас дыҟан, ҧшьышықәса аҵара ҳирҵон. Жәаҩык аҷкәынцәа ҳаҟан акурс аҿы. Сазааҭгыларц сҭахуп ирҵаҩратә усушьа амаӡақәа.

Ҭеиҭыҧшла дуаҩы ҳаракын, ихиҿы еизыхәхәан, илахь ҳаракын, акырӡа иааигны, ихахәы алаҳәахӡеиҧш еиқәаҵәан, ишшәырӡа иҟан ашьыҵәрақәа, еиҿкааны иҽеилеиҳәон, еснагь деинаалан, мацкьашьацкьа ихы дацклаҧшуан, ажәакала даамысҭашәан. Иҵаҩцәеи иареи рыбжьара апатуеиқәҵареи, уимоу, агәеизыбылреи рыбжьан, аицәыҧхашьара ацны. Дҿырҧшыган зегь рыла, дааӡаҩын, иқәлацәа «князь» ҳәа иарҳәон. Убри аамҭаз, милаҭла еилаз аҵаҩцәа ҳазегьы илаҳҭоз дмаҷын, идеалс дҳаман. Дҳалагыланы карандашьла дҳацҭыхуан, анышәаҧшьаҿгьы убас, асахьақәа (аилиустрациақәа) ҳирбон, рҵакы ҳзеиҭеиҳәон, агьама ҳалаиааӡон.

Египеттәи аҟазара инаркны Генри Мур иҟынӡа лабҿаба адырраҭара ҳаиҭон, ахәыцшьа ҳирҭон. Аҟазара абзиабара ҳалаиааӡон, ауаҩра ҳазикуан. Аҧсны аҭоурых ҳазхьеирҧшуан, ҳазусҭцәоу ҳаилиркаауан, ҳашьақәгылара дацклаҧшуан.

Иуҳәар алшоит, 1970–1974 шш. В. Лакрба рҵаҩык иаҳасабала имиссиа наигӡеит ҳәа. Уи нахыс иҧсҭазаараҿы, иҟазараҿы иҵәырҵит даҽа етапк. Ирҿиаратә усура иаҳа аҽаргәгәон. Атетр аҿы аусура иалагеит Ҵәыџьба Сергеигьы иаргьы, Котлиаров иааигәара иҟан цыҭраамҭак. Витали карандашьла асахьаҭыхраҿы ахәыц еиҟәиршәон, сгәанала, ицназго аналитик аҧсуа сахьаҭыхра аҭоурых даздырӡом, А. К. Чачба инаҩсан. Ҳәарада, асахьҭыхратә школ рҕәҕәатәын, доусы ржанрқәа, стильла рхырхарҭақәа хазын, асахьа знапаҿы иааганы зхатә школ ҟазҵаз В. Лакрба иоуп ҳәа ҳҳәар ҳалшоит. Иахьа ҳҵараиурҭа уасхырс, доуҳас, практикатә ҧышәагас иамоу В. Лакрба илихыз ихырхарҭа ауп. Иара аҕьырак зҿигаз, ҳәарас иаҭахузеи, иҳараку аренессанс иагәыцәу Леонарди, Микеланџьелои, Рафаели роуп. Игәылҭәааау амаҭәар аҵакы. Аҳауеи амаҭәари реизыҟазаашьа, алашара амч, аиныҷҷалара ҳасаб азура, амаҭәарқәа реинырра, реиҿагылара, архитектоникатә ритм уҳәа. Асахьаркыра абзиабара ҩнытҟала иныҟәызымго иага методика бзиа идугаларгьы изеилкааӡом, зегь ирыцку агәаҳәареи, ахшыҩ ҵарреи, агьама бзиеи имамзар. Ииашаны ихәыцуа, насгьы абара зылшо, иахьынтәаауа ашьаҭа ҳасаб азиуеит, аҿиашьа, аизҳашьа аеволиуциа дацклаҧшуеит. Убри

аҟара иҿцаа бзиан, изнагашьа маншәалан. Хышықәса рыла адунеитә сахьаҭыхратә ҟазара агәыбылра ҳиркит, аилкаарагь ҳаиҭеит. Сара сгәанала Витали игәамч-илша зегьы инапкымҭақәа иргәылаитцон, итцаӷцәа ириҭон. Убри иахашәалоз маҷк ипсы алаишьон, аҧсҭазаара аҟыбаӡыба далагылан зегь реипш, дыҭцнашәааууан, ипсабаратә баӷхатәра цнашәон.

Аҟазара ду амӷа иқәыз асахьаҭыхӷы ишьҭихыз ахырхарҭа иаха иуадаӷын асиужеттә тематика, апафос дахынҳаломызт.

Ӷнытцҟатә доуҳан, хыпшааран, хпышәаран дызҿыз.

Абри аӷыза азнеишьа, аконцепциа аҧсуа сахьаҭыхратә культура иалазгалаз, зыпсҭазаара зегьы аҟәызтаз В. Лакрба иоуп. Аҭакпхыҟәра здитцазгьы иииааӡаз итцаӷцәа ҽеишәа ҳазхәыцны, цхьаҟа иҳазгар иуаӷран, иҳаҟын.

В. Лакрба пату изаҟәмызт аҳӡыргара, арҿиаратә процесс аинтимтә ҟазшьа амоуп ҳәа ипхьаӡон. Ажәакала, ирҿиаратә усура аналитикатә-ҭтцааратә, ашьклапшратә метод ала имӷапсысуан. Иуҳәар имыцхәӡам дырҿиаӷын, дфилософын ҳәа. Даныҷкәыназ афилософиатә литература даҧхьон. Аристотель, Платон, Гегель, Ницше, Шопенгауер, Фреид, Бердиаев, Плеханов уҳәа, хыхь-хыхьла акәзаргьы, рдоуҳа иныруан. Иара убас Леонардо итрактатқәа, Бодлер, Аполлинер, Стендаль уҳәа, иуҳәар ауеит дырккаӷын, насгьы артцаӷратәи арҿиаратәи процесс аҿы дапшьгаӷын, даҧхьагылаӷын ҳәа. Ари зысҳәо изыргаразы акәӡам, зегьы ҳдыруеит ҳәа зхы зжьо ирдыруазароуп, азҟьышықәсаҟәа рапхьа хәыц-хәыц зегьы штҭыртцаахьаз, иҭыртцаахьаз атцабырг ҳдыруазарц ҳуалуп.

Ишысҳәахьо еипш, асахьаҭыхӷы ду зегь рапхьаӡа иргыланы акарандашьаҿы ауп ихы ахьцишәо, дахьыпшааауа. Убри анаӷсан, аҧшшәы апластика дшазыҟаз маҷк ҳалацәажәап. Араҟагьы иара ихатә концепциа шьаҟәгылахьан, еигәыцхәу аҧшшәҟәа рыла ишьаҟәиргылон аформат, нас иаха ихьшәашәо ашәыгала алкаа ҟаитцон ирҿиамҭа анхиркәшоз. Насгьы иара дызласкульпторыз ала иаха ихадоу аматәар аидкылара изымариан, аформа ду аҿы амаҷҟәа рҭыц дырбара, рхеибарҭәаара алыршараз.

Витали акырааамҭа ашәыга икын, еиҳарак иҩәҩамҭаҿы, аҧхәыс лцәа аҧшӡара, лыпластика дазышәаҳәон, иҟәитцон-иҟәихуан, акыр аҵьа адибалахьан аҧшӡара атема, апластикатә бызшәала арҿиара. Уи иҷыдоу аформат аҿы ишьҭа нижьит, еиҟәхаз ирҿиамҭаҟәа рхыпхьаӡара зынӡа ишмаҷугьы. Насгьы иҵьоушьаша, ихатәӷыза Зоиа Шармаҭ лхаҿсахьа аус адиулон гәык-псыкала, лпортрет иӷуеит ҟәҿиарала, уигьы еиҟәымхагәышьеит (иаанхеит афотосахьа). Зоиа лхаҭгәынаҿы икыдуп инапала иҟаитцаз аборелиеф. Иҟәҿиаз иреиуоуп, хымпада еизадоуп, ихарҭәааауп, итцаулоу хаҿсахьоуп. Аскульптураҿы иаха иҽеишәон, иаамҭа рацәаны иаҟәирӡуан. Аскульптура прозоуп, ҟәра дула аматц улатәуп иҳәон. Аха иабаидыруаз аҟәра ду шнимтцуаз. Еиҳарак апортреҭ ажанр аус адиулон, иагьиҟәҿион, аҧсы ахаитцон.

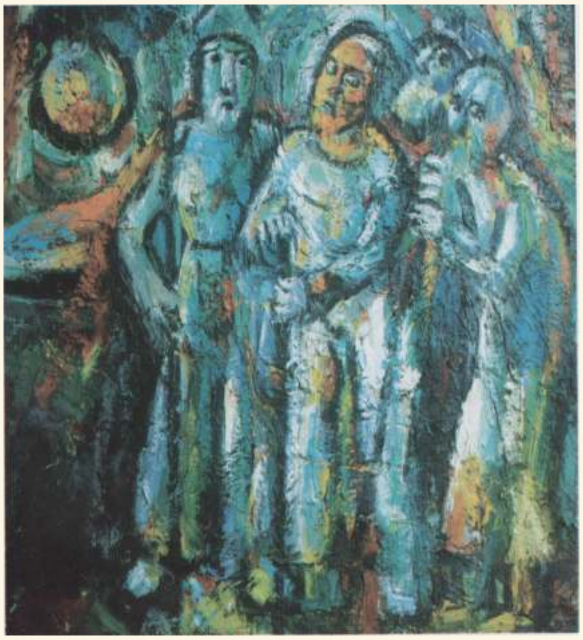

Апортреҭ аӷнытцҟатәи агәыцә аҭагылазаашьа, адинамика, ма астатика ганрацәалатәи азхәыцра, аклассификациа азура, афактура, ахатә стиль. Абриаҟара агәаҳәареи агәамчи абантәааигоз угәахәрын, рыцҳарас иҟалаз, ибаӷхатәра рацәак пату аҟәтцаны иҽеидикылацәомызт. Деидызкылоз, иара имӷапигоз аусаҿы аконкурентцәа, аналитикцәа маҷӡан, харантә ихы ибарҭамзар ҟаларын. Насгьы дыззыпшӡамыз ачымазара изцәыртцит иаалырҟьаны, агәра игаӡомызт. 59 ш. дшыртагылаз идунеи ипсахит.

Аҟаза иаша иакәзаргьы, убригьы дыблыр алшоит, дзыжәлада, дызмилаҭда ҳәа итцааӡом, абаӷхатәра дахылтцшьтразар, дызхымсуа иҿахәы инарҳәоит.

Ажәакала, ажәлар дыҟәдыргылоит рҿахәҳәаӷыс. Уи аҧсабаратә диалектика аӡәгьы изацымхӡац, хытҳәаалагьы изацымтцаӡац. Уи Анцәа итәуп, ажәлар ирусуп. Аҳәынтҟаргьы ажәлар роуп дыҟәзыргыло, дзыпсахуагьы. Абри зегьы зхысҳәааауа, аҧсуа сахьаҭыхратә культураҿы ҳсахьаҭыхыӷцәа зегь реидара иатцан, иатцоуп иахьагьы, ирылшаз шьарда ирацәоуп, ирылымшаз ауп хьаас ирымоу, ҳазхыҽхәаша маҷӡам. Аха ҳабла иабо атцкыс, ҳабла иазышьтымхуа, ҳгәы зызцо, итцаулоу аусаҿы аҧшаара, агәтахәыцра шьарда атцанакуеит.

Витали Кәыҷа-ипа Лакрба адунеитә сахьаҭыхратә культура доуҳала ицҟьаны пстазаарас измаз, атцыхәтәанынӡа убри аҳауа зыпсҭазаараз, азатцәра зҟәашьыз, иацәымшәаз, ҭынч ашьшьыҳәа нырцәтәи, наунагӡатәи зыпсҭазаара иапылаз уаӷы аамысҭашәан.

Хара сцаӡом, шаҟа дҳаракыз аҟара, убриаҟара аҧынгылаҟәа иоуан. Атцыхәтәан аҟыртуа мпытцахалаӷцәа иҟазарҭа рыблит, ирҿиамҭаҟәагьы алаблит, уи акәхеит, иҭынчхеит, аха идац рзытцымхит.

Аҧсуа идоуҳаи, иламыси, ихатцареи рымч аҟәымхеит.

Аӡәы зегь ижәӷа иҟәрыжьӡом, кааметк иаҟәымшәар, ижәӷахырны еидгылоит, ихеибарҭәааауеит.

Аҧсуа ҟаза изымҳәаз, изынамыгӡаз, иииааӡаз, иааҧсара здитцаз дрыҟәгәыгуеит, иааҧсара шыдмырӡуа идыруеит. Ари адунеи рыбла хӷаны ишыҟәым идыруеит. Абылра аццышә иацәынхаз ирҿиамҭаҟәа зынӡа имаҷзаргьы, зегь акоуп рхаҭабзиара ҳаракуп, зыпсҭазаара мариамыз асахьаҭыхӷы хазына иҿахәы рҳәоит.

Зыпсаҭа бзиахаша ауаӷы аамсҭашәа, арҿиаӷ ду, ҳартцаӷы хазына Витали Кәыҷа-ипа.

2014
№ 2

Руслан ЧХАМАЛИА

АԤСУАРА ЗЫРҾИАЗ АҞАЗА

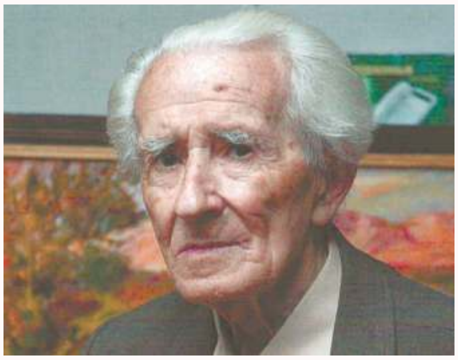

Аԥсны жәлар рсахьаҭыхҩы Хәыта Ҭоуҟан-иԥа Аҩӡба дреиуоуп 1960–тәи ашықәсқәа рҽеиҩшамҭазы Аԥсны ииаиҵагылаз аԥсуа сахьаҭыхыҩцәа. Усҟантәи аамҭазы уи аус ицыруан иахьа иҳалагылам, зыԥсҭазаара иалҵхьоу асахьаҭыхыҩцәа хатәрақәа: М. Ешба, С. Габелиа, В. Гамгиа, И. Ҷкадуа, Т. Амԥар уҳәа аӡәырҩы.

Ишдыру еиԥш, Х. Ҭ. Аҩӡба ирҿиамҭақәа раҕьырак анаԥиҵаз асовет аамҭазы ауп. Усҟантәи аамҭа излаҵанакуаз ала, ирҿиаратә ус азы Д. И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсны Аҳәынҭқарратә премиа ианаршьахьан, Қырттәылатәи СССР-и Аԥснытәи АССР-и рҟны зҽеаԥсазтәыз асахьаҭыхҩы ҳәа ахьӡ даԥсахахьан.

Ҷыдала иазгәаҭарц сҭахуп, Аԥснытәи Аҵьынцьтәылатәи аибашьра ашьҭахь «Ахьӡ-аԥша» аорден аҩбатәи аҩаӡара шианашьаз. Убри ашьҭахь, хара имгакәа, Аԥсны жәлар рсахьаҭыхҩы ҳәа ахьӡ ихҵан. Х. Ҭ. Аҩӡба, Аԥсны жәлар рсахьаҭыхҩы ҳәа ахьӡ даԥсаны ихҵоуп, уи даара иҭаулоу аԥсуа сахьаҭыхҩуп. Ус шакәу дырҵабыргуеит акыр шықәса инеиҵынкыланы ҟазара ҳаракыла иаԥиҵоз ирҿиамҭақәа.

Аҟаза ду қыцә ҭарыла иԥсадгьыли иуаажәлари дырзышәаҳәон, иҿыханҵатә усумҭақәа рҿы лакҩакрада иааирԥшит аԥсуа жәлар рдоуҳа, рҵас, рқьабз, рфырхаҵара.

Уи аус иуан жанр рацәала, акыр иҭбаан ирҿиамҭақәа рҭематика. Аԥсуа сахьаҭыхыҩ ду А. К. Чачба иаамышьҭахь, Х. Ҭ. Аҩӡба Аԥсны аҟазара аԥатриарх ҳәа изаҳҳәар ҳалшоит. Аԥсуа литература ашьаҭаркҩы ҳәа Д. И. Гәлиа дшырыԥхьаӡо еиԥш, Х. Ҭ. Аҩӡба дыԥхьаӡоуп Аԥсны аҿыханҵатә ҟазара ашьаҭаркҩы ҳәа. Избанзар, иара иоуп аԥсуа сахьаҭыхыҩцәа рганахьала аԥхьаӡа аҿыханҵатә рҿиамҭақәа раԥҵара иалагаз. Аҿыханҵараҟны уи илшеит, ихатәы пластикатә бызшәа аԥҵара, убри иабзоураны ирҿиамҭақәа рҿы ишьақәгылеит аԥсуа милаттә ҟазшьа зныԥшуа аколорит.

Х. Ҭ. Аҩӡба ианакәзаалакгьы иԥсадгьыли иареи еимадан, шамахамзар,

Аԥсни аԥсуареи знымԥшуа арҿиамҭақәа аԥиҵомызт, уи ԥсабарала даԥсуа сахьаҭыхҩын, иҟазараҿы аԥсуара аарԥшра иеиҳаз даҽеак имамызт, уи ԥсыс ихан.

Х. Ҭ. Аҩӡба ирҿиамҭақәа рганахьала ҳаҵәымҩашьо иаҳҳәар ҳалшоит, уи аԥсуа милаттә ҟазара аԥиҵеит ҳәа. Еиҵырдыруеит афырхаҵара зныԥшуа ирҿиамҭақәа: «Кьаразаа», «Нестор Лакоба Кьаразаа рыгәҭаны», «Кьахь Ҳаҵьараҭ иԥатреҭ». Аԥсуа ҽыбҕаҟазацәа ирызку, еилыԥхаауа аԥшшәқәа рыла иҩычоу аусумҭақәа: «Аҽырыҩра Лыхны», «Бзыԥтәи аҽҟазацәа».

Иазгәаоумҭарц залшом Д. И. Гәлиа ихаҿсахьа аазырԥшуа иҭыхымҭақәа: «Д. И. Гәлиа иԥатреҭ», «Д. И. Гәлиа иқыҭауаа рыгәҭаны», иара убас ҟазара ҳаракыла инагӡоу егьырҭ ирҿиамҭақәа: «Саб иԥатреҭ», «Аԥҳәызба лԥатреҭ», «Сыԥшәма ԥхәыс лԥатреҭ», «Автоԥатреҭ». Акы иалаҩашьом аԥсуа гарақәа ирызку ирҿиамҭақәа. Узраҩсуам Польшатәи иԥеизажьқәа.

Иҳәатәуп Х. Ҭ. Аҩӡба 2005 шықәсазы иаԥиҵаз «Ҭагалан» иазку арҿиамҭа шаҟа иқәҿианы иааирԥшыз уи асахьа. Ари арҿиамҭа убас еиԥш иаԥҵоуп, аиҿкаашьеи, аԥшшәқәа реилаҵашьеи, аколорити ухырымхырц залшом. Ари иаҳнарбоит аҟаза ду ирҿиоз шаҟа дацклаԥшны иҭиҵаауаз, дазгәыкуаз, ибла агәеиԥш дшахӡыӡаауаз.

Анаҩс иазгәасҭарц сҭахуп, Х. Ҭ. Аҩӡба Аԥсны анҭыҵгьы ацәыргақәҵақәа акыр иҽеышрылаирхәхьаз, иаҳҳәап: Испаниа, Болгариа, Италиа, Урыстәыла. Хәба инареиҳаны хаҭалатәи ацәыргақәҵақәа еиҿикаахьан.

Х. Ҭ. Аҩӡба ирҿиаратә усура инаваргыланы аҿар рааӡара инапы алакын, рҵаҩыс аус иуан А. К. Чачба ихьӡ зху Аҟәатәи асахьаҭыхратә ҵараиурҭаҿы. Уи иааӡамҭацәа аӡәырҩы асахьҭыхратә ҟазара арҿиаратә усура иалагылоуп. Агәра ганы ҳаҟоуп Х. Ҭ. Аҩӡба зшьапы икыз аԥсуа милаттә ҟазара аԥхьаҟа еихазҳауа аԥсуа ҿар акыр ишеиҳахо.

Иҳәатәуп, Х. Ҭ. Аҩӡба иҟазара Ерцахә ашьха еиԥш аԥсуа ҟазара ишагәылыҳәҳәо. Уи баша иҟамлаӡеит,

уи иацын аҵьабаа ду: хацәнымырха аусура, аԥсуа ҟазара арҿиара, ахықәкы анагӡара.

Абас еиԥш азнеишьа змаз аҟаза ду илшеит, иԥсадгьыли иуаажәлари рзы хәы змам арҿиамҭақәа раԥҵара. Иагьа аамҭа царгьы, қыцә ҭарыла уи иаԥиҵаз аԥсуаа рхаҿсахьақәа ԥсраӡра рықәым наунагӡа.

2014
№ 3

АБАӨХАТӘРА – АУСУРА БЗИА ИАБОИТ

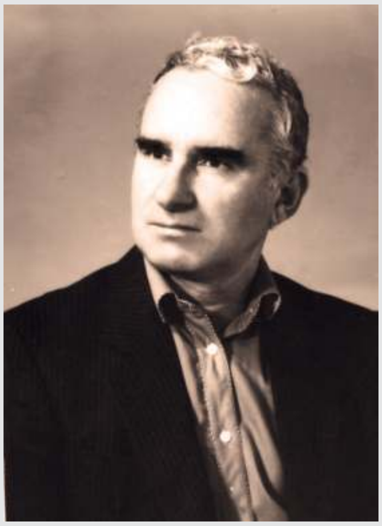

Абаөхатәра ҟаимаҭ змоу Платон Бебиа хынөежәи жәаба шықәса ихыҵит. Уи ипоезиеи ипрозеи рыҟны еиҧш, ҳара ҳҟазараҿгьы акыр цьабаа ибахьеит. Данстудентыз аҧсуа театр даланы асценаҿ дыхәмаруан, жәалыҧшаахла акырцьараижәларрҿахәыихәон,ҟазарылаиажәеинраалақәа дрыҧхьон, «Ашәҟәыөөцәа еиҿахысуеит» ҳәа хьӡыс иаҭаны «аҟтиорк итеатр» ҳәа ззуҳәаша аҟәгылара даҧшьгаөнгьы даацәырҟит аҟыхәтәан.

Самсон Чанба ихьӡ зху Аҧсуа ҳәынтҟарратә драматә театр аҟны ааигәа имөаҧысыз уи ииубилеи ашьҭахь ҳара ҳиҿцәажәеит Платон Бебиа.

– Платон Хәамҭа-иҧа! Уара – еицырдыруа поетуп, уажәеинраалақәа, упоемақәа, улафажәабжьқәа, уповестқәа, уроманқәа уҳәа зықьөыла аҧхьаөцәа дырҳахьеит Аҧсни уи анҭыҵи. Аха, иаҳхысыз ашәышықәса 50-тәи ашықәсқәа раан уара, аҧсуа поет, аҟтиорк иаҳасабала аусура уалагеит аҧсуа театр аҟны. Машәыршәа аума уи шыҟалаз?

– Мап, машәыршәа иҟамлазаргьы ҟалап. Иуа Коҕониа ихьӡ зху Кәтолтәи аашықәсатәи ашкол санҭаз, сара артистцәа дукәа зныз агазеҭқәеи ажурналқәеи еидыскылон, лассы-лассы ицәырганы срыхәаҧшуан. Аныҳәақәа раан, ҳаклуб иазымкуа ауаа рҿаҧхьа сыкәгыланы, Дырмит Гәлиеи Алықьса Цьонуеи ражәеинраалақәа срыҧхьон, араион аҟны изныкымкәа аҧхьахә згахьаз ҳашкол ансамбль салан…

Дырмит Гәлиа ихьӡ зху Тамшьтәи абжьаратә школ ахь саниасгьы, аҧсышәала уҵәажәар шыҟамлозгьы, сара аҟазарахь исымаз абзиабара иаҳагьы аҽеаргәгәеит. Кәтол зыөра напы асыркхьаз ажәеинраалақәа еихаҳауа, Тамшьаа рҿаҧхьа сыкәгыло салагеит. Насгьы абра ҳаибадырит заҧхьаҟа иаҟтиорхараны, идраматургхараны иҟалашаз Рушьни Цьапуеи сареи. Бзиагьы ҳаибабеит. Ҳаицлабны ажәеинраалақәа ҳрыҧхьон, ашәа ҿыцқәа еицаҳҳәон, ауаа рцәажәашьақәа ҟаҳҭон. Аҵыхәтәан, иареи сареи ҳамчала, Тамшьаа идҳарбеит Дырмит Гәлиа иеиҭагамҭа «Өыцьа амлашьцәа». Гәахәарылагьы ирыдыркылеит.

1954 шықәса рзы, Максим Горки ихьӡ зху Аҟәатәи арҭаөратә институт ҳанаанахәа – ҳгәырҕьара ҳәаак амамызт. Алитературеи аҟазареи реилашыра агәҭаҭцәҟьа ҳааины ҳаалагылеит. Аҧсуа шәҟәыөөцәагьы, мыцхәы ҳагәцаракны, аиҵыларақәа рышҟа ҳарго иалагеит. Мамзаргьы, иарбан спектаклькыз ҳара хынтә-ҧшьынтә ҳазхәамҧшуаз. Ҳөыза Владимир Анқәаб, ҳаҧхьаҟа ипоет духараны иҟаз, атеатр аҟны арежиссиор ицхырааөыс аус иуан. Маи аныҳәа аламҭалазы, уи инаҧхгарала иаҧшьаагеит аҿара иазкыз Шьоҭа Чкадуа ипиеса ҟаимаҭк аҟәыргылара. Аныҳәа ауха, астудентцәа ҳаклуб иазымкуа еизеит: ашәҟәыөөцәа, артистцәа, аҭарауаа–аинтеллигенциа иҟамыз дарбаныз! Ҳаспектакль напеинҟьарала мацара ирыдыркылеит. Аролькәа назыгӡоз: Владимир Анқәаб, Борис Ҭыжәба, Анатоли Возба, саргьы снарылаҭаны – мчыбжьык аатцаанӡа атеатр ашҟа ҳнаҧхьан, аусура ҳналадыргеит…

– Аҧсуа театр аҿы уара иудырит асцена азҟазацәа дуқәа: Аазиз Агрба, Леуарса Касланӡиа, Минадора Зыхәба, Шәарах Пачалиа, Анна Аргәын-Коношок, Михаил Аҟаөба, Разынбеи Агрба… Иунаҭеи, уара, апоет-аҟтиор урҭ рдырра? Иҟоума урҭ ргәалашәара иазку ажәабжь бзиа?

– Аҵыинцьтәылатә еибашьра Дуӡӡа иалахәыз ҳпоет Чичико Цьонуа цьара игәалаиршәоит: Моздок аҟалақь амҭа дыхәны дахькажьыз, Аҧсцәаҳа даауа-дааиуа, даазааигәахон аамҭазы, данцшы, нахьхьи хара Аҟәа аҟалақь еиөыреа ауаа рыжәпара далаланы иҿааихеит Леуарса Касланӡиа: «Аат, аҳаҳаи!..» – ҳәа ибжьы нарганы. Уи акәхеит. Чичико Цьонуа имч ааизганы Аҧсцәаҳа диаҟәаҧогьы дөеихеит.

Жәлар реизара дукәа рҟны: «Ажәлар шәхаҭқы!» – ҳәа Аазиз Агрба иҟәгылара; ихыршәҭны асцена иҟәижьыз Отелло игәы дыкәгыланы Шәарах Пачалиа имонолог; «Нанраа, схәыцқәа?!» – ҳәа Минадора Зыхәба лыгьаҭцәыгьаҭцәра… Ус шаҟа сахьа ссир аатны сыбла ихгылозеи сара иахьагьы, уижьҭеи өынөеижәи жәаба шықәса шҭцуагьы. Аҽеазыҟаҭаракәа раан, рцәыртра аамҭа ааигәахо иалагаанӡа, изакәытә ҧсацәа дуқәази урҭ, анацьалбеит! Рцәыртра аамҭа анааилакгьы, урҭ аӡәаӡәала еишьҭала-еишьҭало рҿынархон. Нас урҭ, уаҳа ара иҟаӡамызт: инарыгӡоз ароль иатәын, ишынеибакәыз уахь иҟан…

Александр Корнеичук ипиеса «Аескадра аҭахара» ҳахәмаруан. Аспектакль аҽышьтыхны бзиа инеиуаны,

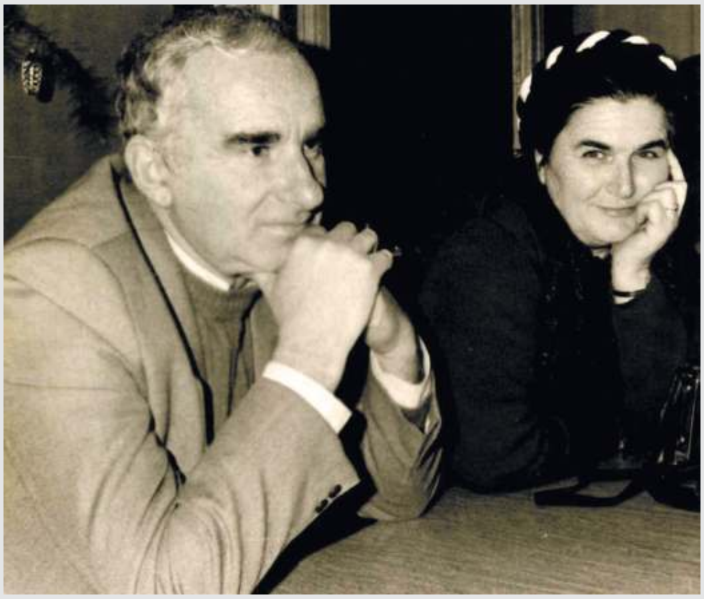

Шәарах Цачалиа даҿахеит. Асуфлиоргьы илҳәеит, еитаҳәеит, аха имаҳаит. Уи имонолог ашьҭахь капданк ажәа имаикуан, нас сара сыҳәҳәон, нас зегьы еилалон. Уажәы сара саамҭа мааицызт, арахь сартист ду даҿахан, аспеқтакль џьыҵза иаагылоит абар, абар! Убасҟан сара уаҳа сымцшыкәа сахьгылаз сыҳәҳәеит, аспеқтакльгьы аҿынанахеит. Асцена ҳанықәтц: «Ара уааиы, уара!» – иҳәан, Шәарах Цачалиа сааигәыдыҳәҳәалан, схагәҭа дагәзит.

...Уилиам Шекспир ипиеса «Отелло» аҿазыҟаҭцара ҳаҿын. Аҳәаҟьара хҭцон. Ҳазыҟазҭцозгьы ақырҭуа артист Оҭари Кобериӡе иакәын. Ашьҭахь икиноақтиор дуны иҟалаз. Назим Аӡбеи сареи ҳаиҿагыланы аҳәа ҳҟьон. Ҳәызцәа рыцсы анеиҭаркуазгьы ҳара ҳҭәазомызт. Ҳазыҟаҭцаҩ апхьатәи аплан аҟны ҳнаганы ҳагьиргылеит. Азал кәапеишәа иҭәны аспеқтакль анцоз, аҳәаҟьара аамҭа анааи, ацыпхьқәа рҿыдды ҳаҳәақәа шеиҿаҳакшоз, сзықәгылаз ацҳа слықәҟьан, сцаны нахьхьи аҩара агәара аақәсыргеит, аха сықәкәымпылааны сҩацан «саҕа» снеиҿагылеит. Ахәапшцәа зегьы дыдраҭцас еиныркьеит. Ус аҭахны иҟалазшәа рбеит зегьы...

Атеатр иснарҭцеит сара, рапхьаӡа иргыланы: атәашьеи агылашьеи, ацәажәашьеи аҿымҭшьеи, ацәыртцшьеи ақәҭцышьеи. Атеатр школа дууп: уи иааӡоит ахәмарыҩгьы, ахәапшыҩгьы...

– Платон Хәамҭа-иҵа! Уара абас атеатр уадҳәаламызтгьы, иирызу «ақтиорк итеатр» ззуҳәаша «Ашәҟәыҩҩцәа еиҿахысуеит» ҳәа уқәгылара?

– Алаф ажәларқәа зегьы ирымоуп, зегьы бзиа ирбоит, зегьыҭцәҟьа еиҿырцааны ирызҳәом умҳәозар. Иахьагьы рызбахә рҳәоит Кәтолтәи алафҳәаҩцәа: Чагәаа Кьынтышә, Адамиа Кәарсантел, Кьыласониа Платон... Иахьагьы ана-ара иуаҳауеит урҭ рлафқәа. Дара рыдунеи рыцсахижьҭеи иҭцуазеи, аха ҿык иҭытцуа шә-ҿык ирҭалоит! Алафҳәара бзиа ирбон ҳара ҳашәҟәыҩҩцәагьы: Алықьса Лашәриеи Кәымф Ломиеи, Кьыршьал Чачхалиеи Алықьса Џьениеи; иахьагьы уҕәагә дырҷалоит ианааиқәшәалак Шьалодиа Аџьынџьали Шамил Цлиеи. Ус шаҟаҩы?! Саргьы ашәҟәыҩҩцәа сызларыцныҟәоз ала, мыцхәы игәыхтыгаз урҭ рлафқәа смаҳауази, ус игәныскылоз убарын, ақьаад ианыстцоз убарын. Аҧсны аибашьра ашьҭахь, ҳажәлар иаҳа ргәы каҳаны ианыҟаз аамҭазы, иагьысызбеит урҭ ауаа рҟынӡа иназгарацы. Аха изла? Сара автортә хәылпазқәа мҩапызгахьан: Аҟәа, Очамчыра, Тҟәарчал. Аҧсны ақалақьқәа шамаха зегьы рҟны сицқәгылахьан апародист, адырраҭара «Вокруг Смеха» амҩапгаҩ Алеқсандр Иванов. Избон уи ажәлар дышрыдыркылоз. Иара сара сықәгыларақәа рҟынгьы, сышнеиуа алаф аналастцалак, мамзаргьы сатиратә жәеинраалак санапхьалак, аӡырыҩцәа оумашәа ибзианы ирыдыркылон... Сагьалагеит қәгыларак аиҿкаара. Амҩа саныланы сахьцоз аҟәындҟәындра саҿын, ауаа хьапшны исыхәапшуан. Сара изҩит, сара инасыгӡон, сара иқәсыргылар акәын. Аӡәык-ҩыцьак исызырҩырц сзыҳәазгьы мап сцәыркит. Сагьцәыртцит сара рапхьа «Алафи ақьафи» ахьызҭцаны. Ахәапшцәа ибзианы ирыдыркылеит, згәы ннархаз шыҟалазгьы. Нас сеиҭахәапшны, ирҿыцны иқәсыргылеит «Ашәҟәыҩҩцәа еиҿахысуеит» ҳәа ахьызҭцаны. Атәарҭа змауз ауаа ршьапы иқәгыланы иахәапшуан. Иахьагьы сахьынҭытцуа исызтцаауеит, анҭ улафқәа ҳанбарзызырҩуеи ҳәа. Ҳәарас иаҭахузеи, урҭ еиҭарҿыцны ауаа ирызнагазар ауан,

аха ара зегьы абоуҳәари, ацынгылақәа акым, ҩбам... Ҳара ҳажәлар алаф бзиа ирбоит, еиҳараӡакгьы абри аҩыза аибашьра хлымӡаах рхыганы, еитцаҕәҕәа рыҩны ианыҩноу аамҭазы.

Сара исҳәарҭамзар ҟалап, аха ҩ-ажәак еихысҳәаалоит. Самсон Ҷанба ихьз зху Аҧсуа ҳәынҭқарратә драматә театр аҟны, октиабр жәаба рзы имҩапыргаз сиубилеи ашҟа сара арысҟаҩык ауаа неиуеит ҳәа амалахазгьы схахьы иааиуамызт. Аҧсуа театр кәапеишәа иҭәын. Уи зыҟалаз ҳәа сара сгәы иаанаго, апоезиа ауаа азгәышьуа аҟынӡа ишнеизгьы, рапхьаӡа иргыланы: «Платон Бебиа алаф иҳәоит!» – азыноуп...

– Аамҭа бзиақәа раан, уара урыцныҟәон, урывагыланы уажәеинраалақәа урыҧхьон Блок, Ахматова, Маиковски, Есенин уҳәа рытрадициақәа ирықәныҟәоз аурыс поетцәа дуқәа: Владимир Солоухин, Евгени Евтушенко, Белла Ахмадулина, Андреи Вознесенски... Ирылазма урҭ ақтиортә баҩхатәра? Иунарҵазеи уара урҭ рҟыбаҩ ҷыда?

– Сара изныкымкәан сырзызырҩхьеит Владимир Маиковскии Сергеи Есенини рыбжьқәа. Сазызырҩхьеит

ҟазара дула ажәеинраалақәа ирыпхьоз Владимир Иахонтов ибжьгьы. Маиаковски ибжьы адыдбжьы иаҩызан, Есенин ибжьы – аҟармаҵысбжьы. Урҭ еиҭаҳәашьа рымаӡам. Иара убасҵәҟьа акәын ишыҟаз ҳара ҳпоетцәа–атрибунцәа қәрахьымӡақәагьы: Леонти Лабахәуеи Алықьса Лашәриеи. Сара сихаанымызт, ибжьгьы смаҳацызт Леонти Лабахәуа. Аха ирҳәоны саҳахьеит, уи Қарҭ атеатр аҟны ипоема «Ҭҟәарчал абжьы» ацыпҵәаха данапхьа, апсшәа ширмаҳауазгьы, ахәапшцәа ҩынтә дадырцхьеит ҳәа. Сара ибзианы издыруаз Алықьса Лашәриа иакәын. Псраҿынӡа исхаштраны сыҟам уи ипоема ацыпҵәаха «Аиубилеитә» Аҟәа атеатр аҟны данапхьоз...

Ааи, хыхь зыӡбахә ҳҳәаз аурыс поетцәа, акырҵьара срыцқәгылахьеит саргьы. Урҭ зегьы рхатә бжьы рхоуп, рҩымҭақәа реипш, рапхьашьақәагьы еипшым. Сара урҭ ирылскаауа, иагьсзааигәоугьы Евгени Евтушенко иоуп. Изныкымкәан иҩнгьы стәахьеит, сгылахьеит. Уи артист бзиак иеипш апхьара иҽазыҟаиҵоит. Ҩынҩеижәижәаба шықәса зхыҵуа иажәеинраалақәа ҿырҳәала идырыуеит. Асаркьа апхьа дгыланы дрыпхьоит. Ибжьы данҩахо амикрофон дадҵуеит, данлахо дааскьоит. Артист ҵасгьы ихы-иҿы хәмаруеит, инапқәа хәмаруеит... Убриазоуп уи иавтортә хәылпазқәагьы аконцертқәа ҳәа дызрышьҭоу.

Исгәалашәоит. Евгени Евтушенко ҩынҩеижәижәаба шықәса ихытра Апсны иазгәаҳҭон. Лыхны, апсуа нхаҩы иаштаҿы, ачара еишәа иаахытцыз зегьы аарӡырыҩны, Апсны ахада Борис Адлеиба ихы насықәикит: «Евгени Евтушенко иажәеинраалагьы уапхьоит, абри апатхьгьы ужәуеит!» – иҳәан, жәачеитцәцак иреитцамыз апатхь хыхәхәо иааганы иаасиркит. Сааитцанарӷәӷәеит, аха ипшын асасцәа, ипшын Апсны араионқәа рхатарнакцәа, ипшын Лыхаа... «Идут белые снеги...» – аҿынасырхеит саргьы. Анцәа ицьшьоуп, астол аҟны истахӡамыз ҵьоукы рҿы атәара сықәшәан, сыкрыфарагьы сыкрыжәрагьы рацәак иҟамызт. Ажәеинраала сапхьаны саналга, автор даасыдгылан саашьтцааны акраамта сиргьежьуан, слымҳа интахәо: «Ты лучше меня читаешь, старик!...». Уи ус шакәым сара ибзианы издыруеит. Иацы иузызырҩуаз ауаа, иахьа иеиҳау ишазыпшу удыруазароуп. Рапхьа иргыланы... Апародист Алєксандр Иванов зны сизтцааит: «Уара, адунеи иахысхьоу ауаҩы, асцена усс имкӡакәа,

ахәапшцәа рышҟа уцәыртуазар акәхап?», «Мап, сара еснагь асцена сықәлоит аҽнада сцәырымтцыцшәа!..» – иҳәеит.

Ари химпада акыр ихьанҭоу ҵьабааупп. Аха ишпеиҳәеи, мшәан, иара Евтушенко ихаҭа! «... Если пашешь – так паши, если пишешь – так пиши!...». Крызҿутцааша еснагь иҟоуп, ирҿызцаауа дыҟазар!..

– Иазеигӡьушьозеи уара апсуа театр?

– Ҳара ҳтеатр баша иахьӡӡам Апсуа театр ҳәа. Сасдахьк даҳҭаар – зышҟа днааго иара затцәык ауп, ҳхыҳҿы аанартуеит ҳәа. Аспектакль «Аҽшьра», сара ҩынтә сшахәапшызгьы, уи ала мацара хара узцом... Мап, хара иканы апхьахәқәа кыргьы абахьеит, аха... Аспектакль атцкысгьы, Апсны акәзар ҟалап урҭ аҳамҭақәа занаршьо!.. Ҳара иҳамазароуп – ҳара ҳадгьыл иқәгылоу Апсуа театр!

Кәтол ақыҭан дыҟоуп нхаҩык – Жора Касланӡиа. Ҳаклассик Леуарса Кәытцниа иаҳәшьапа, сара класск аҟны исыдтәалаз. Абри иҩит х-қәгыларак змоу акомедиа, ақыҭа пстазаара иалхны. «Абгахәыҷы иафаз Шифонер» ахьӡуп иара. Ҭакәажәык ашьышь хәҳаны иаалган, ачахра далагеит, иҳәахар иҭины ашифонер аасхәоит ҳәа. Аха иҳәахаанӡа, ашьышь анцәыцәы – знапы ҿнаҳаҳахьаз аҭакәажә илыххәыцуа иҟахызма, абгахәыҷы акырц иахьцаз, иара наҟ иафеит... Автор дыззапхьаз рҿеитәқәак идыргалан, ус иаанхеит...

Издыруада иаҳзымдырӡо абас пиеса гәыгәҭажьқәак ыҟазар?!

Саҭамзааит, аха сара сроман «Ақьачақьцәа» иалоу афырхацәа Ахьы Кдисаҟәи Ҟәдинаҭ бзиеи асцена иазшоушәа збоит. Аха уи иапхьахьада?!

Шаҟантә сазхәыцхьоузеи сара ажәеинраалақәа ирылхны спектаклык ақәыргылара. Москва, Андреи Вознесенски ишәҟәы «Антимиры» иалхны ишықәдыргылаз еипш. Иаҭаххозар – схаҭагьы сыхәмарыр ҟаларын...

Хынҩажәи жәаба шықәсоу?... «...Ианақәук – ухаҵазар ухьамтцыроуп!..» – санқәыпшыз зны исҳәаз, макьана исхасырштыр стахӡам.

Платон Бебиа диҿцәажәон апоет Терент Ҷаниа.
Абҵара 15, 2005 ш., Аҟәа

Владимир ЗАНҬАРИА

ЛЫХШЫҨ ҴАРЫН, ИҲАРАКЫН ЛҞЫБАҨ

Аида Григори-ипҳа Ашьхаруа – аԥсуа интеллигенциа хшыҩла, дыррала, ҟыбаҩла иаарылыхҳаҳаз пҳәыс наган. Уи дыруаӡәкын ҳмилаҭтә музыкатә культура нарҵауланы иҭызҵаахьаз, насгьы уи ишахәҭоу еиҧш аӡыргашьа иақәшәоз аҟазараҭҵааҩцәа.

Изааҵәаны лдунеи анылыԥсах, уи маҷымкәа иалацәажәеит телехәаԥшрала, радиола, акьыԥхь аҿы, лҩызцәа, лықәлацәа, аинтеллигенциа иреиуоу. Хаҭала сара сгәалашәараҿы хаштра рықәымкәа иаанхеит Аида Григори-ипҳа аестетика иазкыз ллекциақәа – Аҟәатәи апедагогикатә институт аҿы атҵара анысҵоз. Иҵьоушьартә иҟан шамахамзар қьаадк дхымԥшылакәа, уи ҿырҳәала ишҳазналгоз ауаҩы идунеихәаԥшра арҭбаараҿы шьардаӡа зҵазкуаз ари амаҭәар.

Лара исылалҵаз аестетика ашҟа агәыбылра ду иабзоураны, арҵаҩратә институт саналга ашьҭахь Москва, Афилософиа Аинститут аҟны иҟаз аспирантура аҭалара сеазысшәеит, аԥсуа милаҭтә естетикатә идеал аҭҵаара иазкыз ареферат азырхианы.

Аида Ашьхаруа-ԥҳа қәҿиарала аҭҵара хлыркәшахьан Гнесинаа рыхьӡ зху аинститут афортепианотә ҟәшаҿы, насгьы Чаиковски ихьӡ зху Москватәи аҳәынҭқарратә консервоториа аспирантураҿы. Илыхьчоит афилософиатә ҭҵаарадырракәа ркандидат ҳәа аҩаӡара ҳаракы аҿаԥсатәразын адиссертациа. Такәаамҭа аус луан Аҟәатәи амузыкатә ҵараиурҭа аҭҵара аҟәша аиҳабыс, директорс – Аҟәатәи ахәыҷҭәы музыкатә школ № 3 аҟны, насгьы Ковач ихьӡ зху, аԥхьа ихәыҷҭәы школыз, ашьҭахь аҟазаракәа ирҵараиурҭахаз ашкол №1.

Ҷыдала иалкааны зыӡбахә азгәаҭатәу ганул лара лусураҿы Аԥсуа телехәаԥшреи арадиои ирызлырхиоз, аҭҵаулара згымыз, аха знагашьала акырӡа имариаз, ахәаԥшцәеи аӡырҩцәеи бызшәала ирзааигәаз адырраҭаракәа рцикл. Урҭ рызкын аԥсуа музыка аҭоурых, уи аҿиарамҩақәа.

Ҳаԥсуа музыкаҭҵаара хадырҭәааит уи лусумҭақәа: «Ауаҩи аҟазареи», «Аестетикатә очерккәа», «Амузыкеи аԥсҭазаареи», «Аԥсуа жәлар рашәа» уҳәа егьырҭгьы.

Аида Ашьхаруа-ԥҳа Аԥсны акомпозиторцәа Реидгыла далан, Аԥсны зеаԥсастәыз акультура аусзуҩы ҳәа ахьӡ ланаршьахьан. Ааигәа, Аԥсны Ахада иусԥҟала иланашьан иара убас «Ахьӡ-Аԥша» аорден ахԥатәи аҩаӡара.

Абас изааҵәан зразҟы зхыццакыз аԥсуа ҵарауаҩ, амузыкаҭҵааҩы лҟазшьа, лдырра, луаҩра атәы анаҳҳәо, иҳақуп иаҳгәалаҳаршәар уи дызхылҵыз лҭаацәара, раԥхьаӡагьы, Григори Чагә-ипа Ашьхаруа, Аԥсны зеаԥсастәыз атранспорт аусзуҩы, апатриот ду, аҟазара аусзуҩцәа, аинтеллигенциа ирзааигәаз ауаҩ нага, аԥсуа жәлар рхақәитратә қәԥара иалахәыз. Уи иеиԥш иҟаз ахаҵәа еибагақәа, аиаша азықәԥаҩцәа рацәаҩым иахьагьы. Аида Ашьхаруа изааҵәаны иаанлыжьит ари адунеи, лымч ақәымхеит лҵәа иалаз ачымазара баапс, аха инхоит лажәа ҟәанда, ллакҭа лаша, лхәыцра ҵаулақәа, лҵьабаа алҵшәа.

2016 № 4

АИБАШЬРА АХРОНИКА ЗЕГЬЫ 50 КАРИКАТУРА ИРҬАЗЕИТ...

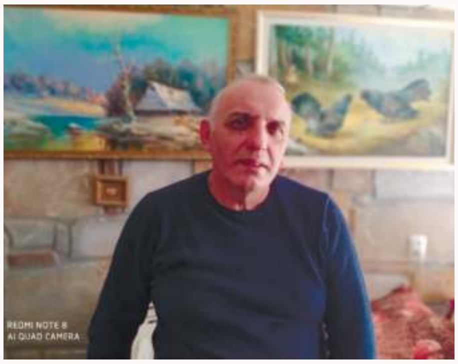

Иусумҭақәеи аибашьраантәи ибиографиеи рҭәы Sputnik акорреспондент лыҿцәажәараҿы еиҭеиҳәеит аԥсуа сахьаҭыхҩы, ажурнал «Аҟазара» асахьаркыратә редактор Гарри Дочиа.

Аԥсуа сахьаҭыхҩы Гарри Дочиа диит Очамчыра араион Гәыԥ ақыҭан, жәлар рнапҟаза, аԥсуа шҭақәа рмакет ҟаззҵоз аҟаза иҭаацәараҿы.

– Гарри Шьалуа-иԥа, иаҳзеиҭашәҳәа ишԥалагеи шәымҩа сахьаҭыхҩык иаҳасабала?

– Саныхәыҷыз аахыс. Сҳәшьа еиҳабы альбоми акарандашьқәеи сара исзаамхәаӡакәа лара ианылзаархәа, сшьыцны, лара леиҳагьы аҭыхра салагеит.

– Амультипликациа шәнапы шԥалашәки?

– 1979 ш. сҭалеит асахьаркыратә ҵараиурҭа, 1982 ш. салгеит. Убри ашықәс азыҵәҟьа сҭалеит Қарҭтәи асахьаркыратә академиа, 1989 ш. салгеит. Академиаҿы аҵара ахынӡасҵоз, 1985 шықәсазы исыдыргалеит амультипликациа нап асыркырц. Иалырхит реиҳа иҵәгьаз атема – «Риҵазы алегенда». Анаҩсан, Аԥсны интузиазм ҳасабла еиҿаҳкааит астудиа, иҭҳажьит амультфильм «Аимак» (Қәаблыхәи аҩсҭааи). Ираҵәаны асахьақәа ҭаҳхит, аха иақәнагаз аппаратура ахьҳамамыз азы, аплионка асахьа бзианы ианыԥшӡомызт, ауадаҩрақәа аҵын аҟнытә, аусура ҳазхыркәшомызт. Амультипликациа – ари коллективтә усуроуп. Амультфильм ҭаҳхуан ара, Қарҭ аплионкахь иааҳгон. «Аимак» Аԥсны ибзианы ирыдыркылеит. Ари раԥхьаӡатәи аԥсуа мультфильм акәын, аха анаҩстәи алахьынҵа убас иҟалеит, ибжьаӡит.

– Анаҩс? Раԥхьаӡатәи амультфильм ашьҭахь иарбан усумҭақәоу иҟашәҵаз?

– Ҳусура иацаҳҵеит, иҟаҳҵеит еиҭа ԥшь-усумҭак. Аԥсны аҭыхра аҿын, шықәсык иназынаԥшуа «Союзмультфильм» аҿы. Ҳара

дҳаман «Маугли» ҭызхыз, аоператор бзиа – Кабул Расулов. Ҳусумҭақәа Аԥсны апрезентациа рзаҳур ҳҭахын, аха ари 1990-тәи ашықәс акәын. Иааҳгаз рҟынтә, зны затәык идҳарбеит «Ахәаахәҭыҩцәа», «Ламыс змам адәыӷба», нас «Абгахәыҷи арбагьи», иара убас «Хҩык адагәацәа». Цыҭк архив аҿы иҟоуп, цыҭк бжьаӡит, еиҵыху аформат змаз акинолентаҟны иҭыхын азы. Аибашьраан астудиа рҳәын. Иахьа уажәраанӡагьы закәанла ашәҟәы ҳануп, аха аус ҳзуӡом.

– Аԥсуа мультфильмқәа рҭәы ҳҳәозар, иҟоума ԥхьаҟатәи агәыӷразы, Аԥсны аԥсуа мультфильмқәа раԥҵаразы?

– Аԥсны амультипликациа ҿиалароуп, уи ахәыҷқәа ирҭаху акоуп. Ирдырыуазароуп аԥсуа лакәқәа рыла ҳашбеиоу. Акыс, уажәтәи ахәыҷқәа ҳара ҳхаантәиқәа иреиԥшӡам, уажәтәи ахәыҷқәа ирымоуп агаджетқәа, апланшетқәа, ателефонқәа. Аха ҳара макьана уи ҳазыхиамзар акәхап, иҟоуп иӡбатәу еиҳау апроблемақәа. Ҳара ԥаса аинтузиазмла амультипликациа ҳшаҿыз еиԥш, иахьатәи аамҭазы аусура ҟалаӡом. Анимациатә студиа аиҿкаараҿы лҵьабаа ду аҵуп Рита Пациа. Исҳәар сылшоит, лкариера лахь шалҭаз астудиеи афильмқәеи раԥҵаразы, иахьагьы дазгәышьуеит астудиа аиҭашьақәыргылара. Ҳастудиаҿы аусура аҵьабаа ду аҵын азы, иаауаз ицоз ауаа рхыԥхьаӡара рацәан. Ираҵәаҩуп ари аус ззышьҭымхыз, аха инхеит агәыҵә, урҭ роуп 1991 ш. амультипликаторцәа иреиҳаӡоу ркурсқәа ирҭалаз. Ибзиаӡаны акурсқәа ҳанрылга иҳазбеит акьанҵьатә фильм ҭаххырц. Ҳцеит Ташкентҟа. Еицырдырыуаз ташкенттәи асахьаҭыхыҩцәа иаадырԥшит агәаҳәара аус ҳацуразы. Акьанҵьақәа ҟарҵеит ташкенттәи аҟазацәа. Ҳара ирызҳархиеит аескизқәа, араскадровкақәа, адекорациақәа, арлашагақәа. Август 14 акәын, раԥхьатәи

ҳтыхратә мшы, шьыбжьхьафара ҳахьынҭытцыз, ателевизор аҟынтәи иҳаҳаит аибашьра ишалагаз. Жәаҳәарада, ҳара зегь кажьны ҳааит Аԥсныҟа. Аԥара аганахьалагьы, егьырҭ аҽыҭцгақәеи ирыдҳәаланы ҳаара даара ауадаҩрақәа аҵын. Аус зцаҳуаз арежиссиор Валери Жирнов венгриатәи астудиа аус рыцура далагахьан. Иара даараӡа иҭахын аус ҳацура иацитцарц, аха иаҳлахьынтцамхеит.

– Амультипликациаҿы шәусура уа иаагылама?

– Мап. Асида Багаҭелиа, Баҭал Цьапуа, сара еиқәҳаршәеит аекспериментaлтә фильм «Аҿарпын». Иҟоуп еиҭа ҩбаҟа усумҭа. Сара избоит амультипликациа шҽио. Ҳара иҳамоуп уи ахырхарҭала аус зуа амультипликаторцәа. Иаҳҳәап, Асҭамыр Кәытцниа. Иусумҭақәа рыла сара избоит, шықәсык аҩныҭҟала шаҟа изҳаз. Сгәы излаанаго ала, иақәнагоу амыругақәеи агәыци имазҭгьы, иаҳа инарҭбааны аус инапы аиркуан ҳәа.

– Шәусумҭақәа срыхцәажәозар, исҭахуп избар иҭышәхуа. Иҭышәхуазеи? Изызкуи шәҭыхымҭақәа?

– Академиаҿы сара сзылгаз асроуп, хәышықәса уи ахырхарҭала аҭцара сҭцон, аха аҭцара саналга нахыс уи аус саҿӡамызт. Аҭцара ахьынӡасҭцоз исыӡбеит амультипликациа сеазыскырц. Аамҭа ансымаз ашәкәқәа сахьала реиқәыршәара снапы алакын, уи аамҭа рацәаны исымнахуан. Схы ныҟәызгарц азы исгәаласыршәар акәхеит аҿыханҭа. Еиқәсыршәон аԥсуа шәҟәыҩҩцәеи апоетцәеи рышәҟәқәа. Ашәҟәҭыжьырҭаҿы сахьаҭыхҩы хадас аус зуан, уажәы асахьаҭыхратә редакторс аус зуеит ажурнал «Аҟазараҿы».

Сара сҭыхуан, иагьеилыскааун аԥшӡареи аԥсабареи азҭцаа ду шрымаз. Ауаа ирҭахуп рыҩны Аԥсны иазку апеизажқәа рымазарц. Ибзиоуп азҭцаа аныҟоу, аха уи уанараацсоугьы ыҟоуп.

– Шәара шәышԥазыҟоу асахьаҭыхыҩцәа русумҭақәа ахьырҭиуа?

– Сара сусумҭақәа рхала рхы рҭиуеит. Сара изыҩуа исзыҭиуа акәӡам, сара схаҭа исгәаԥхо ауп. Сара сзы даара ихадоуп сгәы иаҭаху аҩра, исзаҿартцо акәымкәа. Сара сыҩуеит схазы. Уусумҭақәа рыҭира цәгьаӡам, уи иамоуп абзиарақәагьы. Ирацәаҩны ирымаӡам аҭагылазаашьа егьырҭ атәылақәа рахь ацаразы. Асахьаҭыхҩы изы уи даара акраҭцанакуеит. Сыехәаарц сҭахӡам аха, сҭыхымҭақәа ахьыҟоу аҭыцқәа зегьы рҿы алашарақәа аркызҭгьы, ҳдунеи аҭыцқәа акырцьара иакуан.

Сара сусумҭақәа ыҟоуп убри аҩыза ҭыцқәак рҿы, сара ахаан сымнеирц ахьалшо. Уажәааигәа, усахьаҭыхымҭа сымоуп ҳәа сзиҩит Афганистан инхо америкатәылауаҩы. Иҟан еиҭа убас еицш хҭыск, аибашьра ашьҭахь шықәсыбжак ааҭцуаны еиҿаҳкааит аҭцәыргақәҭца. Уа дақәшәеит ООН анапхгаҩы актәи иҳаҭыҭцуаҩ. Сара исыман Бутрос Гали ишарж, дсыҳәаны исымихит Бутрос ҳамҭас иҭарц.

– Шәара уажәы ашаржқәеи акомиқсқәеи тышәхуама?

– Аибашьраан ирацәаны акарикатурақәа ҭысхуан. 50 усумҭа инареиҳаны ҳамҭас Аԥснытәи аҳәынҭқарратә Ахьӡ-Аԥша амузеи иасҭеит. Акарикатурақәа рҿы сара исымоуп Аԥсны жәлар Рҵьынцьтәылатә еибашьра алагамҭа инаркны ахроника.

– Хәычык шәааи ҳазаатгылап убасҟантәи шәыԥсҭазаара ахәҭа. Аиааира Амш ныҳәа аламҭалазы исаҳар сҭахын аибашьра иазку шәгәалашәарақәа.

– Аибашьра шалагаз атәы шааҳаҳазҭцәҟьа еицш, Асида Багаҭелиеи сареи Ташкентнтәи Шәачаҟа ҳааит. Сара иаразнак еилыскааит Аԥс-

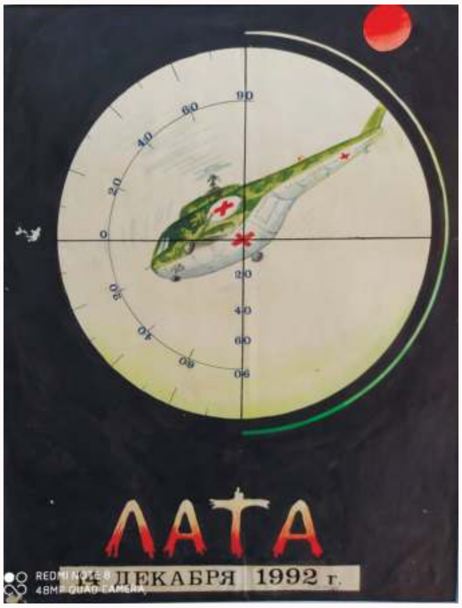

ны аҳәаа ахысра шуадаҩхоз, избанзар, аҳәаа аркын. Аԥсныҟа ҳааит теплоходла. Гәдоуҭа саннеи, исарҳәеит, раԥхьатәи аидыслараҿы ахәра зауз арԥарцәа ахьышьҭоу асасааирҭареабилитациа ыҟоуп ҳәа. Алашара дырцәеит, сахьцоз сыздырӡомызт. Гәдоуҭа ақалақь сыздыруамызт. Ҷкәына хәычык дысцылан, исирбеит асасааирҭахь сызгоз амҩа. Избаз саршанхеит. Уа ишьҭан 18-19 шықәса зхытцуаз, раԥхьатәи аидыслара иалахәыз, ахьаа цәгьа закәу здыруаз, зҭынхацәеи зҩызцәеи рыцсра иашаҳаҭхаз арԥарцәа. Аҭаҭын иаҳәеит, уи адагьы сцьыба акагьы ҭамызт. Адырҩаҽены сцеит апресс-центр ахь. Уа избеит сҩызцәа, сколлегацәа. Исарҳәеит иаарласӡаны ишырхиатәу аорденқәа, амедалькәа, акарикатурақәа. Ауха иалагӡаны иҭысхит акарикатурақәа цыҭк. Нас еилыскааит, уи мацара

аус ишамыхәоз. Абзарбзанқәа, агуманитартә цхыраара амашьынақәа ирықәаҳҳауан, нас сақәшәеит асапиортә баталион. Марттәи ажәылара ашьҭахь Владислав Арӡынба иҟаиҵаз адҵала еиҿкаан агитациеи апропагандеи рыҟәша, убри нахыс апозициаҟынтә уахь сиаргеит. Ииун алагамҭазы, ауаа ахьазымхоз аҟынтә еиҭа афронтахь ҳаргеит. Николаи Џьонуа игәыԥ ҳалан. Ҳара еизганы аштаб ахь иааҳгон рациала иузымҳәоз аинформациа.

– Ишԥаԥышәҿоз аибашьратә карикатурақәа?

– Иаҳбоз иаҳнарҭыхуан. Сара иҭысхуан реиҳа аинтерес зҵази, реиҳа ихадази, избози исаҳауази рҟынтә. Нас аксерокс иахыхны, аибашьра ҭыԥқәа рҿы ирыладырҵәон. Акарикатурақәа ддырбон аганқәа реиҿцәажәарақәа рҿгьы. Урҭ идырҵабыргуан Аԥсны имҩаԥысуаз, алҵшәагьы рыман. Аибашьра исзыннажьит ирацәаны аибашьратә карикатурақәа. 1993 ш. Бедиа, аҕа иганахьала ирацәаҩны иҭахаз аныҟала, сара схатәала иаасырԥшит «Аибашьра апофеоз Верешьчагин ила» ҳәа иҟаз, иахьӡысҵеит «Игоуп даҽа ҳаракырак». Исымоуп даҽа усумҭак, уи аԥҵан ақырҭқәа аҵаханы, ООН ашҟа ашәҟәы анырыҩуаз аамҭазы. «Запарожиаа аҭырқәа сулҭан изырыҩуеит асалам шәҟәы» захьӡу Репин иусумҭеиԥш, иахьӡысҵеит «Ақырҭқәа ирыҩуеит асалам шәҟәы ООНҟа» ҳәа. Аибашьра анҵәамҭазы, август мзазы, Валери Гамгиеи (данцсы ашьҭахь) сареи «Аибашьра ашықәснҵа» захьӡу апремиа актәи аҩаӡара ҳалауреатцәахеит. Иҟан аҭагылазаашьақәа, ҳаибашьцәа рахьтә цыҭҩык уаҳа рзымычҳакәа, зегь кажьны ианцоз. Х-сааҭк рыла иҭысхыр акәхеит аплакат ду, шьҭахьҟа ихьаҵуаз асолдаҭцәа рсахьа анҵаны. Иқәҳаргылеит Афон ҿыц уахьналалоз аҭыԥ аҿы. Сара сгәаанагарала, ас еиԥш иҟаз аплакатқәа алҵшәа рыман.

Аҵыхәтәантәи аибашьраантәи акарикатурақәа иреиуоуп «Қырҭтәыла апарламент», уа даарԥшуп алақәа идыргәаҟуа Шеварднаӡе, ахшыҩҵак аагоуп аҩымҭа «Гәараԥаа рписар» аҟнытә, «Илашәарыцам алақәа шәарыцара иумган!»

– Иахьа шәырҿиараҿы агәазыҳәара шәызҭозеи?

– Агәазыҳәара снаҭоит ҳтәылаҿы иахьҭынчроу, усҟан аусура мариахоит. Акаҵкәыр азна ашәыгақәа аныӡҵо, урҭ ирласны рхархәаразы агәаҳәара сырҭоит.

– Шәусумҭақәа рҿы иаарԥшӡам ауаа, избан?

– Есымша иҭысхуаз ауаа ракәын. Амультипликациаҿгьы акарикатурақәа рҿы, ауаа рыда иауӡом. Уажәазы иҭысхуа апеизажқәа мацара роуп. Сара исҭахӡам ауаа аԥсабара ралагалара, сара исгәаԥхоит аԥсабара ауаа рыда аарԥшра.

– Шәҟазараҿы згәаанагара акры аҿанакуада шәара шәзы?

– Аеқсперт игәаанагара. Изҳәо здыруа ауаа ргәаанагара, акраҵанакуеит, урҭ ирылшоит аконструқтивтә згәаҭа аҟаҵара.

– Иҟоума арҿаҩцәа, асахьаҭыхыҩцәа анырра ҕәҕәа сзыруит ҳәа ззышәҳәарц шәылшо?

– Аҵараиурҭаҿы ҳкурс дуун, убри аҟнытә, сгәаанагарала, сара исмоуӡеит иақәнагаз адыррақәа. Убри сгәы иалоуп. Иақәнагаз амыругақәа, ашәыгақәа ахьҳамамыз азы сара сылшарақәеи, егьырҭ аҵара сыцызҵоз рылшарақәеи реиԥш, аҳәаақәа ирҭакын. Арҵаҩы иҳадиҵон мчыбжьык аҩнытҟа 150 рҟынӡа аинырслақәа рҭыхра. Сара сзы уи даара иуадаҩын материалла. Сара схәыцуан иабаазго 150 бҕьыц ҳәа. Убри аҟнытә, бҕьыцк ԥшьыџьара ишаны ҳхы иаҳархәон. Қарҭтәи Академиа акәзар, уахь сара сақәшәеит убри аҩыза аамҭазы, уи сара сашьҭоуп аиҭашьақәыргылара, аиҭахысра ҳәа. Усҟан аамҭақәа уадаҩын, амитингқәа мҩаԥыргон, аибашьра ихықәгылан. Усҟантәи аамҭазы, исгәалашәоит, иааҭысхуаз зегьы аибашьра атема иазкын. Амультипликациа иазкыз сдипломтә усумҭаҵәҟьаҿгьы хысрақәак ыҟан. Сырҵаҩы дсазҵаауан, есымша узхысуеи ҳәа.

Аха сара еилыскааит, уи зегьы адыррақәа шсырҭоз, аҵара шысдырҵоз, ҟазак иаҳасабала сышьақәгылара ишацхраауаз. Уажәы сара иаҳа-иаҳа сҭыхлар сҭахуп. Иахьа сара еилыскааует, исымоу зегьы, сара сзакәу зегьы зыбзоуроу, сызхысыз ауп.

Акьыԥхь иазлырхиеит
Гәында АЗЫНԤҲА.

2015
№ 4

«ШЬАРАҬЫН» АКӘАШАЦӘА АԤСНЫ АИБАШЬРААН

Едуард Уаҳаид-иԥа Бебиа – Аԥснытәи аҳәынҭқарратә акәашаратә ансамбль «Шьараҭын» ашьаҭаркҩы, асахьаркыратә напхгаҩыси, абалетмеистер хадаси иҟаз, иналукааша аԥсуа хореограф, Дырмит Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа алауреат, Аԥсны Жәлар рартист.

Екатерина Бебиа: – Ҳаҭыр зқәу Едуард Уаҳаид-иԥа,шәара напхгара зышәҭо ансамбль «Шьараҭын» акәашацәа Аԥсны аибашьраан рылша иахышәҳәаауеи?

Едуард Бебиа: – Сҭампыл аҟалақьаҿ афестиваль ду мҩасуан, аапхьара ҳаман, уахь амҩа ҳақәлеит. Иабаҳдыруаз Аԥсны аибашьра ҟалоит ҳәа. Хьыӡлапшала афестиваль аҟны ҳрыдыркылеит, ибзиаӡаны ҳхы ааҳарпшит,аԥхьахә усгьы ҳара иаҳҭәын. Ҳгәырӷьаҭцәа ҳашьҭахьҟа амҩа ҳақәлеит. Афестиваль аиҿкааҩцәа зегьы ҳааскьаргон, иааиуа ашықәсқәа рзы ҳхы алаҳархәларцаз ҳаиқәшаҳаҭхеит. Трабзон ҳааиуан еиԥш, ԥсуа чкәынак даасԥылан аибашьра иалагеит иҳәеит. Сара аибашьра Ҭыркәтәыла иҟалаз ҵысшьеит. «Ҳара акгьы ҳамбаӡеит, ахысыбжьгьы ҳмаҳаит, ишԥа уи?» ҳәа иҵьшьаны сиазҵааит. «Ҭыркәтәыла акәӡам, Аԥсны ауп аибашьра иахьалагаз. Ақырҭцәеи аԥсуааи Акәа Аҵха ҟапшь аҟны еиҿагылоуп!» ҳәа амыждара аасаиҳәеит. Аха иҟаҳҭозеи, иаҳуазеи? Иаразнак ала амҩа ҳақәлеит, иҵәгьамкәа Баҭымынӡа ҳааит, нас Аԥсныҟа амҩа ақәлара мыждахеит. Иҳамаз зегьы аҳҭынҵаны ӷбак наҳкылеит, аха уи имцоимаауа, уахыки-ҽнаки амшын иххалеит. Аӷба аматҵуҩцәа аӡәгьы дҳацәажәомызт, ҳазҵаара аҭак ҟарҵомызт. Жәларык аҿар сыцуп, амца скуеит, зегьы рлахьынҵа снапы ианул, арахь ҳаԥсадгьыл ахь абгара иаҿуп ҳәа ҳдыруеит. Сыгәжәажәо аӷба сҭоуп, сгәы аанкылар ҳәа сшәон, аха аҿар иахьырбоз, ргәы мцарц азы сыҽсырӷәӷәоит ҳәа саҿуп. Ауадаҩрақәа акыр ҳахганы, инханы иҳамаз иҵегь ҳҧара нарҿаҟәшәаны, цәгьамыцәгьала Акәа ҳааит. Лашьцахьан асқьала ҳанаадгыла, ҳақалақь ҭацәын. Акәа ахысыбжьқәа алыҩуан. Ҳамаҭәақәа цьара инышьҭаҵаны, сыкәашацәа шьапыла мацара адәқәеи аӡқәеи ирырго Алашырбага (Маиак) аҳабла аҟынӡа иназгеит аҭҳ лашьца ҳеалакшәа.Зегьы сыҩныҟа изгеит, маҷк рыԥсы дсыршьеит. Иҟоу аиаша ҳазҳәо ҳәа аӡәгьы дыҟам, аха ҽеи шыҟам усгьы иубаратәы ҳҭагыламзи. Акәа аӷацәа рнапахьы иааргахьан. Ашаха амҭакәа дырҩегь сыкәашацәа насыргылан, Гәымсҭаҟа амҩа икәыстцеит. Аӡы ишырыз, Ешыраҟа ишиасыз даара иҵьаушьаратәы иҟоуп. Агәыӷьра ду аадырпшит. Гәдоуҭаҟа ицо-иаауа ҳәа иаламгакәа, Гәымсҭа ишырыз иаразнак абҵьар шьҭыхны еибашьуаз инарывагылеит.

Амцеиԥш рхы аадырԥшит: Руслан Кәылаа, Даур Акаба, Аркади Чачхалиа, Анри Ферзба. Алабақәа ракәын аԥхьа иркыз. Егьыртгьы ирылшозгьы, ирылымшозгьы рыла аибашьра иаҿын.Шьараҭынаа зегьыҭәҟәа еиԥшны аибашьраҿы фырхаҵара дула рхы аадырԥшит ҳәа шәасҳәар шәызжьеит, аха аӷырак гәымшәарыла аӷа иҿагылеит. Гәымсҭатәи афронт аҟны еиҿыркааит «Шьараҭын» ҳәа зыхьӡырҵаз абаталион, уи командаҟаҵаҩыс дарҭеит Ткәарчалтәи арԥыс, ҳансамбль аҟны зыда царҭа ҳамамыз ҳмузыкант Руслан Кәылаа. Егьырҭ аҷкәынцәагьы рееидыркылеит уи икәшамыкәша. Раԥхьа ирхәыз дреиуан Аркади Чачхалиа, аха уи даанымкылеит, ихәра маҷк ишааиӷьхаз дызлацазгьы сыздыруам, аха «Суаажәлар ахьыҟоу, сан дахьыҟоу сцароуп» ҳәа Мрагыларатәи афронт ахь дцеит. Уигьы уа командаҟаҵаҩыс дҟарҵеит. Уи нас зны атанк дақәтәан, зны апулемиот икын, зны автомат. Ихы-иԥсы дамеигӡаӡакәа дшеибашьуаз, аибашьра еилгарц омак шагмыз иԥсҭазаарагьы аҟәитцеит.

Убас еиԥш дыхьӡырҳәаган еибашьуаз иакәын Руслан Кәылаагьы. Уи икәшамыкәша ҳакәашацәа

ҿеиладыртцәеит, даара бзиа дырбон, игәра ргон, дыцхьагылан, дгәымшәан. Убас рацхьа дышгылаз Шроматәи ажәыларақәа руак аан дҭахеит. Руслан иаамышьҭахь Акаба Даур (Гәыслик) абаталион идикылеит, ус ирҭаххеит ицеибашьуаз. Иара уигьы Аҟәа ахаҟәиҭтәраан сентиабртәи ажәылараҿы дҳацәҭахеит. Убас дҭахеит Ҟылгьы. Иҭахеит аибашьра ҟалаанӡа «Шьараҭан» астудиахь инеиуаз, зеазыҟазҵоз арԥарацәа. Иааизакны «Шьараҭын» акәашацәа 12-ҩык аибашьраҿы иҭахеит.

Екатерина Бебиа: – Аибашьра ашьҭахь хыҟәкыс ишәымозеи, ишәзышьақәыргылоума шәцьабаа ду зцу ари шәансамбль? Изеиԥшрозеи «Шьараҭын» иахьатәи аҭагылазаашьа?

Едуард Бебиа: – Аԥсҭазаараҿ аҵәгьеи абзиеи рышьхәа еивҵоуп, аҵәгьара ду ҳақәшәеит, хҵеицәа иреиӷьӡақәаз ҳацәҭахеит, ҳҟазара, ҳарҿиара ҿахҵәеит, аха агәкажьра аҭахӡам. Сара сызлазхәыцуа ала, аибашьра ашьҭахь зегьы иаҳуалԥшьоуп амҩахәасҭақәа пшааны, мҩас иамоу ҳазхәыцны, ҳазегь ҳнеидгыланы, акы азыҳәа ҳхы

ҳамеигӡакәа ҳҟазара, ҳарҿиара аиҭашьақәыргылара напаркра. Аԥсҭазаара иацҵатәуп, иаанхаз аҿар бзиа еидкылатәуп, ансамбль ҿыцны ишьақәыргылатәуп, излаҟаз еиӷьны еиҿкаатәуп.

25 шықәса еизаҳгахьаз акәашацәа рымаҭәақәа, урҭ рырхиагақәа, ршьаҵақәа, иара убас амузыкантцәа ртехника ду уҳәа миллиардла аԥара ахә ҳцәызит, ирыблит, аӷацәа иргеит. Аҳәара ҟасҵоит, ишәымцыхьашәо: ауапа, ахылԥарч, аҟама, амаҟа, аҳәа ансамбль ахь ишәырхынҳәырц, ҳаилышәкаарц. Ҳавтобус «Кубань» шьоукы ирымоуп, аҳәара ҟасҵоит идырхынҳәырц. Уа иахьрымо омак иахьрыхәо ыҟам, ҳара иҳамазар, артистцәа ргара-раагаразы ҳхы иаҳархәон, ақыҭақәа рахь ҳцаны ҳажәлар ргәы ҭаҳгарц ҳҭахуп, ҳалацон.

Цәала-жьыла аибашьра ҳаԥнаҽеит, ҳдоуҳатә ԥсҭазаара ҟәыбаса иагеит, аха ҳара аҟазара аус азызуа аинтеллигенциа, акультура амаҭ зуа зегьы ҳхынҳәыроуп ҳус хадахьы. Ишьҭыхтәуп ҳҟазара, шьаҟас уи иаҭагылаша ҳара ҳауп. Ҳажәлар ааха ду ирауз рхазырштуа ҳәа акгьы ыҟаӡам, аха маҷк ргәы ахәра зырӷьаша ауп ҳҟазара, ҳдоуҳатә беиара. Ҳҟазара ашьҭыхра ҿеазаҳамкыр, ҩынтәны, хынтәны ҳаԥхоит, милаҭк аҳасабалагьы ҳаныӡаар ауеит. Адоуҳа еиҟәнархо рацәаӡоуп, адоуҳатә культура змам амилаҭ– инагӡаны измилаҭхом.

Аԥсны аҩныҵҟа мацара акәымкәа, ҳҟазара дырбатәуп атәым ҳәынҭқаррақәа рҟны. Ҳара аибашьраҿы аиааира згаз милаҭуп, адунеи ауаажәларра рҟны ҳаҭыр ҳақәуп. Убри шьақәырӷәӷәатәуп ҳҟазареи ҳкультуреи рыла. Урҭ ирҳәароуп: «Абри аҩыза акультура ду змоу, здоуҳатә дунеи ҭбаау, аибашьраҿы уаҩ дзыриааиуам!» ҳәа. Ҳаԥсы штоу, ҳшыӷәӷәоу, аибашьра ашьҭахьтәи ауадаҩрагьы аиааира шҳалшо дырбатәуп, ҳажәлар рбеиара аихаҳара ҳамч шадаҳҵо адунеи иабароуп. Аекономикатә блокада ҳара ҳаиааироуп ҳдоуҳа аӷәӷәарала. Арԥарацәа аибашьра адәаҿы иаадырԥшыз афырхаҵара аԥсҭазаараҿ иртцабыргтәуп, рхы зқәыртцаз ҳкультура, ҳҟазара, ҳбызшәа, ҳаԥсуара, ҳаламыс еиқәырхатәуп, еихаҳатәуп, иԥсыз аԥсы ҭаҵатәуп, изыз ԥшаатәуп…Ҳнапы еиқәыршаны, ҳаӡәыкны аус еицаҳамур, аибашьраҿы иаҳгаз аиааирагьы акгьы иаԥсахом.

Сара хаҭала, аҵыхәтәантәи сымчқәа еизыркәкәаны, исылымшашагьы сылыршаны, схы аԥыка ықәхны ансамбль аиҭашьақәыргылара саҿуп, уи саҿызаауеит сыԥсы ахәага ҭанаҵы.

Аиҿцәажәара аагоуп ажурналист, аҭарауаҩ Екатерина Бебиаҳҳа лхатәы видеоархив аҟынтә. Анҵамҭақәа ҟаҵан 1994 шықәсазы.

Арифа ҚАПБА

АСКУЛЬПТОР МАРИНА ЕШБА ЛПОРТРЕҬ АЗЫ ЦӘАҲӘАҚӘАК

Рацхьаӡатәи аԥсуа ԥхәыс-аскульптор Марина Ешба еицырдыруаз аԥсуа революционерцәа ируаӡәкыз – Ефрем Ешба иԥҳа лакәын. Асовет мчра анышьақәгыла ашьҭахь, аҭара бзиа имази ибзиаӡаны дахьазыҟаҭцази ирылҵшәаны СССР ахаҭарнакҭцас адипломаттә усқәа рынагӡаразы дышьҭын Европа атәылақәеи Америкеи рышҟа. Марина Ефрем-иԥҳа диит 1921 ш. ииуль мзазы, Лондон. Уа лаб аус иуан Асоветтә Урыстәыла иатәыз Ахәаахәҭратә хаҭарнакраҿы. Марина лыҷкәын – Владимир Аршба излашьақәиргәгәо ала, уантәи ацара иқәшәеит акоммуниcттә пропаганда иахырҟьаны. Иаҳа ихьшәаны иабду – Ефрем Ешба, дрышьҭит усура Асовет Ҳәынҭқарра Ахәаахәҭратә хаҭарнакрахьы Америкаҟа.

Марина лан, Ефрем Ешба иԥшәмаԥҳәыс Мариа Владимир-иԥҳа Шьигровскаиа «Тифлистәи аҭыԥҳацәа ԥшӡақәа» рапҳьа игылаз лакәын. Марина лнаӷс, аҭаацәараҿы илызҳауан даҿа ӡгабкгьы – Елизавета. Арепрессиа ашықәсқәа раан, Ефрем Ешба Колымаҟа дахыган, 1939 ш. ашьра иқәҭцаны данҭадырха ашьҭахь, иҭаацәа рыԥсҭазаашьа даараӡа иуадаҩхеит. Марина Ешба лҩыза, ашәҟәыҩҩы, апублицист Цьума Аҳәба излеиҳәоз ала, Марина лаҳәшьеи лани еицны Казахсҭанҟа иахыргеит, уаҟа шьамхахьы аӡы иӡаагыланы абамба аиҭаҳара рықәшәеит. «Лара есымша лхы дахашшаауан, убри аахыс сыбаҩқәа лассы-лассы исыхьлоит», – ҳәа еиҭеиҳәон Цьума Аҳәба. Пытрак ашьҭахь Марина лани, лаҳәшьеи, лареи Аԥсныҟа ахынҳәразы азин рырҭеит, аха «ажәлар раԥа» иҭаацәа ҳәа анхарҭа рырымҭеит. «Лани лаҳәшьеи лареи Бедиатәи ауахәамаҿы инхон цыҭраамҭак», – иҳәон Цьума Аҳәба. Аԥазараҭҭцааҩы Аза Аргәын лажәақәа рыла Марина Ешба абжьаратә школ дахьалгаз ақалақь Очамчыра ауп.

1945 ш. Марина Ефрем-иԥҳа Москваҟа дцеит. Уа дҭалеит Москватәи аԥазара аинститут, аскульптура афакультет. Аҭара лҭон апрофессор Е. Ф. Белашова лҟны. «1951 ш. аинститут далгеит. Ибзиаӡаны аҭара ахьылҭози ақалақь Москва асахьаркыратә ԥсҭазаара аҭивла лхы ахьалалырхәази ирыбзоураны Марина Москва асахьаҭыхыҩцәа Рхеидкыла даларҭеит, анаҩс СССР асахьаҭыхыҩцәа Рхеидкыла», – иазгәалҭоит аԥазараҭҭцааҩы Аза Аргәын.

«Аҵьныш Сталин даныԥсы, Марина илгәаӷьит Микоиан иахь ацара, уи ибзиаӡаны дидыруан лаб, – еиҭеиҳәон Цьума Аҳәба, – Микоиан Марина Ефрем-иԥҳа илаиҳәеит лаб ибзиаӡаны дшидыруаз, уимоу, Ефрем Алексеи-иԥа «иреиӷьӡаз ҳауаажәлар дыруаӡәкын» иҳәеит. Еиҭеиҳәеит иҩны, москватәи иуадаҿы дышнеихьаз». Анастас Микоиан иҳәеит цасатәи руада аргьежьра шалымшоз, аха иақәиргәыӷит аҿыц шырзиԥшааауа ала. Иажәа наигӡеит – ҩ-ҿык змаз ауада иҩнеиҭцеит Маринеи лани лаҳәшьеи.

Москва дшыҟаз иааԥшхьан илылаз абаҩхатәра ҟаимаҭ. Марина лыҟаҭцамҭа амедальқәа 1958 ш. имҩаԥысуаз Асовет ҳәынҭқарра зегьтәи амедальқәа рконкурс аҿы, иреиӷьӡақәоу ҳәа иалыркааит. Зегьы еиҵгәарҭеит Ешба лыскульптурақәагьы. Убас, лыскульптура «Аусуҩ» Польша иқәыргылан. Далахәын Севастопольтәи аҳәынҭқарратә драматә театр аиқәыршәара. Иаԥылҵоит еицырдыруа ауаа рыскульптурақәа, убарҭ дреиуоуп еицырдыруа арежиссиор Константин Станиславскии.

Москва Марина Ефрем-иԥҳа Ешба диабадыруеит аҭоурыхтә наукақәа ркандидат, Аԥсны асовет ԥсҭазаара рапҳьатәи ашықәсқәа ҭызҭааауаз Тариел Аршба. «Арҭ ҩыцьа ауаа қәыԥшқәа еидызкылаз Марина лаб иԥсҭазаара аҭҭаараӡы ирымаз аинтерес ауп», – иҳәоит агазеҭ «Советскаиа Абхазиа» аҟны корреспондентс аус зуаз Цьума Аҳәба. Уа акультура аҟәша еиҳабыс даман Тариел Аршба. 1958 ш. Марина Ешбеи Тариел Аршбеи рыԥсҭазаарақәа еиларҭеит. Абас лара Аԥсныҟа нхара дааит. Дроуит аҭеи Владимир.

Иазгәаҭатәуп, Ць. Аҳәба ҩызас дахьрымаз анаҩсгьы, зны Марина Ешба лыскульптурақәа руак азы модельсгьы дыҟан. Лара лхаҭа диҳәеит уи азы, уи аан иазгәалҭеит

аԥсуа иитәым аҷыдаракәа шанылбаало иҭеиҭыԥш.

«Тариел лассы-лассы исирбалон лусумҭақәа, лыскульптуракәа, лмедальқәа, сара избоз зегьы схырхуан, иҵьасшьон. Ҽнак зны исеиҳәеит, Марина ускульптура ҟалҵар лҭахуп ҳәа. Изласгәалашәо ала, даара ахаҿы еилыхха умоуп ҳәа салҳәеит, иҵегьы арҽхәаражәақәа салҳәеит, излеилыскааз ала, сусумҭақәа дрыԥхьахьазаарын», – игәалаиршәон Цьума Виссарион-иԥа.

Цьума Виссарион-иԥа, Марина Ешбеи иареи анеиҩызцәазтәи аамҭақәа игәаларшәо, иазгәеиҭон, иареи лареи еибадыраанӡагьы, Москва аҭара аниҭцоз аҟазара агәыбылра икхьан. Третиаковтәи ага-

лереиа азалқәа рҿы адунеи аҿы еицырдыруа аҿыханҵаҩцәа русумҭақәа данрыхәаҧшуаз иџьеишьон ирылаз аҟыбаҩ, аха уаанӡа ахаан, Марина дидырааанӡа, аҟаза иусура дахәаҧшыртә аҭагылазаашьа имоуцызт. Иазгәеиҭон, ихаҿы аҧҵара Марина Ешба мызкы дадхалеит. Лусушьа астиль агәақәкра аҭахын. Изныкымкәа иҟалҵахьаз аскульптурақәа лырбгахьан, лара ишылҭахызҵәҟьа еиҧш иалҵаанӡа. «Ҽнак зны, Марина лҟазарҭаҿы сахьнеиз избеит апоет Шьалуа Ҵәыџьба искульптура, – игәалаиршәон Џьума Аҳәба – Марина ибаҩхатәра џьалшьон, аха зегь реиҳа зыхә ҳаракны илшьоз, ихаҭа Сибраҟа дахганы даныҟаз иҟаиҵаз ауп. Шьалуа иаҳаит, Колыма џьара, иахганы иҟаз Ефрем Ешба ӷәӷәала дычмазаҩханы дышгәаҟуаз. Ддәықәлеит уахь дибарц азы, аха иҧсы шҭаз дихьымӡеит». Аҳәба иажәақәа рыла, Марина Ефрем-иҧҳа есымша хьаа дус илыман иаб изқәаҭыҧ атәым дгьыл аҿы иахьыҟаз. Илҭахын иҧсыбаҩ иҧсадгьыл ахь аагара.

Џьума Виссарион-иҧа излаиҳәоз ала, Марина Ешба зинтеллеқт ҳаракыз, аҟазшьа ӷәӷәа змаз уаҩын. Лара акраамҭа Аҧсны асахьаҭыхыҩцәа рхеидкыла напхгара азылуан. Марина Ешба Аҧсны асахьаҭыхыҩцәа рхеидкыла хантәаҩыс данамазтәи лусуразы абас лыҩуан аҟазараҭҵааҩы Аза Аргәын: «Марина Ешба Аҧсны асахьаҭыхыҩцәа рхеидкыла дахагылоуп, акыргьы аусушьа лырцыхцыхуеит. Акультура аминистр Владимир Кәарҷелиеи лареи ирылшо зегь ҟарҵоит аскульптура иатәу амилаҭтә кадрқәа реиҿкаареи реизырҳареи рзы, иалдыршарц ирылшо зегьы ҟарҵоит Аҧсны асахьаҭыхыҩцәа рхеидкыла ацәыргақәҵатә зал акапиталтә ремонт азуреи аҭыҧ арҭбаареи рзы. Асахьаҭыхыҩцәа ацхыраара рырҭоит асоветтә, ареспубликатә, аҳәааныркцәтәи уҳәа ацәыргақәҵақәа рхы рыладырхәырц азы. Марина илылшоз зегьы ҟалҵон асахьаҭыхыҩцәа дарбанызаалакгьы ацхыраара илҭарц азы. Имшәоз, хьаҵра ззымдыруаз, арыцҳашьара злаз ауаҩы, Владимир Кәарҷелиа длыцырхырааны, иуҳәар ауеит, аиҳабыра «драбашьны» мацара ҳсахьаҭыхыҩцәа нхарҭа ҭыҧлеи, аҟазарҭақәа рыргыларҭа ҭыҧқәеи еиқәлыршәон. Жәаҳәарада, лнапы злакыз аус аҿы зыҩаӡара ҳаракыз ҟазан. Иҟалҵаз рацәаӡоуп ҳреспубликаҿы амонументалтәи астанковтә скульптуреи рырҿиаразы».

Лассы-лассы Марина Ефрем-иҧҳа Қарҭынтәи иаауаз аиашамрақәа рҿагылатәыс илоулон. Иаҳҳәап, Қарҭынтәи, қырҭуа бызшәала иҩны иаарышьҭуаз аофициалтә салам шәҟәқәа, еиҭаганы иаарышьҭырц азы, шьҭахьҟа илыргьежьуан. Марина Ешба абҩа иалхны имаҷымкәа иаҧылҵеит аҟазара зныҧшуа аскульптурақәа, амемориалтә баҟақәа, лхаантәи ауаа рпортреҭқәа. Лусумҭақәа руак – лаб Ефрем Ешба ибаҟа – Аҟәа агәҭаны игылоуп.

Абаҟа аҧхасҭа ду аиуит Аҧсны жәлар рџьынџь еибашьра аан, аха ишдыру еиҧш, Марина Ефрем-иҧҳа илҭахӡамызт уи ашьақәыргылареи ареставрациеи азура. «Ефрем Ешба ҩынтә иеихсны дшьын, лҳәон лара, 1939 шықәсеи 1992 шықәсеи рзы, – иан лажәақәа еиҭеиҳәоит Владимир Аршба. – Лара даараӡа ирџьбараны дадгылан лгәаанагара, абаҟа аиҭашьақәыргылара аҭахӡам ҳәа илыҧхьаӡон… Раҧхьа зегьы ргәы иаанагон, хымҧада абаҟа иаҭоу аҧхасҭа рҽеитәуп ҳәа. Аха анаҩс еилкаахеит, асахьаркыра аганахьалагьы, даҽаганкахьалагьы уи аҟаҵара шаҭахым. Уимоу, сара садгылаҩуп ахҭыҧ зныз амармалташь аҭаҧҽыларақәа злашьыху амхны, ус

ааныжьра, иарбан бзарбзану излеихсуаз сыздыруам аха…».

1984 ш. Марина Ефрем-иҧҳа амемориалтә комплеқс «1941–1945 шш. рзтәи Аџьынџьтәылатә еибашьраҿы иҭахаз афырхацәа ргәаларшәаразы» азы иланашьан Д. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиа. Иара шьақәыргылоуп Гәдоуҭа ашҭа хадаҿы.

Даара ирацәаны аскульптура ҟаиматқәа, абиустқәа, апортреҭқәа аҧылҵеит аскульптор Марина Ешба: Татиана Гәлиа, Гули Кьычба уҳәа ирацәаҩны рпортреҭқәа. Лусумҭақәа акырынтә ицәыргақәҵан Аҧсны, СССР ақалақьқәа рҿы, аҳәааныркцә. Раҧхьаӡатәи хаҭалатәи лцәыргақәҵа еиҿкаан 1996 ш., аҩбатәи 2004 ш., даныҧсы ашьҭахь.

Аскульптор Марина Ешба илызку аинформациа рацәаӡам. Џьума Аҳәба иажәақәа рыла зны: «Марина амемуарқәа ҩлатәуп, мамзаргьы амшынҵак бымазар акәын» ҳәа анлеиҳәа, даараҧышәарччан, сиаша зегьы зкьыҧхьуа дҟамлар ҟалап ҳәа аҭак илҭеит. Џьума Виссарион-иҧа иазгәеиҭон Марина Ешба ллахьынҵа шыцәгьаз, зынгьы иӡбеит илызку иҩырц, аха ҳ-Џьынџь еибашьра (1992–1993) аан, инаҧылаҩырақәа рыбжа рблит, рыбжа аҧенџьыр аҟынтәи идыршәит. Ашәҟәыҩҩы излаиҳәоз ала, убарҭ аҧенџьыр аҟынтә адәахьы иршәыз ақьаадқәа иҧшааит Шьалуа Инал-иҧа. Иганы аҧсуа институт архив ахь ириҭеит, аха ишдыру еиҧш, уи архивгьы былны иқәхын.

Иҳамоу аинформациа ала, Марина Ешба илызкны аҭыжьра иазыхиоуп ҩ-шәҟәык – акы еиқәиршәеит Боча Аџьынџьал, егьи – Ольга Брендель.

Еиҵалгеит Гәында ЗЫНҦҲА

Адгәыр ГӘЫНБА

АԤСУАА РЧЫБГӘАҞАЗАРА

Аҽыбҕаҟазара, аԥсуаа ҳабзазара иахәҭа хаданы иԥхьаӡатәуп. Ҳаҽҟазара ашьаҭа бзиа амоуп. Аҭоурых иагәылсны иааиуеит иахьа уажәраанӡа. Амилаҭтә ҽыбҕаҟазаратә еиндаҭлара хкқәа рцәырҭра атәы зҳәо ахыҭҳырҭақәа рмаҷра иаҳнарбоит, урҭ акыр ашәышықәсақәа шырхытцуа.

Аԥсуаа рҽыбҕаҟазара егьырҭ Кавказ ажәларкәа рахьтә иалукаартә излаҟаз ирeиуан, рҽыжәлашьа, реибыҭашьа, рҽы амаршәа акышьа, рҽыжәтцшьа. Иахьа уажәраанӡа инханы иҟоуп аҳәамҭақәа: «Шәҩык аҽыбҕаҟазацәа, аԥсуа дрылукаауеит иҽыжәшьеи, иҽы акәаршьеи рыла. Уи аҽы абҕа даласоуп. Аҽы ауаҩы ишьа алоуп» уҳәа реиԥш иҟоу аҳәамҭақәа.

Аԥсуеи аҽи реизыҟазаашьа хаз дунеины иахәаԥштәуп. Уи аауеит аепос аҟынтәи. Уи Афырхатца хада Нарҭ Сасрыҟәа даниуаз иит иҽы Бзоу. Ифырхатцараҿы ҩыза иашаны ицыз иҽы акәын ҳәа иҩуеит аҽыбҕаҟазараҭтааҩы Гьаргь Амҷба. Аҳәамҭақәа рыла Нарҭ Сасрыҟәа бзиа иибоз иҽы анԥсы анаҩс, хара имгакәа иаргы дҭахоит.

Кавказ ажәларкәа рыԥсҭазаареи ркультуреи ҭызтцаауаз апрофессор Ковлевски абас иҩуан: «Аԥсуаа аҽырыҩрақәа бзиа ирбоит, аҽыбҕаҟазара аганахь ала ирыцназго дыҟам. Иара убас, бзиа ирбоит ахысра, уи ада ҽыбҕаҟазаратә ныҳәак мҩаԥыргомызт» ҳәа.

«Иалкаан иазгәаҭатәуп аԥсуаа аҽқәа рынцәахәы дышрымаз. Уи «Аҽышьашьана ҳәа ишьҭан. Уи аауеит аепос аҟынтәи. Нарҭаа руахьад иахылаԥшуаз Шьашьан идҳәалоуп», – ҳәа азгәеиҭоит академик Зураб Џьапуа.

Ашьа џьара имкшар ауӡом рҳәоит аԥсуаа, абри инаҷыданы, иазгәаҭатәуп Аԥсны шәага-загала ихәыҷны, шаҟаҩ аҽыбҕаҟазацәа алиааз. Асовет аамҭа иаҳнарбеит аҽыбҕаҟазара аҟны аԥсуаа ирацызгоз дшыҟамыз. Еиуеиԥшым Асовет Еидгыла рыспартакиадақәа изныкымкәа ирылахәхахьоу аҽыбҕаҟазацәа ҳамоуп. Усҟантәи аамҭазы иааитцагылаз аҽыбҕаҟазацәа рхыԥхьаӡара маҷӡам. Урҭ рахьтә еиҳа аихьӡара бзиақәа аазырԥшыз иреиуоуп: Иури Плиа. Аксенти Ҭарба, Иури Бараҭелиа. Алықьса Лакрба, Шулиа Лакрба, Валикәа Ҭаниа, Ҭаркьыл Расим, Златинска Аншба, Гьаргь Гәымба, Амра Ашәба, Андреи Кьыркьынаӡе, Лордик Барганџьиа, Давид Кәыҷбериа уҳәа убас ирацәаӡаны. Еиҳа ибжьаратәиу абиԥара иатцанакуа Харлам Симониа ихьӡ Адунеи иадыруа дҟалеит аҽырцараҟны.

Аџьынџьтәылатә еибышьра Дуаҟны игаз Аиааира амш азгәаҭо, раԥхьаӡакәны Гәдоуҭа араионтә ҽыбҕаҟазаратә еиндаҭлара мҩаԥган Абҕархыкә ақыҭан. Убри инаркны иахьа уажәраанӡа ари аҽыбҕаҟазаратә ныҳәа мҩаԥысуеит маи жәба рзы Гәдоуҭа араион ақыҭақәа рҿы.

Иара убас, Мықәашҭа есышықәса имҩаԥыргоит Аԥсны аџьынџьтәылатә еибашьра аҟны игаз Аиааира амш азгәаҭара иазкны аҽыбҕаҟазаратә еиндаҭлара. Уаҟа аԥхьахә иазнеиуеит Кәтол, Тамшь, Џьгьарда, Пақәашь, Аӡҩыбжьа уҳәа ақыҭақәа. Арҭ аицлабрақәа аныҳәатә гәалаҟазаара рыцны имҩаԥысуеит.

Шықәсык знык имҩаԥысуа аҽыбҕаҟазаразы Аԥсны ачемпионат даҽа ҩаӡарак амоуп. Ақыҭақәа рыбжьара иалкаахаз аҽыбҕазацәа, араҟа изтәу араион ахьӡала иқәгылоит. Аҽырыҩра, аҽылампыл, аҭәеигәыдтцара, аҳәаҟьара, ԥсуатцас аҽырхәмарра, аҭарчеи уҳәа мҩаԥыргоит. Аха абазшьҭыхра, ахыци ахәымпали рыла акьан аихсра уҳәа реиԥш иҟоу амилаҭтә еиндаҭларатә хкқәа апрограмма иалаӡам. Амала еихьӡара бзиоуп ҳәа иушьар ауеит аԥсуаа иртәу аҽқәа рымацара рыла аицлабра ахьымҩаԥысуа, уи иаҳнарбоит Аԥсны аҽааӡара аҿиара бзиа шамоу.

Аԥсны мацара акәӡам аԥсуаа рҽыбҕаҟазара аҿиара ахьамоу. Урыстәыла иреигьқәоу аиԥподромқәа рыҟны аԥсуаа, есышықәса аԥхьахәтә ҭыԥқәа ааныркылоит. Шьала-дала ҳара иаҳтәу аҽыбҕаҟазара, наџьнатә аахыс иахьа уажәраанӡа абиԥарақәа еимырдо традициоуп. Ус анакәха, уи ԥсра-ӡра шақәымло агәра угаратәы иҳаласоу акоуп.

АКУЛЬТУРАТӘ ХҬЫСҚӘА 2020 Ш.

Р. Гәымба ихьз зху Аҧснытәи Аҳәынҭқарратә филармониаҟны имҩаҧысит Аҧсны Жәлар рартистка, Адыга Ареспублика зҽеаҧсазтәыз артистка, «Ахьз-Аҧша» аорден ахҧатәи аҩаӡара занашьоу Маиа Гьерзмаапҳа 70 ш. лхытҵра иазкыз аиубилеитә концерт.

* * *

Аҧсуа Ҳәынҭқарратә аҿартә театр атруппа аҭааит Ҟарачы-Черқьесски Ҟабарда-Балкариеи ареспубликақәа. Уаҟа ахәаҧшцәа идырбан Аҧсны Жәлар рпоет Б. Шьынқәба ироман «Ацынҵәарах» ала иқәыргылоу аспектакль.

Арежиссиор-ақәыргылаҩ Алиас Аҩӡба.

* * *

Еилкаахеит Т. Шь. Аҵьба ихьз зху ахәыҷқәеи ақәыпшцәеи ирызку Аҳәынҭқарратә литературатә премиа занашьахаз.

Апоезиа ажанр аҟны апремиа ианашьоуп Геннади Аламиа, ирҿиамҭа «Нарҭашәа» азы.

Адраматургиа аҭыԥ даԥсахеит Валентин Кәаӷәаниа, иҩымҭа «Сыкәты шкәакәа» азы.

Апремиа анашьара мҩаԥган Т. Аҵьба иирамш аҽены хәажәкырамза 11, Д. Гәлиа илитературатә-мемориалтә музеи аҟны.

Сынтәа ҩынтәуп Т. Аҵьба ихьз зху апремиа анашьара мҩаԥыргоижьҭеи.

Уи аԥнатҵеит Акультура аминистрра.

* * *

Ацәыргақәҵатә зал хадаҟны имҩаԥган Аҧсны акультура аминистрра апремиа аиуразы «Ашықәс иреиӷьу аусумҭа» зыхьӡу ацәыргақәҵа. Сынтәа ари апремиа даԥсахеит аҟаза қәыԥш Сабина Кәарҷелиаԥҳа.

Сабина Кәарҷелиаԥҳа сынтәа раԥхьаӡакәны ари аиҵлабра лхы алалырхәит. Иагьланашьахеит апремиа.

Аҧсни Урыстәылеи Жәлар рартистка «Ахьӡ-Аԥша» аорден актәи аҩаӡара занашьоу Хьыбла Гьерзаапҳа 50 ш. лхытҵра аҳаҭыр азын Аҳәынҭқарратә Кремльтәи Ахан аҟны имҩаԥган аиубилеитә концерт. Уи аусмҩаԥгатә далахәын Аҧсны акультура аминистр Е. Арсалиаԥҳа.

* * *

Аҧсны Жәлар рартистка Нора Џьынџьалԥҳа напхгара зылҭо Аҧснытәи Аҳәынҭқарратә хортә капелла алахәын Шәача имҩаԥысуаз XIII Жәларбжьаратәи аӡынтәи афестиваль. Уи афестиваль аҳәаақәа ирҭагӡаны ҳколлектив ықәгылеит Алиса Дебольскои лыхьӡ зху аорӷантә- камертә концертә зал аҟны.

* * *

Аҧсни Урыстәылеи ркультуратә еимадарақәа аҳәаа иҭагӡаны П. Чаиковски ихьӡ зху Москватәи аконсерваториа азал хадақәа рҟны иқәгылеит Аҧснытәи Аҳәынҭқарратә камертә оркестр.

Асахьаркыратә напхгаҩы Аҧсны зҽеаҧсазтәыз артист Давид Терзиан.

* * *

А. Чачба ихьӡ зху Аҟәатәи Аҳәынҭқарратә сахьаҭыхратә ҵараиурҭаҟны имҩаԥысит асахьаҭыхра, аҿыханҵа, акомпозициа, аскульптура, амаҭәахә ҭҵаара, атехнологиа, ашәҵамаҭәа аҭоурых уҳәа амаҭәаркәа рыла раԥхьатәи аԥышәаракәа.

Ари аусмҩаԥгатә еиҿнакааит А. Чачба ихьӡ зху Аҟәатәи Аҳәынҭқарратә ҵараиурҭа.

* * *

Аҧсны Жәлар рышәаҳәареи рыкәашареи зҽеаԥсазтәыз Аҳәынҭқарратә ансамбль алахәын Аҳәынҭқарратә Кремльтәи Ахан аҟны имҩаԥысуаз аҟазара афестиваль.

Ансамбль асахьаркыратә напхгаҩы Аҧсны Жәлар рартист Уасил Царгәыш.

2019 – ИАЛКААХАЗ АУСУМҬАҚӘА

Сабина Кәарҷелиаԥҳа
«Дучка даԥхьоит»

Адгәыр Цилиа
«Аӡиа Рица»

Мактина Ҵәыцьԥҳа
«Аԥхыӡ»

Терент ҶАНИА

УҚЬАФ ҬАЗҴО АҞАЗАРА

Аҟаза дыҟоуп захьынҵьара – адгьылтә ԥсҭазаара инаркны акосмос аҟынӡа: асахьаҭыхраҿы, анхамҩаҿы, ажәа ҳырҷала аҩреи аҵәажәареи рҿы, абаҩ ԥтҵәа ахьеикәыршәатәу, иага ихьанҭазаргьы аимак-аиҿак ҟыҟәыкда аҭыԥ аҟәтҵараҿы. Аҟаза дыҟоуп згьама ссиру, ианасакьаҳәымҭоу зыфҩы лаҳа-лаҳауа угәаҿы инеиуа, угәалаҟара шьҭызхуа, аԥсҭазаара угәазырԥхо, удаҿы ушьа хааӡа изырныҟәо, улахь еиқәызар еиҭызхуа, убз зырхаауа ажь ааӡараҿы, аҩы аҟаҭҵараҿы...

Иахьа Аԥсны, аԥсуа ҩҟәа раҳҭынраҿы алу еиԥш зегь зхагьыжьуа Валери Борис-иԥа Аҩӡба иоуп. Убри азын ауп уахь ҳазцаз ажурнал «Аҟазара» асахьаркыратә редақтор Г. Дочиеи сареи: иаҳҭахын даабарц аԥсуа ҩҟәа рдунеи аҿы иаагылазар аус зуа, уаҟа аԥсҭазаара аԥышәа зауз, зыцсабаратә баҩхатәра ааԥшыз, аҩызцәа нагаҟәа зырҳаз аҩыҟатҵаҩ ду. Валери Борис-иԥа иахь ҳазланеиуаз амҩа ҳирбеит азауад аԥшәма қәыԥш, – Ника Ачба. Уи иҿаԥшылара ахалагьы иаҳәоит дуаҩы лашаны Анцәа дшишаз: зынӡа дқәыԥшуп, ԥсуаҭас дааӡоуп, днаӡа-ааӡоуп, ԥшра-сахьала деиқәшәоуп, иаԥсшәа хааӡуп, аиҿкааратә баҩхатәра имоуп. Ус иҟан дызхылҭцызгьы. Иабду Николаи Баҭа-иԥа Ачба, аамҭа хьанҭақәа дрылиааит, Анцәа ду дҭауадны дахьишаз азы аамҭа ҿыц ахадараҿы игылаз ауаа лассы-лассы ддыргәамҭцуан. Иԥсҭазаара ашәарҭа ианҭагылалак, – Аԥсны ааныжьны Урыстәылаҟа дцон. Николаи Баҭа-иԥа иԥсҭазаара аҭыхәтәантәи амшқәа рҟынӡа Урыстәыла аҿаԥхьа дхырхәон, избанзар – уи деикәнархеит, аусура инаҭеит, уаҟа иҟазара аиртыртә еиԥш алшарақәа иоуит. Аха, Аԥсынтәылан аполитикатә ҳауа аҽеанаԥсах, инагӡаны акәымзаргьы, аԥсуаа Асовет мчра аԥхьатәи аамҭақәа рзы ироуз, аха дук хара имгакәа ирымнахыз азинқәак рырхынҳәра аамҭа анаарыдгыла, Н. Ачба иԥсадгьыл ахь, иԥсеиԥш дзыхӡыӡаауаз ижәлар рахь дхынҳәит. Ашьҭахь уи ила еиҿкаахеит аԥсуа ҩҟәа рҭыжьра, урҭ ахьӡқәа рыҭаны, рылахь-рыцьымшь ӡатәны, хьызла-ԥшала иҩычоу амҩа рықәҭара. «Заԥсшәа хааӡ, аиҿкааратә баҩхатәра змоу» ҳәа зызбахә сҳәаз Николаи Баҭа-иԥа Ачба имаҭа – Николаи Владимир-иԥа Ачба иоуп.

Абдуи амаҭеи рыбжьара, аамҭак азы аԥсуа ҩҟәа рзауад адиреқтор хадас ма ихадоу аҩыҟатҵаҩ иаҳасабала аус иуан Николаи Баҭа-иԥа иҷкәын – Владимир Ачба. Иахьа аби аԥеи зшьаԥы иқәдыргылаз, мышьҭа бзиала иахагылаз, аҩҟәа раҳраҿ аԥсуа ҩҟәа адунеи иахзырҭцәаз Николаии Владимири русқәа наигӡоит Николаи Аиҭҵбы. Арҭ зегь сҳәеит зынӡа иааркьаҿны, избанзар, иахьа сҩызеи сареи ари азауад ашҟа ҳаазгаз азауад аҩыҟатҵаҩ хада, аԥышәа ду змоу, инахаран иҳәыцуа, зырҿиаратә ԥшаарақәа ирыбзоураны Аԥсни уи абеиаракәеи рҳәаа иҭыган адунеи ахь иҵәырызго Валери Аҩӡба иоуп.

Валери дҿаԥха-ҿаччо даҳԥылеит.

Ҳара ҳаибадыруеижьҭеи акыр ҵуеит. Агәыҕра ҿыцқәа ҳазҭо ашықәс ҿыц идаҳныҳәалеит:

– Шәаргьы убас, – иҳәеит аҭакс.

Уи икабинет алабараториа иаҩызоуп, аҭбаара ду амоуп, аура акәзар, – акырӡа еиҳауп. Азал акәакьқәа рҿы икылкаан алашара рықәыԥхоит аҩы хкқәа: «Аԥсны», «Лыхны», «Ԥсоу», «Аҷандара», «Радеда»... Рыхьӡқәа рацәоуп. Урҭ зегьы рхатә гьама рымоуп, раԥхьа убз иаақәлоит аԥсуажь ахаара, афҩы хаа. Валери Аҩӡба игәалашәеит аҩҟәа ирызкыз адунеиаҿтәи цәыргақәтҵак аҿы, урҭ ргьама аилкаара иалахәыз абарон (Франциа) Леруа «Аԥсны» ҿамҩак ааҟаҭцаны даангылан: «Ари сара сыдгьылаҿ иҟалаз ажь иалху ҩуп» ҳәа шиҳәаз. Уи иажәақәа Николаи Баҭа-иԥа ианизеиҭарга: «Даара сгәы ҟарҭцеит, абарон иуҳәаз ажәақәа, аха уи злыху аҷандаратәи ажь ауп» – иҳәазааԥ аԥсуа ҩыҟатҵаҩ.

– Сара Афонтәи абжьаратә школ саналга, схы абасырхари ҳәа азҭцаатәы аақәгылеит. Изызӡарызеи, сжурналистхар сҭахын, – аҵәажәара далагеит Валери Борис-иԥа.

– Сара сқәыԥшра аромантика аҵын, срыԥхьон ма киносахьала избон ажурналистцәа рус заҟа иԥшьоу, бжеиҳан ажурналист абџьар кны аҭабырг ихьчон, бжеиҳан аҵқьареи аҭабырги ашәа рзиҳәон... Ахаҭцареи аҟазареи еицын.

Саб – Афонтәи абжьаратә школ аҿы диреқторс дыҟан. Сара сгәаҳәара уи акгьы ахиимҳәааӡеит. Иҟалап игәаанагара иҳәар, сара хықәкыс исымаз сгәы ахнаршәар ҳәа даҵәшәазар. Аха сабгьы саргьы ҳгәаанагарақәа рҿеиҭаркит цәала-жьыла ҳҭаацәара иазааигәаз Николаи Баҭа-иԥа Ачба зны ҳаҩныҟа данымҩахыҵ ашьҭахь.

Нас Валери даатгылан, ҭынч инацитцеит. – Сара ашьҭахь ауп ианеилыскаа Николаи Баҭа-иԥа заҟа иҭцаулан дазхәыцуаз дызлыҭцыз ижәлар рлахьынҭца...

– Угәы иахәаз даара ибзиоуп, аха иахьатәи аамҭазы, ирацәамзаргьы, ажурналистцәа ҳамоуп, даара иҳагу ааглыхра, ҷыдала иугозар, афатә ааглыхра шьҭызхша аҟазацәа роуп. Убригьы ухаҿы иааугар сҭахуп! – иҳәан, ҳбаны, оумак днымхакәа дцеит.

1964 шықәсазы Валери Борис-иԥа далгеит афатә ааглыхра Москватәи атехнологиатә институт

«Аҩыҟаҵара атехнологиа» азанааҭ ала. 1969 шықәсазы иоуит даҽа дипломкгьы – далгеит афатә ааглыхра Зегь-еидгылоутәи аинститут. Далгеит латәарада, аха ажьи аҩи аус рыдулараҿы, лаборантк иаҳасабала аԥышәа ду изҭаз раԥхьатәи ашықәсқәа роуп. Усҟан, 60-тәи ашықәсқәа рызбжазы, Аԥснытәи аҩтәы комбинат аҿы аус руан анхара-анҵыра аусаҿы аԥышәа змаз, абас ҳҳәар ауазар, аԥҭазаара аинститутқәа ирылгахьаз, зҟазара азбахә Аԥсны иадыруаз Д. Заԥшь-иԥа, С. Гамсониа, С. Маан уҳәа азәырҩы. Ҳәарада, урҭ ирҿиҭаз раҵәоуп Валери Аҩзба.

Аҟаза қәыԥш иреиҳазоу аҭараиурҭақәа ирҭаз адырра, данхәыҷыз инаркны иидыруаз акәын. Убри акәхарын иара иҭахызгьы: аҩтәы комбинат аҿы иаҳа дрызхәыцуа далагеит ажь хкқәа рҭоурых, урҭ ржәытә-рҿатә, аишәа иамоу акультураҿы аҩы закәу, иааннакыло аҭыԥ. Аҭоурых атәы анаҳҳәа, ажь – ажәытәзатәи анхамҩатә культурақәа иреиуоуп. Уи иалҵуа аҩы иарԥшзоит аишәа, ауаҩы агәалаҟара инаҭоит, иҟоуп хәшәык аҳасабала рхы ианадырхәогьы. Валери Аҩзба игәалаиршәоит аҩы, ажь рҭоурых аҟнытә сиужетк.

Зны, Абиблиа аҿы ишҳәоу еиԥш, азгаби арԥызбеи рыԥсҭазаара еиларҵарц рызбазааԥ. Ари ауаҩытәыҩса иԥсҭазаараҿы уаҩы ихамшҭуа хҭысуп, ныҳәоуп. Зызбахә ҳамоу аныҳәахь днарԥхьазааԥ Иисус – аԥсуаа ишаҳҳәо ала – Иаса Қьырса. Аишәа иакәшан иаатәеит ачарауаа. Иаса игәы иамыхәазааԥ ачара аҟазшьа, избан акәзар, уи иаҵәмаҷын агәалаҟара, зыԥсҭазаара еилазҵоз ирықәнагоз агәырҕьара, раԥхьаҟа рыԥсҭазааратә мҩа каххаа иҟазҵашаз алашара. Иаса даалаган иматҵуцәа руазәк инапы ианиҵеит аҩыҟаҵаҩ иҿы дцаны ачарахь аҩы ааигарц. Аматҵуҩы инаигзеит иауз адҵа, – аишәа иахатәаз зегьы афҩы лаҳа-лаҳауа аҩы рызҭеиҭәеит. Иаса арԥызбеи аԥҳәызбеи еидиныҳәалан, ижәит. Егьырҭгьы аҩы ржәит. Ԥыҭрак ашьҭахь ачара ҿыхеит, гәырҕьарахеит. Ирҳәоит абри аҽены инаркны ачарақәа рҿы аҩы цәырырго иалагеит ҳәа. Ус анакәха, – ихиркәшон Валери – иаазатәын азахәа, иԥшаатәын ажәла, иалхтәын иахьанаалоз аҭыԥ.

Ари ажәабжь хәыч ҩ-уск нанагзон: иҳанаҳәон ажь аҭоурых, насгьы уи иалҵыз аҩы – ауаҩы иԥсҭазаара иаҭахыз, изырлахҿыхуаз, зынгьы игәырҩа хызҽуаз хархәаган ишыҟалаз.

Сара сгәы иаанагеит: мшәан, Иаса иҟынза ҳазцои, иаҳгәалаҳаршәаԥ Нарҭаа ирызку аҳәамҭақәа рҿы иалоу, ажьи аҩи ирызку ажәабжьқәа. Зны-зынла урҭ аҵәажәаҩ ибжьы рхоуп, уи разоуп, ицқьоуп, зны-зынла исахьаркуп, апоезиа ашәахәақәа рылԥхоит. Иаагозар, Аԥсны жәлар рпоет Б. Шьынқәба иҩымҭақәа рҿы ажь – «Арацәа ххыреиԥш еиҟәыншәыла» иҟоуп, ҽаҵьара, «Шьардаамҭа» аҿы иҳәоит: «Аҩы шьҭысхуеит, аҩы џьбара, абар икәеикәеиуа»... Аха уи аҩы, – ажь иалҵит. Абри атәгьы ихамыштзеит апоет: «Аҿатә-уаа» зыхьзу ироман аҿы қыҭа ссирзак аиԥш иалагалоуп жәытәнатә аахыс ашәышықәсақәа ирылсны, иага мыҟәмабара иақәшәазаргьы зегьы ириааины иааз «Амзара» ақыҭа. Ари адгьыл аҽаҩра иадгьылуп, жәытәнатә аахыс уа иҟалоит ажьқәа:

Абыргцәа лакәны ирҳәалоит,
Нарҭ Сасрыҟәа Марыхә дгылан,
Нарҭаа рҳаԥшьа анишә арахь,
Уи ныҟәҳазшәа ари ақыҭан,
Иҟәнаԥсазшәа нас агәагь,
Уи иахылҵызшәа азахәа,
Иршәыз иахьзын Аҩазакьаҭ!

Ари жәеинраалоуп, аха акы иахылҵит, акы иахьчеит. Уи агәра умгар ҟалазом ажь аҭоурых ҭызҵааӡуа аҭарауаа дуқәа рҩымҭақәа улаԥш нырхугар. Ажь ахкқәа рыҭҵаара зыԥсҭазаара зегьы азызкхьоу академик Волынкин ус иҳәоит: «Амшын Еиқәа иаҿыкәыршоу адгьылқәа рҿы ажь ахкқәа зегьраԥхьа иахьыҟалаз Аԥсны ауп ҳәа ҳҳәар ҟалоит. Аԥсны V–IV-тәи ашәышықәсақәа инадыркны иахьанзагьы еиқәхеит, аусгьы рыдырулоит араҟа ада даҽаџьара иҟамло, аҭарадырраҿы иаборигентәу ҳәа изышьҭоу «Акаҷыҷ».

Аҩы аԥсуа иԥсҭазаараҿы иамоу аҭакы азы аҭарауаҩ, аетнограф, анаукақәа рдоқтор В. Бигәаа «Аԥсуаа рытрадициатә дини рыбзазаратә культуреи рызҵаарақәа» ҳәа иҭижьхьоу шәҟәык аҿы иҳәоит: «Аԥсуаа рыкрыфаратә системаҿы аҭыԥ ҷыда ааныркылоит арыжәтәқәа. Арыжәтәқа зегьраԥхьа игылоуп аҩы, афункциалтә ҭакыла маҵара акәым, доуҳалагьы, – «аҩы Анцәа ишеит», – рҳәоит ажәлар рыҩныҵҟа иахьагьы. Ҩыда аԥсуа иеишәа ԥшзахом, – абзиара иатәыз, аҵәгьара иатәыз».

– Иаартны иаҳҳәар ҳалшоит, – иажәа иаҵитҵон Валери Аҩзба, – Аԥсны аҩтәы комбинат аиҿкаареи ашьақәгылареи, урҭ зегь рышьҭахь аҩқәа еиуеиԥшым аҵәыргақәҵақәа рахь рцәыргара апроблема дуқәа шрыцыз. Иаагозар, 1963 шықәсазы Қарҭ имҩаԥысуан аҩқәа жәларбжьаратәи рцәыргақәҵа. Уи иалахәын Франциа, Италиа, Венгриа, Германиа, Молдавиа уҳәа Асовет Еидгыла ареспубликақәа реиԥш, аҩы ҟазҵо аҳәаанырцәтәи атәылақәа маҷымкәа. Ицәырҵит азҵаара, – иҳәоит Валери Борис-иԥа, – ишԥанеиуеи ари аҵәыргақәҵахь аԥсуаа, – ақырҭуа ҩқәа аҽрылакны акәу, ажь змоу республикак аҳасаб ала акәу? Ари азҵаара азбара рықәшәеит автономиак аҳасабала Қырҭтәыла иалаз Аԥсни Қырҭтәылеи рнаԥхгара. Аиҿагыларақәа рышьҭахь, ишырҳәо еиԥш, Қарҭаа шьаҿак шьҭахьҟа иҟарҵеит. Аԥсны – аҩы змаз республикак аҳасабала, – аҵәыргақәҵахь инеит. Аха аҵәыргақәҵа аиҿкааҩцәа зегьреиҳа ргәы аҟаҵәыҳәа агәыр алазҵоз аԥсуа ҩқәа рыхьзқәа ракәын: «Аԥсны абукет», «Аԥсны», «Лыхны», «Псоу». Урҭ Николаи Баҭа-иԥа иҩқәа ракәын, ахьзқәа риҭеит. Ари апроблема аҭыԥ иқәызҵоз ажәа ҳәатәхеит Москва аганахьала. Изларҳәо ала, аҩы аҿынкылара гәазҭаз азбаҩцәа гәахәара дула ирыдыркылеит, рыхәгьы ҳаракны иршьеит аԥсуа ҩқәа. Ари аҵәыргақәҵа зегьы иреиҳаз раԥхьазатәи цәыргақәҵан Аԥсны иҟарҵоз арыжәтәқәа рзы. Аԥсуа ҩқәа ирырҭаз ахәшьарала, аразынтә медал анаршьеит. Уи амшьҭа бзиазаарын...

Акыр шықәса инеиԥынкылан (1974–1992) Валери Борис-иԥа аус иуит Лечқоԥтәи, Гәдоуҭатәи, Цандрыԥшьтәи аҩтәы зауадқәа еидызкылоз Аԥсны аҩтәы комбинат аҩыҟаҵаҩ хадас. Арҭ аамҭақәа идырҵаулеит идыррақәа, идырҭбааит иԥышәа. Уи зегьы дрыхьзон – Н. Б. Ачба инижьыз анхамҩа иҵегь арҭбаарагьы, аус ицызуаз аколлектив арҕәҕәарагьы, аҩыҟаҵараҿы аметод ҿыцқәа рыԥшаарагьы. Валери ихымҩаԥгашьа иаҳәазомызт «сара схадоуп, егьырҭ зегьы сара сҿы аус жәуеит» ҳәа. Уи зус бзиа избо зегьы дырҩызоуп, рыбзиа-

рыцәгьа далагылоуп, ицсадгьыл бзиа ибоит. Убри ауп ипату зыҳаракугьы азауадаҿгьы, ижәлар рҿгьы, Аҧсны анапхгараҿгьы. Иусура ашықәсқәа ирылагӡаны, В. Аҩӡба илшеит дызхагылоу азауад ареконструкциа азуреи, уи атехникатәи атехнологиатәи мыругақәа ралагалара. Убри иаҵыдангьы, иара нап аиркуеит иаҳа имаҷу аҧшьгарақәа рыҟнытә иаҳа амчхара змоу, ихырҳагоу аҧшьгарақәа рахь аиасра. Иаагозар, «аҩы шҵоу аҭаҭәара» ҳәа раҧхьа иара дызхагылаз азауад аҿы иҧишәаз аҧшьгара, ашьҭахь СССР афатә аглыхра аминистрраҿы иахәаҧшын, адҵа ҟарҵеит атәыла аҩтәы комбинатқәа рҿы ахархәараз ирыдыркыларц.

Валери Аҩӡба зызбахә ҳамоу аҩтәы комбинат аҿы диреҟтор хадаси ҩыҟаҵаҩ хадаси аус иуеит. Асовет Еидгыла ахаан иара иааирҧшыз аҧшьгарақәеи арҿиаратә усуракәеи рзы иҵьабаа ахә ҳаракны иршьеит, иаҭәаршьеит «Аҳаҭыртә Дырга аорден», «Аҵьа Абираҟ ҟаҧшь» аорден. Аҧсны иҟаз Аҵьынцьтәылатә еибашьра аан иааирҧшыз ахаҵараз иаҭәашьоуп «Леон иорден». Уи цасатәи СССР еиднакылоз ареспубликақәеи аҳәааныркәаԥтәи атәылақәеи рҿы – ажь аазрыхуа атәылақәа рҿы адырра бзиақәа змоу, збаҩхатәра ҳәаа амам аҟаза ҳәа дыҧхьаӡоуп. Уи инаукатә усумҭақәа Урыстәыла иҭыҵуа, ажь аарыхра иазку ажурналқәа акыр рҿы икьыԥхьуп, хаз шәҟәны иҭыжьуп ажь ааӡаҩ, аҩыҟаҵаҩ Иура Ҵьаба-иҧа Аӡынбеи иареи еицырҩыз ашәҟәы «Аҧсны зегьраҧхьа иқәнагалаз ажь хкқәа» зыхьӡу.

2003 шықәсазы Иалта имҩаԥысыз аҩқәа Жәларбжьаратәи рконкурс аҿы – уи иалахәын аҩы ҟазҵо адунеи атәылақәа жәпакы, – Валери Борис-иҧа ианашьан Глицин «Ихьтәы медал», 2008 шықәсазы акәзар, Москва имҩаԥысуаз Адунеизегьтәи аӡахәааӡаҩцәеи аҩыҟаҵацәеи рконкурс аҿы иара иаҭәаршьеит Адиплом – уи аҳамҭақәа зегьы иреиҳан, иацыз атеқст абас аҳәон: «Аҩыҟаҵара аус аҿы имоу аҟәҿиара дуқәа рзы» ҳәа. Абраҟа иаҭыҧуп ҳәа исыҧхьаӡоит абас ацаҳҭар: Валери Аҩӡба иааирҧшхьоу аҟәҿиаракәа рахь иҧхьаӡатәуп аҩ ҿыцқәа рыҟаҵара, урҭ рзы иаҭаху адгьылқәа рыҧшаара, ажь жәлақәа – урҭ рхыҧхьаӡараҿы ижәытәзоу, иаборигентәу ҳәа изышьҭоу ахкқәа наукала рыҭҵаара, рырҿиара. Аха аборигентә жькәа рыла мацара иахьатәи аамҭаз ахархәаҩ иитаху аҩы узыҟаҵом, иаҭахуп Франциа, Италиа, Германиа уҳәа ираазо ажь хкқәа ахархәара рзура, реилазҩара. Ари аус хаҭала иара дахагылоуп. Валери иҩызцәеи иареи аҭыхәтәантәи аамҭақәа рзы Жәларбжьаратәи аконкурсқәа рзы иҭрыжьит ахархәаҩцәа ргәы иахәо аҩқәа: «Амра», «Анаҟәаҧиа», «Диоскуриа», «Радеда», «Аҭауад», «Аҷандара» уҳәа егьырҭгьы. Ҳара ҳаицәажәараан аҧсуа ҩқәа рыҧшәма иҳаиҳәеит даҽа ажәабжь хәыҷыкгьы. Ажәа, ахьӡ ахаҭагьы иаҳәоит «Радеда» ҳәа иҭрыжьыз аҩы ҵакыс иамоу: аҧсуа игәалаҟара аарҧшра, алахҿыхра, ашҭахь агәырҕьара аҭагалара – аҭацаагара иазкуп иара. Аха зынӡаск даҽа ҵакык амоуп «Аҭауад». – Ари аҩы хкы аҟаҵара марианы исымҧхьаӡаӡеит. Аӡәырҩы срацәажәеит, акыр мшқәа алабораториаҿ исхызгеит, ажь ахкқәа еиластәеит, еилысхит, аҭәацақәа ирҭастәеит, аҿынкылараҙы аӡәырҩы напхьан агьама дсырбеит, аҧшшәы рхы азысышьҭит. Ари аҩы аҟаҵараан аҧыжәара асҭеит Аҷандаратәи ажь. Изыззарызеи, уи аҧшшәгьы, агьамагьы – зегьрыла игәыҟаҵагазар, хьаахәеыгазар, аҧсҭазаара угәазырҧхо ҧсуа рыжәтәзар сҭахын. Избан, ҷыдала абас узахатҵгылазеи ҳәа шәсасҭцаауазар, – иҳәеит Валери Борис-иҧа, – уи зегьрыла жәлар рзы Анцәа иишаз Николаи Баҭа-иҧа Ачба изкын. Ихьӡ анӡам, аха аҧсуа жькәа реиқәырхаҩ, аҩыҟаҵаҩ ду ҳәа аҩы ҟазҵо атәылақәа акыр рҿы еицырдырхьаз уаҩын. Сара сгәанала, уи жәлала аасҭагь Аҧсны абзиабараҿ иаҳа дҭауадын. Николаи Баҭа-иҧа ус иҳәон: аҩы ахьӡ ауҭар уҭахызар, иаҭахӡам асимволқәа рыҧшаара, уацәымшәакәа иахьӡҭца Аҧсны аӡбахә зҳәо ахьӡ. Уи збо, еиҳаракгьы Аҧсны ззымдыруа, ирымҳәар ҟалаӡом: «Иабаҟоу, мшәан, ари атәыла, иабыкәу ас иҟоу ажь жәла ахьыҟәиааз?» – ҳәа. Абасала, зынызынла аҩқәа рыхьӡқәагь Аҧсны ззымдыруа иднардырыр алшоит. Нас, ас иҟоу ауаҩы иаҳаҭыраз изыҟамларызеи «Аҭауад» захьӡу аҩы?!

Амырхәага аиҧш ихәмаруеит «Чегем» ҳәа иҭыжьу аҩгьы. Абри ахьӡгьы аҧсҭазаара ахаҭа иахылҭит.

– Зны, Аҧсны Аҳәынҭқарра аҧхьатәи ахада Вл. Арӡынба, аилацәажәара мҩаҧигон. Уи еилкааны иман аибашьра ашьҭахьтәи Аҧсны аиҭашьақәыргылараҿ ҳара ҳаҩтәы комбинат иалшо шмаҷым. Аилацәажәараҿ уи имҩатәны иҳәеит Москва инарҭбаан имҩаҧыргарц шырҭаху адунеи зыхьӡ адыруа, урысшәала иҩуа аҧсуа шәҟәыҩҩы Фазиль Искандер диижьҭеи 70 шықәса аҭра аныҳәа. Сара сахьтәаз сгәы иаанагеит: иамои, нас, ҳашәҟәыҩҩ ду дугәалазыршәо акы иҭҳажьран иҟоу аҩгьы иахьӡаҳҭар ҳәа. Адырҩаҽны снеит Искандер лымкаала иҳаракны пату иқәызҵоз ҳҳәынҭқар иҿы.

– Уаазцеи, уара? – дҩаҭҟьеит снапы сымихырц.

– Иацы, Искандер ииубилеи шыҟалоануҳәа, уи ихьӡ угәалазыршәо акы схы иасырхәарц сҭаххеит.

Владислав Григори-иҧа иблақәа лашеит, игәырҕьара ихы-иҿы ианылеит.

– Иарбану уи, лассы исаҳәи?

– Сандро! – ҿаасҭит аҧсы ахаҵаны.

Аҳәынҭқар ишызбоз илахҿыхра аапхьатәеит.

Сара еилыскааит Фазиль ихьӡ апату ашьҭыхразы Сандро акырӡа ишыҧсыҽу. Сеиҭалагеит ахәыцра. Аҩы иаҭаху ажь ахкқәа пшаатәызар, иаҳа лассы исыҧшаауан. Араҟа ауадаҩра схы аласҵеит. Аха, Анцәа дсымазаарын. Схы иааҭашәеит «Чегем». Аҳәынҭқар ари ажәа идикылеит. Мышқәак рышьҭахь, сара Москваҟа сцеит. Псаҭа шкәакәа, Анри Ҵьергениа, убри аамҭазы уаҟа дыҟан, Москва усқәак иман. Дзыҩназ асасааирҭаҿ снеин, «Чегем» ҳәа ҭҳажьыр ҳҭахуп, Фазиль ателефон уизасны еилкаа, игәы иахәоу иамыхәоу ҳәа иасҳәеит. Фазили Анрии реицәажәара злалахҿыхыз ала, ашәҟәыҩҩ, иаҳаз ажәабжь игәы ҟанаҭцеит. Убас ҳалагеит ари аҩ хкгьы аҭыжьра, – иажәа аахиркәшеит Валери Борис-иҧа…

Аҩыҟаҵаҩ хадеи анаплакы адиреҟтор хада Николаи Аиҭҵби агәашә аҟынӡа ҳнаскьаргеит. Ҳара еилаҳкааит ари анаплакы имариам амҩа ишанысыз, аха иага ауадаҩрақәа ирхысзаргьы, уи аиқәырхараз иқәҧоз аҧсуаа рҭеицәа ргәы иҭаркыз аус шынарыгӡаз, ари аус азы аҧхӡы акаҭәаара, ахамеигӡара аҩы иазҟазоу аӡәырҩы шааӡаз. Ҳара ҳгәы иаҳәон аҧсуа ҩқәа рӡыргаҩ, рынцәахәы Валери Аҩӡба изку аинформациа аҭыҧантәи акьыԥхь аҿы зынӡа имаҷуп, изыхҟьазеи ҳәа. Аха ҳгәы иқәнаргылоз азҵаара аҭак – ҳгәы иҟанаҭцон абас: аҟаза избахә аҳәара аасҭа, иус еиҳа дзырнагоит.

ИИРАМШ ЫҞОУП, ИПСРАМШ ЫҞАМ, ЕС-ИИУА ДРЫЦИУА ДЫНХОИТ!

Аеҵәақәа ззыҟоу рыда цсы зхам рзы ауп... ҳлахьынҵа амаӡа урҭ рылашара иалаӡҩоуп, шаҟа урзааигәахо аҟара иуцәыхарахо, аҧсҭазаара нҵәара шақәым агәра удыргалоит. Аамҭа хьӡыдан имҩасны инабжьаӡлон, уахи-ҽни дбылларц еҵәаҵас иҩаҵхахо хаҿылашак иакәымзар. Уи иаамҭа шықәсыла иузымшәо, ҳәаак иузҭамыкӡо Аамҭоуп. Уа анҵәамҭа — лагамҭоуп, нҵыреи ураҭбаареи еилалан ирхылҵыз Еҵәа ҧсеиқәырхагак наӡаӡа илашалоит...

...Ахәы ҳараккәа мцабызшәала агәырґьаҿҳәашеи ашәаџьҳәареи Аҧсны ишахьырыгӡоз еиҧш, ииасхьоу абиҧарақәа зегьы ирылыҳәҳәо иаарылагылоз жәлар Рҵеицәа хьызкамшәақәа инеимда-ааимдо иааргоз ахақәиҭрахь Ааҧхьара даҽа зқьышықәсак ахәы ҳарак иаақәҩит. Аҵыхәтәан уи абжьы заҳаны, жәлар ргәаҵанӡа анагара зҧеиҧшхаз Владислав Арӡынба иакәхеит...

Аҧсҭазаара аҟамзаара аҵантә аҳаракырахь ахалареиҧш...

...Иара аҧсҭазаара арахәыцгьы — шьхацамҩан — ҧсра тышак ахықәаҿ иҿахтҵәар шауа ухамышҭуа...

...Аҳаракыра иалҟьаз хланҵы дҭамлакәа, ҵәҩанҵәы дшалыхәдамхо удырyа...

...Аҳаракыра унасыҧхан, ҵаҟа, алаҟәраҿ зыҧсҭазаара чмазара бааҧсны изхызго рхы шьҭырхырц иахьеи-уахеи урхаҧыруа...

...Иахьа уажәраанӡа угәаҵа иҭалашо агәырґьареи, угәы ҭызшьаауа ахьааи узцәырызго уҧсадгьыл, ґба шкәакәан, аҧра иаҵәақәа зхаргылан иҧшу, уахь, хыхьынтә иубарҭан...

...Нас, зхы иақәиҭу ҧша-ҿыхан Аҳаракыра уаахшәаны, уҧсадгьыл анасыҧ зқәылашо ҟәарак иадугаларц аҧра иаҵәақәа мҵәыжәҩақәан еиҵухуа...

Г. А.

АҨКӘЕИ АЗКӘЕИ
АПСНЫ
CONCOURS INTERNATIONAL PROFESSIONEL DES VINS
MOSCOU
SOCHI
ВИНО-ВОДКА
СОЧИ
red semi-sweet table wine
АԤСНЫ
АПСНЫ
APSNY
product of Abkhazia
АПСНЫ
АБУКЕТ
БУКЕТ АБХАЗИИ
BOUQUET OF ABKHAZIA
product of Abkhazia
белое полусладкое
white semi-sweet
ԤСОУ
ПСОУ
PSOU
product of Abkhazia